

EGY MAGYAR FŐÚR

A XVII. SZÁZADBAN

Gr. CSÁKY ISTVÁN

ÉLETRAJZA

A M. TUD. AKADÉMIA ÁLTAL A LÉVAI-DIJJAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ

IRTA

DEÁK FARKAS

A M. T. AKADÉMIA L. TAGJA

BUDAPEST

KIADJA RÁTH MÓR

1883

Felige: Nil facilius est quam vera dicere.

ELŐSZÓ.

E legújabb művem, melyet a nagy közönség elé bocsátok, az előadott történelmi tényeket új adatok nyomán, új felfogással mutatja be. A szövegben foglalt eseményeket az okirattár nemcsak támogatja és megmagyarázza, de meg is szaporítja, a mennyiben az elbeszélés keretében nem lehetett minden részletre kiterjeszkedni. Mindazáltal az eredeti okiratok s levelek közlését szűkre kelle szabnom s csak arra igyekeztem, hogy a közlöttek magokban véve is érdekes olvasmányul szolgáljanak.

A hol az oklevelek helye nincs megnevezve, ott a gróf Csáky-családnak Lőcsén és Kassán elhelyezett levéltára értendő. Kivételt csak a Mindszenti Krisztinához intézett érdekes levelek képeznek, melyek a gróf Teleki-család marosvásárhelyi levéltárának missilisei közül valók.

Köszönetet kellene mondanom a különböző levéltárak magas műveltségű tulajdonosainak és

lelkes vezetőinek, kik engem annyi szivességben és előzékenységben részesítettek, de bár hosszú sort kellene előszámlálnom, még is annak, ki engem legtöbb adattal látott el, már egy jó szót se mondhatnék, mert a barátságos öreg Mercz Pál, a Szepesség- és a gróf Csákyak történetének *vivum archivuma* már évek óta jobblétre szenderült. Így hát mindnyájok iránt csak együttesen fejezem ki legforróbb hálámat.

És most művemet nagy utjára bocsátva, azzal az édes reménnyel várom t. olvasóim kegyes bírálatát, hogy az bizonynyal további munkára fog serkenteni.

Budapest, 1883. márczius 4-én.

Deák Farkas.

ELSŐ RÉSZ.

CSÁKY ISTVÁN GYERMEKKORA ÉS IFJUSÁGA.

1603. május 3-tól 1625 végéig.

I.

Szándékom megírni gróf Csáky István élet-történetét, mert ellenállhatatlan erővel vonz az igazságnak szeretete, s mert méltónak ítélem, hogy egyénisége erényeivel és hibáival együtt tisztán álljon előttünk, tanuságul szolgálván a késő utódoknak. Nem tagadhatom azonban, hogy szándékom születésére és kivitelére ama felette ritka és szerencsés körülmény indított, hogy különösen a családi s más levéltárakban az adatoknak oly halmazát, találtam, hogy 250 év előtt szerepelt hősöm életének csaknem minden napjáról biztosan számot adhatok, s egyszersmind ama kor társasélete, családi és közműveltségi viszonyairól alkalom szerint egy-egy hű képet rajzolhatok.

Csáky életének első felét Erdélyben, másik részét Magyarországon töltötte, s mindkét helyen egyaránt nevezetes események központja volt. Mindazáltal alig van a XVII. századi történelmünk alakjai közt egy is, kiről a későbbi törté-

netírók több valótlanságot állítottak volna napjainkban is. Holott mint a történelmi nevezetességű Csáky család új alapítója s a mostan élő Csákyaknak törzsatyja, Erdélyországban fejedelmi trónkereső, Magyarországon nádori jelölt és tárnokmester; kinek három főrangú neje és kilenez gyermeke volt, ki a Csákyaknak csaknem minden birtokát maga egyedül szerezte, kissé több figyelmet érdemelt volna mintsem hogy komoly történelmi művekben is vagyonát elfecsérlőnek, léha udvaroncznak írják, s püspöknek, kanonoknak stb. tartsák.

Még legjobb nevű történetbuváraink közül is sokan csak napjainkban értesültek, hogy az 1630-ig Erdélyországban szereplő s az 1655-ben náadorságra kijelölt Csáky István egy és ugyanazon személy. Nevelte a krónikások és történetírók tévedéseit ama körülmény, hogy atyja Erdélyország generálisa és fia az országbíró szintén István volt, s így a XVII. századot egészen betöltő három István tetteit minduntalan összeviszsza cserélték.

Ide járui még az a könnyelműség, melylyel az erdélyi történetírók a Rákócziak és Kemény János érdekében gyártott czélzatos hagyományok szerint Csákyval elbántak. De nem levén czélom a polemizálás, előadom élettörténetét úgy, a mint a sokoldalú adatokból összeállítottam, s olvasóim bölcsességére bízom, hogy ítéletet mondjanak: ha vajjon fényoldala lesz-e vonzóbb vagy ép hibái által fog-e érdekesebb lenni? Fog-e tanuságos lenni mint férj, apa és családalapító, mint hű alattvaló és államférfi, vagy ezután is csak egyszerű kegyencz marad? Új alakban fog-e feltűnni vagy régi képét ezután is megtartja? Tisztán

körvonalozott képviselője lesz-e századának vagy ezután is csak a krónikák és regék homályos ködében fog lebegni?

*
* *
*

Csáky István, a mint ezt Wesselényi Anna az édes anyja a családi könyvbe saját kezeivel beírva emlékezetünkre hagyta, Abaujvármegyében Regete-Ruszkán 1603-ban május 3-án esteli hat óra felé született. Szülei akkor a Sáros- és Szádvára adományozási ügyének kimenetelét várták, mely szerencsés megoldást nyervén, ugyanazon családi könyv, s ugyanazon kéz jegyzése szerint még azon év augusztus hó 1-én Sárosvárába be is költöztek, így tehát a kis Csáky István gyermekségének első éveit a hatalmas Sárosvárában töltötte. Édes atyja azonban 1605 szeptember havában Medgyesen elhalálozván,¹ az édes anyának a rá szállott sokféle terhes ügy között nem kevés gondot adott négy gyermekének neveltetése is. Sírjába szállván a családfő, az özvegy nem sokáig maradott volt Sárosvárában, mely csak 12 évre inscribáltatott volt id. Csáky Istvánnak² s a mint ő szemeit behunyta, mindjárt jelentkeztek vágytársak, kik a felszabadulandó birtokokat felkérték maguknak.

Legtekintélyesebb és legbefolyásosabb ember volt ezek közt *Rákóczi Zsigmond* a felső-vadászi Rákóczi család nagyhatalmi állásának megalapí-

¹ Eltemettetett Szalárdon Biharvármegyében. Lásd Bocskay István fejedelem levelét, Tört. Tár 1878. 26. lap.

² Sárosvára (Sáros-) és Szádvára (Tornavármegyében) 1604 január havában 192,494 forintban idősb Csáky Istvánnak adatik 12 évre. Orsz. ltr. N.R.A. fasc. 228 nro 15 és fasc. 784 nro 3, továbbá a Liber Regius nro 4 pagina 538.

tója, ki három neje Alaghy Judit, Gerendi Anna (erdélyi) és Telegdi Borbála által, valamint saját szorgalma, okossága s olykor erőszakossága által is temérdek vagyont szerzett már ekkoráig is. Bírta ugyanis már ez időben a felső-vadászi uradalmat, melyet atyja szerzett, Hernád, Németi és Ond helységeket, Basa pusztát, Zomborban és Megyaszón részbirtokokat Zemplénnvármegyében, Tarczal mezővárost a szerencsi uradalmat, Onod és Debrő várát, Sajó-Szent-Péter helységet, Kisfalud pusztát, Mád mezővárost, 1601-ben szerezte meg 80-ezer aranyon a makoviczai urodalmat s ingó javakban is egész kincshalmazt szerzett. Szóval mint Eger vára főkapitánya, Heves- és Borsodvármegyék főispánja egy alkalmat sem mulasztott el vagyona szaporítására s családja tekintélyének emelésére.

Most is hogy id. Csáky István elhalt, azonnal jelentkezett az özvegynél, hogy ne törődjék a Sárosvára nagy birtokával, felszerelésével, lehető védelmével, hanem adja át neki, ő a rajta levő pénzt leteszi. Az asszony adósságait törlesztheti, más jószágait rendezheti, szóval özvegyi állapotát megkönnyítheti s addig beszélt és írogatott, míg végre Wesselényi Anna ráállott és hajlandónak mutatkozott az átadási szerződés megkötésére. ' De a fősvény Rákóczi Zsigmondnak eszeágában sem volt a pénz lefizetése. Ő ugyanis 1607 elején erdélyi fejedelemmé választatván, de a trónkeresőkkel szemben megállani nem bírván, hajlandó volt az ifju Báthori Gábor részére lemondani — de a feltételek közt volt, hogy segítse őt Szádvár és Sárosvára birtokához, vagyis a közte

s özvegy Csáky Istvánné Wesselényi Anna közt megkötött szerződést segítse végrehajtani azáltal, hogy az ő kötelezettségét az özvegy irányában vállalja el. Báthori Gábor el is vállalta a Csákyiné kifizetését, s a két vár és az uradalom még az 1608-ik év folytán átadatván a Rákóczi Zsigmond birtokába, ² Wesselényi Anna gyermekeivel együtt kiköltözött belőle.

A későbbi adatokból úgy látszik, hogy Báthori Gábor fejedelem sem tett eleget ígéretének; özv. Csákyiné 1612-ben Szilágy-Somlyó várában lakott, ezt tán Báthori Gábor adta volt ideiglenes lakásnak, de az özvegy ugyanazon év máj. 24-én özv. Pacsot Ferenczné született Balassa Annához írt levelében kilátásba helyezi, hogy Somlyóról nem sokára elköltözik, s valószínű, hogy még azon év végén át is költözött a Biharvármegyében fekvő Adorján várába a Csákyak egyik ősi fészkébe, s ott említi állandó lakását Szalárdi is a következő 1613-ik esztendőben.

Wesselényi Anna fent említett levele szerint Báthori Gábor még mindig nem teljesítette tartozását, a mit Rákóczi Zsigmond helyett elvállalt volt, s az özvegy írja, hogy fia Istók, ki ekkor tizedik évében járt, tanítójával, Csejti urammal és nagybátyjával Wesselényi Pállal, bement Somlyóról Szebenbe, hogy a fejedelmi jóakaratot az árvák kielégítésére nézve személyes jelenlétükkel előmozdítsák, ez volt tehát Csáky István első fellépése 1612

² A magyar kir. kamara biztosainak tiltakozása az orsz. ltrban. Irják a biztosok, hogy Szuhai Gáspár Rákóczinak szádvári kapitánya «cum indignatione» becsapta orruk előtt a vár kapuját, midőn tiltakozásukat elmondták a Rákóczi Zsigmond és Wesselényi Anna közt kelt szerződés érvényessége ellen. N.R.A. fasc. 904 nro 10.

máj. 15-én, mely «sétálást» az édes anyja nem igen javallott, mert «idegeníti a tanulástól», de az atyafiak s a tanácsurak szükségesnek mondták.

Úgy látszik azonban, hogy itt se sokat végeztek, mert Báthori Gábor ügyei már ekkor felette rosszul állottak s később 1620-ból egy okirat maradt fenn, melynek tartama szerint özv. Csáky Istvánné és gyermekei egyfelől s Rákóczi György, Rákóczi Zsigmond és Pál másfelől Sáros vára és uradalma felől véglegesen kiegészkedik.¹

*
* *

Mielőtt tovább mennénk, egy nevezetes körülményt kell megemlítenem, hogy t. i. *Csáky István* növendék korában testvéröccsével *Lászlóval* együtt az evangélikus vallásból a római katolikus egyház kebelébe tért át, Wesselényi Anna maga buzgó katolikus volt, mint családjának minden tagja. Férje azonban az 1605-ben elhalt nagy Csáky István Kemény János *Önéletírása* szerint kegyes evangélikus ember volt, s fiai is a protestáns hitben születtek, kereszteltettek meg; a két fiú azonban, mint mondtam, növendék korában a katolikus hitre tért, még pedig igen valószínű, hogy 1614 és 1620 között. Ugyanis a míg otthon tanultak a fiúk, nevelőjük valami családos ember volt, Csejti uram minden valószínűséggel valami protestáns tanító, s ez a fiúk körül van 1614-ig, 1620-ban Csáky István Bécsben tanul s öccsének nevelője a derék pater *Simándy*, ki a következő években a gréczi egyetemre is kíséri Lászlót. Az áttérést maga

¹ Orsz. ltr. N.R.A. fasc. 49. nro 74.

Csáky István is felemlíti végrendeletében, midőn Istennek hálákat ad érte stb. Úgy hiszem, Kolozsmonostoron történt, s Kornis Zsigmond a nagy katolikus főúr is befolyással lehetett a dologra, mert Csáky levelezéseiben Kornist mindannyiszor apjának szólítja; a mit vagy azért tett, hogy Kornis az áttérésnél atyáskodott körülte, vagy csak a kor szokása szerint, a mennyiben ez eset többször fordul elő, hogy fiatalabb ember hozzá jó indulattal viseltető idősebb embert gyakran szólít édes apám uramnak.

Csáky István tehát házi neveltetését bevégeztén s a római katolikus hitre térven, 1620 körül Bécsbe ment, s pár évig ott tanult.¹ 1623-ban, tehát húsz éves korában már ismét otthon volt, s édes anyja oldala mellett a mezei gazdasághoz látott. Különös kedvelője lévén a szép lovaknak egész életén át, már fiatal korában gondot fordított a lótenyésztésre, s a szép lovakat még jobbágyaitól is bevásárolta vagy más úton megszerezte.

Ez időből még egy feljegyzést találunk róla. Wesselényi Anna a maga és fiai szükségére rokonnuktól a gazdag Prépostvári Zsigmondtól pénzt kért kölcsön s úgy látszik kapott is. De Prépostvári Fekete Jánoshoz, a Csákyak jószágigazgatójához levelet intézvén, egyebek közt írja, hogy a pénzt becsüljék meg, mert azt hallja, hogy Istók uram csak *mulatozással* tölti idejét, Nagybányán és Kolozsvárt is csak lovak hajtogatásával.

¹Lásd dr. Ötvös Ágoston akadémiai székfoglalóját.

II.

Lehet, hogy Csáky Bécsből hazatérve, talán csakugyan keresett és talált az akkori időkben szokásos némi ifjúkori *szórakozást* Nagybányán és Kolozsvárt, de hogy ez nem volt valami nagymérvű és lélekben járó, mutatja az, hogy minél hamarább meg akart házasodni és *családot alapítani*. E végre sürgette anyjával s öcscsével az osztályt is, hogy minél előbb maga ura lehessen.

Valószínű, hogy míg Bécsben tanult, meglátogatta nagybátyját Wesselényi Istvánt, kinek Tepliczen (Trencsénvármegyében Zsolna mellett) szép birtoka és kastélya volt, s így Nyitravármegyén végig kelle utazni, hol Gimesen és Tavarnokon lakott *báró Forgách Zsigmond* nádor harmadik nejével *báró Pálffy Katalinnal* s második nejétől *Thurzó Zsuzsánnától* született leánykájával *Forgách Évával*.

A nádor 1621 jun. 23-án Nagyszombatban elhalálozván, az özvegy véglegesen Tavarnokra tette át lakását, s az akkori idők szerint fényes udvart tartott. Csáky ez időben ismerkedett meg Forgách Évával, kit mostohája szigorúan őrzött. Tudjuk, hogy 1625-ben új év első napján kérette meg kezét, de Wesselényi Anna leveleiből azt is látjuk, hogy az ifju a mostoha anya kedve és akarata s a jó szokások ellen már azelőtt többször, egyedül is megfordult a tavarnoki kastélyban.

Özv. báró Forgách Zsigmondné báró Pálffy Katalin egyike volt az ország legtekintélyesebb úraszszonyainak, ki özvegyi és földesúri jogainak teljes tudatában kormányozta a kezén levő városokat,

községeket és uradalmakat.¹ Úgy akarta, hogy a világ is tudja meg és ismerje el, hogy ő Magyarország nádorispánjának özvegye.

Édes atyja a nagy hazafi báró *Pálffy Miklós volt*, kit *győri hősnek* is nevez a történelem, ki családjának úgyszólván első nagy embere volt, s kinek érdemei az ország törvénykönyvébe vannak iktatva.² († 1600 Vöröskő várában 48 éves korában.) Édes anyja pedig a nagy tekintélyű Fugger család leánya Mária, ki mint Pálffy Miklós özvegye 46 egész évig élt nagy tiszteletben és szeretetben. — Állandóan Vöröskő várában lakott s 1646-ban két fiával Istvánnal és Jánossal egyszerre temettetett el a családi temetkező helyre a pozsonyi székes egyházban. Testvérei István, János és Pál (a későbbi nádor) egymásután szerezték meg a grófi méltóságot, az ország legelső rangú urai s a királyok legkedveltebb hívei voltak.

Nem csoda tehát, ha Pálffy Katalin jellemének egyik fővonása a rátartó büszkeség volt, és habár Forgách Éva nem is volt saját leánya, különösen hangsúlyozta, hogy a leány atyja az ország nádora volt.

Midőn már értésére esett, hogy Csáky csakugyan ünnepélyesen meg akarja kéretni a leányt, s hogy az ifju és a leány szeretik is egymást, de főként mivel alapos kifogása nem lehetett a kérő ellen, valami nagynehezen beleegyezett, hogy a kérőket elfogadja, de egyszersmind fényes környezetről is gondoskodott.

¹ Rimaszombat, Losoncz, Nagy-Tapolcsány és Nagyszombat városok levéltáraiban számos privilegiumai, levelei és más kiadványai maradtak fenn.

² 1509: 43. tcz. 1—8. §.

Meghívta házához édes anyját a hős Pálffy Miklós özvegyét Fugger Máriát Vöröskő várából. Meghívta testvéreit Istvánt és Jánost, kik ekkor 30 év körül járó férfiak voltak, meg Pált a későbbi híres nádort, ki ekkor mintegy 26 éves ifjú volt. Hivatalos volt a köztisztelőben álló főpap Pázmány Péter esztergomi érsek, ki akkor állandóan a közel fekvő Nagyszombatban lakott. Jelen volt a háznál Forgách Ádám a későbbi országbíró, mint 24 éves ifjú, a menyasszonynak apáról. anyáról édes testvére, továbbá a menyasszony mostoha öccse, Forgách Zsigmondnak Pálffy Katalintól való fiai Simon és Mátyás. Ezekről írja Wesseleényi Anna, hogy: a Pálffy uraknak nem kell ajándék, de igen a két anyának (t. i. özv. Forgách Zsigmondnének és özv. Pálffy Miklósnének) és a két kis fiúnak.

A Nyitra vármegyében Nagy-Tapolcsánytól nyugat felé félóra távolságra eső Tavarnok vára nem volt elsőrangú sem mint erősség, sem mint fényes lakhely s bizonynyal nem oly ragyogó és oly nagyszerű, mint jelenleg.¹ A mostani ebédlőterem érdekes képei közt a kastélynak XVII. századi képe látható, mely szerint mint térben álló épület magas földhányással volt körülvéve, melyet kőfalak támogattak, a sánczok pedig vízzel telt mély árokkal voltak körülvéve, melyeknek nyomai főként a kastély nyugati részén a parkban most is észrevehetőek. Az épület négyszögű volt alacsony emelettel, úgy hogy a földsánczok felett az épület teteje alig emelkedett ki. Úgy vélem, hogy a

¹ Most a nagymivélségű Stummer testvérek bírák, bécsi bankárok, magyar nemesek.

jelenlegi kastély baloldala (délnyugoti része) még az ősi épület falain áll. Az udvar tágas lévén, sok szoba és terem lehetett akkor is, habár nem oly tágasak és magasak, mint a jelenben.

Elképzelhető, hogy oly rendes, oly jó gazdasasszony s előkelő dáma, mint Pálffy Katalin birtokában mindenféle helyiség, lakszobák, étkező, mulató-termek, vendégházak, stb. minden a legjobb rendben volt és várván az ünnepi és ünnepélyes napokat, ragyogott a tisztaságtól.

A vendégházakat ezüst és réz mosdótálakkal és kannákkal, kivarrott kendőkkel és apró tükrökkel látták el, az ágyakra ékesen hímzett selyem vagy frissen mosott patyolat superlátokat vontak fel s arany, ezüst fonallal, selyemmel kivarrott lepedőket és vánkoshéjakat tettek. A pompás szőr és bőrkárpitokat felhúzták a falakra s szobákat választottak szét velök, a padolatot szőnyegekkel vonták be s a finomabbakkal az asztalokat és diványokat terítették be. A nagy vasas és bőrös ládák tartalmát, az aranyozott ezüst kannákat, billikomokat, az ezüst tálakat, csészéket, poharakat a boltból előhozták, kikészített szarvasbőr darabokkal megtörülgették, kifényesítették és a pohárszékeket díszítették fel velök.

Ide hívta s ide várta Pálffy Katalin legkedvesebb rokonait és előkelő barátait, hogy nevéhez, családjához méltó környezetben fogadhassa mostoha leányának kérőit. A rokonok már az 1624. év karácsonyán megjöttek, az érsek pedig Nagy-Szombatból, és az erdélyiek csak az év utolsó napjaiban érkeztek meg a szomszéd Trencsénvármegyéből, hol már az ősz óta mulattak.

A kérők személyzete kevesebb számból állott;

első volt *Wesselényi Anna* özv. *Csáky Istvánné* a völegény édes anyja, második volt hadadi *Wesselényi István* királyi asztalnok és erdélyi tanácsúr, nagy tekintélyű birtokos Erdélyben, Magyar- és Lengyelországban, a völegény kérője, násznagya; a harmadik volt maga a völegény *Csáky István*. Jelen voltak még *Wesselényi Istvánné Szentmiklósi Pongrácz Anna*; az ifjú *Csáky László* kedvelt tanítójával pater Simándival, kik a gréczi egyetemről épen hazatérőben voltak. Ott volt *Wesselényi Ferencz Istvánnak* a fia, a későbbi nádor, ekkor 20 éves viruló ifjú.

Kevesebb számban és bizonyára kevesebb kísérettel is voltak az erdélyiek, nem is volt mögöttük annyi vagyon, mint az anyaországiak mögött, de már a mi az önérzetes büszkeséget, a nemesi előkelőség öntudatát s az ifjúság nagyravágyását illeti, a Csákyak és Wesselényiek semmivel sem hoztak kevesebbet, mint a Forgáchok vagy Pálffyak. A Csákyak de genere Ákos honfoglalóknak tartották magokat, a Wesselényiek szintén jó familiából valók voltak, a régi — jó szent — királyok idejebeli nemesek, de még ifjú legényke volt *Wesselényi Ferencz*. A Pálffyak még akkor csak 150 éves nemesek voltak s a kor felfogása szerint erre az oldalra nagy súlyt nem fektethettek, de már volt Pálffy Miklósuk Pozsony vára örökös kapitánya és a vármegye örökös főispánja, Osztrákország- és Csehországban egyaránt Liber-Báró. Még ekkor az ott jelenlevő három Pálffy, a két Csáky, István és László és *Wesselényi Ferencz* mind csak leendő grófok voltak, de azért voltak olyan büszkéek mindannyian, mint Spanyol- vagy Franciaországnak már ekkor 7—8 százados fő-

nemesei. A két Csáky és a két Wesselényi nagyban imponált deli termetük és hódító szépségük által, mi a kisebb termetű s nem igen kiváló arczú Pálffyak mellett még inkább kitűnt.

Szóval a társaság érdekes volt, festői lehetett, de valami mélyre ható összhang nem támadott köztük, mert a rá következő idők folyamában a Pálffyak mindig a legengesztelhetetlenebb gyűlölettel viseltettek a Csákyak, különösen Csáky István ellen.

Minő vendégségek folytak le s minő téli mulatságok voltak rendezve az előkelő vendégek szórakoztatására, egyenes adatokkal nem bizonyíthatjuk. Csak az bizonyos, hogy Wesselényi István a megkérési tiszttel 1625 január 1-én teljesítette, még pedig ilyformán adta elő: Minthogy az ifjú s a leány ismerik egymást s minthogy a vőlegény édes anyjával együtt nagyon messzünnen jöttek s ez utat gyakran nem ismételhetik; minthogy továbbá a leány nem gyerek, mert 18 esztendő s minthogy tulajdonkép sem atyja, sem édes anyja nem lévén életben, hozzá legközelebb jegyese áll, tehát kéri a ngs asszony ő kegyelmességét, hogy a menyasszonyt most mindjárt adja is ki.

Anádorné azonban e tervről hallani sem akart. Megújította e kérést a vőlegény anyja, meg maga a vőlegény s éles szóváltásra is került a dolog, mert Csákyknak azt felelé Forgáchné, hogy ha nem nézné anyját és tiszteletreméltó nagybátyját, az eljegyzésbe sem egyeznék bele. Kimondta nagy haragjának okát is, hogy tudniillik Csáky a múlt évben egyedül ott volt s a leánynyal egyezkedett. Maga Pázmány az ékes szavú érsek is belátta a

kérők okoskodásának helyességét s szót emelt az esketés megtartása s a menyasszony kiadása mellett és szólt e mellett tán még más is, míg végre a mostoha kinyilatkoztatá, hogy az ügy *«egyedül tőle függ özv. Forgách Zsigmondnéétől, ehhez senkinek semmi közi, az ő neve és néhai férjének az ország nádorának emléke, rangja nem engedi, hogy leányuk férjhez adása ilyen postán (hirtelen, gyorsan) történjék.»*

«Én bizony azt vélem — írja Wesselényi Anna Vadas Gábornak — ha az Istennek angyala leszállott volna is, ez szándékából ki nem üthette volna ő ngát.»

Csáky hirtelen haragvó természete szerint anyyira felingerült a mostoha merev tagadása és nyers bánásmódja miatt, hogy nagy szeretete daczára félben akarta hagyni az egész házasságot s csak bátyja és anyja kérésére mondott le szándékáról; «mert ez már többé» — mondák az öregek — «nem csupán személyes kérdés, hanem minyájunknak becsületében járó s minyájunknak tisztességét illető dolog.»

Ha már most egy réteggel alább vizsgáljuk a dolog természetét, önként támad a kérdés, hogy hát a mostoha csakugyan miért ellenezte oly makacsul a leány kiadását? Mert a teljesen kifejlett észszerű okok ellen nagyon gyengének mutatkoztak az illemszabályokra épített tagadó feleletek. Azt hiszem, megközelítjük a valót, ha azt állítjuk, hogy a megtagadásnak felette prózai okai voltak.

Forgách Évának a menyasszonynak ugyanis édes anyjáról vagy atyja végrendeletéből-e, elhatározni nem tudom, de inkább hiszem az előbbi

forrásból, egyebek közt 36.000 forintja is volt. Ez összeget férjhezmenetele alkalmával bizonynyal ki kelle vala adni. A pénz azonban vagy nem volt meg, a mi legvalószínűbb, vagy Pálffy Kata nem volt hajlandó átadni. Azt mondta, hogy 26.000 forinttal majd szereznek egy jószágot s 10.000 forintot fel fognak vásárolni illendő kiházásítási hozományra. Természetesnek kell tartanunk, hogy a vagyona mindig erősen vágyó Csáky a pénzkérdést kelleténél inkább hangsúlyozta. Észrevétette, hogy tudja, látja, hogy a leány pénzét az özvegy elköltötte, tán célzott a Pálffyakra is, hogy a menyasszonyát kiforgatták vagyonából s tán e volt, mi a gögös családot oly mélyen sértette, hogy e megaláztatást egész életükben sem tudták megbocsátani.

Mindazáltal a kedélyek izgalma lecsendesült, hozzá járult ehez bizonyosan a bölcs érsek s hozzá járulhatott nagy mértékben a szép, szelid (szilig) és «minden hiba nélkül való» ártatlan menyasszony is, ki vőlegényét nagyon szerette s új rokoni anyósa, nagybátyja, sógora jó hajlandóságát teljes mértékben megnyerte.

Az ifjak gyűrűt cseréltek, Forgáchné megígérte, hogy husvét után kiadja a leányt s a nap és a lakodalom meghatározását a kérőkre bízta. Ezek *Heretneket* ajánlották (Forgách-birtok Sárosmegyében), de ezt az érsekre s más főurakra nézve messzinek találták, «afféle emberek nélkül pedig nekik lenni nem lehet.»

Végre is úgy látszik, Gácsban egyeztek meg, hol a lakodalom¹ ugyanazon év nyarán jun. 22-től

¹ A családi «Zöld könyvben» e házasságról ez áll: Anno 1625 juni házassodtam meg, vettem feleségül magamnak az néhai Forgách Zsigmond palatinus-

24-ig meg is tartatott. De a 36 ezer forinthez csak évek múlva jutottak s egy részéhez csak perlekedés útján.

III.

Van a gróf Csáky családnak — kassai levéltárában — egy *Zöld könyve*, melyet már idéztem is s még többször fogok említeni, mely csakis táblája színéről neveztetik zöldnek, s melybe a családélet egyes mozzanatait az egymás után következő nemzedékek bejegyezték. Az *első* feljegyző Wesselényi Anna 1603-ban, a *második* a mi Csáky Istvánunk, ki örömmel értesít házasságáról; a *harmadik* feljegyző ennek fia, szintén István, az országbíró s így tovább a XVIII. századi családfők.

Csáky házassága után három első gyermeke születését s a másodiknak halálát jegyzi be.¹ A Ferencz születésénél 1630-ban máj. 3-án ezt írja: «ezeket mind Almáson adta az úr Isten.»

Csáky tehát mélyen, őszintén szeretett, szép ifjú nejét Erdélyországba Nagy-Almás várába vitte s elhatározott szándéka volt boldog családi életet folytatva, erőteljesen gazdáskodni, jószágait szaporítani. Némiképen, a mennyiben ezt rangja,

nak leányát Forgách Évát, kinek édes anyja az néhai Thurzó Szaniszló palatinusnak egy testvérhuga volt, Thurzó Zsuzsánnának hívták.

Neje halálakor, melyről hátrább leend szó, így ír: Husvét napja volt együtt lakásunknak 14 esztendeje, mely 14 esztendő ez jelen való esztendőben (1639) levő juniusban telt volna be keresztelő Szent János nap előtt való harmad nappal. Mindkét adat Csáky saját keze írása s csak az látszik, hogy a lakodalom junius vége felé néhány napig tartott.

¹ Második gyermeke fiú volt, István, de kis korában elhalván, úgy kereszttette harmadik fiát ismét Istvánnak. *Zöld könyv.*

érdekei s a kor szokásai megkövetelték, a közügyekben is részt venni. De hogy például — mint édes anyjuk mindkét fiától megvárta volna — állandólag az udvar körül éljen s valami udvari szolgálatot vállaljon, eszeágában sem volt.

Első dolog volt, mi figyelmét lekötötte, az osztály öcscsével s özvegy édes anyjával, kinek néhai férje szép összeget kötött volt le. Az osztályt egy pár kolozsvármegyei assessor, Fekete János jószágigazgató, Vadas Gábor s még egy-két udvari emberök segítségével minden nagyobb perpatvar nélkül be is fejezték. Az osztálylevél maga nem került kezeim közé, de a szétszórt adatokból tisztán látszik, Istvánnak jutott a *nagyálmási* (az erdélyi *caput bonorum*) és Magyarországon a *körösszegi* uradalom. Lászlónak pedig Erdélyben az egeresi s Magyarországon az adorjáni vár és uradalom. Az özvegynek főbirtokává a buzai és vécsi jószágot jelölték ki, de úgy, hogy tetszése szerint lakhassék bármelyik várban vagy kastélyban. Az apróbb jószágokat aztán, mint a deésaknai sóbányarészt, a gorbói, szurduki, margitai, sejteri, daróczi stb. rész jószágokat részint a főbirtokokhoz csatolták, részint közös birtoklást állapítottak meg.

Az osztály mindamellet is némi izgatottságot idézett elő, lehet a testvérek között is, de igen a különféle birtokok személyzete közt is. Wesselényi Anna írja fiának, hogy a körösszegi őrség nyugtalankodott ama hírre, hogy a két testvér egymás között s édes anyjukkal is összevesztek, de ő — Albert uram, a körösszegi várnagy tanácsára is közikbe utazott s egy hordó borral lecsendesítette.

Bethlen Gábor, ez idő szerint Erdély fejedelme, a bécsi és gréczi egyetemeken végzett két ifjú Csákyt szívesen látta s kegyesen fogadta, de még jobb néven vette, midőn értesült, hogy a nagyobb mily tekintélyes összeköttetésbe lépett magyarországi főfő családokkal, eljegyezvén a szép Forgách Évát s bár a Pálffyakról tudta a fejedelem, hogy engesztelhetetlen ellenségei,¹ mindazáltal bizonyos elfoglalt jószágokat hajlandó volt az özvegy Forgách Zsigmondné Pálffy Katalinnak kiadni, ha bizonyos fassionalis levelet ad magáról.² A fejedelemnek ez engedékenysége az özvegy iránt a Csáky lakodalma előtt egy hónappal bizonynyal kapcsolatos viszonyban áll a Csákyhoz több ízben mutatott jó hajlandóságával. El lehet gondolni, az is csak javára vált a két testvérnek, hogy minden nagyobb izgága — s a mint akkor mondták, az ország híre — nélkül meg tudtak osztozni.

Nem is késett a fejedelem kitüntetni őket s 1625 július hónapjában, tehát úgy szólva még a mézes hetekben a 23-ik évében járó Istvánt Kolozsvármegye főispánjává s a 20 éves Lászlót valami udvari tisztjévé nevezte ki.³

¹ Dióssy András (Bethlenpárti) 1621-ben így ír Thurzó Imrének: «Ngs uram ne bántsák a Viczay Magdolna özv. Megyeriné jószágát, mert fia harcolhat akárhol, az anya nem vétkes. Vegyen Ngd példát az öreg Pálffyné asszony (Fugger Mária özv. Pálffy Miklósné), lám az ő fiai nyilvánvaló pártosok és ellenségeink, de az öreg asszonyt senki se háborgatja stb. A levél eredetije a gróf Batthiany József köpcsényi ltárában. Bethlen fogságba ejtvén Pálffy Istvánt, csak terhes váltságdíj mellett bocsátotta volt szabadon.

² Lásd *Bethlen Gábor levelei*, kiadta Szilágyi Sándor 1879 414. lapon.

³ Csáky László egyik életirója mondja, hogy ifjú korában Bethlen Gábor udvarában szolgált, de hogy miféle tisztet s meddig viselte, adatok hiányában meg nem határozhatom; de csak 1625 nyarától 1627 tavaszáig lehetett — talán bejáró.

Az 1605-ben elhalt nagy Csáky István a század elején házat szerzett Gyulafehérvárt s özvegye Wesselényi Anna 1622-ben tetemes költséggel renováltatta, mindazáltal Csáky ifjú nejével a következő tél nagy részét Kolozsvárt töltötte.¹

És úgy látszik meglehetősen személyzettel, mert anyját kéri, hogy a jó sütőt és hintóját küldje be, meg hogy halakat küldjön. Mire az a válasz, hogy sütőt küld, de a hintóját Lászlónak adta, mert neki az osztálynál semmi efféle nem jutott. Halat nehéz küldeni, nincs a ki bevigye (t. i. Nagy-Almásról — Kolozsvárra) s «a vitézek (a váróság) ehez nincsenek szokva.» Továbbá írja édes anyja, hogy feleségének szerezzen mi hamarább «vén asszonyt», mert a nélkül a világ megitéli, kiről nem árt jól gondolkodni. «Tudom édes fiam, hogy pateretek nincsen, talán nem ártana olykor Moré patert kihivatni» (valószínűleg a kolozsmonostori zárdát érti). Hogy ha kijössz s Vadas uramat is kihozod, feleséged kivel marad? kérdi a gondos anya. «Ha Gorbórol ide küldöd a lovakat, a mint ígérted, hámokat is küldj velek, különben a nélkül lesznek.» Aztán máshelyt megint az osztályról s ama hírről emlékezvén, hogy talán össze is czivódtak, így kiált fel: «Bánom a ki azt hinné, töletek is kedvetlenül váltam el, mert én az én anyai állapotomnak szeretetét és igaz kötelességét mindkettőtökhez egyaránt akarom viselni, a míg akarni fogjátok.»

De nemcsak az édes anya levele, hanem a tiszttartók, várnagyok, udvarbirák tudósításai is oly nyugodt megalégedést hirdetnek, oly patri-

¹ Lásd Wesselényi Anna IV. és VIII. számú levelét.

archalis csendélet folyamáról tesznek bizonysgot, melyet semmi hercze-hurcza, semmi indokolhatlan nagyravagyás nem zavart. A gazdaskodás foly a különféle s az országban szerteszét fekvő birtokokon, egy kis mulatozás, élvezet a közeli városban, tisztességes vagyon, szép családi név, ifjú embernek dísz adó könnyű hivatal, az emberek tisztelete és becsülése, minden jószágra, minden ügyre gondot viselő okos, igénytelen édes anya, gyönyört nyújtó, szép, ifjú feleség — valóban Csáky István felett napsugáros, ragyogófényes ég derült, s úgy látszott mindenki előtt, mintha ennek örökké egész az élet végéig kellene tartania.

MÁSODIK RÉSZ.

BRANDENBURGI KATALIN. CSALFA REMÉNYEK. BÚCSÚ
ERDÉLYTŐL.

I.

Az 1626-ik év forduló pontot képez Csáky életében, habár ő maga semmit sem tett, hogy sorsának szekerét más irányba terelje. Engednie kellett a viszonyok hatalmának, s még jó, ha némi részben hasznára tudta fordítani a körülményeket.

Bethlen Gábor Erdélyország fejedelme sohase mondván le ama tervéről, hogy Erdélyben és Magyarország részeiben magyar dynastiát alapítson, s tapasztalván, hogy a magyarországi főurak egyebek közt családját, családjának rangját, régiségét sem tekintik elég díszesnek, elég méltóságosnak, hogy felettök állandóan, uralkodják, elhatározta oly lépést tenni, mely által egyszerre mindnyájok felibe kerekedjék, — nőül venni t. i. az európai uralkodó-házak egyikének leányát. Előbb minden remény nélkül ugyan, s úgy látszik inkább csak a tisztesség megadásaért a császári házból való leányt kéretett meg, de itt szintén elég tisztességes módon tagadó választ nyert, s azután tovább küldötte embereit, kik számára

megkérték s meg is nyerték Brandenburgi Katalinnak, a választófejedelem György Vilmos hűgának kezét.

E házasság politikai jelentősége, valamint külső formáságai is több jeles író által több ízben megíratnak. Ezek közt első helyen említendő *Kemény János önéletrása*, mely az írórt illető személyes vonatkozásoktól eltérve, különösen a leírásokban igen érdekes és megbízható. Továbbá Istvánffy folytatója s mások, kiknek művei — s nehány addig ismeretlen újabb adat után Brandenburgi Katalin egész élettörténetét tüzetesen s elég alaposan előadta, néh. Ötvös Ágoston 1861-ben tartott akadémiai székfoglaló értekezésében.¹

A lakodalom, mint tudjuk, 1626-ban márczius hó 1-ső és következő napjaiban tartatott meg, s azon jelen volt Csáky is, mint a fejedelemnek kedvelt embere, s az ország egyik előkelő méltósága. Ott Kassán látták tehát egymást először Brandenburgi Katalin és Csáky István, kik egymásnak talán rövid napig tartó gyönyörűséget is, de mindenesetre sok keserű órát szereztek a következő években. Brandenburgi Katalin ekkor 24 éves volt — huszonöt nap híján egy évvel idősebb Csáknál — életdús, ép, egészséges, jó kedélyű, örömmre fogékony s bár kis termetű «*Statura parva et tenera, sed forma et pulchritudine excellens*», de feltűnően szép arcú és alakú — írja Istvánffy folytatója. — E mellett, hogy a nőiség annyi bájos tulajdonságával bírt, meg kell mondanunk, hogy a mélyebb meggyőződés és komoly elhatá-

¹ Lásd Magyar Akad. értesítő, szerk. Csengery Antal II. kötet 133. s következő lapjain.

rozottság teljesen hiányzott jelleméből. Pillanat hatalmas ragadta magával minden tettében, változékonny, ingatag volt, mint a nádszál. Zierotin ezredes míveltsége, Csáky férfias szépsége, Keglevich Miklós büszke betyársága, Kemény János ifjúsága, a mint jelen voltak, egymásután zavarták meg érzelmeit, s a politikába Bethlen István ijesztései, Rákóczi György ravaszsága, Esterházy Miklós dorgálása vagy Senyei püspök kenetteljes beszéde ideig-óráig mind a maguk nézetére hajtották, s végre elkoptatott érzelmeivel és elvesztegetett politikai jelentőségével együtt a kóborló Ferencz Károly karjai közé dobta magát, s e házassága által halála előtt sok évvel lelépett a közélet színpadáról. Eszesség, komolyság, mély ragaszkodás valami eszményi tárgy iránt sehol se mutatkozik tetteiben. Sőt szerelmében és hiúságában sem képes mélyebb szenvedélyekre, nagy felindulásokra. Egyetlen bosszútette, Skultéti megölettetése is, valószínű, hogy inkább környezetétől, mint tőle származott. Alig tartom képesnek egy kivégeztetési parancs kiadására.

A vallás iránt sem viseltetett semmi különös érdekeltséggel, protestáns volt hit nélkül s katolikussá lett minden újabb meggyőződés nélkül. Csak egyszer hallom igaz szívből jövő kitörését, s azt a szegénységtől való félelmében tette. — A gondolat, hogy le kell mondani a fényes életéről, a gondtalanságról, sőt tán még a szép öltözetekről is, vagy hogy talán napi élelmét is folytonosan kéregetni kell, megrémítette: *«sírt, panaszkodott, átkozódott»* írja egy szemtanú, hogy *«mindenét elvették tőle!»*

Midőn Kassára érkezett, bizonynyal el volt fogulva az idegen földön, de kedvére volt a pompa, a fény s elég jó benyomást tehetett rá a gyönyörű paripán hintázó fejedelmi férj, ki habár akkor már 46 éves, nem szép, de eszes, férfias arcú, kedves tekintetű s lovagias modorú férfi volt. De ha az nap vagy másnap szemébe tűnt az ifju Csáky, bizonynyal sok évre kihatólag megzavarta az ifju német asszonyka nyugalmát.

Csáky kortársai egyező véleménye szerint az ország legszebb embere volt, nyulánk karcsú termete, széles kidomborodó melle, finom fehér arcza s akkor pelyhes fekete szakálla lehetett, a mellett előkelő, uras, büszke modora volt. Jól beszélt magyarul, latinúl, németül és lengyelül. Egykorú arczképe kettő maradt fenn. Egyik a Wiedemann munkájában 1650-ből, tehát 47 éves korából, a másik Mindszenten a gróf Csáky Albin birtokában 30—35 éves korából. Haja, szakálla holló-fekete, arczszíne fehérpiros, szemöldöke vékony ív-alakú, mély fekete szemekkel, homloka nyílt, domború. Haja mindkét képen rövidre nyírt, s bajsza fölfelé pödört. Mindkét képen látható a széles egyenes váll és domború mell. Wiedemannál kalpagban fején, délczegen balra billentve, pedig már ekkor nem volt ifju legény, de Bécsben lévén s az *új adomány* érdekében járván az udvari embereket, még jobban gondozta magát, mint valaha. Szakálla is arczáról le van borotválva, csak állán van kereken meghagyva, épen mint a 40-es években előkelő politikusaink viselték.

Csáky gyöngéd s finom tudott lenni a nők irányában, de sohasem volt az érzelmek embere,

és a mennyire volt ifju korában s élete végső éveiben, a külvilág előtt meglehetősen el tudta rejteni. Első feleségét, a mennyire csak képes volt, híven szerette, s azt írja egyik levelében, hogy őt e világon mindenek felett leginkább szereti. Tiszta eszü, értelmes, szigorú természetü, s korában tudományos ember volt. Kitünő stílistának tartották, s Lippai érsek sok év mulva Csáky Ferencznek valami szép levelét olvasván, így kiáltott fel: *«e szép stylusrol ismerek rá, hogy apja fia!»* Jó gazda volt a fősvénységig, s a vagyonszerzés, sőt mondhatnám a kapzsiság volt fő szenvedélye. Elkezdve inasától vagy ispánjától, a társasélet minden rétegén át fel a fejedelmekig és királyokig, a kikkel a mi bajoskodása, perpatvara volt s pedig sok volt, annak oka mindig és mindig pénz-kérdés volt, s a legtöbb esetben saját kapzsisága. Ez zavarta meg oly sokszor családi életét is, *első és harmadik* fiával s szegény Perényi Máriával, második feleségével.

Ez időben nem volt más ambíciója, mint hogy jó férj, jó gazda legyen, szép lovai legyenek s vagyona növekedjék. A kolozsvármegyei főispánságot, úgy gondolom, szeretettel viselte, mert a hozzá intézett leveleken sok év mulva is olvasható e cím, midőn már rég elhagyta volt Erdélyt, hogy oda soha többé vissza ne térjen. Az udvari élet azonban sohasem volt kedvére. Volt benne a szilaj önérzetnek ama vad csírája, mely a magánál nagyobbakkal állandóan együtt lenni nem szeret.

Hogy a kassai lakodalom alkalmával már megtetszhetett a fejedelemnének, ismerve Katalin lobbanékony szívét, teljesen valószínűnek tartom.

Különösen ha megemlékszünk, hogy Katalin ekkor még semmit se tudott magyarul, Csáky pedig, ki a bécsi egyetemen tanult, okvetetlen tudott németül, s részben ez okból is bizonynyal bemutatták az új fejedelemnének. Hogy azonban már ekkor észrevette volna Csáky, hogy mily hatást tett a fejedelemasszonyra, adatok hiányában nem határozhatjuk el, annyi bizonyos, hogy nagyon hamar észrevette s mindent elkövetett, hogy a csábító örvénytől megmenekedjék.

II.

Csáky nejét valószínűleg az idő zordonsága miatt nem vitte volt ki a fejedelmi menyegzőre, de maga öccsével Lászlóval és szép kísérettel ment volt ki. A fényes lakodalmi ünnepélyeket Erdélybe hazatérve is folytatták, s a máj. 24-én (1626) tartott országgyűlésen Brandenburgi Katalint a fejedelemlélek utódjává is megválasztották. Ez alkalommal Csáky nejét is bemutatta az udvarnál s a fejedelemasszony nagy rokonszenvet mutatott az ifjú hölgy iránt, s úgy látszik, mindennek felett kitüntette.

A mulatságokat azonban csakhamar a komor tetek ideje követte. A fejedelemasszony beigtatását is el kelle halasztani, részint a miatt, hogy a szultán beleegyezése is megérkezhezzék, részint pedig és főként a miatt, hogy Bethlen az év második felében II. Ferdinánd ellen a háborút újból megindította. — E hadjáratban Csáky öccsével együtt részt vett s tekintélyes banderiummal nevelte a fejedelemlélek táborát. Nem szándékozván a

köztörténelem ismeretes eseményeit fejtegetni, sőt inkább a magán- és társasélet akkori viszonyait akarván ismertetni, ide igtatok részben egy levelet, mely Csákytól amaz időből fenmaradt, s híven mutatja, hogy ő a hadjárat közepette is mily részletesen foglalkozott az *otthoni* dolgokkal.

A levél Rimaszombatból kelt 1626 szept. 22-én s Vadas Gábornak az almási várnagynak szól: «Szolgálatom ajánlása után adjon Isten minden jót Kdnek!» — «Mióta elváltam Ketektől, nem volt miről írnom. Jutta eszembe az feleségem házában levő kemencze, melyet Kd csak elbontasson, mert sem fával, sem pedig sepregetéssel ember meg nem győzi. Az feleségem házában csak olyan kemenczét kell csinálni, az mint megmutattam.»

Ír aztán a malaczokról, a borokról, a lovakról, öcsöcsé disznairól s hogy a lovak árából Bornemisza Lászlónak adják meg a 132 frtot.

«Az mi némű sönk vagyon Margittán, arról is Kd ne feledkezzék, akár micsoda pénzen, csak hogy nem kell szintén elvesztegetni. Mert Prepostvári uramnak meg kellene adnunk, a mi az övé.»

«Hírt meg nem tudok írnom egyebet itt Rimaszombaton az szegény Marczinkat eltemettetem, más szolgálaimmal veszték egyben, ötöt úgy találta vágni főbe, hogy harmadnapra elméne véle.»

Rendelkezik a falak javításáról, mészégetésről s után írásban még ezt írja:

«Asszonyom anyám ménese között vagyon egy fehér szeplős szabású legszebb kabola, annak vagyon tavalji kancza csikkaja. Asszonyom anyám megengedte, fogassa meg Kd és tartsa benn Almáson az télen.»

Az augusztus hóban megkezdett s elég szerencsével folytatott hadjárat 1626 decz. 28-án ért véget, midőn Bethlen Gábor a Lónyai Zsigmond, Mikó Ferencz és Kászoni György felhatalmazott követei által Pozsonyban a királyiakkal kötött békét Lőcsén aláírta.

Új évvel tehát hadainak nagy része is egymás után haza vonult, maga a fejedelem a telet Kassán töltötte, hová neje is kijött volt férje látogatására. A következő év tavaszán pedig a fejedelmi pár már márczius havában Erdélybe hazatért.

Csáky a hadjárat végével, t. i. az 1627-ik év elején szintén hazatért Almás várába, s ott családjának, főispáni hivatalának élve gondos mezei gazdálkodást folytatott.

Számos hivatalos levél létezik az 1626—28. és 29. évből, mely hozzá, mint főispánhoz intéztetett, melyekre nagyobb részt sajátkezü jegyzéseket tett, sőt a hivatalos apertázást is gyakran sajátkezüleg írta.

Öcscse László a békekötés után édes anyjukkal együtt Bécsbe ment, hogy a Szádvárához való jogukat érvényesítsék. E jogérvényesítés azonban nem ment oly könnyen, s csak sok évi perlekedés és fizetgetés után jutottak jogos birtokukhoz, miről alább még szó leszen.

A mint a fejedelmi pár is haza érkezett, természetesen, hogy a férj az ifju fejedelemné szórakoztatására annyival inkább minden módot felhasznál, mert ő maga a politikai ügyekkel s az ide-oda utazgatásokkal nagyon el volt foglalva.

Csáky azonban az udvartól minél távolabb tartotta magát. Hogy Csáky az udvarhoz nem ment, több okai lehettek. Először is, hogy sohasem szerette az udvari életet, másodsor, hogy

már ekkor, az 1627-ik év tavaszán, bizonynyal észrevette volt a fejedelemasszony hajlamait. Kí-mélte az asszony hírnevét s oltalmazta még a legkisebb homálytól is a fejedelmi férj becsületét s harmadszor, mert szerette saját feleségét s elégedettnek érezte magát családi körében a szép Almás várában.

Meghívták udvari vadászatra, s betegeskedésével mentette magát, a mi a fejedelemnek nem eshetett jól, mikor megtudta, hogy nem volt beteg. Valószínűleg más egyenesen kínálkozó alkalmat is mellőzött, mert távolmaradása feltűnt.

A mint már említettem, az erdélyi rendek Gyulafehérvárt 1626 május 24-én tartott országgyűlésen Brandenburgi Katalint a fejedelem utódává választották, s erről a fényes portát Borsos Tamás országos követ által értesítették, a porta aztán a következő év tavaszán meg is küldte a fejedelmi jelvényeket Katalin számára. A kapudzszi pasa, ki a jelvényeket hozta, 1627 juniusban lépte át Erdélyország határait, s a fejedelem különösen neje kedvéért mindent elkövetett, hogy a felavatási ünnepély minél fényesebb legyen.¹ E tárgyra vonatkozólag a fejedelemnek egy eddig ismeretlen levelére akadtam, melyben Csákyt ez ünnepélyre hívja. A levél Gyulafehérvárt kelt 1627 junius 13-án, s nagy részben így hangzik: «Magnifice fidelis nobis dilecte! Fejedelemasszony szerelmes atyánkfiának, országunknak közönséges választásából való fejedelemségének confirmálására, az mely kapudzszi pasa az fényes portáról az zászlót és botot hozza, immár ezen két nap hozzánk

¹ Lásd Bethlen Gábor levelei. Szilágyi Sándortól 1879. 435. s köv. l.

beérkezésben lévén, mivel az dolognak szerelmes atyánkfia személyéhez való méltóságára becsületes úr- és főaszszonyoknak akkorra mellettök való lételek szükségesképen kívántatnék. Hűségedet kegyelmesen intjük, sőt serio hagyjuk, parancsoljuk is neki, hogy mivel országunknak régi jó rendtartása szerint ez ilyen solemnitásra magának is jelen kellett lenni, a mint immár ezelőtt arról magának committáltunk is kegyelmesen, aszszonyomat is szerelmes házastársát Hűséged magától el nem hagyván ez útra, ad diem 17, aut ad 18 præsentis junii okvetetlen jelen legyen Fehérvárott. Secus non facturus.

U. I. «Eöcsém hagyjunk le az okoskodásokban és mostan ebbeli parancsolatunknak meg ne fogyatkozzunk, mert jó néven tőle nem veszszük; lám semmi nyavalyád nincsen s nem is volt.»¹

A fejedelem sajátkezű írása az aláírás és utóírat, melyek rövid tartalma határozottan bizonyítja, hogy Csáky került az udvart, s került a legkisebb ürügyet is, melylyel valami rossz következtetésekre okot szolgáltatathatna.

E nagy ovatosságból azonban némileg azt is lehet következtetni, hogy a fejedelemasszony nem igen került hajlamai kinyilatkoztatását.

E levélnek mindamellett sikere volt, mert Csáky a jun. 19-én tartott nagy ünnepélyen jelen volt, s a szultán által küldött klenodiumok közül az ünnepély alatt a kardot tartotta. Hogy neje is ott lett volna az ünnepélyen, meghatározni nem tudom, mert előre haladott reményteljes állapotban volt s a következő augusztus 15-kén

¹ A Csáky cs. kassai levéltárában. Utóírat s aláírás a fejedelem keze írása.

született első gyermekük Anna, ki később Pozsonyban a Klarisszák közé lépett.

Az év hátra levő része s az 1628-ik év is minden nevezetesebb esemény nélkül folyt le, Csáky nem ment az udvarhoz sokáig s édes anyja Wesselényi Anna Bécsből 1628 jan. 29-én így ír fiához: «talán jó fiam ő felségéhez is el kellene menned, nem jó, ha eddig is ott nem voltál.» Ő azonban, úgy látszik, erre sem hallgatott, folytatta csendes életét s jegyzéseit a *Zöldkönyvbe*, melynek hű tudósítása szerint Csáky nénak 1628 május 20-ik napján ismét gyereke született, még pedig fia, kit Istvánnak kereszteltek, de a ki fél-éves korában meghalt s «az Almásvárában levő egyházban temettetett el.»

*
* *
*

Ezekből körülbelül látható, mennyi alappal bír a Chronicon Fuchsio, Lupino. Oltandinum I. rész 319-ik lapján előadott mende-mondája; a jó krónikás ugyanis így ír: A mi Brandenburgi Katalinánk azonközben, *Gábor fejedelem a magyarországi háborúzással elfoglalva lévén*, otthon maradt s vendégségekkel, vadászatokkal és sétálásokkal mulatozott, idejét különösen a kisfaludi szép kastélyban töltötte. E kastélyt a mult század végén a kitünő ízlésű és művelt Kovacsóczi Farkas kezdte építtetni, a legszebb folyók egyike az Ompoly mellé, de gyászos kimulása után (1595-ben kivégeztetett Kolozsvárt) egész mostanáig bevégezetlenül állott. Hogy a kirándulásokhoz szokott fejedelemasszony az egy Fehérvárt meg ne únja magát, az ő kedvéért Bethlen e kastélyt megszerzte s fejedelmi bőkezűséggel felékesítette. Ide

tehát a fejedelemasszony gyakran kísétálgatott s itt enyelgett cselédjeivel, Csáky István udvarmesterével, Skultéti orvossal és gyóntatójával.

Az lehet, hogy *Bethlen Gábor távolléte alatt* a fejedelemasszony gyakran kilovagolt vagy kikocsikázott Kisfaludra s más szomszéd helyekre, az is lehet, hogy orvosa Skultetus és papja vele volt, az is lehet, hogy vadásztak, vendégeskedtek, mulattak, csakis az nem lehet, hogy Csáky ezekben résztvevő volna *akkor*, mert ő bandériumával együtt a fejedelem kíséretében résztvevő a táborozásban.

Azt is mondja e krónikás, hogy Skultéti orvos is boldogított kegyencze lett volna a fejedelemasszonynak, mert hiszen, ha így állott volna a dolog, Kemény csak nem hallgatta volna el, s mások is megemlékeztek volna róla, de máshol ezt nem olvastam. Valószínű, hogy mint német és jókedvű emberrel sokat csevegett az ifju fejedelmi hölgy, s a lutheránus atyafiak szívesen adták rá a boldog kegyencz nimbuszát.

Azt is mondja e krónika a 312. lapon, hogy Skultéti midőn egy hajnalban az Olt vizén át akart menni, Csáky parancsából megrohantatott, megöletett s a jég alá dobott, mert figulus figulum odit, tehát vágytársak lettek volna. Erre csak annyit jegyzek meg, hogy mikor Skultéti megöletett, Csáky hatalma-vesztett bujdosó volt Magyarországon, s az eseményt édes anyja leveléből tudta meg. (Lásd Wesselényi Anna leveleit 92. lap.) És az időtájban nem is szokott jég lenni sem az Olton, sem más folyón Erdélyben. De lássunk egy másik, még híresebb író.

Tárgyunk történetére nézve egyik főforrás *Kemény János fejedelem Önéletírása* című munka,

melyet Szalay László adott ki, s mely mint kútfő nagy tekintélyben áll s első pillanatra úgy tetszik, hogy egy a közügyektől félrevonult, sok történelmi érzékkel bíró bölcs őszinte vallomásaival van dolgunk, de a politikai viszonyok egybevetése és bővebb tanulmányozás után könnyen észrevehető, hogy az egész önéletírás egy politikai iránymű, mely azon időben arra lett volna hívatva, hogy a kedélyeket a Kemény János fejedelemségére elkészítse.

Tudjuk, hogy Kemény 1657-ben tatár rabságba jutott s tovább egy évnél ott is maradt. Munkáját ezen idő alatt írta. Ez alatt nyilvánvalóvá lett, hogy a porta semmikép sem hajlandó megbocsátani II. Rákóczi Györgynek lengyelországi kicsapongásait s az országot több ízben fejedelmválasztásra utasította. Bizonyos, hogy Kemény János ekkor talán legtöbb igénynyel állhatott elő, mint fejedelmi jelölt, de egyszersmind irodalmi úton is elé akarta készíteni hazája fiait s elő akarta számlálni saját érdemeit. Így jöttek tolla alá a Bethlen Gábor halálát követő események, s így a Brandenburgi Katalin és Csáky István történetei, de a melyek nagyobb részben a valóságtól eltérve úgy állíttattak elő, a mint azt a Kemény célja megkívánta. Lesz alkalmam e nevezetes munkát közelebbről önálló értekezésben bírálat tárgyává tenni, addig is csak annyit jegyzek meg róla, hogy a Csáky felől elterjedt sokféle balvélemények legfőbb forrása Kemény János önéletírása.

III.

A mint fentebb láttuk, Csáky sokáig vonatkozott az udvarnál gyakran megjelenni, az 1629-ik

év második felétől kezdve azonban, úgy látszik, bátrabban közeledett a fejedelemnéhez és kevésbé volt tartózkodó, s egy körülmény fordul elő, melyből gyanítom, hogy katolikus pátérek biztatták Csákyt. E körülmény a fejedelemné szeszélye, vallása változtatása iránt, — mert, hogy egyébként miért akart volna katolikussá lenni e könnyelmű nő, meg nem foghatom. Lehet azonban, hogy besúgóí már akkor biztosabbra helyezték kilátásba a német császár jóakarátát, ha hajlandó lenne a katolikus vallásra térni.

Ellenségei pedig csak örvendhettek e vallásos ingatagságnak s pompásan ki is zsákmányolták a még megmaradt kis népszerűsége megsemmisítésére. E vallásváltoztatási hajlamot csupán a buzgó Csáky befolyásának tulajdonítom, ki ezáltal érintkezésbe lépven az asszonynyal s látván rajta saját hatalmát, nagyravágyása is csírázásnak indult s téveteget reményeket kezdte táplálni szívében. Csákynek fenmaradt bizalmas leveleiből s egész élete történetéből azt kell következtetni, hogy ő a fejedelemasszonyba, a szó valódi értelmében, soha egy perczig sem volt szerelmes, s az jellemének sötét árnyéklata, hogy úgy viselte magát, mintha az lett volna. Maga a fejedelemné, a környezet, az irigyek, az ellenségek és a cselédek, s ha Kemény Jánosnak hihetünk, még Csáky né maga is mind hihették, hogy a jó hajlam a fejedelemné és Csáky közt kölcsönös. Mik lehettek Csáky reményei és céljai, valóban nehéz meghatározni.

A fejedelem még életben volt, de közelgő halálát biztosan sejtették a közelállók s a politikai pártok, melyek a helyzetet s Brandenburgi Katalint jól ismerték, sorakoztak igen természetes, s

hogy a magyar királypártiak vagy katolikusok még a fejedelem életében felütötték fejüket, az bizonyos. De mi kilátása lehetett ekkor Csáky-nak, ki nős, családos ember volt, nejét szerette, már is szép állása volt, s ha őszintén ragaszkodik akár Bethlen Istvánhoz, akár Rákóczihoz, a legfőbb állásokra juthat. Avagy nem kellett-e látnia, tudnia, hogy a kálvinista Erdélyben *első* nem lehet, miért nem ragaszkodott a második helyhez? — Vagy ha mint római katolikus és családi hagyományai és saját hajlamai szerint császári és királyi párthoz szított, mit akart tenni Brandenburgi Katalinnal, kihez annyi alattvalói hűséget mutatott?

És ha a fejedelem halála vagy Katalinnak a mint tudjuk, elég könnyen kieszközölhető lemondása esetére magát csakugyan bármi kis ideig fejedelmi trónkövetelőnek képzelte, minő megoldást látott a jövőben? Mert igaz, hogy ifjúsága daczára — 26 éves volt — az erdélyi emberek közt legmíveltebb s tán legalkalmasabb is volt, de hisz vallása és a fényes porta miatt mit se remélhetett a magyarországiak és a király erélyes segítségével, azok közt pedig első sorban Esterházy Miklós, másod sorban Præpostvári Zsigmond volt a jelölt, ezzel gazdagságban, amazzal befolyásban és talentum dolgában még csak nem is versenyezhetett.

Az ő komoly felléptetéséről a pozsonyi és bécsi körökben tán egy óráig sem volt szó. Valóban azt kell hinnünk, hogy a fejedelemséggel való ábrándozása ifjúsága nagyravágyásának csak rövid ideig tartó lázas álma volt, melyből felébredvén, céljai sokkal realisabb, sokkal kézzelfoghatóbb, de kevésbé

nemes alakot öltöttek, s ő a nagyreményű ifjú is apró jellemű, önző kortársai színvonalára süllyedt le.

*
* * *

A fejedelem 16²9 nov. hó 15-én délelőtt 11 órakor meghalálozván, az addig nagyrészen csak lappangva működő pártok azonnal merészebben kezdtek mutatkozni s úgy szólva a cselekvés tereére léptek. Törvényes úton maga Brandenburgi Katalin volt, mint a fejedelem utódja mind a már hozott országgyűlési végzések, mind a fejedelmi végrendelet s mind a porta belecgyezése által megerősítve. Mellette gubernátor Bethlen István, s a fejedelem haláláról szóló jelentéseket együttesen küldötték széljel és a hatóságokhoz szóló iratokban maga Bethlen István a fejedelemasszonyhoz való hűségre, ragaszkodásra s a maga gubernátori méltóságának tiszteletbentartására szólítja fel a rendeket. Látszólag tehát a fejedelemasszony és a kormányzó között az egyetértés, a béke szelleme uralkodott, pedig a Bethlenek alattomban már működni kezdtek Katalin megbuktatásán s a maguk hatalmának megszilárdításán. A fejedelemasszonyt a legcinikusabb módon elkezdték rágalmazni s a legutálatosabb pletykákat indították róla, melyeket ránk ama kornak vén krónikása, Kemény János, hagyott emlékezetben. Nem feledve, hogy Kemény János 1657 (58-ban) írta művét, tehát az események után csaknem harmincz esztendővel, mikor is céljának ép oly megfelelő volt Brandenburgi Katalin népszerűtlennítése, mint egykor Bethlen Istvánnak és Rákóczi Györgynek. Ily nézpontról minden rágalmazás más színben tűnik elő, mintha egy érdektelen,

világtól visszavonult államférfi őszinte elbeszélésének tartjuk. Két dolog volt, a mivel Bethlen Gábor özvegyének hírnevét teljesen tönkre lehetett akkor tenni Erdélyben. Elhíttetni, hogy a nagy fejedelemnek nem méltó özvegye és hogy pápista akar lenni, mindkét esetben méltatlan a trónra. Tehát Bethlenék ugyancsak verték a vasat. Kemény János azt akarja elhíttetni, hogy ő is Bethlenékhez, az úgynevezett hazafipárthoz tartozott, s oly dolgokat mond el, a mik még valószínűséggel sem bírnak, ilyen például, hogy: «felbonczoltatván az fejedelem teste, Catharina nem csak nem irtózá nézni, sőt egyiránt fogdosni, tapogatni az felmetélt testnek szívét, felhasított hasát, s egyéb tagjait, de semmi szomorúságot nem tetete, sőt egy csepp könnyet nem ejte az istentelen, gonoszszívű, elvetemedett asszonyi állat.» (152. lap.) A leírás borzalmassága legélénkebb bizonyíték, hogy a babonás és ideges, örömet és gyönyört hajhászó Katalinhoz legkevésbé sem hasonlít e cinikus rideg kép; másik megjegyzésünk pedig az, hogy ily kifejezést használni egy nőről, ki egykor éppen Kemény János gyöngéd érzelmeit is felizgatta, csak azért, hogy az elámított tömeg tapsoljon, valóban a leggyöngédebb szóval élve, lovagiatlanság volt.

De még tovább megy Kemény s azt is állítja, hogy a fejedelemasszony a fejedelem halála 1629 nov. 15. és temetése 1630 jan. 25. közt az ő trivialis szavával élve: megfattyazott; egy leánygyermeket szült, melyet azonban «az feredő házról a város felé nyíló kis ajtócskán vittek ki az vinczi új keresztyén asszonyok tartására, de nem sokára meghalt.» (173. lap.) Elég jól, sőt szépen

megfelelt Ötvös Ágoston is ez állítására idézett székfoglalójában, s nekem sincs más megjegyzésem, mint hogy vajjon ki merte volna kétségbe hozni a gyermek törvényességét, ki atyja halála után néhány nappal vagy pár héttel születik? Ha szinte lett volna is oka, hogy férjétől eltitkolja reményteljes állapotát. És ha csakugyan lett volna gyermeke, nemde felhasználta volna a fejdelem-asszony pártja a legitimitás ez élő láncszemét a maga és úrnője javára? bizonyynyal nem rejtette volna a vinczi új keresztyének közé. Vagy ha rejtegetni kellett, de Kemény megtudta, mint oly nagy hazafi, miért nem mondta meg Bethlen Istvánnak, hisz ez egyetlen tény örökre véget vetett volna Brandenburgi Katalin uralkodásának és lehető követeléseinek? Szóval száz ilyen kérdésre is csak az a felelet, hogy az egész mese csupa koholmány, s csakis a Katalin és pártja népszerűtlenségére volt kigondolva, később s akkor is az ugyancsak alárendelt nép számára, mert okos ember ezt el nem hihette.

Vége Kemény János egy teljesen valótlan történetet beszél el a Csáky István megugrasztásáról Fehérvárról, még pedig a fejdelem halála és temetése közt. Ez pedig teljes lehetetlen, hogy abban az időben ilyesmi történhetett legyen.

Csáky István a fejdelem halála alkalmával nem volt Fehérvárott, hanem Almáson, s onnan a fejdelem temetéseig csakis Váradra ment ki, legfeljebb huszonnégy órára. De a Kemény János előadása szerint (172. s köv. ll.) Kovács kapitány királyi vagy katolikus párti kapitány Kassa felől Kővár felé nyomult. Ennek hírért hallotta Bethlen István s parancsot küldött Toldalagi Mihály ma-

rosszéki főkapitánynak, hogy hadat szedjen össze és kergesse ki Kovácsot az országból. Ezekre a dolgokra, megindulás, hírvétel, parancs-küldés, sereg-összeszedés, kikergetés, mind idő kellett, de Toldalagi, mint naplójában maga írja, ki is kergette Kovácsot 1630 január 9-én; persze ő nem fújja fel a dolgot oly nagyon, mint Kemény, s a mint bizonynyal a fővárosban az udvar körül beszéltek.

De hol a fizikai idő, hogy Csáky meghallván Kovács kapitány veszedelmét 1630 jan. 9-éről, katonákat szedvén, maga kezdjen actiót, sereggel jöjjön Fehérvárra, s ott leveretve elkergettessék, s aztán a gyűlésre jan. 20-ra visszatérjen — mert ott volt — mintha semmi sem történt volna. Ezeknek megtörténhetésére a tíz napi idő semmiképen sem elegendő. Kezeim közt vannak *s a mellékletben közöltetni fognak* Csákynek ez idő alatt kelt levelei, melyek e megugrasztási koholmányt is teljesen felderítik. Csáky 1629 decz. 17-én Nagy-Almásra kelt s Præpostvári Zsigmondhoz intézett levelében írja: «Én mindez ideig is Fehérvárott nem voltam, mivel sem ő Felsége az én kegyelmes aszszonyom s fejedelmem, sem pedig Gubernátor uram ő nga nem kívánta s ő Felsége is nem parancsolt odamenetelemről több egyéb dolgokról is kívántatnék, hogy Kdet tudósíthatnám, de levélre nem akarom bíznom, semmiképen pedig magam az innepig házamtól el nem mehetek . . . » stb.

De az ünnepen is otthon maradt, mert Kornis Zsigmondhoz ugyancsak decz. 25-ről és 31-ről s ugyancsak Almásról két nagyfontosságú levelet intézett (Lásd mindkettőt az okíratok közt), melyek tiszta tükrei Csáky lelki állapotának: «Akár mint iparkodjam én — írja 1629 ka-

rácson első napján — de minthogy nincsen semmiben olyan módomban, mint a szegény atyámnak¹ és az dolog is Istennek hála, talán szintén elannyira nem is kívántatik most, ahhoz hasonló jó akaratomat nem præstálhatom, ha szintén olyan dolog volna is, magam személyem nem egyenlő azzal, se értékem. De a mennyire az én Istenem mind elmémet s mind értékemet adta, az igaz Isten engem úgy segéljen s úgy is adja lelkem üdvösségét, hogy Kddel együtt az én édes igazságában megromlott hazámtól el nem szakadok, hanem az én kegyelmes fejedelmem mellett Kddel élek-halok.

Nyilván vagyon nállam, és Kdnél is édes lelkem Apám kétség nélkül úgy legyen, Gubernator ijastól-fiastól nekem igen gonosz akaróm. Isten életemet úgy adja azok Kdnek is; de mivel Kd mind ez eddig minden dolgaiban csendesebb volt, nyilván nem annyira törnek Kdre mint én reám.» «Zolyomi uram hogy az Szentpáli János uramnak írt levelemet látta szívből akarom.» Azt beszélte Zólyomi — írja tovább Csáky — «Csáky uram nem mere mindaddig udvarhoz jöni, míg én ott lök, hallom azért, hogy igen rendezkedik; noha mostanról elmarad, de minden bizonyal elhigye beste lélek fia, hogy rövid nap bizony elütik az pohárt az orra elől.»²

«Azért uram az én örökké való szolgálatomért olvassa meg Kd Gubernator uram előtt. Én szintén Bánffy Ferencznek nem tartom magamot, hanem mind nemzetre, mind személyre tartom

¹ Az 1605-ben elhalt Csáky István, ki egy időben szintén közel állott a fejedelemiséghez.

² Ezek Zólyomi szavai, s alig egy év múlva mily más hangulatú levelet ír Zólyomi Csákyknak. Lásd az okiratok közt Zólyomi levelét.

és állítom magamat lenni olyannak mint Zolyomi uram. Bizony bizony írom Kdnek s kérem is, hogy az úrnak is megmondja: *gondot viselek magamra*. És az miért ő nga kérdezette, hogy nem megyek az Fejedelem testét látni: az effélék tartoztattak meg. Azért édes lelkem Apám, hogy ezeket Kdnek megírtam, nem azért cselekedtem, hogy sem Zolyomitól, sem mástól félván jelenteném Kdnek, hanem azért, hogy Kdnek én felőlem való semmi gondolkodása ne lehessen, ha mi idegen híreket is hallana felőlem. Az megholt fejedelemnek idejében, mivel egynehány ember előtt gyermeki orczával viseltem magamat, azoknak szeretetökhöz képest úgy is becsültettem. Ha azért akkor efféle fenyegetéseknek helyt nem mertünk adni, oka csak az volt, a ki meghalt, miért? azért hogy nem mindenkor kívántatott szabadságos igazsággal járó törvény, hanem kénytelenségből törvény ábrázatjára való sententia adatott.

Kdet kényszerítem, olvassa el mindezeket Gubernator uram előtt, s lássa mind Zolyomi s mind másvalaki engem törvényemben és úri állapotomban, privilegiatus szabadságomban megakar zabolázni, bizony jól felkösse az csizmája szárát. Egy uram és fejedelmem, kit országul választottunk vagyon,¹ a kinek meg is esküvén, uramnak vallom lenni, azon kívül most senkit nem ismerek affélét, valamíg az közönséges gyülekezet előmbe nem mutatja.

Azután meglátom mit kell cselekednem. Méltó s akarom is édes lelkem atyámfia, hogy Kd értse 27-én ez hónap magyarországi jószágomba indulok, de onnét 9-ik januarius bizonyal Kolozsvárt

¹ Brandenburgi Katalin.

leszek, mivel az Fejedelem resolútióját ott akarom megérteni. Az Istenért ne szűnjék meg egy hétben is az levélírás köztünk uram, mert bizony én most külömb elmével és értékkel gondolnám magamat ha Kd akarná.

Kérem Kdet, ha ez levelem Kdet ott éri, csak az én vékony állapotomért is legyen szemben ő felségével s jelentse meg avagy újítsa hozzám való szívét, mert ha olyan elmével volna az, mint kívántatnék, bizony nem volna szükséges egy jámbornál is az commendatio . . . » stb.

Aztán kéri Kornist, szerezze meg néki a monostori konczot, s gratulál Kornisnak, hogy Radnótot megkapta stb. Továbbá jelenti, hogy folytonosan szerzi a katonát s már közel 400 válogatott legénye van.

«Kdet azért — így folytatja — az Jézus Krisztusra kényszerítem, írja meg nekem minden elméjét és kedvét, lám én totus sincerus vagyok Kdhez úgy anyira, hogy az őrző anygala is Kdnek, Isten úgy üdvöztse lelkemet, nem tisztább Kdhez. Erre pedig ha lehet Haller István uramtól is vegyen értelmet, kinek ez ökemének szóló levelemet sietéssel küldje meg Kd édes Apám uram, mert soha csak reménységért ebbeli szándékomat el nem hagyom, sőt az élő Isten az én bizonyágom: készebb leszek minden erdélyi jószágimat elzálogosítanom, hogy csak egy nap is: faex hominum, piger inter ingenuosos, puer in arduis találtaam.»

«Mind ezekben azért valamit Kd nekem jobbnak tanácsol, azt cselekszem mindenben azért gyóonom sincere, hogy úgy is absolváljon. Egyeztetek meg szerelmes Apám minden igaz hazaszerető úri és nemesi személyekkel, mit feleljünk

az mi ultro választott kegyelmes fejedelmünknek, és az vármegyegyülésben mit és mint végezzünk, mert soha nem leszen oly kemény és súlyos dolog, a kiből hátra álló csak egy szempillantásig találtassam csak az Ketek elméjét és igaz szívét értsem, mihez tartsam magamat.»

A következő szintoly érdekes levelet Kornishoz decz. 27-én kezdte írni s 31-én végezte be, úgy látszik a közbe eső idő alatt kint járt Váradon, de oly gyorsan s oly rövid ideig volt a városban, hogy az ott időző bátyját Præpostvári Zsigmondot meg se látogatta. Decz. 31-én legalább este már ismét Almáson folytatja levelét, s ott volt 1630. január 1-én, január 9-én Kolozsvárt, s mind e levelekben ama Kemény Jánostól említett fehérvári epizódról egy árva szó sincs, a mint hogy nem is lehet.

Ezt a hírt is úgy látszik a távollevők s meszszebb lakók kedvéért a temetési tumultusból később gyártották a Bethlen István emberei, s terjesztették még később szívesen a Rákóczi hívei, hogy a katolikus pártot nevetségessé tegyék; de nem folytatom ezúttal Kemény állításainak további czáfolgatását, hanem igyekezni fogok az eseményeket dióhéjba szorítva úgy adni elő, a mint a hiteles adatok kétségtelenné teszik.

Csákyinak fentebb közölt s az okiratok közt közlött ez időbeli levelei elégségesen bizonyítják, hogy Bethlen István, fia és veje Zólyomi Dávid ellenségüket lássák benne. Azt mondja, hogy a fejdelemasszonyon kívül senkit urának el nem ismer, ez egyenesen Bethlen István ellen van intézve, Zólyominak is megmondja a magáét, serget gyűjt bihari várai körül, ki ellen? mi

czélra? A fennálló kormány méltán kérdezhetette. Mi azonban csak nagynehezen olvashatjuk ki szándékát ez ideges bizonytalan sorokból, ez esküdöző, fenyegető mondatokból, melyek a Kornishoz, Præpostvárihoz küldött levelekben hemzsegnek. Gubernator akart-e lenni? miért nem írja világosabban? Fejdelem akart-e lenni, miért nem írja bátrabban s több méltósággal? Ez íratokból, melyeket ő ez időben fogalmazott, s melyek hozzá intéztettek, csakis annyi megállapítható, hogy ő ohajtott volna fejdelem lenni, ha Kornis Zsigmond, Haller István, Szentpáli János, Kovácsoczi István, Kassai István benn az országban, Præpostvári Zsigmond, Esterházy Miklós, Pázmány érsek, a bécsi udvar és a katolikus párt a magyar részekben egyértelműleg s a lehető legkomolyabban mellette nyilatkozva keresztülvitték volna.

Talán remélte, hitte, talán számított rá, hogy ha a Bethleneket útjából félreállíthatja, a fejdelemné mellett vígan kormányozhat, minden alkotmány nélkül, sőt lemondásra bírhatja vagy kényszerítheti; ideig-óráig tehát őszintén dolgozott ez irányban. Ámde leghívebb pártfelei sem mutattak valami rajongó bizalmat, valami lovagias ragaszkodást, hűséget, valami tevékeny buzgalmat személye iránt. Ügye egy pár tisztartóját mint Fekete Jánost, Megyeri Ferenczet, Vadas Gábort kivéve — lágyameleg, sőt közönyös vezetők kezében volt.

Kornis Zsigmond jókor, azaz még december első felében figyelmezteti, hogy vigyázzon, ne szeleskedjék, mert «a Bethlenek dolgukban előre mennek.» A monostori uradalom megszerzésében pedig semmit se tett.

Kassay István pedig, a híres prókátor és ítélőmester, kivel Csáky 1630 május havában együtt utazott Fogarasba a fejdelemnéhez, és a kiből nagy bizodalmát helyezte volt, teljesen cserben hagyta. Kemény János írja, hogy a fogarasi kertben Csáky és Kassay együtt sétálgatván, a fejdelemség dolgát beszélgették s Kassay így szólt Csákyhoz: *«Nincsen Ngos uram más arra alkalmatosabb ember, mint te, csak a religio dolgában assecurály bennünket!»* Keménynek elhihetjük, hogy Kassai uram jól meg volt fizetve, de a mint észre vette a dolgok fordulatát, alig 5—6 hét alatt megtagadja a barátságot s Kolozsvárt 1630 júl. 2-án kelt levelében szemrehányásokat tesz Csáky-nak, hogy a szája eljár s hogy ő semmiféle igéretet sem tett stb.

Kinn a magyarországiak előbb Esterházyra gondolnak, később Præpostvárira, kinek a királyi kincstár sok pénzzel volt adósa a Bethlen Gábor-féle hadjáratok idejéből, de a ki maga nem nagyon vágyott a dicsőségre s végre csak akkor fogadják el Csáky nevét, mikor már csaknem bizonyos, hogy tulajdonképen semmit se tudnak tenni, mikor már Rákóczi kezében van az ügy s a király-pártiak a hulladékok elosztását a politikai üzemek szokásos utójátékát rendezik.

De Csáky-nak is volt annyi esze, hogy elég jókor más útra tért; arra t. i. hogyha mindenki osztozik Bethlen Gábor nagy örökségén, ő se maradjon a fejedelmi, híres végrendeletben neki hagyott *tigrisbőrrel*.¹ A medgyesi országgyűlés (1630

¹ Bethlen Gábor *«Végrendelete.»* Kiadja Koncz József Maros-Vásárhelyt, 1878. 59. lap., mely végrendelet azonban sohasem hajtott végre.

jul. 10.) után tehát eljárása, a mennyiben öntudatos volt, nem volt nemes, nem lovagias, hanem csak oly vagyonszerzés, kapzsiság szüleménye, mint akár a Bethleneké, akár a Rákóczié és legtöbb híveiké.

*
* *
*

A fejdelem teste kiterítettvén, Bethlen István izente Csákynek, hogy hát nem megy-e be a városba a test megtekintésére. Csáky is csak izennel felel és Kornisnak írja, hogy nincs mit keressen ott. Azután ismét másod kezen át izenik, hogy nem fogadná-e el a kövári kapitányságot, miről aztán Csáky Præpostvárinak írja, hogy: «de csak Szunyog uramnak nem akarok successora lenni.»

A mint éppen Csáky leveleiből látszik, már január 18-án beérkezett a fejdelem temetésére szép kísérettel, hol azonban nem a legjobb hangulatra talált maga irányában. Együtt voltak a végrendeleti végrehajtók: Bethlen István, Kovácsoczi István, Markusfalvi Márton, Kornis Zsigmond az aranygyapjas vitéz, Mikó Ferencz kincstárnok, továbbá a kormány-tanács (ország tanácsa, tanácsurak) többi tagjai, Haller István, Cserényi Farkas, ezenkívül Szunyog Gáspár kövári, Liszti Ferencz szamosújvári várkapitány, ifj. Székely Mózes, Zólyomi Dávid háromszéki főkapitány, ifj. Bethlen István, Nagy Pál és Macskási Ferencz az udvari hadak főkapitányai, Kemény Boldizsár (János atyja), katolikus protestans vegyesen volt elég, de még akkor a temetésen Bethlen-párti volt legalább látszólag az egész ország. Magának Csákynek volt legalább 400 lovasból és 200 gyalog-

ból álló *saját pénzén* szerzett serege Adorjánban és Körösszegen, de bennt Erdélyben alig több, mint rangjához illő kísérete. A többi katolikus urak pedig még annyira se voltak elkészülve, mint ő, a miből aztán következett, hogy pártjok megszilárdítására e legkedvezőbb két hónapot elvesztvén, többé semmi kilátásuk sem lehetett győzelemre; ha annyi erélyt tudtak volna kifejtteni jan. 20-án, mint később Medgyesen a gyűlés elején (jul. 10-én), valamivel többre mehettek volna, de részökről általános sikerrel senki se biztathatta pártját.

Ő nekik is, t. i. a pártvezéreknek, jól estek a Katalintól nyert jószágocskák s a «*privatum*» ki-elégítettén, az általok vitatott *publicummal* minél kevesebbet törődtek. Aztán nem is gondolták, hogy a Bethlenek oly önző és erélyes módon lépnek fel, a gyulafehérvári végzések mindenkit megleptek, s leginkább a fejdelemasszony pártját — pedig tudjuk, hogy a jó politika mindig önző és erélyes szokott lenni.

Egyetlen jámbor adatot sem lehet felhozni, hogy Csáky már a temetésen hadi operatiót akart kezdeni; nem volt hozzá ereje, s nem is volt szándéka s még kevésbbé kedve, midőn látta úgynevezett pártfelei lágymelegségét. Inkább csak imponálni akart a hírrel, hogy ő sereget gyűjt s maga beszélte, írta mindenfelé. Látszik leveleiből, hogy párthíveivel, főtársaival e lefolyt két hónap alatt nem is találkozott s Váradon az ugyanott levő Prepostvárival sem találkozott. Bemenvén pedig Fehérvárra a gyűlésre, bizony észrevehette, hogy csupán egyetlen lény van, ki hozzá híven ragaszkodik: Brandenburgi Katalin,

ki benne nem trónkeresőt lát, hanem csupán a férfit szereti.

A temetésen azonban, illetőleg a temetés napján 1630 jun. 25-én csakugyan történt *tumultus*, az igaz. De úgy, hogy a Csáky emberei semmi részt sem vettek benne. A Bethlenek szerették volna, hogy a Katalin és Csáky pártja valami tettelegességet kezdjen, valami erőszakos fellépést kövessen el, hogy okúl szolgálna teljes megsemmisítésükre, de ez nem történt; az egész párt meg volt döbbenve s épen nem volt elkészülve semmi actióra, s így aztán mikor az ifj. Bethlen István és Zólyomi katonái kiáltozni kezdték, hogy: a pápistákat mind levágják, nem igen állott elejökbe senki, csak néhány udvari cseléd szaladt meg előlük. Csáky pedig épen nem szaladt sehová, mert a fejdelemné pénzének egy részét ép a temetés után való napokban vette át s vitte Almás várába. Ez az a híres szétveretés, elkergetés, melyről Kemény harmincz év múlva oly nagyítva emlékszik, melyet Toldalagi is említ idő nélkül; de a melyről sem Nagy Szabó Ferencz, sem Segesvári Bálint, sem a «Fundgruben» egykori krónikásai, sem végre Haller Gábor, ki említi, hogy a temetésen személyesen jelen volt s az egész hónapot Fehérvárt töltötte, egyetlen egy árva szóval sem emlékeznek.

Csáky a fejdelemasszonynyal szemben már itt s ekkor kezdte el tettető szerezését, lehetetlen volt neki nem látnia, hogy Bethlenéken diadalt nem arathat olyan párt, olyan programmal, mint az övé. Katalin pedig hitte, hogy jó hajlamaival és pénzével örökre lekötötte legalább Csákyt. A kezén levő jószágaival pedig igyekezett szapo-

rítani hiveit, míg nem észrevette, hogy tévúton jár, mert az urak kicsikarják és elfogadják ajánlékait, de azért a Bethlenek hivei maradnak; a kétszínkedő Gubernator pedig, ki nyilvánosan mindig a bátyjának tett esküjére hivatkozik s igéri hogy örökké hive lesz; mindent elkövet, hogy barátitól és trónjától megfoszsza.

Ily viszonyok között természetes, hogy meggyűlölte a Bethleneket, s meg saját híveit is s szokott idegességével és könnyelműségével, a nélkül, hogy helyzetét komoly bírálat alá vegye s a nélkül, hogy a viszonyoknak jól szemébe nézett volna, Rákóczi karjai közé veté magát, ki még jobban kifosztotta, mint a többiek s jó, hogy utolsó ruhadarabjait is le nem tépte testéről.

A polgári észjárású Nagy Szabó Ferencz így ír e napokról: «Az temetés meg lévén *nem mindjárt* vevék el Katharinától az fejdelemséget, hanem néhány hét múlva. És lön fejdelem Bethlen István és Katharina *elkészült* és kibucsuzék s elmene.»¹ Tehát úgyszólván még a nép közt is el volt terjedve, hogy Katalintól el kell venni a fejdelemséget s neki el kell menni, *csak nem mindjárt*, hanem időt kell engedni, míg gazdagságából kiforgatják, a kimenetelre *elkészítik*. E czélt és eljárást állították fel a Bethlenek s azt híven magáévá tette Rákóczi is. Csakugyan az lett volna rá nézve a leghelyesebb politika, ha férje temetése után azonnal lemond s mint gazdag özvegy visszavonúl rokonai közé.

Mert helyzete Erdélyben abnormalis volt. Az erdélyiek soha egy perczig se nézték jó szemmel

¹ Erd. Tört. Ad. gróf Mikó. Kőlozsvártt. 1855. I. k. 143. l.

Gróf Csáky István életraja.

ez idegen, nem férjéhez való ifjú hölgyet s valószínűleg a török kormány is a nyugathoz való ragaszkodás személyesítőjének tartotta. Néhai nagy férje összes tekintélyének mérlegbe vetése volt szükséges, hogy megválasztatását keresztül vigye, s a férje emléke iránt élő kegyeletet vajjon ki vitte volna át özvegyére, midőn még a férj életében hűtlenségi gyanúval szennyezték be nevét s maga az esküvel kötelezett pártfogó, férjének épen öcsce volt legnagyobb ellensége? A hatalmas férj halála után a szeszélyes, minden nagyobb tehetség nélkül való német asszonynak okvetlen buknia kellett. Mit akart, mit keresett Erdély trónján? Állása oly tarthatlan volt, hogy bukatasának tervét nem is kellett valami ravasz államférfiúnak elkészíteni, — mit más körülmények között okvetlen kutatnunk kellene, hogy vajjon kitől származhatott, önként ajánlkozott az egész politikai eljárás s mintegy ösztönszerűleg vezette a Bethleneket és Rákóczi Györgyöt. De halljuk csak a kifosztogatás történetének egy részét maga a fejdelemasszony szájából, a mint később Rákóczi számára írásba téve, az e korbéli történeteket elpanaszolja:

«Nos Catharina Dei Gratia etc.... 1630-ban, midőn az én boldogemlékezetű szerelmes uram, az nehai tetséges Bethlen Gábor halála után az nemes Erdélyországban sok visszavonások, háboruságok, jóságok és egyebféle jók elosztási és tékozlási lettenek volna és az melyet az emberek nagy része én nekem tulajdonítottanak és az ország is, igen ártatlanul, hogy az én fejedelmi hirem nevem ennél is inkább azok előtt, kik az dologban semmit sem tudnak, ne periclitályon és

egyszersmind ártatlanságom az keresztyén világ előtt kimutatodván napfényre jöjön, valamelyekre emlékszem, mindeneket bona integra fide et germanica conscientia ekképpen recognoscalk:

1. Hogy boldogul üdvözült szerelmes uram halála után az ország fizetett hadain kívül idegen hadakat igyekeztem fogadni, arra még idvezült uram ideiben s azután is engemet tanácsoltanak Kornis Zsigmond, Haller István, Csáky István és Szunyogh Gáspár uramék ilyen okkal, hogy ő nekik kinek négy s öt száz s kinek ezer lóra fizetnék, melyeket magok jószágába tartanának és énnekem lennének hittel kötelesek, mivel az mezei hadakhoz azért nem bizhatnám, hogy azok másoknak is hitesek volnának. Ez okáért az temetéskor való tumultus is egyébért nem volt, hanem csak azért hogy a gróf (ifj. Bethlen Istvánt érti) és Zolyomi uramék szolgálai hirdették hogy az pápistákat levágnák.

2. A medgyesi gyűlés után penig Szamosujvárbán menetelemnek is, nem egyéb volt az oka, hanem csak az, hogy: Kemény János¹ és Kapiné aszszonyom engemet circumveniálván arra hajtottak, hogy Prepostvári Zsigmond engemet mint egy édes atyám mindenektől megoltalmazna és szép szín alatt persvadeálták, hogy én ugyan fejdelem lehetek, noha más volt alatta. Melyről akarván Ujvárbán Prepostvárival beszélni, mikoron megértettem volna, hogy Præpostvári Zsig-

¹ Kemény János, Önéletírása 181. lapján e dolgokon könnyen átsiklik s azt mondja: «igaz, hogy melléjek álltam azaz Csákyhoz, Kapinéhoz, de én tempestive tudokra is adtam az kiknek illet».

mond fejedelemségre aspirálna szemben sem lettem vele.

3. Az derekas jószágnak elosztása ennyiben volt: Hogy mivel az tanács urak vágyodtanak nagy részire azokra és én nekem nyugodnom nem hagytak valamig egyik az másiknak kezemből ki nem szerzette az jószágot. Kapi András s Mikó Ferencz Fenesért reám jöttek és Kornis Zsigmondnak szerezték. Kornis uram viszont és Kapi eljöttek Monostort Mikónak szerzették. Jóllehet erről ugyan fogadásom volt, hogy soha senkinek nem adom, de akaratom ellen is kivonták kezemből. Az balásfalvi és vécsi jószágot felforgatván üdvözült uram testamentumát *Bethlen Péternek*¹ adatták semmi szolgálatjáért; jóllehet soha sem nekem, sem az országnak, sem semmi credibilis personáknak az testamentumot authenticice látni nem engedték: Szent-Pétert, Bándot, Szent-Márton *Péchi Simonnak* adatták, micsoda szolgálatjáért ők tudják. *Bábolnát az grófnak.*²

4. Az jövődöbeli állandó fejedelemnek, hagytam volt az én javaimból az tárházban 40 ezüst tálát, 9 öreg kupát, két medenczét korsóstól. Az két medenczét így vette kezéhez Mikó tőlem, hogy az kupákat ő rejtek helyen találván, hűségében hozta volna elő, melyre nézve egyiket ő neki s az másikat Kovács Istvánnak adtam. Holott főkomornyik lévén az én tárházamban az ő kulcsa alatt rejtek helyen nem lehetett.

5. Sárkányt is több falukkal *Schultetus* betegségemben csalta ki kezemből az brassaiaknak, holott üdvözült uram compositioja szerint csak

¹ A kormányzó Bethlen István második fia.

² Ifj. Bethlen István.

Sárkányban 10.000 frt jussom lett volna. Eléggé kértem, hogy kérje elő az brassaiaktól, micsoda igazságuk vagyon hozzá, de semmit nem produkálván hatalmason kihányták az udvarbirámat belőle. Az cancellarius (Kovácszi István) elsőben azt állatta, hogy az brassaiaknak semmi igazságuk nincsen, de azután megkenvén az tenyerét szavát megfordította s azt állatta, hogy jó igazságok vagyon. És valami levelet mutogatván soha elő nem adta, jóllehet neki is az fehérvári jószágból egy jó falut adtam volt.

6. Erdélyi István is késén serkenvén fel, hirem nélkül iratott egy donatit egy jó faluról és subscribálni akkor küldte be, mikoron le is tettem volt az fejedelemséget, az dátumját iratta egy néhány napokkal az előtt, mintha én fejedelemségemben adtam volna. Mint illet hitese tanácsnak ezt cselekedni és cancellariusnak is ez ilyen levelet megpecsételni ítélje meg az ország és az fejedelem ő keme.

Sőt a tanácsok olyanoknak is adtanak jószágokat, kiket soha nem ismettem s a hol négy, öt jobbágyokat mondottanak harminczkettő is volt. Nem elégedvén azzal, hogy magok felosztották a a fiscale jószágokat, szolgálkat az fiscus jószágai-ból contentáltatták velem. *Kemény Boldizsár* is Gerend felett megalkuván, Josika Gáborral, hogy maga jószágából 32 ház jobbágyával contentálja, jóllehet semmi közöm nem volt volna hozzá, de azért az kövári jószágból énnekem fiscuséból kellett contelnálnom.¹ Hasonlóképen *Bornemisza Fe-*

¹ Kemény János, Önéletirása 35. és 166. lapjain egészen más színben adja elő a dolgot és teljesen elhallgatja, hogy Jósika Gábort Gerendért a fejedelemné által contentáltatták.

renczet is Bethlen Péterrel való peregrinálásáért a fiscus kövári jószágából contentálták.

7. Mikó Ferencz és az többi az én kevés költségemet és ezüst marhámát ruháimat az káptalanokkal magam *secretum sigillumommal* Fogarasban bepecsételtetvén, a többihez őket azután feléjek sem bocsátották. Hanem az üdvözült szerelmes uram keresményivel és az ország javaival úgy osztotzanak az mint akarták és az mint Bethlen István elejekben írta. Hogy azért mindaz nemes ország megnyughassék s mind az fejedelem ő kemé eszében vegye, kik voltak s micsoda emberek, minémű hűséggel cselekedtenek azok kikre engemet üdvözült szerelmes uram hitek szerint bizott volt: kényszerítem az nemes országot és az fejedelmet ő kemét, hogy Mikóval hozassák elő ámbár csak az inventariumot, melyet Zsomborról haza küldettetvén íratott s a többivel penig az én szerelmes uram *authenticum testamentumát*. Lássá meg minden ember, jöjjön napfényre, kik voltanak az én szerelmes uramnak legátáriusi s mint lehetének enyi számtalan jónak felosztói.

Ezeket én *fide* mediante recognoskálom. Actum in arce Fogaras, die nona mensis junii anno domini 1631. Catharina. Coram me Sigismundo Kékedi. Coram me Gaspare Bojthy. Coram me Michæle Barsi.¹

IV.

Akár Brandenburgi Katalin emberei készítették ez íratot asszonyuk mentségére, akár Rákóczi

¹ Eddigélé teljesen ismeretlen nagyhorderejű okirat. Eredetije a gyulafehérvári káptalanban 1631-ből, egykorú másolata a vörösvári ltban.

állíttatta össze, hogy a tanácsurak üstökébe marcolhasson, mindkét esetben kissé tán túlzott, de lényegében a dolgok hű képét mutatja. Rákóczi azonban ismerte önmagát, ismerte, a mint látjuk, embereit is s tudta, hogy nem angyalok társaságában él — s Kovácsoczi, Mikó, Kemény, Kassai stb. mindvégig graciajában maradtak.

De ezeket így részletezve s ily közléről látva, nagyban megváltoznak nézeteink a Brandenburgi Katalin koráról s nem fogadhatjuk el a hivatalos történetírás véleményét, mely a tanácsurakat, a Bethleneket és Rákóczit a hazafi-párt nevével tisztelve s a hazafiság és önzetlenség díszével övezve az elhagyatott, elszegényített fejdelemasszony s egy pár igaz hívének nyakába akar kötni minden bűnt.

Nem is szólok Kemény János czélzatos ferdítéseiről, de Szalárdi krónikája s ezek után Fessler, Kövári, Szalay László stb. érdemes történeti művei mind, mind hamis szempontokból s eredeti adatok és források tanulmányozása nélkül szólnak a dologhoz. Szalárdi írja, hogy: «*A fejdelem asszony az országtanács hire nélkül tette donatioját.*»¹ S ime látjuk, hogy maga e tanács csikarta ki tőle jószágait. Utána mondja Fessler, Kövári, Szalay s mások, míg megkövesedik a hivatalos hisztoria s a valódi tények merőben ellenkezőt bizonyítanak.

Pedig ezek a dolgok abban az időben sem maradtak titokban, hisz Esterházy Miklós nádor már 1630. augusztus hó második felében izeni

¹ Lásd: Szalárdi Siralmas krónikája 67. lap. Újabb Nemzeti Könyvtár. Pest 1853. Közli b. Kemény Zsigmond.

Bethlen István gubernatornak: «Csáky István azt a bánásmódot¹ nem érdemelte, hisz annak most sincs igen sokkal több, mint azelőtt, de Ngtok mindenik anyira dotáltatott, hogy minyájoknak sem volt az előtt anyi, mint most csak a legkissebbiknek is Ngtok közül.»

Mindez azonban a dolgok menetén mit se változtatott, a fejdelemasszony mind szűkebb korlátok közé szoríttatott s különösen protestáns ürügyek alatt támadtatott meg minduntalan. Már első conditiójában benne volt, hogy: «a római katolikus, augsburgi, genfi és unitarius hitvallások *szabad gyakorlatát* semmiben se akadályozza.» Tehát teljes vallásszabadság a négy felekezet számára, de neki magának semmiképen sem akarták megengedni, hogy a négy közül azt kövesse, a melyiket akarja. És Csáky ellen a négy bevett vallás híres szabadsága mellett is az volt a főargumentum minduntalan, hogy pápista.

De Bethlen jól látta, hogy Csáky minden személyes hibái és gyengeségei mellett is a fejdelemné, a bécsi udvar és sok, bár csak félig-meddig való párthive mellett is sokkal veszedelmesebb egyén rájuk nézve, hogysem nyugton hagyhassák s a fejdelemnével sem bánhatnak teljes tetszésök szerint míg ily hű embere van közelében, mint Csáky, elhatározta tehát végcsapást intézni rája.

Ez év (1630) május havában Csáky nagy tevékenységet fejtett ki, gyűjtötte a katonákat, folytatta levelezéseit, látogatásokat tett Kornisnál, a Hallereknél s Kassai Istvánt a híres ügyvéd és ítélőmestert is maga részére nyervén, vele egy

¹ Lásd az okiratok közt az 1630. júl. 6-iki kormánytanácsi végzést.

hintóban Fogarasba utazott az ott mulatozó fejdelemasszonyhoz. Az itt töltött néhány napról Kemény János megemlékszik *Önéletírásában* (181—184. lap) s elbeszélvén, hogy Csáky ennyi meg amannyi ezer aranyat és tallért vett magához, egyebek közt így ír:

«Ekkor ott létele alatt nekem is nem keveset kedvezvén, egykor nagy confidentiával kezdve velem tractalni, ezeket mondván: ,Im látja Kd, hogy mint az palástját levetvén adná nyakamban, szinte oly örömet az fejdelemséget transferálná nekem az fejdelemasszony, azért Kdet kérem édes öcsém uram, mind legyen jó akarattal hozzám, mind pedig adja tetszését az dologban és mit itél is mondja meg.’

Kire én is mondám: Én csak egy ifjú legény szolgálva vagyok, az asszony akaratját követni tartozom ugyan, mindazonáltal ne legyen bántódására, ha sincere megmondom az iránt való tetszésemet. Ő is monda, hogy nem. Kire én is: ,Az Isten titkába nem mehet, de emberi ratiok szerint az dolog végbe nem megyen, egyik az religio miatt, pápista úr lévén, másikért mert Bethlen Gábor igen megerősítette maga familiáját s az kik creaturái, azok el nem állanak mellőlük, és így az dolog nem fog végbe mehetni.’ Ez nem esék szájának izesen s azt felelé: ,Csak Kd mondja azt, de mások másképen discurálnak.’ Arra én is mondék: ,Szabad ki mit hizelkedik, de én az igazat mondom.’

Bizony dolog igen simulált is, tudom hogy péntek napon is, papista emberektől titkon, megette vala az hust előttünk, hogy inkább az evangelicusoknak is elméjeket magához vonhassa.

Ekkor világosban megismerém, hogy Prepostvárinak szinnel, de valósággal magának halászna.

Csáky ügye csakugyan úgy állott, a mint itt Kemény János elibe adta, de sem *az ifjú legényhez*, sem *a szolgálhoz* nem illett ily nyers beszéd a fejdelemasszony kegyenczével szemben s valószínű, hogy nem is így beszélt Kemény Csákyval, hanem így præcisírozta a párbeszédet 30 év múlva, mikor naplóját írta. Ezután előadja a Kassaival való párbeszédet, melyet fennebb említék, s így végzi a fogarasi látogatást: ezzel akkor elmenének.

Bethlen István pontosan értesülvén a fogarasi látogatásról s annak részleteiről s látva, hogy Csáky, mikor nincs is az udvarnál, édes anyja, neje vagy megbizottjai s titkos kémei által mindig élénk közlekedésben áll a fejdelemasszonynyal s pedig megírta Kemény János, hogy: «a fejdelem asszonyt egyik órában minden jó dologra könnyen bírhattam, de ha jött Csáky embere vagy levele mindjárt változtattak»,¹ s e szerint a míg Erdélyben marad, soha se lehetnek tőle biztonságban, végcsapásra határozta magát s a medgyesi országgyűlést egyenesen ellene rendezte.²

Az egész ország nyugtalanságban, mondhatni forrongásban volt, mindenki látta, hogy a Katalin helyzete tarthatatlan s az illetők meg voltak győződve, hogy sem Bethlen István, sem Csáky — ha ők magok, bármennyire szerették volna is — nem

¹ Wesselényi Anna írja fiának: «Beszélte ő felsége (Brandenburgi Katalin) a heflányi fürdőben Batthiánynénak, úgy félt tőled, hogy soha semmit sem mert megtagadni, ha valamit kívántál.»

² Ugyanaz írta fiának 1631. jun. 14-én: «Az kolozsvári gyűlés csak az szegény Prepostvári uramért fogott lenni, a mint *a medgyesi állapot* az te számodra volt készítve.

alkalmasak a fejdelemségre. Lehet, hogy Erdély viszonyait illetőleg életrevalóbb s praktikusabb volt, a török felsőséggel tartó Bethlen-párt, de maga Bethlen István középszerű tehetség volt némi kormányzati gyakorlattal, de minden magasabb természetű önérzet, minden valódi nagyra-vágyás, minden eszme nélkül. Jó egy mármarosai főispánságra, hol földolga volt a fejedelmi rendelet végrehajtása, a hegyszorosok őrzése 60 oláh katonával s aztán a saját gazdasága vezetése, de nem ország kormányára, hol irányt adni, országos dolgokban dönteni, erőteljesen kormányozni, hadsereget fentartani s vezetni, nemzetközi ügyekben ítéletet mondani s két császár politikája közt lavirozni kell.

Alig jellemzi valami jobban e derék urat, mint az az utasítás, melyet Esterházy Miklós nádor egy hozzá küldött követnek adott, s melyben alig félreérthető szavakkal minden eljárását semmit érőnek bizonyítja. A kik nem voltak Bethlen Gábor egyenes creaturái, s a kik Bethlen István gyengeségeit jól ismerték, a kik a török jármat leszerették volna rázni, s a kiket nyugat felé vonzottak hajlamaik — *faute de mieux* — Csáky körül csoportosultak. Először is ezeket akarta tönkretenni Bethlen s e végre hívta össze az országgyűlést Medgyesre 1630. júl. 10-re, mely összehívót a fejdelemasszony is aláírt.

«Mind a kormányzó, mind a fejdelemasszony hivei nagy számmal gyűltek össze — írja Szilágyi Sándor — s az gyűlés zajos és ingerült volt.» «Majd hogy kardra nem kerekedtek, csak Borsos Tamás marosvásárhelyi követnek s kir. táblabírónak és Toldalagi Mihály marossszéki főkapi-

tálynak sikerült a rendeket némiképen lecsendesíteni.»

«Bethlen István gubernator uram sok fegyveres népet hozott a városba s midőn vénebb tisztességesebb emberek a gyűlést el akarták hagyni, fenyegetve s taszigálva kényszerítették, hogy helyeikre visszatérjenek.»

A gyűlés aztán általános amnestia hirdetéssel kezdte működését. Az azon évi január hóban Fehérvárt hozott fejedelmi feltételeket Katalinra nézve megújította, de a kormányzót is utasította, hogy csak a tanácsurakkal egyetértőleg intézkedhetik érvényesen, nélkülök ne fogadhasson, ne küldhessen követeket. Ugyanakkor biztosították Ferdinándot is, hogy Erdély a békét nem fogja felbontani.

Az országgyűlés megnyitása előtt 5 nappal az államtanács a következő végzést hozta:

«Csáky uramnak Munkács és Tokaj várába bemenését az országtanács hazánkra nézve egyhangulag veszedelmesnek tartja, ennélfogva ha oda elindult térjen vissza s azokba soha se lépjen, ha pedig már bement volna azonnal kimenjen.

Mivel pedig Csáky uram jelenléte ő felsége méltóságára és hazánk javára nézve károsnak és sértőnek találtatik, többé Erdélyországban ne maradhasson kivéve a vármegyegyűlések és az országgyűlés idejét

Ha pedig ezeken jelen kellene lenni, sem gyalog-, sem lovascsapatot ne hozhasson, hanem csak egyedül jelenjék meg az udvarnál és gyűléseken, valamint mások szoktak megjelenni.

Ha valamit írásban akar ő felsége elé terjeszteni, ezt csak a kormányzó vagy a tanácsurak

által tehesse, futárokat, levélhordókat csak úgy küldhessen ő felségéhez, ha dolgát előbb a gubernatornak tudtára adja.

Ha valamikor udvarhoz jőne ő felsége magány kihallgatáson ne fogadhassa, hanem ügyét csak is a gubernator és a tanácsurak jelenlétében adja elő.

Ezeknek megtartásához ő felsége magát kegyelmesen kötelezi (sub poena citationis conditionum).

Csáky uram is köteles ezek megtartására (sub poena violationis publicarum constitutionum).¹

E végzést az országgyűlés is magáévá tette. «Valóban inkább rabság ez, mint fejedelemség!» írta Esterházy Miklós nádor, mikor e végzésről értesült.

Egyszersmind egy követet küldött Bethlen Istvánhoz, melynek utasításában a következő pontok fordúlnak elő:

«Tudni kell Ngdnak, hogy kinyilatkozott az Ngd fejedelem aszszony ellen való cselekedeti és igyekezeti melyet eléggé megmutatott Ngd az medgyesi gyűlésen s vagyon ő felségének császár urunknak is hírével, melynek nem kellett volna lenni azt mondja az én uram (Esterházy).» Írja, hogy a császár elszánta magát Katalint, mint rokonát és szövetségesét megvédni, kissebb dologért is viselt háborut Mantuában s a törökkel ne biztassák magokat, vagy azzal, hogy az privát személyekért nehezen mozdúl. «Jól meglássa azért Ngd mit mivel s elégedjék meg állapotával, mert azt is elveszti s familiáját s nemzetét is minába hozhatja Ngd.»

¹ Lásd bővebben az eredeti latin szöveget az okiratok közt.

«A fejdelemasszony állapotját ő ngok igen jól tudják, s ezeket még akkor meglátták, az mikor a megholt fejedelem az portán successióját szorgalmazta, de mivel már ez meg vagyon Istentől s az időtől kell várunk mivel erőszakkal ki nem adhatni rajta»

. . . «oly conditiókat praescribált Ngtok a fejdelemasszonynak, nem electiójakor az mikor a fejdelmeknek conditiókat szoktak praescribálni, hanem egyszer is másszor is félelem és rettegés alatt s olyakat is az kik fejdelmeket semmiképen nem illetnek s polabeli gyermekért valók is nagyrésze. Némely azokban ugyan Isten s maga Ngtok szabadsága ellen is vagyon, mert tudni való dolog — azt mondja az én kegyelmes uram — hogy az hit Isten ajándéka, mind azon által ha ő szent felsége szent malasztjának általa más hitre vezetné is, megkötötték azok a conditiók, hogy fogadja Isten szavát. Más az egyfelől megesküdtette Ngtok ő felségét, hogy az négy religiót szabadon hagyja s az ellen meg reversalist vett tőle, hogy azok közül ne legyen szabad magának azt választani, a kin a maga lelke megnyugodhatnék.

«Ezenkívül az fehérvári és medgyesi gyűlésen is a miket végzett és kinyomtatott Ngtok maga és fejdeme ellen, merő nemzetünknek contemp-tusa s csudálja az én kegyelmes uram, hogy in lucernis bocsáttá Ngtok s úgy anyira is angustialta már az fejdelem asszonyt, hogy oda ki közönségesen rabnak tartják»

«Nem is látja az én kegyelmes uram, mi gonosz volt abban, hogy Csáky István uramra bízta volt gondja viselését ő felsége azoknak (Munkács,

Tokaj stb.), a kivel szabad volt úgy anyira, hogy ha csak egy lovászának adja is, megcselekedheti és senki kezét abban meg nem foghatja ő felségének.» «Balling (Munkács várkapitánya) maga mondotta: noha az fejedelem asszony bebocsátását szorgalmazza Csáky uramnak, de mivel különbet parancsol gubernator uram ide bizony nem jő.»

«Melyek mind így lévén kéri Ngdat az én kegyelmes uram, jól meglássa mégis mit mivel s igen méltó, hogy jövődre is nézzon Ngd s jól considerálja azt is, hogy mivé tette már Ngd ezt azt erdélyi fejedelemséget s ha jövődőben vagy Ngd vagy más succedal abban ha felveszi-e az igát? avagy ezektől irtozván, ha ki fejes emberre találkozik Ngtok, hogysem szabad választásból azokra menjen az conditiokra, de nem okoskodik-e inkább azon? hogy fegyvert véve kezében ő tegyen inkább másnak conditiot, kiből micsoda jutalma legyen az országnak, könnyen megítélheti Ngtok.

«Ezeket pedig ne vélje Ngd, hogy az én kegyelmes uram magát tekintve beszélné, mert noha tudja ő nga, hogy Ngd hirdette ő felőle, hogy vágyakozik erre a rabságra, de úgy éljen — azt mondja ő nagysága — hogy (nem az ország becsületének sérelmére mondja) de inkább lenne kocsisa az ő kegyelmes urának ő nga, hogysem *mostani állapotjában* való fejedelme Erdélynek.»

«Mind ezek felett odaki az a híre s azoktól is értette ő nga az kik szemmel látott dolgot beszéllettenek, hogy noha az gyűléseknek idején *salvus conductusa* szokott mindeneknek lenni és az itt való articulusok is azt tartották, hogy had-

dal senki az gyűlésbe ne menjen, sőt ezen gyűlésnek idején reversálisával is securitást adott mindennek Ngd, mindazon által más felől ugyan felültette az hadakat Ngd s maga szolgálait is mind bevitte Medgyesre s az mikor az ország nem akart volna consentialni az fejdelem asszony ellen való Ngd kívánságinak és ki akartak az gyűlésnek helyéről menni ki nem bocsáttattanak, úgy anyéra, hogy az öregében az uraknak ugyan meg is taszigáltak, s kényszerítés alatt mégis vissza kellett az gyűlésnek helyére menni, ki ez is mely gonosz példa az országra nézve jövő fejdeknek is meggondolhatja Ngd, s elhagyván az tovább való tragœdiát ezek megmutatják, hogy Ngd mind az fejdelem asszonyt mind az országot kedve ellen is ott akarja hordozni, az hól Ngdnak tetszik....»

«Megbocsásson Ngd, de ez nem szolgának hivatala — azt véli ő nga — az miket mind mivel Ngd, hanem fejdelemségnél is nagyobb, birnia akarván szabadosan mind fejedelmével s mind penig az országgal, kinek semmiképen nem az a rendi. Méltó azért hogy megismerje Ngd hivatalának határát segy két ember hízelkedését ne vélje törvénynek.»

Mind e bölcs intések azonban figyelembe nem vétettek. Sőt tovább ment Bethlen a szegény fejdelemasszony megalázásában és Scultetus nevű orvosdoktort valami ürügy alatt a portára küldvén a Katalin és Csáky közt levő viszonyt státus veszélyeztető dolognak rajzoltatván, a kajmekámmal levelet íratott, melyben az volt írva: «Kérdezzék meg Katalintól, akar-e tovább is fejdelem lenni, s ha igen, szakasszon meg minden viszonyt Csáky Istvánnal.»

«Katalin aug. 12-én válaszolt a kajmekámnak — írja Szilágyi Sándor — mentette magát a vádak ellen, ő híve a portának, s ígérte, hogy e hűségben meg is marad.

De bár a kajmekám e válaszszal megelégedett, Katalin nagyon bosszús volt az orvos ellen.»

Ezt a Scultetust Bethlen Gábor ép a Katalin pártolása következtében emelte fel, miért is a fejdelemasszonyt nagyon megharagította, midőn értesült, hogy a török levelet Scultetus eszközölte ki. A doktor pedig oly naiv volt, hogy haza érkezése után még Fogarasba ment a fejdelemné udvarlására, és itt nem találván, utána ment Porumbákra. A fejdelemné látszólag szívesen látta, s Kemény János mondja, hogy a fejdelmi asztalnál vacsorált. Este, mikor szállására ment, megfogták, megkötözték s szekérre tették, mint ha Fogarasba vinnék. Éjjel a Küküllő partján néhány katona a szekérre rontott, a rabot megfojtották és a vízbe hányták. (1630 szept. hó).

Bár semmiképen sem akarok köztörténetet írni, de olykor egy-egy pillanatra kikerülhetetlen, mert Csáky ez időben csakugyan érdeme felett valóképen vált központtá. Sohasem volt ugyanis oly nevezetes ember, mint a medgyesi országgyűlés után, s a mit barátai nem tudtak vagy nem akartak megtenni, ellenségei csakugyan *félelmes trónkeresőnek* declarálták. De ez utolsó erőfeszítése is volt Bethlennek Csáky ellen. Ezóta néhány jóakarója is támadott s proscriptiója sokak rokonszenvét nyerte meg számára. A fejdelemasszony pedig — a mint azt akárki elgondolhatja — oly helyzetbe hozatott, hogy közte és a

kormányzó közt a kibékülés többé nem volt lehetséges.

Bethlen István, úgy látszik, épen ezt akarta, de midőn a megyesi gyűlés szétoszlott s úgy szólva csak az utolsó lépés volt hátra, hogy t. i. magát megválasztassa, megrettent. Szívét elfogta az aggodalom és félelem, hogy mi fog következni most? Mondják, hogy Csáky ellen orgyilkosokat is fogadott volna.¹ Nincs bebizonyítva, nem is valószínű, de lehető. És ha így tett, nem gondolhatta-e, hogy ellene is fogadtak? Hiszen többen írják és mondják, hogy a fejedelemné a megyesi gyűlés után Kemény János, Kapiné asszony és Prepostvári Zsigmond által Szamosújvárra hívatta a kormányzót, de ott ugyancsak Kemény János megsúgván neki, hogy feje forog a koczán s e szerint értesülvén a fenyegető veszélyről «kiszínlé magát Szamosújvárról». Akármerre tekintett, fenyegető jelenségeket vett észre. Aztán mit csinálna, ha fejedelemmé választanák is? E kérdésre sem tudott önmagának megnyugtató feleletet adni. Úgy gondolom ez utóbbi volt legnagyobb baja. — A török kész volt Katalinnal kibékülni, s lemondását tán el se fogadná, ha fedezhetné az ajándékozás terheit; Magyarország felől készült a nádor s Bornemisza; bent az országban szaporodik az ellenség száma, mit tegyen? Fiát Istvánt s vejét Zólyomi Dávidot kiküldötte Magyarországra, hogy kínálják meg a fejedelemséggel Rákóczi Györgyöt, a volt erdélyi fejedelem Rákóczi Zsigmond fiát, ki Bethlen Gábor hadjárataiban az erdélyi sergek fővezére volt. A két ifju el is ment s meg-

¹ Lásd Csáky leveleit Kornishoz, a függelékben.

hivta Rákóczit, ki sereg élén Erdélybe indult. Azalatt a jámbor erdélyiek és Bethlen-pártiak elgondolták magukban, hogy bizony-bizony olyanok vagyunk, mint az Esopus békái: üldözzük a lécz-királyt s keressük a gólya-királyt. Fellelkesítették Bethlen uramat, lemondatták Brandenburgi Katalint s megválasztották az elhalt nagy fejedelem testvéröcsjét erdélyi fejedelemnek. De a nagy fejedelem *kicsi* öcsce meghátrált Rákóczi elől, lemondott, s a fejedelemséget új választás alá bocsátották a Segesvárt tartandó országgyűlésen. Katalin, ki férje rokonait, tanácsosait oly jogosan és oly méltán meggyűlölte, Rákócziban a Bethlenek megbuktatóját látván, minden utógondolat s fentartás nélkül vetette magát karjai közé. S ha valaki mondta volna neki, hogy ez még telhetlenebb és szívtelenebb lesz hozzád mint a Bethlenek voltak, Katalin akkor sem tett volna másként, csakhogy a Bethleneken bosszút állhasson. Hü komornyika, Kemény János, mint «körültekintő okos legény» megsejtvén és látván a Rákócziak emelkedését, oly gyorsan hozzájuk pártolt, mintha sohasem is lett volna más, mint Rákóczi-párti. (Lásd önéletírása 195—209. ll.)

A segesvári országgyűlésen, hol Rákóczi szóval, pénzzel vesztegetvén az urakat, egyhangúlag¹ meg is választatott, az első szavazatot Rákóczinak a fejedelemasszony nevében Kemény János adta, nem is említve, hogy a Rákóczi érdekében való korteskedésre *hét ezer* forintot küldött Brandenburgi Katalin.

*
* *
*

¹ «Fundgruben» I. köt. 274. l. *unanimi consensu* II. köt. 112. l. *uno ore* stb.

Hogy Csáky nem volt fejedelemségre való ember, s hogy pártjában sem életerő, sem buzgalom, sem bár jóra való szervezkedés nem volt, semmi sem bizonyítja inkább, mint hogy Medgyesen és Kolozsvárt győzni tudott ez a jámbor Bethlen István, a ki miután Csákyt félre állította s a tért a maga számára teljesen megtisztította : két hónapig sem tudta magát fentartani a fejedelemségben.

Úgy látszik, hogy e gondolattal már Csáky is tisztába kezdett lenni, s be sem várván a medgyesi országgyűlést, május utolsó vagy június első napjaiban kibujdosott Erdélyből, hová többé vissza nem tért és soha többé még csak meg se látogatta. Egyelőre Szent-Mártonba vonult (Szatmárvármegyében, Szalay László szerint neje birtokára), de édes anyját Wesselényi Annát, első fiát Ferenczet és nejét Forgách Évát reményteljes állapotban Almáson hagyta. Magyarországra vonulván abban igyekezett, hogy Tokaj és Munkács várát kezére kerítse. Bethlenék azonban észrevévén, hogy a fejedelemné akaratával Munkácsot akarja izgatásai központjává tenni, mindent elkövettek, hogy a munkácsi kapitányt Balling Jánost részökre vonják,¹ s e végre Kemény Jánost bízták meg, kit a fejedelemné is azzal küldött ki, hogy Csáky bevonulását készítse elő.

Kemény elvállalta e kétszínű küldetést, s ez alkalommal — a mint saját előadásából láthatni — határozottan rászedte a fejdelemasszonyt és Csákyt s Balling hűségét a Bethlenpártiaknak a következő feltételek alatt biztosította.

I. Jóságiban megmarad a kapitány és suc-

¹ Lásd Szalárdi krónikáját is 66 és köv. lapjain.

cessive az kié leszzen a vár, azok is abban megtartják.

2. Az kapitányságot akarhatja ellen tőle el nem veszik, az præfectus is ő leszzen.

3. Semmi ez ideigvaló dolgokért ne büntessék és számot ne vegyenek.

4. Pápista embert senkit ő felsége be ne bocsásson az várba az kapitány akarhatja ellen s ő felsége is annyi magával menjen be, az mennyivel ő (az kapitány) javálja.

5. Ha kit maga ellen praktikálni eszében venné ő felsége körül, azt szabad legyen ott megbüntetni.

«Ha ezek így vannak — jegyzi a papir oldalára Lónyai Zsigmond, kinek íratai közt e pontok fenmaradtak — nem fejedelem, hanem rab-szolga leszzen ő felsége Munkács várában.»¹

Ez a Balling János valóságos prototypja a jó cselédnek. 1608-ban inasa volt Báthori Gábor fejedelemnek, s ott volt Széken is, mikor a fejedelmet meg akarták ölni, s híven védte ura életét, azután fogarasi porkoláb volt s Bethlen Gábor hűségét tapasztalván munkácsi kapitánynya tette s az maradt I. Rákóczi György alatt is sokáig, az ki egyszer szavát bírta, ahoz aztán hű maradt mindvégig, attól sem furfang, sem vesztegetés el nem csábította; úgy látszik nagy kálvinista volt, pedig magának kellett áttérni, mert valószínű, hogy midőn ifju korában Báthori Gábort szolgálta akkor még katolikus volt. Azonban nem valami böjtölő puritán volt, mert a jó asztalt, jó bort s ebéd után a zengő lantot és dalt szerette. Sőt a fentebb közölt pontok harmadikából, úgy látszik,

¹ Kassai levéltár, Csómag címe: Lónyai Zsigmond aranyos-medgyesi levelei.

arról is gondoskodott, hogy hűségeért némi jutalomban is részesüljön, felmentetvén az elmúlt időkre vonatkozó számadásoktól.

Elég az hozzá, hogy Csáky sohasem juthatott be Munkács várába, Balling megtartotta a Bethleneknek tett s Rákóczinak is megújított fogadástételeit, s híven közreműködött, hogy Csáky — a nyugalmból kizavart s nyughatatlanná vált trónkereső — ne legyen Erdélyhez oly közel fekvő hatalmas vár ura.

*
* *
*

De ha Csákyban Bethlen István főként a Brandenburgi Katalin főtámaszát üldözte, Rákóczi sokkal kegyetlenebbül rontott a trónkereső ellen. Felhasználta a fejdelemasszonynak a Bethlen-pártiak iránt érzett gyűlöletét s ebből folyólag a hozzá és gyermekeihez mutatott jó hajlamát s még Csáky ellen is fel tudta izgatni. Bécsben s Magyarországon, szóval a színhelytől távolabb, sokkal többet beszéltek Csáky fejedelmi jelöltségéről, mint Erdélyben, hol csak Rákóczi tett úgy, mintha a leghatalmasabb ellenféllel lett volna dolga. Nézzük végig Csáky levelezését Kornissal, Kassaival, Prepostvárival, édes anyjával, Petényi Istvánnal, Vadas Gáborral és kivéve tán a Kornishoz intézett s kétes mondatokkal teljes két levelet, a többiben nyoma sincs annak, hogy trónkereső írná, vagy mint olyanhoz írtak volna hozzá. Pedig ez emberek legjobban ismerték Csáky ügyeit. És csodálatos mégis, hogy mind I. Rákóczi Györgynek, mind fiának egész életén át rémszelleme volt Csákynak még híre is. Ha végig pillantunk a Rákóczi-családnak — Szilágyi

Sándor által oly nagy gonddal összegyűjtött s közzétett — levelezésein, látni fogjuk, hogy a mint valami külháború kezdődik, vagy valami belmozgalmi hír Erdélyben felmerül, első dolga Rákóczinak, hogy Csáky mit csinál? Egész idegességgel ír nevének, ki Magyarországra s onnan vissza parancsol fiának, «tartsák szem előtt Csáky uramat», «ügyeljék szolgálát», «fogják meg várnagyát», «fogják meg s erős fogságba tartsák Megyerit», «kiknél járt Vadas Gábor» stb. Jóságait több ízben lefoglaltatja, összeíratja, békekötések alkalmával meg visszaadja, szóval vele foglalkozik sok évek mulva is, midőn Csákynak már egészen más bajai voltak, s talán már régen lemondott volt minden nagyravágyó prætensióról.

V.

Talán nem lesz érdektelen, ha e helyen néhány sorban Rákóczi György személyével foglalkozunk. Rákóczi nagy befolyással volt Csáky életére, mert az ő fejdelemsége és eljárása tette lehetetlenné, hogy Csáky valaha visszatérhessen Erdélybe. Igaz, hogy már a medgyesi gyűlésen Bethlen kimondatta volt a részletes száműzetést, de volt, vagy legalább lehetett remény, hogy a végzés előbb-utóbb megváltoztatható lesz, de Rákóczi megválasztatása és Csáky ellen tett lépései kizártak minden lehetőséget, hogy ez a két ember Erdélyben együtt maradhasson, pedig Rákóczi György meglehetős véletlenül került az erdélyi trónra. Igaz, hogy nem rövid ideig atyja Zsigmond is volt erdélyi fejdelem (ki trónját Báthori Gábornak pénzért adta el), s az is igaz,

hogy mint magyarországi párthív sok jó szolgálatot tett Bethlen Gábornak, és azt is akarják tudni némelyek, hogy maga Bethlen Gábor második házassága (1626.) előtt mondta volna, hogy csak Rákóczi Györgyöt tartja méltó utódának, de a második házasság után szó se lehetett többé Rákócziról s ha Bethlen Istvánban az államférfiúnak vagy a fejedelemnek csak egy porczikája is lett volna, bizony az ő életében nem került volna sor Rákóczi Györgyre, ki a mint láttuk, egyhangulag megválasztatott.

Azonban azt is látjuk, hogy temérdek pénzébe került a fejedelemség, mit az egykorú írók csaknem kivétel nélkül feljegyeztek. A választásról egy újabb író, gr. Bethlen Imre mondja, hogy: «az nem annyira közhajlandóságból, hanem hazafi meghasonlás, ajándék, ígéreték, sőt rélelem miatt is» történt, és Nagy Szabó Ferencz az egykorú krónikás megjegyzi: «De ugyan karddal is megveszik vala az országot, ha úgy nem választják vala is». Mint fentebb említettük, már Rákóczi Zsigmond is sok vagyont szerzett össze s a család készpénzének mesés híre volt, de a mint a fejedelemségre való kilátás megnyílt, omlott is a pénz mindenfelé,¹ sőt fogyni is kezdett, mert ez időből Rákóczinak egy sereg contractusa maradt fenn, melyek bizonyítják, hogy a kinél csak pénzt sejtett, mindenkitől kölcsön kérte; legjobban kímelyesztette természetesen Brandenburgi Katalint. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez adóságait, úgy látszik, nagyrésztben ki is fizette, mert

¹ Kemény János írja, hogy Rákóczi György neki 16 ezer frtot ígért, ha tanácsadásával az ő érdekében működik a fejedelemasszony körül, de azt írja, hogy ő az ígérő levelet visszaüldötte.

a kötelezvények nagy része a Rákóczi-család hátrahagyott íratai közt látható. Csak mutatványul közlöm a következő kis kimutatást:

1630.	Brandenburgi Katalintól	5000 frt	} Kemény János önélet- írása 203 lap
"	"	2000 frt	
"	"	7000 frt	
"	Dávid deák kőhalmi bíró	2000 frt	
"	Ifj. Bethlen Istvántól	7000 frt	
"	Alvinczi Péter kassai lelkésztől	300 tallér	} Lorántffy Zsuzsánna ezekért egy sasforma gyémántos függőt tett zálogba.
"	Varannoi András kassai polgár	500 tallér	
"	Kún Pál	250 tallér	
"	Hartay Gábor kisbirtokostól	300 frtot N.R.A. fasc. 771 nro 64	
1631.	Brandenburgi Katától	10.000 " " " " " "	
"	Ugyancsak tőle	6000 darab aranyat.	
"	Egy más nyugta szerint	16.000 frtot (ez a vinczi)	
"	Ugyancsak egy más írat szerint	90.000 frtot,	
1634.	Brandenburgi K.-tól	5000 frt N.R.A. fasc. 1763 nro 14 és 18.	
1636.	Ismét " "	5000 frt N.R.A. fasc. 719 nro 8.	

Legérdekesebb az, hogy azoktól vett fel egy-szerre nagy összeg kölcsönt, a kik neki legtöbbet árthattak, Brandenburgi Katától és Bethlen Ist-vántól s aztán lassan kis adagokban fizetgette vissza, mert a nagy összeg veszedelmes az ellen-ség kezében. — Jó, hogy Csákyt nem tette hite-lezőjévé.

*
* *
*

Rákóczi György legszebb korában levő férfi volt. A nagy Bethlen Gábor iskolájában neveke-dett, vezére lévén az erdélyi sergeknek, a kato-naság nagyon ragaszkodott hozzá, ügyes volt a diplomatiszálásban s erős a kormányzásban, azon kívül erős kálvinista hírében állt, s meglehetős műveltséggel is bírt; de nagy ember nem volt, annál kevésbbé nagy fejdelem. A gondolkozásmód emelkedettsége, a tágabb körű világnézet, az esz-

mék fensége és tisztasága, az érzelmek magasztossága merőben hiányzott nála. Nála is, mint igen sok kortársánál, a hazafiság csak XVII. századi frázis volt: kaparni, gyűjteni minden módon s a kitől csak lehet elperelni a jószágát; politikája pedig abban állott: a törököt is, a németet is, ha lehet rászedni, miáltal a teljes sikert elérő is csak olyan kis üzér szerepére emelkedhetik, a ki köztisztelet és szeretet tárgya soha sem lehet. Bocskay eszméit, Bethlen Gábor műzlését, magas műveltségét, megragadó terveit; Zrínyi Miklós századokra visszafénylő meleg hazafiságát vagy Pázmány rendíthetlen magyarságát hiába keressük Rákóczi Györgyben.

Neki a fejdelemség nem az a tér volt, hol eszméit megvalósítsa, hanem hivatal, melyet minél jövedelmezőbbé kell tenni.

Középtermetű, széles vállú, szabályos arcú, szakállas, bajúszos nagyságos úr volt, mint Abauj- vagy Zemplénavármegye valamelyik ősi kastélyából akármelyik okos, ravasz, előrelátó, de félénk lelkű főember. A vagyont erősen szerető, minden áron gyűjtő és titkosan megőrző. Munkás, szorgalmas, de futárjával, inasával, dominális birájával s országos kincstárnokával egyaránt egy stílusban örökön-örökké több vagy kevesebb forintért veszekedő fősvény civis.

Vallásosságában a külső formákat szigorúan megtartotta, de az általános protestáns valláshangulatot saját céljaira mindannyiszor kizsákmányolta, mi által Bethlen Istvánnal együtt sokat tett arra, hogy Erdélynek híres szabad vallásgyakorlata csak árnyékká vált s a kálvinista vallást ép úgy uralkodóvá, kizárólagossá és erősza-

kossá tették, mint akár a római katolikus vallás Francia- vagy Spanyolországban. És midőn Bethlen István és Rákóczi György a politikába a válást is bekeverték, sőt a politika eszközévé és uralkodásuk támaszává tették — a mire sem Bocskay, sem Bethlen Gábor soha se szorúlt — századokkal vitték hátrább Erdély míveltségét. Hogy szívében vallásos volt-e Rákóczi György, azt csak a mindenható Isten tudhatja; annyi bizonyos, hogy krónikák senkit se jegyeztek fel, sem nőt, sem férfit, ki I. Rákóczi Györgyöt híven, igazán szerette volna. Halálakor senki se siratta s még el se temették, már is elfeledték kortársai. Neje, a tudós Lorántffy Zsuzsánna, méltó párja volt a vagyonszerzésben, gyűjtésben, megőrzésben és a cselédszámoltatásokban, sőt ép oly nagy kedvvel forgolódott a vallásos dolgok elintézésében, a protestáns egyházi főemberek jóakarátának megszerzésében és megtartásában. Túlélte férjét, példásan töltötte özvegységének 12 esztendejét, teljesíti töltvén sárospataki várának és számtalan sok jószágának kincses ládáit s hitte, remélte, hogy a Rákóczi-ház szerencséje meg nem ingatható alapokon a jövő századokra biztosan fel van építve. Míg nem utolsó éveiben fiának szerencsétlen sorsa szét kezdé tördelni a hitnek és bizalomnak ez erős köszikláját.

Mondják — s körülbelől nem is egészen ok nélkül — hogy oly elszigetelt s ellenséges hatalmak közé ékelt tartománynak, mint Erdélyország volt, csak javára válhattak az oly középszerű fajta, jó gazda, magamérséklő fejedelmek, mint Rákóczi volt. De én úgy vélekedem, hogy az ily fajta emberek sikere szállította le a fejedelemség

mértékének nagyságát s bátorította trónkeresésre a középszerű tehetségek egész seregét. Mihelyest kitűnt, hogy a fiú II. Rákóczi György több értelmi tehetséggel s hasonlíthatatlanul több műveltséggel is — hiányozván az okos körültekintés, a maga helyzetével való megelégedés — sokkal kisebb, mint atyja volt, Erdélyország és a részek minden tekintetes és ngos ura vágyat érzett és jogot formált a fejedelmi süveghez.

És ha tekintjük az *elsőnek* erőszakosságait, a *másodiknak* rakoncátlanságát és könnyelműségeit, nem is csodálkozunk, nem is bánkódunk, hogy eltűntek az erdélyi történetek színpadáról. Míg egyik utódjokat merőben más viszonyok között a sors hullámai ideig-óráig ismét felszínre hozták, de csak azért, hogy végre hült tetemei még apai szülőföldjén se nyugodhassanak.

*
* * *

Az elbeszélte időszakból még egy jelenséget kell bemutatnom, mely Csáky életével nincs szoros kapcsolatban, de a helyzet megvilágosítására és a kor jellemzésére nem egy érdekes adatot tartalmaz: értem a német követség históriáját a fejdelemasszony körül.

Aligha valaha együgyűbb követség járt Erdélyben, mint György Vilmos brandenburgi választófejdelemé, melyet Bethlen Gábor fejdelem halála után hugához küldött. Három tagja volt *Kospoth*, *Göcz* és *Nays* s utasításuk a következő pontokból állott:

1. Condolentia et Gratulatio.
2. Tudakozódni kell, elhalt férje miként gondskodott Katalinról.

3. Fogarast és Munkácsot számára biztosítani.

4. A kormányt illetőleg nem tudunk mindent pontosan és információnk sem lehet teljes.

A követek szerezzenek kimerítő tudomást és szolgáljanak tanácscsal. Különösen fontos a viszony a portával és a kormányzóhoz. Tartsa meg szigorúan az ország szabadalmait. Ha vannak elégedetlenek, ezeket gyöngíteni kell. Soha se térjen át a gyalázatos katolikus hitre, mi nagy veszély volna reá. Nem is hittük soha az e felől szál-longó híreket. Az erre törekvő szolgákat ne tűrje meg. A külhatalmakat illetőleg maradjon jó viszonyban a császárral és a magyarokkal és mint néhai férje, a lengyel rendek illető tagjaival a bizalmas egyetértést tartsa fenn.

5. A magyar vármegyéket illetőleg *Katalin* írta, hogy megtartásukhoz van reménye.

6. A háztartást illetőleg nem lesz nagy baj olyan gazdag az ország. A tisztekre maga ügyeljen fel.

Igyekezék sok pénzt összeszerezni Ha lehet küldje biztos helyre Németországba vagy Hollandiába, mert soha sem biztos az állása.

7. Személyes biztonságára két út van, jó orvos és jó testőrség. Az orvos hü. (Itt Scultetusról van szó, ki testtel, lélekkel a Bethlenek embere volt.) Gluchovszky testőrkapitányban nem igen lehet bízni.

8. Gondoskodják Berlinbe jó póstáról.

9. A követek tartsanak titkot.

10. A főurakkal és rendekkel érintkezzenek a követek szívesen.*

* Marczali Henrik külföldi Regestái a Tört. Tár. 1880. évi folyamában 132. lap.

Alig lehet naivabb és általánosabb utasítást olvasni. «Az elégedetleneket, ha vannak, ki kell békíteni» mondja a 4-ik pont. De hát ki nem volt elégedetlen s kielégítésükre minő eszközök álltak a fejdelemné vagy a követ urak rendelkezésére?

Az egyetlen praktikus és alapos utasítás a 6-ik pont kikezdése, hogy: *gyűjtsön pénzt, helyezze biztos helyre Hollandiába, mert állása nem biztos*, sőt úgy kellett volna mondani, hogy: mikor pedig vagyona biztos helyen volt, hagyja oda a nem neki való országot és trónt.

Nem ismerem e követ urak polgári állását, lehet, hogy kettő valami udvari hivatalnok volt s a harmadik pap, minthogy lelki ügyekről is volt szó; de az igaz, hogy a negyedik pontban adott utasításnak: *a követek szerezzenek kimerítő tudósítást*, a lehető legkevésbé feleltek meg.

Mintha látnám e nagylábú, ezüst csattos czipős, fekete harisnyás, fekete selyem vagy bársony ruhás, fehér ingfodros, rövid hajú, nagy kalapú poroszokat, a mint tévedeznek Fehérvár vagy Fogaras göröngyös utczáin, nem érve, nem látva semmit a létező viszonyokból. Szemeiket forgatva, lesütve, ha a pápista Kovácsoczyval vagy Kornis Zsigmonddal vagy véletlenül valami r. katolikus pappal találkoztak; nagyokat ebédelvén Bethlen István uram vagy más gazdag kálvinista úr asztalánál, fogyasztván keményen a tüzes erdélyi borokat s küldvén haza gyarló és semmi realis alappal sem bíró jelentéseket. Pedig a dolgok állásának vezérfonala elejökbe volt adva az utasítás 6-ik pontjában, melyet valami okos ember Berlinben is gyanított, ők pedig Erdélyben sem vettek észre.

Katalin állása Erdélyben tarthatatlan volt, mert hisz kálvinisták és katolikusok egyaránt kifosztásán, teljes elszegényítésén s tönkretételén működtek. Ha a katolikusok győznek: Csákyt, Kornist, Esterházyt vagy Prepostvárit emelik fejedelemségre, szóval akárkit — de Katalint meg nem hagyják. Győzván pedig Medgyesen a kálvinisták, Bethlen-pártiak oly feltételeket fogadtattak el a fejdelemasszonynyal, melyek az elfogadóra nézve a leglealázóbbak, a feltételeket szabókra nézve a legvakmerőbbek, ha ugyan szemteleneknek is nem mondhatnók.

Minthogy pedig Katalin ezeket a feltételeket is elfogadta — habár Svédország királyát és saját testvérbátyját György Vilmost, ki Berlinben és Wholgastiában szokott leginkább tartózkodni, mindkét helyen megtalálta és kérte, hogy változtatnák meg a feltételeket — mit lehetett várni egyebet, mint hogy Bethlen a győztes kormányzó megelégedjék Katalin árnyék fejedelemségével s folytassa mint úr az ország további kormányzását. És ha csak parányi kegyeletet érzett volna néhai bátyja nagy emléke iránt, vagy bármi kis jóakaratot hátrahagyott özvegye iránt, azt is tette volna, habár csak pár évig, — de mit tett? Két hónap múlva erőszakos úton lemondást csikart ki a fejdelemasszonytól s maga ült a fejedelmi székbe.

És a jó német követek mind emez üzemekből, mely szemeik előtt készült, egy hajszálnyit sem láttak. Kospoth úr — ki első helyen van említve — és társai még junius 9-én (1630) is azt írják uroknak, hogy Katalin állása csak akkor biztos, ha a kormányzóra hallgat és nem a rossz tanácsadókra.

Holott ezt kellett volna írniok:

«Uram! Fenséged hűgának állása tarthatatlan. Legjobb, ha minél hamarabb itt hagyja ez országot. Sem a kálvinisták, sem a katolikusok nem őszinte hívei. Férje érdemeit, már rég elfeledték s a végrendelet legatúmainak saját magukat s legközelebbi rokonaikat illető részét a tanácsurak szétszórván, senkiben sem keletkezett annyi hála, hogy a férj érdemeiért ez idegen asszonyt megtűrjék. Ez a pénz és vagyon becsét nem ismerő s nagyurason, hogy ne mondjuk könnyelműen tékozló herczegasszony okvetlen tönkre fog menni e közt a sok kapari-kapzsi tanács- és főúr közt. Azon kell tehát igyekezni, hogy eltávozása minél jobb móddal történjék, s hogy vagyonát, mihez törvényes jogai vannak, magával vihesse. Különben is egy gyenge beteges asszony, hatalmas rokonaitól távol, dynastiai hagyományok nélkül való országban nem képes keresztül vinni, hogy *a törökkel és a kormányzóval is egyetértésbe maradjon s ugyanakkor a német császárral és a magyarországi urakkal is jó barátságban álljon.* (Az utasítás szavai.)

Nem azzal kell hát nekünk törődni, hogy kié lesz Fogaras, Alvincz, Munkács,¹ Tokaj, Tarczal stb. hanem mindenek felett arra igyekezzünk, hogy amaz összegeket, melyeket e jószágokra inscribálva férje neki hagyott, kezéhez kaphassa s visszavonulhasson családjá védelme alá.»

Ha ilyen jelentést tesznek vala német uraimék, lehet, hogy Katalin érdekében biztosabban és

¹ 1626 végén II. Ferdinánd innepélyes oklevélben elismeri Brandenburgi Katalin jogát Munkácshoz 300,000 frtig. Orsz. ltár. N.R.A. fasc. 746 nro 5.

sikeresebben működhetek volna nagytekintélyű rokonai is, de ezek a jó követek és a legkétszínűbb és a legtetetőbb kormányzó, valamint a lekenyerezett boldogtalan Skultéti is mindig csak azt kéri a választótól, hogy küldjön egy derék, okos, tekéntetes embert, ki itt az ügyeket rendbe hozza. Holott ha megnyerhették volna s magát Oxenstiernát leküldötték volna, az sem hozhatta volna rendbe a dolgokat, az sem lett volna képes Katharinát az erdélyi trónon megtartani. Később Gustáv Adolf svéd király követe Straszburg sem tudott Br. Katalin érdekében semmit kieszközölni. (Kövény V. köt. 15. l.)

Hogy ő maga, a gyenge idegen asszony, ki eget-földet betöltött panaszával, hogy Bethlen István és az országtanács miként gyötri s mindenéből kiforgatja, — ki ezt Rákoczinak 1631 jun. 9-én kell innepélyes okíratában elpanaszolja, — a ki egy év múlva 1632 július 22-én írja bátyjának, hogy: Rákoczi mindenemből kifosztott s azon felül rágalmaz is Fenségednél, most is Munkácsot ki akarja erőszakolni¹ stb. — s a ki nemsokára Csákyt hű kedvenczét rokonai és édes anyja előtt ugyancsak azzal vádolja: nem csoda, ha nem ismerte fel helyzetét, de hogy az egész német követség sejtelemmel se bírjon róla, valóban csodálatos.

Katalin eljárásának asszonyi lényében volt mentsége Rákoczi karjaiba mintegy menekült a Bethlenek zsarnoksága elől, s a katolikusok közül amazok egyik vezérét szerette, míg a másik párton levőket mind gyűlölte. Csak egy ifju volt azok közt, kiben sokáig bízott, Kemény János,

¹ Marczali H. Regestái. Tört. Tár. 1880. 359. l.

Gróf Csáky István életrajza.

ez pedig hazafias erény czíme alatt csaknem ingadozás nélkül árulta el akár hányszor.

VI.

Ha Katalin valami állami vagy politikai nagy eszmét képviselt volna trónján s ezért igyekeztek volna a német rokonok, hogy a trónon tartsák, nem bámulna senki, de hisz az ő legitimitása egy szabad választás jogával bíró országban oly vékony volt, hogy bizony senkinek eszébe sem jutott volna kárhoztatni, ha vagyoniát felszedve, némi ajándékozások közt egy pár személyes hívének ideig-óraig való kísérete mellett elvonul.

És erre kellett volna dolgozni rokonainak, de ép ezek minden levél, minden izenet által visszavisszalökték a nevető örökösök karmai közé, kik aztán gondoskodtak is, hogy még ruházatja se legyen, a mivel elindulhasson s még tényleges uralkodása idejében annyira kiforgatták kezéből a hatalmat, hogy oly alárendelt szolgáját, mint Balling János uram, sem tudta megregulázni.

A leggyengébb, oktalanabb s csupán szenvedély-sugalta politika volt Katalintól, hogy kifárasztva Bethlen István kétszínűségei és zsarnoksága által, a mint Rákóczinak csak nevét hallotta, egész odaadással hozzácsatlakozott, pártolta, részavazott, segítette s tett mindent érte, holott ez határozottan a Bethlen példáját követte Katalinnal szemben, csak hogy még sokkal jobban meg kívánta alázni és sokkal inkább fosztogatta, mint a Bethlenek.

Rákóczi tettetett nagy alázatossággal s látszólagos apai örömmel fogadta Brandenburgi Katá-

lin ragaszkodását s az új fejedelemség első szükségére kölcsönkérte még meglevő készpénzét úgy szólva az utolsó fillérig.

De ez sem volt elég; alighogy 1630 decz. 2-án fejdelemmé választatott, már a következő hónapban 1631 jan. 13-án ily szerződésre vette rá a fejdelemasszonyt:

«Én Rákóczi György Erdélyországnak fejedelme, Magyarország részeinek ura és Székelyek ispánja, adom tudtára mindenkinek, hogy én ez előtt való időkben kötöttem volt Vinczet az felséges Brandenburgi Katarina aszszonynak, tizenhat ezer frtban, úgy hogy ő felségének hat hét alatt fejedelemségünkbe állásának idejétől fogva számálván, kezébe bocsátom, kit én praestálván is, azután ő felsége tractatus által meg vissza kezembe bocsátgta. Én is azért ezt az tizenhat ezer forintot ez országban levő közönséges kelő pénzül ez jövő pünkösdi napjára ő felségének megadom nagy köszönettel és jóakarattal. Kinek nagyobb bizonyására adtam ez kezem írásával és pecsétémme megerősítettem leveletem. Datum Albæ Juliæ 13 die Januarii Anno 1631. Rákóczi György.¹

E vinczi szerződés nevezetes arról, hogy e 16 ezer forintot Rákóczi soha meg nem adta s Brandenburgi Kata második férje és örököse, hasztalan kérte II. Rákóczi Györgytől, hasztalan kérték az örökösök I. és II. Rákóczi Ferencztől, s hiába parancsolta Leopold király, hogy adják meg, mert tartoznak vele, mai napig se jutottak hozzá. Ugyanaz napon 6 ezer darab aranyat és 10 ezer forint készpénzt vett fel a fejdelemasz-

¹ Orsz. ltr. N.R.A. fasc. 771 nro 64.

szonytól, hogy pünköstre megfizeti, — ezt megfizette, igaz, de évek mulva apránként. (Lásd az okíratok közt a függelékben.)

Néhány héttel azután a Csáky-ügyre került a sor, s e tekintetben a következő innepélyes alakban kiállított nyilatkozatra kényszerítette a fejdelemasszonyt:

«Nos Catharina etc . . . Mi az tks és Ngs Rákóczi György uramat stb. stb. assecuraljuk és fogadjuk az mi keresztyéni hitünkre, hogy minden némű akármí névvel nevezendő javaink és kincsünk Csáky István uramnál volna, azt minden fogyatkozás nélkül mentől hamarább, bizonyos arra rendeltetett emberünket ugyan innen oda expediálván kezünkhöz vesszük, kit ha kézhez nem akarna adni, akármí szín és prætextus, fogás, excipiálás alatt, valami némű utat és módot az erdélyi fejdelem ökeme feltalál és követni akar annak az mi kezünkbe való vételében, azt nem ellenezzük, sem meg nem gátoljuk, impediáljuk semmi szín és prætextus alatt, sőt inkább javaljuk, akarjuk és az ökeme bölcs ítéletire és tetszésére hagyjuk az dolgot telyességesen és az ökeme híre akaratja és engedelme nélkül Csáky Istvánnak nála levő javainkban, sem magunk kezénél valóokban, másoknak az ökeme kárára, ártalmára nem adunk semmi névvel nevezendő ingó marhát és ingatlant is. Sőt Csáky Istvánnak sem szolgálatjával, tanács adásával nem élünk, nála nélkül elleszünk és semmi időben az fejdelem ökeme ellen, nagy kárára is, akaratunkat segítségünket hozzá nem mutatjuk. Tokai jószágunkat is, annak minden jövedelmeit kezéből kiveszszük, azt soha sem tisztul, sem örökben, sem ideig akármí prætextus alatt neki nem conferáljuk ad-

juk és bízzuk. Datum in civitate Medgyes 1631 maj. 26.»

És mikor e nyilatkozatot kierőszakolja Katalintól, kevéssel azelőtt a Magyarországba menekült Csákyt rendes módon meghívja a Fehérvárra hirdetett országgyűlésre, de volt esze Csákynek is, hogy fejét oda ne vigye. Szent-Mártonból 1631 jun. 1-én Mikó Ferenczhez intézett levelében írja, hogy: «nem megy az országgyűlésre, mert dolgai vannak s a maga kártételére senki sem köteles;» majd ha dolgaimat végzem, bemegek — írja — «minthogy én tőzsgyökeres, zálogos igaz hazafi vagyok, Ketek tagja és hiteles szolgája vagyok.» (Lásd az okíratok közt.)

Rákoczi azonban nem tartotta szükségesnek az udvariaskodás álarczát tovább is folytatni s a mint a fejdelemasszonytól a fentebb közölt nyilatkozatot megkapta, újból felhívja Csákyt, hogy jelenjék meg — de már ekkor *számadástételre* a fiscus elibe; Csáky a leleszi káptalan által kiállított betegségi bizonyítványt küld Fehérvárra s időhalasztást kér, de Rákoczi ezzel nem törődve elrendeli Csáky minden jószágának lefoglalását s Komáromi Márton Kolozsvármegye viczeispánjának, továbbá Tamásfalvi László főszolgabírónak részletes utasítást küld a lefoglalás és összeírásra nézve.

A lefoglalás és összeírás meg is történt, de Csáky édes anyja Wesselényi Anna kiskorú unokája Csáky Ferencz, leánya Csáky Anna s reményteljes állapotban levő menyé Forgács Eva nevében a lefoglalásnak ellene mondott;² egyszersmind kérő levele-

¹ Eredetije N.R.A. fasc. 754 nro 13. M. kir. orsz. ltr.

² Ez okíratok eredetije Kassai lvtár fasc. 364 nro 1, 2, 5, 6.

ket írt fia jó embereinek, hogy fia és gyermekei jogait védelmezzék.

A Csáky által egykor megfizetett, de Rákóczi alatt csakhamar nagy hatalomra emelkedett ítélőmester Kassai István Wesselényi Annának meglehetősen ridegen felel s egyebek közt a Forgách Éva állapotára czélozva írja: «Ha a fejedelem ő nga aláírása előtt fiú találna születni, akkor talán arra is leszünk tekintettel, ha nem, nem». Egyebekben pedig a fejedelem saját jóváhagyását fenntartva iklodi Tholdalagi János ország directorát és Pálfi István kolozsvári requisitort bízta meg, hogy az özvegy anyával az ellentmondásra nézve egyezkedjenek, mi meg is történt ily módon, hogy: «az jószág három felé oszolja, *egyik része* urunk ő nga számára, az *másik része* az kis úr Csáky Ferencz uram számára, az harmadik az kisaszszony Csáky Anna számára. De ily conditioval, hogy ha urunk ő nga megengedi, maradjon az kisaszszony része ugyan az kisaszszornynak; ha pedig úrunk ő nga meg nem engedi, tartozzék ő nga (Wesselényi Anna) divisiora bocsátani és hason felét ő nga (a fejedelem) számára engedni, melyre aszszonyom ő nga is reá méne, de ily conditióval, hogy ő nga az mi remediummal az az vagy contradictioval vagy repulsioval akarna élni, secundum leges tehesse a leányág részéről, az Csáky István részéről semmit sem szól ő nga.»

Ez egyezés Wesselényi Anna és Forgách Éva közt egyfelől, és másfelől Komáromi Márton kolozsvármegyei alispán és Tamásfalvi László szolgabíró mint ő felsége executorai közt megkötöttén, arról a közbírák Tholdalagi és Pálfi innepé-

lyas okíratot állítottak ki. Nagy-Almásón 1632 január 6-án. (Lásd ez okíratokat.)

Megelőzőleg ugymint 1630 okt. 29 a sok beszéd s kegyes nyájaskodás által meg levén már rontva a Csáky hatalma s megnyerve a Brandenburgi Katalin hajlamai újabb lemondási okírat kiállítására erőltették, melyben minden lehető jogáról a fejedelemséghez újabban lemond a Rákoczi részére s egyebek közt így ír: «*Ex libera mea voluntate promitto et spondeo, oblique super hoc me ipsam quod si insuper quendam competentiam, jus, prætensionem ad Principatum Transilvaniæ prætenderem aut habere possem per quoscunque: illud omne pænitos per totum et per omnia in dominum Georgium Rakoczium transfero, do et concedo.*» Sőt ha Erdély rendei ezután újból meg akarnának is választani senki biztatására Rákoczi kedve és akaratra ellen el nem fogadnám. Úgyét a császárnál, a fényes kapunál, bátyámnál, a svéd királynál előmozdítom stb....»²

Csak azért érintem már helyén kívül is ez oklevelet, hogy annál inkább látható legyen a fejdelemasszony teljes behálózása, tehetetlenné tétele és a vagyona eltulajdonítására tett czélzatok.

A következő évben pedig arra is rávették a fejdelemasszonyt, hogy Rákoczi Zsigmondot a fejdelem második fiát örökbe fogadja s erről s innepélyes okíratot állítson ki, melynek rövid kivonata így következik:²

Tekintve Rákoczi György erdélyi fejdelemnek hozzánk eddig mutatott s jövőendőben is muta-

¹ Eredetije a vörösvári Erdődi levéltárban. Másolata Szilágyi Sándor gyűjteményében.

² Orsz. ltr. N.R.A. fasc. 369 nro 14 és fasc. 743 nro 9.

tandó jó indulatját, nehogy azért háladatlanoknak találtassunk, a magunk szabad akaratjából senkinek ingerléséből az ökeme középső fiát Rákoczi Zsigmondot az mi munkácsi birodalmunkban magunk fiának fogadtuk és abban örökössé tettük a következő conditiokkal:

1. Ha özvegységünkben megtalálnánk halni, az munkácsi uraság minden hozzátartozandóival egészben Rákoczi Zsigmondra száljon, ha pedig férjhez mennénk s maradékink lennének, Rákoczi Zsigmond az mi maradékinknak másfél százezer forintot tegyen le, az várat minden jószággal magának tartván.

2. Nékünk Munkács 300 ezer frtba inscribáltatott, ha a római császár ő felsége vagy annak engedelmeiből más valaki kiváltaná, akkor a nevezett summának fele Rákoczi Zsigmondé legyen.

3. Ha pedig Rákoczi Zsigmond maradék nélkül meghalna, akkor a fejdelem öregebb fia György — ha az is meghalna, a legkisebb fia Ferencz succedáljon, stb. Kötelezzük magunkat az leleszi conventbe fassionkat hat hét alatt beadni és a császártól consensust szerezni. Datum Albæ Juliæ 1631 jun. 27-én.

Ez örökbe fogadás azonban soha teljesedésbe nem ment, a leleszi conventbe való bevállásnak ellene mondott Csáky — talán épen a fejdelem-asszony felkérésére, kinek szemei kezdenek tisztán látni. Csáky ellenmondásának pedig Rákoczi nevében ellene mondott Csernelházi Csernel György sárospataki præfectus, 1631 Maria Magdolna in-nepe után a legközelebbi 4-ik vasárnap (augusztus 17-én). (N.R.A. fasc. 767 nro 24.)

Így szorította sarokba Rákoczi mind Branden-

burgi Katalint, mind pedig Csáky Istvánt, kik Erdélyben úgy szólva lehetetlenekké váltak s onnan Rákoczinak bizonynyal nagy öröme véggké el is vonultak. Azonban Rákoczi a külformáknak is eleget akart tenni, s némi csekély engedménnyel megnyerni vívmányainak nyilvános biztosítását. Ennélfogva a nagyrészben magánügyeket mondhatni virtuozitással kötötte, a közte és II. Ferdinánd király közt fensorgó politikai kérdésekhez. Ezekre nézve 1633 szeptember havában Eperjes tüzetett ki tárgyalási helyül, hol az országos és nagy politikai ügyeknek Rákoczira és általában a vallásügyekre nézve oly szerencsés letárgyalása után Rákoczi késznek nyilatkozott a Prepostvári Zsigmond, Csáky István és Frater Pál jószágainak különböző feltételek mellett való visszaadására. De kemény feltételek alatt. (N.R.A. fasc. 1862 nro 2. §. 2, 6, 9, 12.)

Érdekesek ugyan a Prepostvári elibe szabott feltételek is, de mi lássuk csak a Csáky István *conditioit*, melyek élénk világot vetnek Rákoczi György eszejárására s bizonyítják, hogy Csákytól még folytonosan tartott.

Visszaadom ngs Csáky István uram javait és birtokait a következő feltételek alatt:

«1. Kedvünk, akaratumk s engedelmünk ellen birodalmunkba nem jő, sem itt nem lakik.

2. Sem titkon, sem nyilván Császár ő felsége birodalmából is ellenünk soha sem nagyban, sem kicsinyben nem practikal semmi szín és *prætextus* alatt.

3. Sehol felölünk gyalázatosan, becsületlenül, illetlenül nem beszél és csak akármi kicsinyben is a mi becsületünket, fejedelmi méltóságunkat meg nem sérti, sem szavával, sem írásával.

4. Soha semmi időben sem szolgálkat, jószáginkat, hozzánk tartozóinkat injuriával, boszszúsággal, kártétellel nem sértegeti, illeti sem maga, sem mások által.

5. Az mi birodalmunkban levő jószágiból, váraiból is sem maga, anyja, tisztviselői, szolgálai senkivel mi ellenünk való dologból nem praktálnak, tractálnak, hamis híreket nem írogatnak, sem nekünk ártalmasokat még csak nem is forgatnak, senki levelét ki nem igtatják, be is senkiét hasonlóképen, kik nekünk méltóságunk, becsületünk, országunk ellen volnának, kárunkra néznének.

6. Az jószágot penig, kit az fiscus törvény szerint elnyert volt, az felyül megírt conditiok szerint «*vita ipsius durante*» császár ő felsége törekedésére restituáltuk.»

*
* *
*

Igy végződött Csáky István erdélyi szereplése és úgynevezett fejedelmi jelöltsége. Hogy azonban személyének mindezek daczára volt értéke, annak legjobb bizonyoságaul szolgálnak Zolyomi Dávid, Mikó Ferencz, id. Bethlen István¹ s mások levelei, kik egykor legnagyobb ellenségei voltak s mikor közelebbről kezdték ismerni Rákoczi vaskarját, mintegy lobogót cserélve írogatták Csákynek legszívélyesebb leveleiket, mely vagy bánkodásuknak

¹ Zolyomit nem sokára el is fogatta Rákoczi, elítéltette, jószágait elkobozta s a szerencsétlen ember 17 évi fogság után a kővári várban börtönében halt meg. Mikó Ferenczet Rákoczi üldözései vitték kora sírjába. Bethlen Istvánnal pedig, mint tudjuk, harcra került a dolog, melyben Bethlen leveretvén, új szerződésre kényszerítettetett.

volt bizonyossága, hogy egykor miért nem küzdöttek mellette vagy bizalmukat fejezte ki Csáky jövője iránt, kiről feltették, hogy még egykor sok hasznát vehetik.

Huszonhét éves volt Csáky, midőn Erdélyt örökre oda hagyta s a pálya, mit idáig megfutott, élete huszonöt első évében a lehető legszebb volt. Az utolsó két évben azonban a nagyravágás végzetszerűen támasztott hirtelen fellobogása egy pár politikai ballépésre csábította, melyekben jellemének árnyoldalai is napfényre kerültek, s a fejdelemasszony bátorító, de nem viszonzott szerelmének felhasználása pedig lesülyesztette őt ama mindennapi emberek önző seregébe, hol nálánál sokkal jobb- és nagyobb hírű és sokszor dicsőített kortársai folytatták gazdagodásért való küzdelmeiket. Honnan egykor ismét a jelesek, a kitünők közé emelkedni az egész életre, úgyszólván a halál perczéig tartó küzdelemre volt szükség.

HARMADIK RÉSZ.

A SZENDRŐI KAPITÁNYSÁG. SZÁDVÁRI EPIZÓD. A SZEPESVÁRI URADALOM ÉS A GRÓFI MÉLTÓSÁG.

I.

Kemény János érdekesen írja le Brandenburgi Katalin kivonulását Erdélyből. A Bethlen-politikát öröklő, s még nagyobb ravaszsággal kifejtő Rákóczi teljesen célját érte, Csáky kiment az országból s utána nem sokkal Brandenburgi Katalin is örökre elvonult. 1631 nyarának vége felé, mikor már a Rákóczi Zsigmond örökbe fogadása is megtörtént, s Balling János is keményen le volt kötve, hogy Csákynek nem adja a várat, Katalin Fehérvárról elindult, hogy menjen Lelészre, s az örökbe-fogadásról tegyen bevallást a káptalan előtt. Déés felé vette útját s onnan Lápós felé; útjában kísérője volt maga Kemény János, kit Rákóczi bízott meg, hogy a fejedelemszont kísérje és védelmezze, s védje különösen *Munkácsot*. Lápóson elébe jött Petényi István, ki Csákynek bízott embere volt, s úgy mentek Nagybányára, onnan pedig Beregszászra, hol magával Csákyval is találkoztak. Azután «egy hintóban is utaztunk — írja Kemény *Önéletírása* 231 lapján —

egyik ablakban ült Csáky, a másikban Kemény János, hátul a fejedelemsasszony és Csáky Istvánné, Forgách Éva, ki imádságos könyvét kezében forgatván könyes szemekkel nézte férjének Katerinával való ekecseléseket, még én is *kujon* szemmel néztem vala.»

Részletesen beszéli el Kemény, hogy miként tettek kísérletet Munkács elfoglalására, de hogy Balling és maga Kemény hogyan hiúsítottak meg minden praktikát. Bécsben azonban nem igen értették ezt a historiát, hogy t. i. Brandenburgi Katát saját várába be ne ereszték, s hogy ennek a várnak a kapitánya saját szolgálai kötelességével ellenkező politikát üzzön. Midőn tehát a fejedelemsasszony a császár előtt e miatt panaszt emelt, II. Ferdinánd a bámulás miatt boszankodó hangon három levelet írt ugyanazon nap (ú. m. Kornneuburgban 1631 aug. 11-én) egyiket: Rákóczi Györgyhöz, a másikat Bornemiszához, Felső-Magyarország részei vice generalisához, s a harmadikat Balling Jánoshoz, s mindenikben ugyanazon kérdéseket teszi: «Mi lehet oka, hogy néhai Bethlen Gábor özvegyét nem akarják bebocsátani saját várába, Munkácsra; adjanak felvilágosítást igaz-e ez?»¹ Vajjon mit felelt ez a három úr Ferdinándnak, nem tudom, s így valószínű, hogy ekkor és ez esetből nem volt módja megismerni a Rákóczi-politika természetét, mely Balling János uramat állhatatossá s Kemény János uramat két kulacsossá tette. Kemény ugyanis a fejedelemsasszony loyális kísérője volt, s Csákyéknak minden tervöket elleste, kihallgatta és Ballinggal

¹ Kassai Ítr. Harmadik csomag: «Udvari leíratok» cím alatt 3-ik szám.

tudatván, kijátszotta. Ha úgy történt, a mint ő maga elbeszéli — (Önéletírása 216—232-dik lapig) a modor kissé jellembe vágó. Ő ugyan a *hazafi* téren áll, s úgy mutatja be magát 27 év múlva, mint az erdélyi legitimitás képviselője, ki Munkácsnak sem Csáky kezére juttatásában, sem Rákóczi Zsigmondnak való testáltatásában semmi áron bele nem egyezett. A fenmaradt adatok szerint azonban az ifju úrnak egyik ügyben sem igen volt valami nagy része, s mindkét tervezet mások által, s reá nézve váratlanul jött a világra; de a közelben lévén, jóváhagyta a történeteket, vagy a bölcs szerepét játszva hallgatott, s mikor röpiratát írta, szépen népszerűségi eszközöket kovácsolt belőle.

A fejedelemnének ekkor még volt vagyona, habár a Rákócziak az örökbefogadási okírat, más szerződések s erőszakolt jogok által majd minden forintján, s majd minden talpalatnyi földjén rajta tartották kezöket. Munkács, mint nászajándék, 300 ezer forintban volt neki inscribálva, s ehhez való jogát II. Ferdinánd is királyi beleegyezésével ismerte el.¹ Azonkívül övé volt még a tokaji vár és uradalom, Tarczal városa, a hét szőlő és sok más kisebb birtok a részekben, meg szép összeg pénze Rákóczi Györgynél. Csákynek itt kezdődik tulajdonkép az a szerepe, mely a lovasgiasság *mai fogalmai* szerint nem üti meg a mértéket. Mint fentebb is jeleztem, ő Katalinba a szó nemesebb értelmében sohasem volt szerelmes; de mutatta, mintha az lett volna; sőt loyális hűségre is nehezen állaná ki a bíráló-

¹ Orsz. Itr. N.R.A. fasc. 74o nro 5.

tot.¹ Mert ő, mint erdélyi ember, jól látta és tudta, hogy Brandenburgi Katalin sem a Bethlenek mellett, annyival kevésbé Rákóczi megválasztása után meg nem maradhat, s erre vagy arra, ilyen vagy olyan módon pusztulnia kell Erdélyből. — Sőt ha a magyar királyi — úgynevezett katolikus — párt győz vala is, melynek egyik jelöltje épen ő maga Csáky volt, Katalinnak akkor sem sok kilátása lehetett a fejedelmi székhelyen maradásra; miért nem nyitotta fel hát jókor a fejedelemasszony szemeit? Ha szerette igazán — vagy ha nem szerette, de ha lovagias híve lett volna: miért engedte, hogy a szerencsétlen asszony koldusbotra jusson?

Végre is Brandenburgi Katalin mint magán személy vagyonos volt, tőle még sok mindent lehetett kéregetni, s Csáky látva, hogy a nő érette mindenre kész, e hajlamát a maga hasznára ép úgy kizsákmányolta, mint Bethlen István, Kornis, Mikó, Erdélyi, Kemény felhasználták tudatlanságát, gyengeségét, s a mint Rákóczi felhasználta emez urak iránt támadott gyűlöletét. E részben tehát Csáky semmivel sem volt jobb, mint az iktári Bethlenek, a kormány-tanács többi tagjai és a kegyes Rákóczi-család, de rosszabb se volt ezeknél.

Csáky jellemében ez idő tájban két irány mutatkozik. Szeretne mindenáron tiszteletreméltó, derék, jellemes ember lenni a szó mai értelmében, s másfelől még mindig a vagyonszerzés vak ösztönének uralma alatt áll. Láttuk, hogy Bethlen

¹ Lásd Kornishoz küldött leveleiben, mily ragaszkodást emleget, nemkülönben a Petényi Istvánhoz írt levelekben is.

István és pártja: Zólyomi, Kassai s a többiek mily rideg gúnynyal igyekeztek elbánni vele, meséket gyártottak róla, nagyították hibáit s híresztelték úton-útfélen, hogy minden bajnak oka «a gonosz, pápista Csáky». Rágalmaikat még édes anyjának is füleihez juttaták; mindez leverőleg, bénítólag hatott reá: de mikor aztán Csáky a medgyesi gyűlés által száműzetett, Rákóczi trónjára ült és az erdélyi urak kezdték megismerni «a gólya-királyt», hirtelen csak arra a gondolatra jöttek, hogy tulajdonképen az a Csáky még sem olyan jelentéktelen, s még sem olyan rossz jellemű ember, mint gondolták. Bethlen István, az exfejedelem, már a medgyesi gyűlés után 9 hónap múlva a legatyafiságosabb és gyöngédebb levelet írja hozzá és édes anyjához. Mikó Ferencz szintűgy ajánlja hű szolgálatait, és a fenyegető, hetyke Zólyomi valóságos baráti sorokat intéz hozzá — s érdekes körülmény, hogy ez időtől kezdve az erdélyi urak nagy része Csáky életének hátralevő részében mind nagyobb és nagyobb bizalommal fordulnak hozzá tanácsért és közbenjárásáért... s feltűnő, hogy maga Kemény János is, ki még 1657—58-ik évi fogságában a leggúnnyosabb s piszkosabb színekkel festi Csákyt sokszor emlegetett *Önéletírásában*, s ime 1659-ben, mikor tatár rabságából kiszabadul, a legtiszteleteljesebb, a legloyalisabb baráti és rokoni sorokban kéri tanácsát, pártfogását és közbenjárását... mikor a megírt pamphlet már elrejtőzött volt a láda fenekére.

Bátran feltehetjük, hogy az ily természetű leveleknek folyton növekedő száma nagy hatással volt Csáky szellemére, s ő bizonynyal szerette volna — s igyekezett is olyan lenni, a milyennek

e levelekből látszott, — de másfelől még mindig erősen működött a kapzsiság szenvedélye, mely háromfelé irányozta tevékenységét. Első volt, hogy az atyjának Bocskai fejedelem által adományozott *Szádvárát* családjának visszaszerezze; második, hogy a királytól hűségeért, s szenvedett veszteségeiért jutalmat és kárpótlást nyerjen, úgy anyagilag mint tisztességben; s végre, hogy a fejedelemasszonytól a mit lehet még megkaphasson.

*
* *
*

Szádvár és uradalma, Tornamegyében, Sárosvárával együtt a XVI. század vége felé Dersfy Ferencnek volt inscribálva 80.714 frtban, de ő nem igen kedvelte e birtokait s kapva kapott az alkalmon, midőn meghallotta, hogy nagy Csáky István Erdélyből kijöven, hajlandó e várakat a királytól felkérni. Csáky a királyi adományt megnyerte, Dersfyt kifizette, de ép e miatt maga is adós lévén, Szádvárát bizonyos összegben 1603-ban átadta hetesi Pethő Lászlónak.¹

Bocskay idejében pedig Pethe László a királypártiakhoz szökvén, Szádvára a Bocskai-pártiak részére lefoglaltatott. Ekkor azonban előállott Csáky s bebizonyította jogait Szádvárhoz, mint a melyet ő csak zálogba adott volt Pethének; Csáky jogai elismertetvén, neki a vár és uradalom visszaadatott, s az áruló Pethének joga ha-

¹ Orsz. ltr. N.R.A. fasc. 1090 nro 4-ben láthatólag Csáky kötelezte magát, hogy mihelyt átveszi a fiscustól Szádvárát, azonnal átadja neki. Később ki is eszközölte a szepesi kamarától, hogy Szádvárát az adománylevél kiadása előtt átadhassa Pethe Lászlónak 41 ezer frtban. E Pethe László pedig a szepesi kamarának épen elnöke volt, nem lehetett nehéz ez engedély kieszközlése.

Gróf Csáky István életrajza.

misnak mondatván ki, rajta levő pénzét Bocskay 25 ezer frt értékű ékszerért Csákynek adományozta. Az idők azonban csakhamar megváltoztak. Csáky pár hónap múlva még azon 1605-ik év szeptember havában elhalt, a másik évben a fejedelem is elhalálozván, Pethe László a Csáky árváktól a várat erőhatalommal visszafoglalta s a Bocskay-féle confiscatioról és adományozásról tudni sem akart. — Az özvegy Csákyné perelt ugyan éveken át, s ez ügyben 1625-ben László fiával Bécsben is, s a fiu Prágában is megfordult, de semmit sem tudtak kivinni; mert ez időben a Pethék férfi-korban élő, s hatalmas, befolyásos urak voltak.¹ Csákyné pedig özvegy asszony, s fiai még nem eléggé tekintélyes ifju emberek. Ferdinánd király ugyan egy kir. leiratban ajánlotta nekik, hogy tegyék le a 41 ezer frt zálogsummát,² s azonnal kézhez vehetik az uradalmat; de ők erre nem voltak hajlandók. — Nehány év múlva fordult a sors kereke, a Csákyak lettek befolyásos emberek, a Pethék elpusztultak s 1637-ben kimutatván a Csákyak, hogy atyjok Bocskaynak 25 ezer frt árú aranyat és ékszert adott, a kérdéses 41 ezer frt felének lefizetése mellett csakugyan kiperelték és megnyerték Szádvárát.

Némi érdeklél bír azonban egy közben eső epizod, mely jellemző a mi Csáky Istvánunkra

¹ Hetesi Pethe László, szepesi kamarai elnök, kir. főajtónálló, Tornavármegye főispánja, 1608-tól kezdve báró (testvér bátyja: Márton a győri püspökség jóvedelmével kalocsai érsek, 1602 kir. helytartó, † 1605) s fia György is felnőtt ember volt; mindkettőn 1630 körül haltak el. A család 1710-ben kihalt. (Wagner, Lehoczky, Nagy Iván, etc.)

² Orsz. ltr. N.R.A. fasc. 1609 nro 4 és fasc. 40 nro 14.

nézve. Ő ugyanis már véralkatánál fogva türelmetlen, heves ember volt, kivált ifju korában, s az Erdélyből kijövetel első éveiben még izgatottabb volt mint valaha. Nagyon bánthatta a szádvári eset is, s szeretne volna birtokba venni ez uradalmat, melyet Pethe László gyermekkorukban erővel vett el tőlük. Azon jártatta tehát eszét, hogy ő is erővel foglalja vissza, hisz sokkal könnyebben türhető a per hosszadalmassága, ha ők lesznek «intra dominium», gondolta igen okosan Csáky. Egy tanúkihallgatási okirat megismertet az egész epizóddal.¹

Báró Pethe László, ki Szádvárát az első Csáky Istvántól 1603-ban szerezte s Bocskay halála után újból erőszakkal elfoglalta volt, ekkor már nem élt (1632 junius hó), sőt fia György is elhalt volt már, s ennek özvegye Balassa Zsuzsanna lakta Szádvárát, melyben ez idő szerint német őrség is volt.

Csáky akkor még hű emberével, Zákány Andrással tervet készítettek, hogy az őrséget jól megfizessék, a jobbágyságot szép ígérekkel lekötelezzék, s így közreműködésükkel a várat minden zaj és feltűnés nélkül kezökre kerítsék. — E végre maga Csáky beszélt Tornán Ambrus kovács feleségével — «szeretettel kérdezgetett» — mondja valamásában az asszony, ha vajjon atyámfia-e nemes Almási István? Aztán izente ennek az Almásinak, hogy 10 ház jobbágyot ad neki, ha a német katonákat elcsábítja. Az asszonynak egyet ígért, Nagy István jobbágynak mást ígért, ha egy levelet visz a várba a német katonáknak. Zákány

¹ Orsz. Itr. N.R.A. fasc. 1609 nro 1.

András beszélt Almási István urammal, s így a környékben szóból szó került s széltére beszéltek, hogy Csáky még aratás előtt kezébe veszi a várat, nem pénzzel, azaz úgy hogy letegye a zálogsummát, hanem «praktikával és erőszakkal», mert azt mondta, hogy az a vár úgy is az övé, mint az ing, a melyet testén visel. Az özvegy is neszét vette a dolognak, panaszra szaladott gróf Rákóczi Pál országbíróhoz, s ettől tanu-kihallgatási parancsot nyervén, 6 tanut ki is hallgattatott. Így tehát az erőszakos elfoglalásból semmi sem lett, — de a tanuvallás is szerfelett gyenge bizonyíték, azt mindenki vallja, hogy Csáky szájából hallotta, hogy a vár az övé, s visszaszerzi, de úgy hogy «pénzzel s nem praktikával» (2-ik tanu). Szóval semmi fontos tény sem derült ki, s egy öreg paraszt, egy falusi kovácsné s az egy Almási István nagyon gyengén terhelő vallomásán, úgy látszik: nem nagyon indult meg az országbíró, s Csáky gondjai is másfelé irányultak, s az egész ügy — úgy látszik — feledésbe ment, mert a per további folyamán említés sem tétetik róla; de mert Csákyra nézve sok jellemző részletet tartalmaz, közlöm az egész okíratot. Végre is, mint már említém, a Csákyak czélt érték s a szádvári uradalom ismét kezökre került.

*
* *

Csáky mint XVII. századi magyar úr tiszta öntudattal dolgozott családjá fölemelésén és gazdagításán, mit leveleiben többször felemlít, s midőn később fiaival összezőrdülései voltak, sokszor hangsúlyozta velök szemben, hogy ő mennyit

szerzett. Igen valószínű, hogy száműzetése előtt már jóval megfordult elméjében a Magyarországra való kivonulás eszméje. A török véduralom felé hajló erdélyiek közt r. kath. ember csak jókora vallási közöny mellett boldogulhatott, erre következett a Brandenburgi Katalinnal való állapota; mert ha Bethlen Gábor még sokáig életben marad, neki csakugyan legjobb lett volna távozni; továbbá ide utasították családjának némely kisebb birtokai, virtualis successiói, nejének vagyona és összeköttetései. Másfelől az is bizonyos, hogy ő a zavargások alatt Erdélyben oly állást foglalt el s oly párton szerepelt, mely a magyar királyi háznak s a dynastia politikájának kedvezett szemben a török szultánban bízó pártok nézeteivel. Várhatta tehát, hogy a király — akkor II. Ferdinánd — némi elismeréssel leend jó szolgálatai s jó hajlamaiért, s őt és családját oly vagyoni helyzetbe emelendi, hogy ne csak az ország urai — de főurai közt is méltó helyet foglalhasson el.

Példák sem hiányoztak, hisz előtte állottak az Andrássyak, kik bár régi székely nemes emberek valának, de csak 1583-tól kezdve számláltattak a főurak közé, hogy Krasznahorkát 80000 frtban adományba kapták. A Wesselényiek szintén régi szent királyaink idejéből való nemesek, de főuraságok csak a hadadi uradalom adományozásával kezdődik 1575-ben. Az Esterházyak főúrsága is csak a nádor, gróf Esterházy Miklós személyével a XVII. századdal kezdődik; vele egykorú kezdők voltak a Zichyek, báró Pethék s még oly sokan; közel feküdt tehát a gondolat, hogy sem ő, sem családja nem rosszabb amazoknál. Végre bízott saját egyéniségében is, hogy

majd személyesen is fog valamit keresztülvinni, kieszközölni, megnyerni. És mindenesetre érdekes színben tűnt fel Csáky mind a nagy közönség, mind az udvar környezete előtt, hisz jó és rossz híre már megelőzte. Alig huszonnyolcz-harmincz éves ember, a szép Brandenburgi Katalin fejedelemné kegyencze, fejedelmi trónkereső, sok pénzzel rendelkező stb., mind oly tulajdonok, melyek bárkit s bármely korban érdekessé tettek volna.

Fellépett tehát a kérelmezők, a hivatal- és vagyonkeresők közt, de egyelőre korántsem boldogult annyira, a mennyire várta. Volt ellensége is akárhány. Első sorban maga Esterházy Miklós a nádor, ki joggal-e vagy jogtalanúl, nem bizonyíthatom be, hitte, hogy az ő erdélyi fejedelemségének Csáky útjában állott. Ha végig olvassuk leveleit, melyeket Csákyhoz, Wesselényi Annához írt, kerülő szavakkal akárhányszor czéloz e körülményre, s e számtalan levél közt egy sincs, melyben egy kis szurást ne tenne Csáky ellen; sőt ha másoknak szól, vagy ír a két Csákyról, mindig mutatkozik egy kis élesség. A szendrői kapitányságról írja Csákynak: «nem fejedelemség, de lehet vele jól szolgálni». Szepesváráról pedig így ír: «Hacsak az volt Kd czélozása, hogy Szepesvárá megnyerje, kár volt azt a nagy kerülést tenni». Wesselényi Anna pedig írja fiának: «beszéltem ő Ngával, a nádorral, mondja: «nem tudja mily csillag alatt születtetek, hogy annyi ellenségtek van»» anyai szívem fájdalmával halottam e szavakat.»

Fentebb már említettem, hogy a Pálffyak sem voltak jóakarói, miről számtalan példa fordul elő

a levelezésekben. Aztán mindenki nagy ajándékot várt tőle bármi csekély szolgálataért, s ha nem kapott, évekig duzzogott reá.

Végre sok utánjárás, költség, fáradság után értésére adták, hogy kérje a szendrői kapitányságot a hozzá tartozó uradalommal, mert azt 16000 forintért megkapja. Szendrővára Borsodvármegyében fekszik, s bár egy kissé bentebb a határtól, de minthogy ekkor Szolnok és Eger török kézben volt, Szendrő is a végvárakhoz számíttatott. Csak másodrendű erősség volt, s kapitánya sem valami nagy tekintetű ember szokott lenni; de azért lelkiismeretes pontosságot követelt, sőt szigorú szolgálatnak tartották, főként azért, mert Erdély felé is végvárnak tekintetett, s a részekről jövő fejedelmeknek legelső akadályúl szolgált.

Csáky a kéz alatt nyert intésre fel is kérte e várat, de mindamellett nem volt megelegedve. Kissé megalázónak tekinté, hogy az erdélyi trón helyett a szendrői kapitánysággal kell megelegednie. Édes anyjának meg is írta kétségeit, de az okos asszony így válaszolt: «a szendrői állapotot kedvetlenül ne vedd, meggondolván, hogy a szolgálat még eddig vékonyan volt» (hogy t. i. még eddig kevés szolgálatot tett a királynak). Más helyt így ír: «Az élő Istenért kérlek — édes fiam — az szendrői kapitányságot ne halaszzad, sőt nagy hálaadással oda menj, mert ha abban is változásod leszen, itt (Pozsonyban) is nagy gyalázatodra leszen, elég nagy gratia, de hogy kérni s azután megvetni, Isten oltalmazzon még a gondolatától is.»

Csáky azonban szerette volna ingyen hozzá jutni, de persze a nádor s a kamrák hallani sem

akartak róla. Ő pedig nehezen szokott pénzt kiadni, kivált nagy összegben. Az igaz, hogy mindig volt pénze; de fizetni, pénzt kiadni nem szeretete. Végre is neje pénzével fizetett. Neje örökségében ugyanis volt 16000 forint, mely összeg Modor városánál volt letéve s évenként 800 frtot (5%-os k.) jövedelmezett. E pénzt adta át tehát Szendrő fejébe a fiscusnak, s így végre ünnepélyesen is beiktattatott a kapitányságba és az uradalomba.

1633-ik évet szerencsésnek is mondhatta Csáky, mert ekkor nyerte Szendrőt aug. 25-én s ekkor adták vissza erdélyi jószágait is az Eperjesen lefolyt egyezkedések következtében.

A Brandenburgi Katalinnal folytatott viszony pedig gyorsan kezdett a megoldás felé haladni, mert Csáky egy ideig csak forgolódott körülte, kísérté Tokajba, Pozsonyba, Sopronba, s oda vitte Katalin udvarába öcscsét Lászlót is, de végre is látván, hogy már Munkácsból semmi sem lett, Tarczal városát kérte el a fejedelemasszonytól, s meg is nyerte, mert Brandenburgi Katalin gyöngéd hajlamainak utolsó zálogául e várost 100 ezer frtban Csákynak adományozta.¹ És a beiktatásnál hiába mondtak ellent a Rákócziak, mert maga a király az adományozáshoz beleegyezését adta.² A mi azonban Katalin sorsát illeti, mind inkább homályosulni kezd a dicsfény, mit reá Bethlen Gábor hagyott. Megcsalatra látván magát a Bethlenektől és Rákócziaktól, elhagyatván többi erdélyi barátjaitól, s végre

¹ Orsz. ltr. N.R.A. fasc. 719 nro 8.

² U. o. u. o. 720 nro 1.

Csákytól is ¹ észrevevén, hogy általa nem annyira szerettetik, mint kizsákmányoltatik, egész odaadással az uralkodóház védelme alá helyezte minden vagyonát és személyét. «Úgy veszem eszembe ő Felsége — Brandenburgi Katalin — immár teljességgel ő felségeikhez (t. i. a királyi családhoz) kötötte magát. Császárné ő felsége az királyné is igen szereti.» (Lásd Wesselényi Anna levelei 121 lap) Jó ideig talált is itt pártfogást s Ferdinánd meghagyta Sopron, Pozsony és Nagyszombat városának, hogy mikor a fejedelemszony falaik közt időzik, részére bizonyos mennyiségű bort, gabonát s más szükségeseket szolgáltatassanak. (N.R.A. fasc. 27 nro 52.)

Ez idő tájban egy fontos lépést is tett Brandenburgi Katalin, t. i. nyilvánosan is átállott a római katolikus hitre, mely esemény ünnepélyes isteni tisztelet alkalmával Sopronyban történt, hol Sennyei püspök vezette a szertartást, s mondják, hogy a fejedelemné ezúttal két keresztyénné lett pogánynak keresztanyaságát is elvállalta s keresztelésöknél jelen is volt. Hogy azonban valami buzgó katolikus nővé vált volna, arról semmi emlékezet sem maradt fenn, s hihető, hogy csak olyan katolikus volt azután, mint a milyen protestans azelőtt.

Szegény Katalin, évek előtt Erdélyben talán *mások* kedvéért kaczerkodott a vallással, most

¹ «Die schwache Fürstin war mit den Süßigkeiten und Liebkosungen des Csáky so lange zufrieden, bis sie dieser aufgezert und Armgemacht hatte. Sie kam nicht eher aus dem Nebel und Schlingen der Liebe, bis nicht der unwürdige, der sie nie ehelichen könnte verliesze; wie eine Raupe dafon Schleicht wenn: sie dem saftigen Stengel alle Blätter abgenagt hat.» Fontes R. An. Egy erdélyi szász krónikája. Az igazság látszatával — de kissé túlzólag írt tudósítás.

talán a bécsi udvarnak akart tetszeni. Mind hiába, végzete volt, hogy az udvarnál is lejárja magát. Majd ha Tokajt megszerzi a kincstár, nem nézik vallását, s meg fog történni, hogy el se fogadják Bécsben, s új férjével csak úgy fog átútazni a fővároson, mint egy vándorló, szegény asszony. Amaz időből egy különben kevés költői becszel bíró, protestans irányú satyra maradt fenn, mely azonban meglehetősen híven jellemzi Katalint, hogy t. i. mikor már áttért, bánkodva dudolja, hogy pápista lett. A versfejekből e három szó olvasható ki: *Brandenburgi Katalin str.*¹

Természete azonban cseppet se változott, ha nagy birtokokat nem adományozhatott, apróságokat, egy-egy jobbágy-telket, egy-egy szőlőt, malmot folyton adogatott régi cselédeknek és költött folytonosan; valóban mikor elment Magyarországról, adósa senkinek sem maradt, s abból, a mit itt dicső férjétől kapott, édes keveset vihetett magával. Néha azonban, midőn látta, hogy vagyona gyorsan fogy, az önfentartás ösztöne megmelegadta egy-egy pillanatra, görcsösen ragaszkodott az utolsó foszlányokhoz; így a midőn Bodrog-Keresztes nevű birtokát Ostrosith Miklós 1632-ben perrel megtámadta² s ő ennek hírére meghallotta, felkiáltott: «Egy talpalattnyi földemet sem engedem többé senkinek!»³

Jártában-keltében Csáky ellen is felizgáták, hogy mennyit adott neki, mennyit áldozott érte, s ő rá se gondol már. Csáky mint fősvény, önző

¹ Az egész költeményt közölte Jankovich a Tudományos Gyűjtemény 1830 III. köt. 40 l. és Thaly Kálmán Régi Magyar Vitézi Énekek I. köt. 127 l. 1864.

² Orsz. Itr. N.R.A. fasc. 685 nro 48.

³ Wesselényi Anna levelei 122-ik lap.

ember sokszor kikelt a fejedelemné tékozlása ellen, s igyekezett korlátozni az udvartartás kiadásait. Mikor már ő Szendrőben lakott s a fejedelemasszony Tokajban, akkor is ott volt Petényi István, mint a fejedelemasszony komornyika és Csáky hű embere, s a mi rendelkezni valója volt Csákynek, azt előbb Petényinek írta meg. Hogy például a banda igen nagy, sokba kerül; s a síposokból el kell bocsátani, csak a verginásokat megtartani, hogy Bánffynének nem kell szállást adni a várban, hogy a fejedelemné ne járogasson magára ide s tova Tarczalra, Keresztúrra stb.; de halljuk magát: «Hopmester uram az maga tisztire kötelessége szerint tiltsa az fejedelemasszonyt az kijárástól, mert az kik arra dobolják, nekik úgy volna jobb, ha ő felsége egy szempillantásig sem laknék Tokajban. Ha fogadja a fejedelemasszony a jó intést, magának használ vele, ha nem fogadja, csak énnekem adják értésemre, bizony én is gondot viselek magamra és halálra nem adom magamat azért, a ki nem hogy énvelem, de még magával sem gondol. Minthogy Bessenyeitől értettem az ő felsége kijárását, magának is írtam felőle, hogy affélének békét hagyjon. Mindazáltal ha mikor kimegyen, persvadeáld uram neki, huszonöt muskatélyos nélkül és az maga húsz gyalogja nélkül ne menjen csak ki is az várból, insuper minden szolgálai vele legyenek. Az sem utolsó, hogy az mikor valahová akar menni, vagy Keresztúr felé, de csak az kertig, vagy Tarczal felé mulatni, előbb bizonyos lovasokat bocsássatok ki megjárni az helyeket és az strázsákat is meg kell hagyni, s ha ki akar aztán menni, vigyázva járjon

Volna szükségem az fejedelemasszony kecséjére,¹ ha maga is ellehetne nála nélkül, mert énnekem semmi háló-szerszámom most nincsen...

Ő felségének megmondhatja Kd, elveszett volt az Leó és az Ráró (lőnevek) mindenik megvagyon, csak az Nagy Mihály Szemese vezett el... Bizony elhigye ő felsége, hogy mindjárt oda mennék, ha az Vay úram lakodalmára nem ígérkeztem volna.»² Ha e sorokból látszik is Csáky gondossága, de látszik belőlök a *felügyelő* is, kit soha senki se tűr szívesen, s ha némi képét mutatják a Katalin udvartartásának Tokajban, látszik belőlök a kéregető is. Valószínű, hogy Csáky el is hanyagolta a fejedelemasszonyt, illendőképen nem is látogatta, hanem az udvarlást Tokajban a tisztekre, Pozsonyban nénjére, Csáky Anna apáczára, Kis-Martonban, Heflányban öreg anyjára, Wesselényi Annára bízta. A fejedelemasszony az apáczát eleinte kedvelte, de később megunta, a nagyasszony pedig és a fejedelemasszony soha sem rokonszenveztek egymással. Maga Wesselényi Anna nehezen vállalta el az udvariaskodó szerepet, s midőn ott Kismartonban és a heflányi fürdőkhben együtt voltak, meg elváltak, egyebek közt így ír fiához: «Oka nem tudom mi lehet, én hozzám igen kedvetlen ő felsége, három levelemre sem írt egy szót is, noha bizony csak látogató írások voltak, én is csak abban hagyom; még az apácza szerelme is ebben fogyott már el.»

Katalin bizonyynyal nem sokat gondolt Forgách Évával, a törvényes feleséggel s azt szerette

¹ Kecse úgy látszik régi szó — palást, köpeny; a Nagy-Szótár szerint gömörvármegyei tájszó; később Csáky e tárgyat kapacsonnak (capuchon?) nevezi.

² Petényihez intézett levelek az okiratok közt közölve.

volna, hogy maga Csáky legyen körülte mindig, ne küldje nyakára e vénasszonyokat, hívta is, izente is, hogy menjen ide-oda hozzája; de Csáky el volt foglalva feleségével, a szendrői vár újjátásával, zárda-építéssel ugyancsak Szendrőn a Ferenczrendiek számára, Tarczal rendbehozásával, s nem igen volt kedve a már jóformán szegényedő, elhagyott özvegy után futkározni. Katalin is telve látta a keserűség poharát és panaszkodott ellene: «Csak minap beszélé Batthyániné¹ asszonyom, — írja Wesselényi Anna — ott volt az hol az császárné feredik, ő felsége is (Brandenburgi Katalin) ott feredik; igen sírt, panaszkodott, átkozódott, a ki miatt sok javaitól megfosztatott, nyilván megmondván, te vagy az oka, a mit más el nem vett tőle, te vetted el; mert ő úgy félt tőled, valamit látott, hogy kedvelsz, meg nem merte volna tartani tőled.» Előbb úgy látszik, hogy csak a császárnénak (II. Ferdinand nejének) s az ifjú királynénak asszonyi módon panaszkodott. Azután pedig magának Ferdinándnak is, mert végre is a nádor parancsot kapott, hogy a Brandenburgi Katalin és Csáky István közt fenforgó pénzügyi kérdéseket intézze el. A mi 1634 szept. 22-én a nádor házánál meg is történt. Mind a fejedelemasszony, mind Csáky személyesen jelen voltak és nyilatkozatokat tettek.

Csáky kijelenti, hogy a Tarczalt illető leveleken kívül minden irományt, minden ékszer, kincset, drágakövet, lánczokat, gyöngyöt, melyeket neki a fejedelemasszony megőrzés végett át-

¹ Csáky László anyósa, született Lobkovitz Éva hercegné, 1625-ben elhalt gróf Batthyány Ferencz özvegye.

adott, vagy a melyek bármi úton kezéhez jutottak, visszaad.¹ A pénzösszeg nincs megnevezve, s úgy látszik, ezt akkor nem is adta által, hanem csak egy részt s a hátralék fizetésre nézve bizonyos részletekben állapodtak meg. Mert a következő évben Esterházy levélben szólítja fel Csákyt, hogy az előtte történt egyezség szerint a fejedelmének még nála levő pénz hátralékát fizesse meg, mert ő lévén kezes az egyezségre nézve, a halogatás által az ő becsülete is szenved. Brandenburgi Katalin is nyilatkozik, s az átvettekről nyugtatványt ad Csálynak. És habár ezután is volt érintkezések, mindazáltal e kettős, felette száraz, prózai nyilatkozat és egyezség volt tulajdonképen utolsó jelenete ama híres viszonynak, mely az erdélyi történetírókat oly sokszor foglalkoztatta, s oly sokféle magyarázásra vezette.

*
* *
*

Rákoczival azonban nem volt oly könnyű végezni, mint Csákyval, nem igen lehetett szembe idézni a nádor elibe, hogy ott röviden elintézzék. A jogi állapot szerint Munkács, Tarczal, Tokaj, Bodrog-Keresztur stb. valóságos birtokai voltak Brandenburgi Katának, s az különösen a felkelhető (ingó) jószág mindenütt. De a mint láttuk, Tarczalt Csálynak adta, Munkácsot tényleg Rákóczi bírta, Tokajban pedig német őrség volt. De mind Rákóczi Munkácsot, mind a király Tokajt véglegesen birtokba akarták venni. Rákóczi

¹ Lásd Esterházy Miklós nádor levelét Pázmán érsekhez; kelt Kismartonban 1634 okt. 8-án Tört. Tár X. köt. 65 l.

csürte-csavarta a munkácsi ügyet, a mint fennebb láttuk, Balling János kapitányt és társait kézrekerítette, aztán Zsigmond nevű fiát örökbe fogadtatta; de valamint a Rákócziak ellent mondtak a tarczali adományozásnak, úgy Csáky sem engedte, hogy Brandenburgi Katalin örökbevallást tegyen a Rákóczi Zsigmond örökbefogadásáról. Erre aztán a Rákócziak ismét megkerülték Katalint, ki Rákóczi Györgyöt és nejét: Lorántffy Zsuzsánnát, Munkácsra nézve személyeseinek vallotta be a leleszi káptalan előtt az eperjesi béke 8-ik pontja szerint.¹

Történt azonban, hogy Rákóczinak mindenek előtt a gondosan összeírt munkácsi ékszereket, ruhákat, lószerszámokat s a többi ingóságokat is vissza kellett adni.² Az átadásra össze is gyűltek a biztosok, de Rákóczi nem adott mindent át. És igen érdekes az a leltár, melyet a biztosok az *át nem adott kincsekről* készítettek.³ Midőn a fejedelemné biztosai az előttök levő leltár szerint kérdezték ezt vagy azt az ékszert, a Rákóczi követei jelentették, hogy tévedésből Sáros-Patakra vitték, vagy hogy Rákócziné zárta el külön, vagy más okot mondtak, szóval ötöltek-hatoltak, végre is ígéretet tettek, hogy mindent megfizetnek, s Rákóczi 1636 május 27-én új elismervényt adott, hogy a Munkácson visszatartott ingóságokért, ékszer, ruhák, lószerszámokért 30.979 forinttal és 6000 darab arannyal tartozik Brandenburgi Katalinnak.

¹ Orsz. Lvtár N.R.A. fasc. 875 nro 40.

² U. o. u. o. 742 nro 40 Brandenburgi Katalin munkácsi ingóságainak jegyzéke.

³ U. o. u. o. 772 nro 5.

A dolog vége pedig az lett, hogy Rákóczi megszerezte az egész munkácsi uradalmat a várral együtt, s a Brandenburgi Katalin kifizetését Ferdinánd vállalta magára és midőn Szepesvárat Csákynek adományozta, a Csáky tartozásából 100 ezer frtot Katalinnak utalványozott.

A kir. kincstár is megszerezte Tokajt, mert előbb 200 ezer frtban inscribálta Katalinnak, s aztán lassanként kifizette. 1640-ből látható a kamarai levéltárban Brandenburgi Katalinnak egy nyugtája, melynek tartalma szerint Tokaj áraban időnként 175 ezer frtot vett fel a szepesi kamarától.¹

Ez időből, mikor Rákóczi Munkács miatt alkudozott Brandenburgi Katalinnal, nem átalotta levelet írni György Vilmos választófejedelemnek, kérvén őt, hogy tanácsolja Katalinnak Munkács átengedését. Mire György Vilmos brandenburgi választó Wolgastiából 1633 május 14-én keltezve egy iróniával s gúnnyal telt, rideg levélben válaszol: «A mi testvérünk, Katalin ügyét illeti, nem tudjuk az okokat, miért kellett neki vagyonát oda hagyva Erdélyből kimenni, s magát a császári ház alá adni? Hogy ezt mások csábításai miatt, asszonyi gyengeségből, vagy az idők mostohasága miatt tette-e? e kérdést nem feszegeti. A dolgok jelen állásában Munkácsra s annak értékére nézve alapos tanácsot senkinek se adhat. Fejedelemségednek jobban kell tudni, mi a teendő s érdekében a szerződések és jogok fenntartása. Ha híven elibe adatnának a lemondás okai, az akkor és azután folyt tárgyalások, akkor talán

¹ U. o. u. o. 719 nro 10.

meg tudná mondani, hogy a brandenburgi ház méltósága mit kívánna.»¹ Tehát az esemény után négy év múlva sem tudta György Vilmos a lemondás okait?!

Így súlyedett Brandenburgi Katalin ügye lassan-lassan minden ponton lefelé, rokonai már jókor elhagyták s fogyván vagyona és múltván ifjúsága, megapadtak barátai és kísérei, ő maga maradt a régi, apró jószágait adományozgatta, hü cselédeit felszabadítgatta s nagy birtokait rendre eladogatta, adósai: Rákóczi, Csáky s a fiscus apró összegekben törlesztették adósságaikat s ő a pénzt elköltögette. Az udvar is megunta örökös panaszát, s kéregetéseit, s a mint Tokajt megvásárolták és kifizették, minél kevésbbé óhajtottak vele találkozni, végre ki is maradt az udvartól s pár évig csak úgy tengett-lengett Tokajban (1637-ből két magyar levélkéje Csákyhoz az okiratok közt), Sopron, Nagy-Szombat és Pozsony közt, látogatva a főpapokat, zárdákat s néha másokat is. Utoljára valami Ferencz Károly (vagy Ferencz Albert) nevű, kóborló német herczeg rokonával találkozott, s 1639-ben ehhez nőül is ment.

Ez esetről Esterházy Miklós nádor Kis-Martonban 1639. évi augusztus. 30-án kelt levelében így ír Csákynek: «Uj hírül írhatom Kdnek, hogy az én komám asszonyom, Bethlen Gáborné, eladta magát. Valami Franz Alber (így) saxoniai herczeg vette el, kinek semmie nincsen, s nem is katholikus s prædicatorral is adatták itt Sopronban össze magukat, kik atyafiai is, mely csele-

¹ Az egész levél az okiratok közt.

Gróf Csáky István életrajza.

kedeti igen ellene vagyon ő felségének, tegnapelőtt volt menyegzőjük csak in privato.»

A következő évben Brandenburgi Katalin végkép ide hagyta Magyarországot, 1649-ben meghalt; de már előbb minden vagyonát és minden jogigényeit férjére hagyta.¹ Ez a jámbor herceg azután is járogatott ide Magyarországra, hogy Csákytól, a Drugethektől fölvegye² a még hátra levő adósságokat s a Rákócziaktól hasztalan kérjen kielégítést, mert a herceg utódai I. és II. Rákóczi Ferenczet is sürgették a nagyatyja s illetőleg szépatya adósságaiért.³

II.

A nagyhírű Thurzó család árvai ága Imrével már 1621-ben október 19-én kihalt, s ez időben a szepesi ágban is csak egy férfi tag élt Thurzó Mihály, ki Szepes várában lakott. Testvér bátyjai: Szaniszló 1627-ben s Ádám 1635-ben gyermek nélkül halván el, valamint huga Éva, Pogrányi Istvánné, sem hagyván utódokat, legközelebbi rokonai voltak: Csáky Istvánné, Forgách

¹ Orsz. Lvtár. N.R.A. fasc. 826 nro 1. Brandenburgi Katalin végrendeleti bevallása 1640-ben, melyben halála esetére minden magyarországi javait, jogait férjének Ferencz Károly hercegnek hagyja a leleszi konvent előtt.

² U. o. N.R.A. fasc. 411 nro 23—30. 1650-ből Ferencz Károly saxo. herceg fölyamodványa III. Ferdinándhoz, melyben kéri, hogy Csáky a még hátralékban levő 35 ezer frt megfizetésére utasíttassék. Csákynek egy megbízott embere a hercegtől a követelési jogot 10 vagy 12 ezer forinttal megvásárolta. Ugyancsak ily folyamodvány özv. Homonnai Drugeth Jánosné szül. Jakusith Anna ellen, ki Rakomaz árában hátralékos 8 ezer frtért.

³ Orsz. Lvtár. N.R.A. fasc. 776 Leopold király meghagyja I. Rákóczi Ferencznek, hogy nagyatyja tartozását, melylyel adósa maradt Brandenburgi Katalinnak, az utódoknak fizesse meg anno 1672. (De mindez hasztalan volt!)

Éva, kinek édes anyja Thurzó Zsuzsánna testvér volt a Mihály atyjával, továbbá gróf Rottal János, kinek édes anyja Thurzó Mária szintén testvére volt Mihály atyjának. Rokonai voltak még Thurzó Erzsébet, ki 1621-ben, s Thurzó Krisztina, ki 1622-ben született s gyermekei voltak az árvai ág utolsó tagjának Thurzó Imrének és bedegi Nyáry Krisztinának. E Nyáry Krisztina 1624-ben, másodszor gróf Esterházy Miklóshoz menvén, a két Thurzó leány Esterházynak mostoha leányai lettek. De úgy látszik a Thurzó örökség megnyílásakor már csak az egyik leány: Erzsébet élt; mert Esterházy egy akkori levelében csak egy mostoha leányáról beszél,¹ ki gróf Esterházy Istvánhoz (a Miklós fiához) ment volna nőül. Másod-harmadsorban azonban mint Esterházynak egy Pozsonyban 1636 szept. 20-án írt leveléből látszik, egész sereg atyafiság, t. i. öt gróf, tíz főbb ember és harminczkét derekas nemes ember volt interessatus az örökségben.

Thurzó Mihály azonban az előforduló adatok szerint legjobban kedvelte Csáky Istvánékat és Szepesvárából olykor Szendrőbe utazván, szeretvén a jó bort, a zenét, jó napokat tölte a szíves rokonok közt. Úgy látszik, nagyon szerette unokanénjét, Forgách Évát, s mint gyermek után sóvárgó, de gyermektelen ember, bizonyynyal kedvelte az élénk fiucskákat is. Az 1633-ik évtől kezdve haláláig 1636 aug. 11-ig többször megfordult Szendrőben. Hasztalan várva, mint utolsó Thurzó, hogy neje, Veglai Horvát Ilona, gyermekkel boldogítsa, elkeseredett s még jobban az

¹ Lásd: Tört. Tár X. köt. 88. l.

italnak adta magát, s némely apróbb jószágait kezdte eladományozgatni s el is adogatni, minek a fiscus — a mennyire lehetett — gátot akart vetni, mert Wagner szerint (IV. kötet 151. l.) azt hitte, hogy a jószágok csak férfi ágat illetnek s ő az örökös.¹

Mindamellett Thurzó Szepesvárát és uradalmát halála esetére Csáky Istvánnak és nejének kötötte le. Thurzó Mihály életének utolsó napjairól keveset tudunk, 1636 május 8-án Gölnicz-bányáról ír Csákynak egy atyafiságos levelet, melyben egyebek közt írja: «ne aggódjon Kd, én szándékomat, melyet megírtam, meg nem változtatom» s szolgálatát ajánlja néne-asszonyának. Ezután Wagnernél találunk még egy jegyzést, mely így szól: «Verum eodem anno Michæl extinctus est; sic enim Georgius Dobronoki adnotavit: Anno 1636 die 11 augusti ibidem (nempe in Csukard, vicus provinciæ Posoniensis etc.) intellexi dominum comitem Michælem Thurzo, ultimum suæ familiæ, sine hæredibus, e nimiis continuæ crapulæ cruditatibus mortuum, post paucorum dierum infirmitatem.» A mint ennek híre elterjedt, azonnal előállott a sok rokon, de még gyorsabban előállott a fiscus, mire nézve így ír tovább az említett Dobronoki: Ugyanazon napon a pozsonyi kamara Majtényi Mihályt kiküldötte, hogy Temetvényt, Galgóczot, Semphét, Bajmóczot a hozzájuk tartozó városokkal, mezővárosokkal, várakkal a fiscus részére lefoglalja. És ugyancsak írtak a kassai (szepesi) kamarának, hogy Szepest a fiscus részére hasonlókép

¹ «Sexum dumtaxat masculinum concernentium» etc.

foglalná le; egyszersmind ő felségének is jelentést tettek a család kihalásáról. És így csakhamar az összes, 2 millió frtra becsült Thurzó birtokokat kezökhöz vették.

Tudták ugyan, hogy joguk kétes, de gondolták, hogy a leányági követelők majd pert kezdenek, a jogérvényesítési per eltart egy pár évig, s addig huzzák majd a jövedelmet, melyet később tán vissza is kellene fizetni, de azzal nem sokat törődtek. Azt meg sok magyar család igen jól tudta, hogy a fiscalis kamarák által egyszer felhasznált jövedelmeket visszaszerezni csak oly nehéz, mint a napot útjában visszatéríteni. Ő felsége megértvén, hogy a jog kétes, a «legbölcsebb és legigazságosabb birákat» (*judices sapientissimos, æquissimosque*) hívta egybe, hogy az ügyben ítéletet mondjanak, s ezek összeülvén Nagy-Szombatban, 1637. január 27-én kimondották, hogy a Thurzó birtokok csak fiat illetők s jogosan vétettek birtokba a *fiscus* által.

Esterházy Miklóst, a nádort, e biróságból kihagyták, miért is annyira felboszankodott, hogy — valószínűleg egyebek is járulván hozzá — nádori állásáról is le akart mondani.¹ Határozottan kinyilatkoztatta, hogy e foglaláshoz a *fiscus*-nak nem volt joga, mert a Thurzó-javak leányt is illetők. Így gondolkozott — de nyilván ki nem merte mondani — Lippai György püspök kancellár is, így még sok komoly ember is, hát még az érdekeltek s különösen maga Csáky is. Ennélfogva nem is volt rest Vadas Gábor hű embere kíséretében néhány lovas és gyalog katonával,

¹ Lásd: Tört. Tár X, köt. 80. s köv. l. Esterházy és Lippai levelezését.

kikhez lengyel lovasok is csatlakoztak, Szepesvárát, valószínűleg szeptember havában, elfoglaltatni, még mielőtt az említett ítélet meghozatott volna. Ennek hírére persze a kamarák főnökei és tanácsosai dühbe jöttek, s futottak fűhöz-fához, a directorhoz, nádorhoz, a felséghez panaszra, hogy Csáky a kamara embereit elkergette, s azt mondta: «Épen ilyen vár kellett nekem». «Soha senkinek át nem adom.» «Ha akkora pecséttel is jön valaki, mint a vár lakatja, a pecsétből viaszgyertyát csinállok.» «A ki ki akar vetni, csak a lábomnál fogva húzhat ki» stb. Panaszolták, hogy Ruszky nevű lengyel vajda dragonyosait a 13 városról megfogadta (s az idegen hadsereg használása lett volna a főbűn), egy hordó bort adott, s két hóra zsoldot ígért nekik. Szóval nagy feneket kerítettek a dolognak. Suppanich István *causarum regalium director* csaknem lázadási és felségsértési vádat kovácsolt ez ügyből, s így a nádor kénytelen volt tanuvallomást elrendelni, kiküldvén Alvinczi Péter nádori embert (*homo palatinalis*) és kir. táblai jegyzőt, ki aztán a szepesi káptalanból maga mellé nyervén Beniczky András éneklő-kanonokot, nagy tanuvallatást vittek véghez, kihallgatván 12 előkelő urat — Tököly Istvánt, a Máriássyakat stb.; első kérdés volt: igaz-e, hogy Csáky elfoglalta Szepesvárát? Erre mind igennel feleltek, de bár az egész tanuvallatás mulatságos, nem nagyon fontos s ép mint a szádvári tanukihallgatásnak, nem sok eredménye lett. Mert látjuk, hogy pár héttel később a kassai kamara Oroszlányi Mihály nevű fiatal embert, mint biztost egy csapat katonával Szepes-Almásra küldi, hogy a várba ne menjen ugyan,

s hagyja ott Vadas Gábor uramat uralkodni, de egy bornyufarkat, vagy egy szem gabonát se engedjen a falusi birtokokból a várba felvitetni. Nagyon érdekes a két uramnak t. i. Vadas Gábor uramnak és Oroszlányi Mihály uramnak egymással folytatott levelezése. November hó 16-án írja Oroszlányi Mihály Vadas Gábornak: Generose Domine etc. Isten minden jókkal megáldja Kdet. Kdnél bizannyal tudva vagyon a szepesi jószág állapotja, kiről generalis uram ő nga is írt Kdnek, hogy violentiáktól s holmi parancsolatoktól szünjék meg Kd. Arra nézve jöttem én most ide a jószágba, hogy gondját viseljem az ő felsége præsidiumával. Itt létemben hallom, hogy parancsolat érkezik az várból a jószágba egy s más dologból, melynek én instructióm szerint ellene állok mindenképen. Kd azért se maga, se mások által semmi dispositiókat és parancsolatokat ne tegyen, mert legkisebb dologban sem engedjük meg, hogy Kteknek engedelmes legyen az ő felsége jobbágya. Ha pedig Kd és alatta való, Csáky István úr ő nga szolgálai hatalmasúl és parancsolatképen jönnek ki az ő felsége jószágára, az kin mi esik, senki-nek, hanem magának tulajdonítsa. Ennek felette az ő felsége jobbágyinak marháját Kd felhajtatta az várba, azt is Kd hajtassa vissza, ne kellessék nekünk is hasonló cselekedettel azt a kárt recuperálnunk. Az ő felsége sernevelő házatól elvitt bodnárát is Kd bocsássa alá; mert bizonyos legyen abban, míg Kd el nem bocsátja, addig Török Ferencz és a többi is koptatják az vasat. Kdtől választ várok. Ex Almás Szepusiensi etc. 1636.

Oroszlányi második levele negyed napon nov.

19-én kelt: Irtam volt minap is Kdnek, hogy ide érkeztem . . . mert én nekem meg van parancsolva legkisebb dologban se engedjem a szegénységet a várhoz való szolgálatra; csak választ sem ada Kd levelemre, sőt fegyverrel hajtatta Kd a szegénységet a szolgálatra. A mint most is a gróf (?), kit Kd fogva vitetett volt fel a várba, jelenté, hogy Kd megparancsolta neki szekereket rendeljen mindjárt sör, víz, szén és egyéb szükségesekek hordására, ha meg nem cselekszi felnyársoltatja Kd.

Másfelől szépíteni akarván Kd ezideig való cselekedetét, azt írja administrator uramnak: s mi vesztég ülünk a kőfalak között és ha valamely jámbor kérésünkre segít valamivel «Isten fizesse meg neki». Szép kérés a kit felnyársoltatással fenyegetnek! Hogy fér ez a két ellenkező dolog együvé, Kd az urakat nem úgy informálja, az mint procedál.

Csavargó latroknak írja Kd az ő felsége praesidiumát, az ki az ő felsége határán járó marhát, mit tudok benne kié volt, be akarták volt hajtani; mivel egy közönséges nemes ember sem engedi azt meg, hogy más valaki jártassa marháját határán híre nélkül. Ha marhát tart. határa is legyen, a hol jártassa, mennyivel inkább az ő felsége jószágában engedhetnök ezt meg. Csavargó lator az, a kinek sehol bizonyos lakása nincsen, hanem ha ma itt vagyon, holnap más ország határa tartja meg, az kinek hátán a háza. Ezek az kik velem vannak Császár urunk fizetett szolgálói, nemes és zálogos személyek az országban, de erről ezután leszen az disputatio, maradjon most abban.

Hanem Kdet én ex superabundanti im mégis ő felsége nevével requiralom: ellegyen az olyan fenyegető parancsolatok nélkül. Bizonyítsa meg azt cselekedettel is, a mit levelében írt (t. i. az administratornak), hogy a mely jámbor kérésére segíti valamivel Kdet, azzal kontentus és Isten fizesse meg neki. Emberséges embernek, (a kinek én régen ismerem és tartom Kdet) egy szava vagyon. Én vagy nyársoltatja, vagy akasztatja Kd az szegény grófot (?) avagy bírakat egyáltalában nem engedem. hogy csak tyúkmonyérő dologban is szavát fogadják Kdnek stb.

Az öreg Vadas Gábor a milyen hü és vitéz vala, ép oly gyenge mestere az írásnak, habár bő humorral rendelkezett. Válasza fogalmazványának töredéke fennmaradván, közöljük belőle e pár sort: «Szolgálatomat ajánlom Kdnek. Isten szerencsés egészséggel áldja meg Kdet. Ma nyavalyám miatt ágyba feküve tizenegy és tizenkét óra között vettem Kd levelét; mikor az idő s az egészség engedné bő írással kellene Kdnek választ adnom; azért édes öcsém, Oroszlányi uram, nem szoktam soha emberséges embert levelem által fenyegetni. Szóval is az szerint. Az latrot gyermekségemtől fogva gyűlöltem, most annál inkább megvénhedett állapottal s higyje Kd, akárkinek s akármely tisztében levő emberének is úgy adja értésére, hogy ha az marhákat Ktektől vissza nem hozhatták volna (rossz dolog következett volna). Kdnek akartam választ írnom, mikor az latroknak ellenünk való cselekedeti pennámot kezemből ki nem tépi vala. Azért édes öcsém uram, ha ideig is kell szenvedni az igazságnak, azért el nem hagyjuk, tandem triumphal. Az Kd hozzám írott szép leve-

leit csomóba csináltam, jövőre időre reserválom; annak idejekor meglássuk azt is, kik legyenek, az kik hol egyik, hol másik szegletében országnak tartották meg magokat és kicsodák azok.

Ennek utána kívánom az Kd szerencsáját becsülettel nevelkedni. Datum ex arce Scepusiensi die 19 nov. 1636. Kdnek tisztelettel szolgáló barátja: Vadas Gábor.»¹

Kezdet és vég mindkét levélben udvarias, közbe-közbe aztán gorombáskodnak egy kicsit. Vadas Gábornak van még egy pár levele ebből a csudálatos ostromállapotból. Ugy látszik hazulról egy kissé kényeztették; mert Tarczalból még szőlőt is küldöttek neki. Vadas a Homonnai uram s több mások fenyegető leveleit mind szépen meggyűjtötte, de nem tágított, sőt — mondhatni — derekasan viselte magát. A dolog vége mindazonáltal az lett, hogy Csáky a következő év nyarán kivonta őrségét Szepesvárából, mit annyival jobb kedvvel tehetett, mert ügye jól kezdett állani. És a kamara vagyis ő felsége auctoritása megkívánta, hogy az adományozott birtokot kir. emberek kezéből fogadja el és vegye át, a mi aztán 1638-ban meg is történt. Természetes, hogy ez sok utánjárásba került, melyben azonban tagadhatatlan nagy segítségére volt a nádor jó akaratja, kit különösen Wesselényi Anna, Csákynek édes anyja, nyert meg fia részére, és Csáky mellett volt még Lippai is, a kanczellár. Wesselényi Anna Lippaira vonatkozólag egyebek

¹ Vadas Gábor saját keze írása, szemrontó, nehéz, rossz írás. Eredetije a kassai levéltárban.

közt egyszer azt írja: «Bizony dolog, azt mondá ő nga, csak egy «*deo gratiast*» sem mondtál ő ngának ennyi gondos állapotért és mások előtt való gyűlölködéseért, nagyobb ceremoniatlanság annál hogy most is nem írtál ő ngának semmit. Oh jó fiam, nagy csudám efféle állapoton, hogy meg nem tudjuk becsülni *azt, az ki a te számodra legszűkebb* és ezután is szükséges lészen az *jóakaró*, mert még tovább az nagy oltár.» Esterházyról pedig így emlékszik meg: «Igen jól cselekszed, ha palatinus uramat elhiteted, nagy emberekkel sokat vagyon, penig közöttük ha ez egygyel elhitetik, az többi könnyebben elhiszik. Ő nga csak úgy érti, az mint az több Thurzó-ág mondja, levelekkel is bizonyítják és így azt kell hinni, de ha viszont nagyobb igazságokat látja, olykor penig míg perben nem indultok, az többit is leülteti. Csakhogy magad nélkül talán efféle nehezen lehet meg.» Csáky e levélre aztán fel is ment jó tokai boroshordókkal, szép lovakkal és zengő aranyokkal, s ügyét szerencsésen végezte be. 1638 nov. 5-én írja Præpostvári Zsigmondnak: «Irhatom Kdnek, hogy feleségemet sok időtől fogva való fáradtsága és betegsége után türhető állapotba vitte fel Isten, az Kd és jó akaróink szolgálatjára s magunknak is nyugodalmára.»

Wesselényi Anna pedig ez eseményről így ír fiának: «Áldott legyen az Istennek szent neve, hogy ennyi sok fáradtságok, költségtök hiába nem hagyta Isten, hanem az emberek szívét erre vezérelte. Mind életünket, ez világi birodalmunkat az jó Isten szent nevének dicséretére, adja édes fiam, hogy bírhasátok. Kinek kezében éle-

tünk, halálunk egyedül ő szent felsége legyen vezérek édes fiam mindenekben.»

Az év vége felé, azaz a löcsei krónika szerint karácsony szombatján ő is bevonult Szepesbe.¹ És minthogy nem sokkal az előtt a grófi méltóságot is megkapta így nemcsak Erdélyben, de már Magyarországon is csakugyan a főurak közé számíthatta magát.

III.

Csáky sorsa, valamint öcscséé is, jó ideig egy mederben folydogált a Brandenburgi Katalinével, mind hármukat a Rákóczi György üldözöttjeinek tekintették s együtt keresték a kir. udvar körül az elégtételt és támogatást, míg végre mindenik megtalálta a mit keresett: a fejedelemszöveg javaiért a pénzt, a két Csáky a földbirtokot, címeket és hivatalokat. E jó szerencse keresésre nézve Csáky Lászlónak egy érdekes levélkéje maradt reánk, melyet Bécsből 1636 április 8-án írt bátyjának: «Bessenyei uram által küldött leveléből értem az Kd intentióját, kiről bizony én is mindjárt szegény Rákóczi Pál uram halála után gondolkodtam, hogy jövődre nézve igen alkalmas lenne az az főispányság akármelyikünknek. De szintén akkor mikor hírül hozák, cardinal uramnál voltam, s ugyanazon szolgájától írt ide fel commendatoriát cardinál uram s megadta az

¹ Anno 1638 um Weynachten hat Herr Stephan Csáky das Schlos Zipser-Haus aus sonderlicher Gnade von Ihre königl. Majest. bekommen. Löcsei krónika. *Analecta Seep.* II. k. 25 l. Tudjuk, hogy már martiusban nyerte s ekkor csak a bevonulás és átadás lehetett.

fiának (t. i. az néhai Rákóczi Pál fiának: Lászlónak) a sárosmegyei főispánságot s expedíaltatott is, míg nekem híremmel lött. Mert ottan hamar Forgách Zsigmond uram is fölértkezők onnét, s ugyan cardinal uram tetszéséből ő is kereste, de immár post festum volt. Az tornavármegyei főispánságot¹ is Pete Györgyné fiának szerezte nagy vetekedéssel írt levelével, s bizony dolog, ezek nekünk cancellarius urammal nem tetszetek, de ha sic volo sic jubeo, nem tehetünk róla. Ő ngától (Esterházy nádor) való promotiónkban nekünk kevesebb bizodalunk lehet, az mint ez elmúlt napokban is igen unalmasan tapasztaltam. Várjunk azért Istentől, édes bátyámuram, és alkalmatossággal magunk szolgáljunk egymásnak, mert ha abban is megfogyatkozunk, magunk maradunk. Isten tartsa meg Kdet. Kd atyafia, szolgálja: Ladislaus Csáky.»

Volt azonban elég összeköttetésük, volt rokonságuk is elég s aztán a körülmények is szereztek néhány jó embert és jóakarót. Istvánnak sógorai voltak a Forgáchok, Lászlónak a Batthyániak és gyakran megesett, hogy ha a nádor valamiért neheztelt és akadályokat emelt, az esztergami érsek (cardinal Pázmán) csak azért is pártfogolta az embereket. Aztán meg sajátságos kor volt az a XVII. század. A legnagyobb urak is nemcsak szívesen vették az ajándékot a járó-kelő felektől, de meg is kérték, emlékeztették az illetőket: azt a 40 akó bort, azt a deres paripát, azt a kocsi elibe való négy lovat, azt a néhány véka búzát,

¹ Mert az 1636 marc. 12-én elhalt gróf Rákóczi Pál országbíró Sáros- és Tornavármegye főispánja volt.

azt a szép forgót, azt a gyűrűt, kárpitot, szőnyeg-
get stb. bizony régóta várom, emlékezzék Kd
szép ígéretére stb. Vagy ha maga nem akarta
ilyen nyiltan írni, mással iratta meg: ő nga várja
az ígéretet, az anyakanczát, a gyermeklovat, a
két csikót, az édes bort stb. Püspökök, érsekek,
kancellárok, tanácsosok, kamara-grófok, sőt az
országbirák, nádorok is minden aggodás nélkül
fogadtak el ajándékokat azoktól, kik ezt vagy azt
a jószágot felkérték, s jártak-keltek elő s hátra,
hogy a donatiót megnyerjék. A ki jól fizetett,
biztosan számíthatott. Csáky ugyancsak nem sze-
rette kiadni a pénzt, de hiába, a nélkül sehogy
sem ment, s különösen el kellett hallgattatni gróf
Rothalt s a többi rokonokat és kenni kellett a
nagy intéző gépet egész a letisztázó irthokig és a
kezdőbetük festőjéig, s mindeniket busáson meg-
fizetni. Kérdés, hogy azt a négy ifju szürke lovat,
melyről Csáky írja, hogy: «első körmeiket meg-
vasalva vezetéken vezették fel Erdélyből, mert
ajándékra szánta;» vajjon nem II. Ferdinánd
király ő felségének adta-e?

Útni kellett a vasat, hogy czélját érje, szépen
kérni a kinek befolyása lehetett, visszaléptetni,
kik jogokkal, igényekkel álltak elő. Az apácztát
utasítani, az édes anyát ide-oda küldözgetni, s
míg ezek a fő-förangú asszonyokat, császárnét,
királynét, a nádornét, Batthyáninét nyerték meg,
mástelől az öcs, a büszke Csáky László, oly szé-
pen kérő leveleket intézett a kamara-grófokhoz
Szepes és Léva ügyében, hogy bizony látjuk a
két testvér erős vágját, makacs kitartását. És
bár a Pálffyak nagyon elleneztek, s részben maga
a nádor is csak nehezen ment rá, hogy a két

Csákyból hirtelen oly hatalmas embereket csináljanak: végre is a rokonok és barátok, kik szintén sokan valának, örömmel fogadták, midőn István Szepesvárat s öcsöce László Léva várát adományba nyerték.

Főként miután ő felsége akarata ténynyé vált, csak úgy özönlött a sok gratulatio. Illés-házy Gáspár, Wesselényi Ferencz, Prepostvári Zsigmond, Lónyay Zsigmond, Sennyei Sándor, Bornemisza János, Homonnai Dr. János s nem is számítva a kisebb rangúakat megannyian siettek leveleikben s utóírataikban kifejezést adni örömüknek. Úgy látszik, hogy Csáky Istvánnak hirtelen haragvó, önző, fukar- s Lászlónak büszke, gögös természete mellett is volt elég más jó tulajdonságuk, mi őket népszerűvé tette.

Uri familiából való, tanult s mívelt emberek valának, külső megjelenésük fénye, férfias magok-viselete, ős magyarságuk tetszett az uraiméknak mindenhol. Némi rokonszenvet keltett ama többször említett körülmény is, hogy olyanoknak tekintettek, a kik Bethlen Gábor alatt kedvelt emberek voltak, de a kiket Rákóczi csupa féltékenységből kimart, kiüldözött Erdélyből, s ebben volt sok igazság. Az udvarnál pedig megtetszett jó katolikusságuk, urbanus modoruk, s kivált Lászlónak lovagias, finom magaviselete, szolgálatra és áldozatokra kész ragaszkodása.¹

Annyi bizonyos, hogy ha csakugyan sokat tett az udvar érettök, nem is pazarolta kegyeit hálát-

¹ Az udvar körül mindig nagy fényvel szokott megjelenni, s mikor III. Ferdinándot német császárrá koronázták, 500 főből álló bandériummal jelent meg az imperiumban, kik mind jó nemes családból való ifjak voltak, s a Csáky költségen fényesen kiöltözve, pompás lovakkal és lószerszámokkal.

lanokra; mert a két Csáky a legloyalisabb grófi családok alapítói lettek, s habár László utódai hamar — már a második nemzedékben — elhaltak is, István utódai két s ím a harmadik századon át egy-kettő kivételével hűségesen ragaszkodtak törvényes királyaikhoz, s törhetlen hűséggel édes hazájukhoz.

NEGYEDIK RÉSZ.

SZEPESVÁR. FORGÁCH ÉVA HALÁLA. MÁSODIK ÉS HARMADIK HÁZASSÁGA. RÁKÓCZI TÁMADÁSA. TÁRNOKMESTERSÉGE. NÁDORI JELÖLTSEGE. CSÁKY GYERMEKEI. TÖREKVÉSEI A SZABAD DISPOSITIÓRA ÉS A 13 VÁROS MECSZERZÉSÉRE 1639—1657.

I.

Csáky Istvánnak a gyönyörű fekvésű Szepesvárárt a hozzá tartozó 123 helységgel együtt 85 ezer frtban inscribálták s ő 1638 végén be is vezettetvén legelőször is a vár felszerelésére gondolt. Vadas Gábor régi hű emberét kinevezte Szepesvár kapitányává s a következő 1639-ik év jan. 1-én a felső várba is 21 s az alsó várba is 21 katonát állított be.¹ De a hadi szerszámokkal

¹ A katonák névsora így következik: *A felső várban*, Decurio: Csibey György fizetése egy óra 3 frt; *közültézek*: Mindszenti Lenárt, Mindszenti Szabó János, Mindszenti Lakatos János, Mindszenti Kozet János, Mindszenti Péter, Biaroczi Lőrincz, Otkocsi Kohut István, Segrei Jeremiás, Segrei Szabó Mátyás, Olsafkai András, Odorini András, Ordzováni Palla György, Váralyai Tamás, Grajniczi Mihály, Almási Voitkó, Grajniczi Lenárt, Suri Miklós, Prieskó György, Sirokai András, Kluknai Bálint.

Az alsó várban: Tizedes (így) Remetei Gáspár fizetése 2 frt 80 kr., *közültézek*: Granczi Gábor, Váralyi Mátyás, Tarizi István, Bistriczi József, Bistriczi Dániel, Váralyi Kristóf, Olthaniczai Márton, Olthaniczai Ábel, Bistriczi Mihály, Lip-

Gróf Csáky István életrajza.

való felszerelés nehezen ment. Több ízben panaszt emelt Csáky a király és nádor előtt, hogy várát a királyi kamarai hivatalnokok a szó teljes értelmében kipusztították, kifosztották, *meztelenre vetkezették*, a meglevő ágyúkat, löfegyvereket, lándzsákat, golyókat, a puskaapor-készletet, szóval minden hadi szerszámot elhordtak, s most neki felette terhes az egész várnak újból felszerelése. Mindazáltal a mit el nem kerülhetett, megtette, a falakat, épületeket kijavíttatta.

Másfelől a mezei gazdaságban is megvolt a rendetlenség. Thurzó Mihály utolsó éveiben beteges ember volt és rossz gazda. Pénze sohase volt. Ha valami szüksége volt, egyik-másik házáat adta el Lőcsén vagy Nagyszombatban, vagy egyik-másik kisebb birtokát tette zálogba. Tudjuk pedig, hogy ily fajta birtokos keze alatt a mezei gazdaság rosszul foly. Aztán jött a két évi interregnum, mely idő alatt a kincstári tisztek, nem annyira gazdáskodtak, mint inkább saját zsebeiket tömtek.¹ Sőt vitéz Vadas Gábor is 10 hónapi uralkodása alatt, megelégedett, ha annyit bekapart a várba, hogy katonáival megélhessen.

Képzeltető tehát, hogy ily körülmények közt a földesúri munka a tizedek megadása s más praestatiók lerovása, ha nem is szűnt meg teljesen, de a legnagyobb rendetlenség állott be, me-

nikai György, Lanczkoronai Tamás, Hastinszki András, Beharoczi Márton, Markusfalvi György, Rakovsky Péter, Granczi Voitkó, Palochai György, Váralyai Voitkó, Elias Slavkovszky, Lovas János, összesen 42. A névjegyzék eredetije a kassai levéltárban.

¹ A miért aztán Csáky pert is indított, pl. Oroszlányi Mihály ellen, de a kamarai fő urak annyira védtek s pártolták és bizonyítottak erényessége mellett, hogy Csáky jónak látta a megkezdett pert visszavonni.

lyet Csáky a kemény földesúr is csak évek mulva tudott megszüntetni.

Azonban méltó örömében s másfelől szorgalmatos igyekezetében mélyen sújtotta szeretett nejének mind terhesbülő betegsége, s az 1639-ik évi husvét napján bekövetkezett szomorú halála.

Csáky sajátkezüleg így jegyezte be felesége halálát a családi Zöldkönyvbe:

«1639 die 24 April, délután egy és két óra között holt meg az én szegény szerelmes társam Forgách Éva, a ki öt egész hónapig szüntelenvaló betegségben sinylett Szepesvárában. Ez Husvét napja volt, együtt lakásunknak 14-ik esztendeje, mely 14 esztendő az jelenvaló esztendőben levő juniusban telt volna, Keresztelő-Szent-János-nap előtt harmad nappal.» Az ezt megelőző jegyzet pedig így szól: «1639 die 16 Aprilis délután három óra tájban halt meg, akki a nagy hurut miatt fojlodott meg Szepesvárában Éva Zsuzsánna leánykánk (született volt Bécsben 1638 juniús 10-én).» Későbbi hozzá írás: «kit az anyjával egy koporsóba rekesztettem.»¹

Később 1639 szept. 10-ről látható Homonnai Drugeth Jánosnak egy Homonnán kelt levele, melyben Csákyt valami tanácskozássra hívja, a levél más lapján áll Csáky válaszfogalmazványa, hogy: «szívesen elmennék, ha szegény édes társamnak meghidegedett tetemének eltakarítása előttem nem állana.»

Ugyancsak neje halálát illetőleg 1639 april

¹ E kis leányt Ghestelius Dániel, Leopold herczeg gyóntatója keresztelte meg. Keresztatyja volt Kolovrat uram, az udvari kamara elnöke, keresztanyja Kolovratné asszonyom.

30-ról sajátkezüleg így ír *a lengyel Palatinusnak*: «Quare officii mei esse duxi statum modernæ viduitatis meæ Exellentiae Vestrae per præsentés patefacere. Ipso salvatoris gloriose resurgentis die, hora post meridiem circiter prima consors mea charissima comitissa Éva Forgách excellentissimi quondam domini Sigismundi Forgách Regni Hungariæ Palatini filia (præmissa jam ante diebus aliquot eiusdem secum nominis, sed necdum unius anni filiola) post graves suas infirmitates ultimum huic vitæ vale fecit, magno meo, meorumque cum dolore; quem tamen levit eius vitæ exactæ ratio et animus ad horam suam postremam bene animatus, omniumque sacramentorum usurpatio, obque nihil dubito, procul eam ab omni miseria inter cælites commorari» etc....¹

Forgách Éva a «szent asszonyka», mint egy tudós lelkész nevezte, csakugyan megérdemelte, hogy férje ily gyöngéden emlékezzék meg róla s bizonynyal megérdemli, hogy még egy pillantásra mi is emlékezetünkbe hozzuk egész életét. Szerető mátká és hű asszony volt teljes életében. Férjének jó társa, erős támasza. Talán egyetlen lény volt a világon, kit Csáky is igazán szeretett és tisztelt is. Csak két három kis levélkéje maradt reánk, mert a mint egy férjéhez szóló levele utóíratában maga megvallja: «az írásban gyenge vagyok s most is az asszony (t. í. anyósa) segített,» de minden sora szeretetet, gyöngédséget sugárzik.

Édes anyját Thurzó Zsuzsánnát nem is ismerhette. Mostoha anyja, a rideg kedélyű Pálffy

¹ E levélre a lengyel palatinus szint ily szépen írt vigasztaló választ küld.

Katalin nevelte fel, úgy látszik, nem sok gondal és szeretettel s így annál jobban tudta becsülni férje ragaszkodását és anyósa gyöngédségét. A róla fenmaradt emlékezések egyetlen hibát jegyeznek fel, hogy t. i. első gyermekét, leányát, Annát nem eléggé szerette volna s már 8 éves korában a pozsonyi apácák közé adván, többé nem igen törődött volna vele. Minthogy e tény Wesselényi Anna legújabbán feltalált levelei egyikében említetik, nem szenved kétséget s nem is kísértem meg a védelmet, de mivel épen Wesselényi Anna számtalan más levelében mindig a legnagyobb szeretettel emlékszik meg e menyéről, úgy látszik nem tartotta nagyjelentőségűnek az egész hibát, én azonban el nem hallgathatám. Mások is nagy szeretettel szólnak róla s maga Csáky már 1629-ben így írt róla Kornis Zsigmondnak: «feleségemet küldöm oda (t. i. Fogarasba a fejedelemasszonyhoz), kit a világon mindennél inkább szeretek».

Neje halála nagy hatással volt Csákyra, mondhatni egész lényét felrázta, új vonásokat adott jellemének, míg eddig csak hirtelen haragú s néha legfeljebb daczoskodó volt, most egyszerre magányt kereső, türelmetlen, sőt zordon kezdé lenni. Valószínűleg sokszor maradt egyedül, volt ideje el-elgondolkozni változandó sorsáról s jelen állapotáról. Nagy törekedése, sok igyekezete után megnyerte Szepest, s íme mint az életben oly sokszor előfordul, a valóság nem felel meg a reményeknek, s őt nem elégíti ki, mintha bánná, hogy az első napokban még örvendett is. Felfelriadt emésztő nagyravágyása s úgy találta, hogy az az egész szepesi grófság inkább valami havasi

remeteség, valami mogorva határőrség, mintsem fényes nagyuraság.

Mikor már az uradalom kezében volt, írt anyjának, hogy jöjjön oda, van egy szép kápolna s ezt és egy szép szobát néki ajándékoznak. Édes anyja pedig örömmel fogadta e hozzá való szép meghívást s talán azzal a gondolattal jött Szepesvárába, hogy a kápolnával együtt neki ígért házban (szobában) ott fog maradni sokáig, talán egész életében és majd csak néha-néha megy el Pozsonyba leányához és fürdőzni Heflányba, Tarcsára vagy egy-egy innepre László fiához: érzékenyen csalódott. Csáky annyira czivakodó, zsarnokoskodó lett, hogy az öreg asszony csak sírással töltötte idejét. Hisz jól ismerte fiát s azért fogadta el a meghívást, mert olyan embernek ismerte, a kivel jól össze lehet férni — tehát hirtelen kellett oly zord természetűvé válnia, hogy édes anyja keservesen panaszkodó leveleket írjon okos leányának. Az ép oly jó szívű, mint bölcs apácza így válaszolt kesergő édes anyjának: «Ez világnak *megfordult* állapotját tekintvén Kdnek is ahoz kell magát szabni. Oh édes aszszonyom anyám sok anyák ha megmondhatnák Kdnek sok fájdalmukat, abból megítélhetné, hogy mi is csak emberek vagyunk és szertelen természetnek gyarlósága alá vettettünk, azért el kell viselnünk egymás keresztjét. Az hatalmas Isten, ki minket szent vérének egy csöppig való kiontásával, szörnyű szenvedésével megváltott, mit nem szenved mi tőlünk fiaitól? Hát Kd miért fogatja sírással életét. Meglehet az feddés és intés kit Isten is megcselekszik, de ha nem mindenkor fogadjuk, nem hagy el mindjárt bennünket semmi szenvedés.

dés. Csak az menyország, az kiben mindenek öröme fordulnak. Nyugodjék meg abban Kd, hogy az szenvedés koronáztatik és minden állapot keresztel terhelte. Ezeket írom az Kd könnyebbségére. Kérem szeretettel Kdet én nevemmel köszöntse öcsém uramat» stb.

Az édes anya aztán hajtván leánya vigasztaló szép szavaira, az 1639-ik évet Szepesvárbán töltötte s ott maradt 1640-ben is fia második házasságáig. Csáky ugyanis másodszor is megnősülvén, feleségül vette Perényi Máriát, néhai Perényi György Abauj- és Zemplénnvármegyék főispánjának második nejétől, Bornemisza Katától született leányát.¹

Az új háztartás megkezdésével elég tisztességes okot találván Wesselényi Anna, szépen elhúzódt Szepesvárából, magával vivén unokáit, Csáky két fiát, Ferenczet és Istókot. Pozsonyba és környékére vonult leánya Anna és fia László közelébe.

Perényi Mária azonban épen nem talált boldogságot Szepesvárában. Csáky, igaz, hogy még szép és erőteljes ember volt, de már harmincznyolczadik évében járt s a szép nők által eléggé el volt kényeztetve, nem volt képes egy tizenhat éves leánynyal bensőség-teljes viszonyban egyesülni. A fiatal leánynak valószínűleg nevelése sem volt helyzetéhez méltó. Kedélyvilága pedig hogyan találhatott volna e bukott fejedelmi jelölt, izgatott véralkatú zord nagyúréhoz. Valószínűleg sem

¹ E házasságról a Zöldkönyvben ez áll: Özvegyi esztendőmet elvégezvén, vettem feleségül magamnak az néhai ngs öregebbik Prini Györgynek leányát Prini Máriát, in anno 1640 die 3 Junii. Azon napon vasárnap volt; Szent-Háromság napja is volt. Az lakodalmunk itt Szepesvárában volt bizonyos és méltó okért.

elég szép, sem elég eszes nem volt, hogy férjét ez úton lebilincselhette volna. Hátha, ismervén Csáky vagyonszerető természetét, azt is számbaveszszük, hogy árva s annyira szegény volt, hogy menyasszonyi hozománya is alig egy pár darab ékszer volt: inkább azon kell csodálkoznunk, hogy miért vehette nőül Csáky, mintsem azon, hogy a szegény ifju asszony nem volt boldog.

Nem is élt sokáig az ifjú nő, mert 1641 márczius 2-án egy fiút szült (kiről a Zöldkönyv így emlékezik meg: «1641-ik esztendőben die 2 Martii áldott meg Isten bennünket egy fiu-magzattal, kit Lászlónak kereszteltettünk, kinek keresztatyja Pacsot Sándor uram volt, keresztanyja az ökeme felesége volt. Pater Gosztonyi uram keresztelte.» Későbbi írás oldalt: «Ez engemet elárult.»),¹ s ugyanazon 1641-ik év szeptember 3-án forró lázban meghalt. Csáky a Zöldkönyvben elég gyöngédséggel sajátkezüleg így jegyezte be második neje halálát: «1641-ik esztendőben szeptembernek 3-ik napján reggeli 6 órakor vette el az Isten tőlem az utóbbi szerelmes társamat Prini Máriát, két nap hián három hétig való rettenetes forróságba és eszénkívül való nyughatatlan betegségben lévén holtáig. Éltünk együtt egy esztendeig s három egész hónapig.» Itt természetesen szó sincs arról, hogy az elhalt nő boldogtalan lett volna, más adatokból azonban tudjuk, hogy a szegény asszony nyomorult életet folytatott.!

Wesselényi Anna egy alkalommal figyelmeztetvén fiát az emberek ítéletének fontosságára s

¹ Ez az a Csáky László, ki később Apaffi Mihály idejében nagy szerepet játszott Erdélyben.

arra, hogy a rossz ítéletre nem kell okot adni, így ír: «Csak itt Pozsonyban hallott Nagy Mihályné aszszonyom olyan szót, mely kegyetlenül tartották szegény Perényi Máriát Szepesvárában, csak egy falatot sem volt szabad megenni engedelm nélkül, senkivel szólni¹, s több efféle dolgokat. Az anyja, mely nagy hálaadással köszönte Istennek, hogy kivette ez világból szerelmes leányát.»

De hogy a közvetlen családi viszonyokkal végezzünk, itt említem meg, hogy Csáky harmadszor is megházasodott. A Perényi Mária halála után is várt egy esztendőt, s akkor egy özvegy asszonyt vett nőül Erdélyből. A mint híre járt, hogy újból nősülni szándékozik, mindenfelől jöttek az ajánlások. E részben maga az apácza is megszólalt:

«Édes öcsém uram, az mi illeti az *Tárkányi Madarat*, énnékem tetszik, hogy Kd azon állassa meg szívének gondolatját s jóvallom azt is, hogy ne késlelje meg kötelezését, ha nem nyilván, de magok között, mert bizonyos, hogy jó szerencsék vannak s félő, hogy elrepül, kiváltképen ha bizonyos Kd, hogy Kdnek adják.... Úgy hiszem, nem lészen az más móddal, hanem ha Kd az gyűlésre feljön, az vagy az előtt. Próbáljon csak szerencsét az előtt Kd, könnyebb azután az kész dolgot kinyilatkoztatni és végben vinni. Gyűlés előtt ennek visszáját kivenni, hogy ha történhetnék, Kd jóakarattját ott be nem vennék, az gyűlésben való gyülekezetben kereshet azután (mást).»

Hozzá szólott ez ügghöz az édes anya is, bőségesen bírálgatva a lehető menyasszonyokat, különösen az özvegy Széchy Máriáról így ír:

¹ Tán féltékeny is volt a férj?

«Fiam László nagy atyafiságos szívvel szól ehhez s tetszik is a végre, ha ugyan ifjuságnak vagy gyermeki állapotnak kell lenni, de néha Murány felé is fújja a szél gondolatát, kit én sokképen ellenzettem szóval, de ő azt mondja, ha hozzád megyen. szeretni fog és így életed rövidítését nem kívánja, magad sem gyűlölheted, mert sokféle ok lehet, a lelkét is ha megnyered, nagy jó esik, ha jó módjával lehetne meg az látás, úgy mint látni nem ártana, elsőbben az kövér menyecskénél ez jobb lehetne.» (?)

Előbb Csákynek is ifju lányon járt az esze, valami Bánffy kisasszonyon és különösen a 16 éves Forgách Mária voltak szóban (Ezek közül egyik a tárkányi madár). de habár ő még csak 39 éves s még mindig igen érdekes ember volt, hol a szülék, hol maguk a leányok huzták-halasztották a dolgot, s Csáky mint okos ember, még mielőtt valahonnan formális kosarat kapott volna, másfelé fordította elméjét, ama nő felé t. i. kit édes anyja így ajánlott neki: «Ide toldom az Erdélyinét is alázatos együgyűséggel, telyes élete szolgálat s nyomoruság volt. Az érték mennyire lehet, Megyeri uramnak (ott Erdélyben) könnyű volna pater Rajki uram által megtudni. Ez holtig többször ki nem öltöznék az féketéből holtod után.»

Volt Csákynek valami megnyerő, kellemetes módja, melylyel a nőket általában meg tudta nyerni. Volt benne valami régi lovagias maradvány, mely a nők után jární megtanította. Enmagából oly sokat át tudott adni egy megkedvelte nőnek, hogy a nő azt hitte, már egészen bírja őt. Már láttuk, hogy első nejét szerette, hogy a fejedelemasszonyt évek hosszú során át

lebilincselve tartotta, második nejét szerelmi elragadtatásból vette nőül, mert szegény volt ugyan, de ifju és kedves s valószínűleg nem egészen rajta mult, hogy boldogok nem lehettek. És íme most, midőn épen negyvenéves korában harmadik házasságára kiszemelt hölgyének udvarol, oly csábító szerelmes leveleket ír menyasszonyának, hogy bármely ifju költőnek becsületére válnék. Mikor a messze Erdélyben lakó szép özvegy elfogadja a megkérést, Csáky alig várja, hogy meginduljon, s midőn végre megindul, folytonosan ír a szép mátkának csütörtökön, pénteken, szombaton, minden nap egy szerelemtől lángoló levél köszönti a feléje közeledőt! Mindszenti Krisztiánát édes anyja férjhez adta a gazdag Erdélyi Istvánhoz, ki Gernyeszeg és Sáromberke ura volt. De Erdélyi István korán elhalt, úgy hogy midőn Forgách Éva meghalt, már akkor Krisztina özvegy volt, ezt bizonyítja a tizenegy szerelmes levél¹ elseje, mely 1639-ben íratott. Ha nincs hiba e levél keltezésében, akkor nem tudható még, hogy e házasság miért maradt el? Vagy tán akkor még nem tartotta tanácsosnak Rákóczi György, hogy Csáky Erdély leggazdagabb özvegyét vegye nőül? Gyanítani lehet, tudni nem, adatok még eddig nincsenek. Midőn azonban Csáky másodszor is özvegygyé lett s harmadszor is nősülni akart, valószínű, hogy nemcsak édes anyja fordította figyelmét az erdélyi özvegy felé, hanem ő maga is felélénkült ifjusági emlékei teljes melegével kereste fel a gernyeszegi árvát:

¹ Csákynek Mindszenti Krisztiánához írt leveleit az 1882-ik év nyarán a gróf Teleky cs. maros-vásárhelyi levéltárában találtam meg egész váratlanul, s hogy lemásolhattam, szíves köszönetet mondok a derék levéltárnok Hincz Miklós urnak.

«Juthat eszébe Kdnek édes régi jóakaró húgom első ifjúságunknak mivolta és Kdhez való hasonló indulatomnak igaz szeretetből származott akkori buzgósága; Khez való istenes indulatimnak igaz volta, mert soha meg nem bántam, hogy Kdet szerettem és ismertem, sőt hogy úgy is szerettem, hogy társamnak kívántam akkor is Kdet.»

«Kd talán meg se ismerne, holott régtőlfogva (18 év) elméjében sem forgatott, de én reá mennék felelni sok emberek közül távol is kiesmerném Kdet akármi öltözetben lenne is, csak ábrázatját s kezeit láthatnám.»

E levél Szepesvárában 1643 márczius 27-én kelt s két nap múlva Rákóczi fejedelemhez ír Csáky szép levelet, melyben tőle is megkéri az özvegy kezét; Rákóczi szintén udvariasan adja beleegyezését, ápril 15-én s később jun. 26-kán innepélyes követséget nevez az asszonynak a határig Béltekig való kísérésére. A követség tagjai, a mint a fejedelmi leírat elszámlálja: gyekei Wesselényi Boldizsár Dobokavármegye, Kornis Ferencz Kolozsvármegye főispánja, Torma György, Torma Péter, valamint az asszonynak vitézlő jámbor szolgái: Székely András, Széplaki Ferencz, Szabó István, Kendei István, Borbély György, Szabó Gáspár, Székely Gáspár, Széplaki Mihály, Karánsebesi Péter, hogy mindvégig vele mehessenek.

Irt Csáky a Mindszenti Krisztina még akkor élő édes anyjának is szép kérő levelet, melynek, fájdalom, külczíme elveszett s így nem tudjuk miféle családból való leány volt. Egyszersmind tudatta házasságát rokona gyekei Wesselényi

Boldizsárral is. Azután újból is folytonosan rendezi a kijövetelt, az utazást, a fogatokat, a kocsik és hintók számát, utasításokat ad az ifjú nőnek, megírja, hogy ő első nap szederjes színbe lesz öltözve, a második nap zöld színbe s a harmadik nap király-veresbe és kéri menyasszonyát, hogy a mennyiben lehet, ő is ehhez alkalmazza öltözetét. És mind e levelek a gyöngéd szerelmes szép szavaival vannak fűszerezve; jul. 1-én egyebek közt így ír: «Micsoda legjobb és nagyobb kincse lehet ez világnak, mint az tiszta és állhatatos szeretetből származott házasság. Oh édes Krisztinám, vajki nagy nyugalalmom vagyon nékem eziránt tebenned, úgy annyira, hogy azt hiszem nem lehet embert soha senkit Kdnek inkább szeretni, mint engemet és hogy ez velem való házasságát semmi világi méltóságért mással való házasságában meg nem cserélné Kd, ha ugyan válogathatna is mind az emberekben mind az méltóságokban.

«Ez volt legnagyobb oka, hogy én nem mást, hanem Kdet választottam magamnak és az mint hogy Isten az én bizonyságom nem is különben tartom szívemben hozzád való igazságomat szerelmes gyermekem, mintha királyi ágyból születettél volna, úgy is akarok édes szívem mind veled élni s mind becsülni az mint ez az mi egymáshoz való egyé lett két jó szívünk kívánja.»

«Emlékezel szerelmes Krisztinám, mely mesze földre kelletik neked én hozzám fáradnod édes anyádnak és minden atyádfiainak elhagyásokkal; kiben ha mi vétkek esett, büntessük-e azt érte, a ki valakit úgy szeretett, még pedig oly embert, ki felől sok visszás dicséretet hallott, hogy mind

anyját s atyjafiait elhagyta érette? De ezt csak mulatságképen írom édes szívem, hanem bizonyában ezt írom, hogy ide érkezvén mind azokat együtt találja fel Kd én bennem. Sőt többet, mert édesatyját s véle testvératyafiait s lelki-testi nyugodalmát is feltalálja. Azért édes gyermekem ne lovakon csak, hanem szárnyakon jőj én hozzám»

El is jött a szép asszony s az utolsó éjszákát Mindszenten töltötte, csaknem a vár alatt férje szobáiban s mikor felébredett, kis levélkét kapott vőlegényétől, mely így kezdődik: «Akar-nám tudni édes mindenkori szerelmem, mint volt nyugodalmad az én ágyamban és mi álmot láttál? Én olyan álmot láttam, hogy Kd mind az két kezét mellemre tette s úgy nézett reám mosolyogva.» Másnap volt a fényes lakodalom, melyről Csáky saját kezeivel ily jegyzést iktatott a családi «*Zöldkönyv*»-be:

«Lelki-testi nyugodalmomra tekintve harmadszor is megházasodtam. Édes anyámnak, becsületes atyámfiainak és jóakaróimnak egyező értelmökből. És választottam magamnak nemzetes és ngs Mindszenti Krisztina asszonyt néhai nemzetes Somkeréki Erdélyi István uram relictáját, kinek Erdélyből hozzám Szepesvárra való érkezése és lakodalmunknak is napja lött in Anno 1643 die 19 Julii. Amen.»

E házassággal szerencsés is volt Csáky, mert Mindszenti Krisztina élete hátra levő részében 19 éven át, mindvégig hű társa s gyermekeinek gondos anyja volt.

II.

Az 1639-ik évben III. Ferdinánd erős támadásoknak volt kitéve. Francziaország két oldalról is támadott. *Bernát* szász-weimari herczeg Elzászt és Burgundiát elfoglalta s *Banner*¹ a nagy svéd király egyik hadi növendéke fegyvereit diadalmasan hordozta szét Sziléziában, Csehországban és Morvában s *I. Rákóczi Görgyöt* nyíltan felhivta, hogy csatlakozzék társul vállalatához. Rákóczi azonban nehezen mozdult;² de a bécsi kormány mégis megszeppent, mert nem tudta sem a török, sem Rákóczi szándékát. A végvárak miserabilis állapotban voltak s mindenfelől érkeztek a jelentések, hogy sem a töröknek, sem Rákóczinak elmentállni nem képesek. Egymásra érkeztek tehát a rendeletek, hogy a felső-magyarországi főkapitány s a szomszédos várak birtokosai, kapitányai résen álljanak és hogy a vármegyék élelmet, munkásokat és katonákat küldjenek a végvárakba. Csákyt maga Ferdinánd hívta fel segítségre, hogy várába német őrséget fogadjon.³ Ugy látszik az első felszólításokból, hogy Szepesvárt bizonyos

¹ A régi magyar levelekben *Panier*.

² «Melyben noha mind maga személyére, mind főképen keresztyén vallásának Magyarországbán is kezdetett nagy oppressiója, üldöztetésére nézve elég okai volnának, mindazonáltal megőszült idejére s a portával megerősödött állapotjára s a haza szép csendességére nézve is nem örömet akarja vala magát, oly bajos nehéz dologban egyvelíteni, melynek kimenetele igen bizonytalan és nagy szerencsén forogna. Féltnén szép békességes országát, fejedelmi házát és szép gazdagságát kockáztatni.» Lásd Szalárdi Siralmas Krónikáját. Pest, 1853. Közl. b. Kemény Zsigmond. 145 hasáb.

³ Különben birtokelfogadási okiratában erre mindenkorra késznek nyilatkozott.

hadszertárt akartak állítani, hogy onnan szállítsák szét a különféle hadszereket, hova a szükség parancsolja. A posták egymást érték, s a főurak közt érdekes levelezés folyt e fontos tárgy körül. Egyebek közt Csáky 1639 aug. 2-án Törös János kamarai tanácsoshoz így ír: «Noha cancellarius uramtól ökemétől Kdnek credentiaja nem volt, mindazáltal olyan hitelt adtam Kdnek, mint ha maga mondta volna ökeme. Az mi illeti az száz muskatérosnak befogadását, abban nem leszen semmi akadéjkok, de sustentatiojukat magamra nem vállalhatom, holott sem szuszékomhoz, sem erszényemhez nem bízhatom, melyeket az kamarának sanyarú rajtam tött injuriálási miatt meg kellett ürítenem. Hogy ez megpusztítottatott várnak munialására gondot viseljek, igen örömet megcselekedném intés nélkül is, de módom benne semmi nincsen, mert olyan marhám legkevesebb vagyon, a kiért az vakok kiáltanak. Hanem az minémű módot mutattam abban Kdnek, nemcsak jó és hasznos azt maturalni, de igen káros elmulatni, tam propter rem ipsam, quam propter famam.

Az én hűségemet és igazságomat megtartom életem végeig az én kegyelmes uramhoz és ha nálam maradhat vala az (t. i. a vár hadi felszerelése), kit minden emberek szánakodásával az pozsonyi kamara extorqueala rajtam, igen jó szívvvel az én Kegyelmes uram szolgálatjára fordítottam volna, s úgy tetszik tudtam volna is annyit szolgálni mind váramban, mind váramon kívül mint az, a ki telyes tehetségével a földhöz akart verni (Pálffy Pál kamara elnököt érti) és sinistra informatioi után, váramot is cum notabili malo megpusztítá és semmivé tette.

Mindazonáltal csak az én kegyelmes uram providealjon mature, de sufficienti munitione Arcis providebo et ego de sufficiente præsidio, úgy hogy continue lehet és lészen 200 muskaterosom nekem ez helyben, azon kívül 60 gyalogom minden egyéb rendbeli szolgálmon kívül, az kikkel együtt megoltalmazzuk azokat az munitiokat, melyeket ő felsége ide fog rendelni és suo tempore vissza is kísérhetjük őket. Ezek voltak, melyeket pro juvanda memoria Generosæ Dominationis Vestræ Kdnek írva akartam küldeni. Kikről mind érsek uramnak és mind cancellarius uramnak bőven irtam régen s nemcsak én, hanem Pacsot Sándor és Usz János uramék is irtak. Éltesse Isten Kdet.» Ugyanezen tárgyban az esztergomi érseknek is ír aug. 21-ről, hol a következő érdekes helyek fordulnak elő:

«Cancellarius uramnak ma vöttem levelét; írja ő keme, hogy ő felsége resolválta kegyelmesen magát, hogy Kassáról muniálják *ez helyet* is, de mivel nekem és az én nemzetemnek minden időben igen gonosz akarója volt Pálffy Pál uram, azt hiszem akadékoson fogja azt is cselekedni az mivel kénytelen leszen. Írja azt is Cancellarius uram, hogy olyan reversalist adjak az kamarának az munitiok felől az minéműt kívánnak tőlem. Azért csak becsületem sérelmével való kívánságokkal ne elegyítsék az reversálisnak formáját kész leszek megadni alioquin nem hogy megcselekedném, de halni kívánnék inkább becsületemért, hogy sem gyalázatosan élni. Valami száz németnek bebocsátása és subtentálása felől is találta meg a minapában az Kamara, az bebocsátásokban difficultást nem teszek tempore ne-

cessitatis, de azt primum et ante omnia megkivánom, hogy én tőlem dependáljanak s az én ordinantiámtól hallgassanak, mert enyém lévén az vár *s nagyobb s hasznosabb hivének hivén magamat lennem az én kegyelmes uramnak száz németnél*, méltóbb ő nekik én tőlem dependalniok, hogy sem nekem ő tőlük, kiből sokszor inconvenienciák is történhetnének, holott nekem is feles népeimnek kellett akkor itt lenni; ad minus 300 fegyverfogható és ha egyenlő fejek nem lenne a kitől dependeálnának, nem kellene több ellenség magunk ellen magunknál. Hogy azért az én elszánt jóigyekezetemben meg ne szomorodjam s hasznosan is szolgálhassak az én kegyelmes uramnak s mind az közjónak kérem alázatosan Ngdat és Ngod által Palatinus uram ő ngát ezen dologról ad contentationem meam idején provideáljon. Alioquin Pálffy Pál uram directiojával s az ő gondjaviselésével igazán irom Ngodnak csak egyet sem bocsátok be, nem hogy többet.

Hogy pèdig sustentatiojok felől én provideáljak, azt fel nem vállalom s azzal a kamara zsákját nem szaporitom magam nagy fogyatkozásával. Hanem megcselekszem azt, hogy válogatott jó 50 muskatérost beveszek ide, úgy hogy in perpetuum itt maradjanak s legyenek az várnak szolgálói. Ő helyettek minden magam præsidiarius gyalogimat (nro 60) elbocsátom és nekik óról óra 3 frtot fizetek; id est per annum egynek egynek 36 frtot s éljenek pénzükön. Ha penig ő tetsége csak pro tempore necessitatis, ugmint az mitől most, félünk akarja itt hagyni az száz muskatérost, kész leszek kenyerek felől úgy providealni, hogy tudassék fizetendő summámban

minden reájok való provisiom. Kit ha acceptalni az kamara nem akar, ottan providealjon sustentatiojok felől s örömost behozatom modo superius declarato, ha ő felsége hat ezer németet küld is. Ugy bezzeg én is elhíteném az én gonosz akaróimmal hogy hiva és szeretője vágyok az ausztriai háznak, stb.»

A vármegyék azonban csak nehezen adogattak segítséget, pénzt csak ajánlottak így úgy a renoválásra — de embert nem igen.¹ Különösen Szepesvármegye pénzt is csak 120 frtot ajánlott, és 25 lovast, miért is gróf Homonnai Drugeth János, Felső-Magyarország főkapitánya, kemény hangú levelet intézett Szepesvármegye rendeihez, írván, hogy: a 120 frtot tartsák meg ő el nem veszi, hanem jelentést tesz ő felségének s «nem molesztálom többé Keteket». A vármegyének írott e gúnyos levél Csákyt a főispánt is sértette s maga írt vissza Homonnainak, hogy nem érdekelte a gúnyt, mert a mi ő tőle telt, eddig is megtette s ezután is megteszi. Mire aztán Homonnai Kassáról 1639 nov. 11-én válaszol, írván, hogy: «ama levelemben a főispán ugyancsak nincs beleértve, Kd maga személye abban nem foglaltatott. Én igen contentus lévén az Kd jóakarattal s hazája oltalmára való kész voltával, melyről első requisitiomra mindjárt resolváltalta magát»; írja továbbá, hogy azzal a levéllel csak a szepesiek örökös vonakodásukat, késedelmességöket akarta sujtani stb.

Mindamellet ellenségei felhasználták e körül-

¹ Sárosmegye 169 lovast, 200 gyalogot és 300 frtot ajánlott, mely követendő példaképen van felemlítve Homonnai levelében.

ményt is. Pálffy Pált mélyen sérthette Csáky fennt közlött nyilatkozata s ő felsége a király előtt mindenféle vádakkal vádolta, miről Csáky értesülvén, kemény hangon tiltakozott s házi papját páter Kátait küldötte Bécsbe, hogy a vádíratot szerezze meg s feleljen reá. Úgy látszik az egész csak holmi pletyka volt, mert az udvar ezután még bizalmasabban bánt Csákyval, mint valaha, habár e vádaskodások még később is olykor-olykor megújultak.¹

Megvallom e vádaskodásokra nézve, valamint arra nézve is, hogy Csáky annyiszor emlegeti ellenségeit, úgy szólva minden időben, némi gyanum van, hogy gyakran épen semmi alapja sem volt az afféle híreknek, de a központtól távol élő s az udvarhoz mindinkább kevesebbet járó, a mellett gyanakvó természetű s izgatott és hirtelen fellobbanó úr gyengeségeit olykor minden alap nélkül is felhasználták az udvaroncok, hogy egy s más ajándékot vagy más valamit kicsikarjanak tőle. Mert egyéb nyomorúságai közt az is üldözte, hogy halála napjáig gazdag, sok készpénzü embernek tartották. Pedig ha meggondoljuk, hogy Szepesért a kamarának 85.000 frtot, Tarczalért Brandenburgi Katalinnak vagy örököseinek 100 ezer frtot kelle fizetni (melyből 60 ezeret rendes időben meg is adott), aztán vesszük vára felszerelését, fiai nevelését s háztartását, a sok mindenfelé való ajándékozásokat stb. mégis csak

¹ A vádak közt ilyenek voltak, hogy: nem igaz hive az ő felsége dinastiájának, hogy az erdélyiekkel tart, hogy a 13 város katonáit bérbe tartja, s később meg azt is mondták, hogy a Szepességből külön fejdelemséget akar csinálni. Egyik nagyobb valótlanság volt, mint a másik.

meggondolhatjuk, hogy ha volt pénze, voltak is elegend; kik igényt tartottak hozzá.

Alig telt el egy esztendő s a rossz hírek hol a török felől, hol Rákóczi felől ismét egyre szárnyaltak s Lósi érsek, Esterházy a nádor s Homonnai, az ország felső részeinek generalisa, újból hizelgő szép levelekkel keresik fel a király nevében, hogy segílyt nyújtson a haza védelmére. «Kdet hazájához való szeretetire mind emlékeztetjük s mind kérjük szeretettel; elhívén hogy Kd ilyen derekas és veszedelemben forgó hazánk szükségében kész voltát megmutatja és segítségét nem fogja megvonni.» 1640 aug. 11-én.

«De ez ekkor is csak abban marada.» Rákóczinak úgy látszik, volt hajlama a szövetséges háborúra, de csak jól elkészülve és biztos garantiák mellett s minthogy ezeket meg nem kapta, az 1641 és 1642-dik év is csak úgy eltelék, a nélkül, hogy megmozdúlt volna, azonban határozottan dolgozott a hadjárat megkezdésén.

Eddigelő a háborúhírek felülről keletkeztek a diplomatia köréből, s aztán Bécsben mindjárt futottak fűhöz-fához, hogy mit csinál a török, mit csinál Rákóczi? 1642-ben azonban Erdélyből kapott Csáky — minden valószínűséggel hű szolgáljától, az ügyes, okos Megyery Ferencztől — oly tudósításokat, melyek Rákóczi komoly készülődéseit jelentették. Csáky kötelességének tartotta e hírekről a kormányférfiakat értesíteni. De Bécsben régi jó német szokás szerint nem igen hitték a dolgot s részint a hírtevő fontoskodásának tartották, részint pedig lehetetlennek oly dolgok megtörténtét, melyek nem hivatalosan s nem a diplomatia útján jönnek napfényre. Csákyval több-

ször is megtörtént a következő időkben 1643—1662-ig, hogy első tudósításainak Bécsben s hogy még Pozsonyban sem hittek. Azután pedig, mikor belátták, hogy az ő Erdélyből jövő hírei a legalaposabbak s az erdélyi ügyekről az ő fel fogása a leghelyesebb, mindenik nagy úr sietve fordúlt hozzá s kérte tudósítását, híreit és tanácsát.

Sőt többször vesszük észre, hogy fel akarták használni hírek terjesztésére, tudván, hogy az erdélyi urakkal levelezésben áll. Csáky azonban nem ment a lépre, habár gróf Esterházy, a nádor, vagy gróf Rottál a sógora írta is a bombasztikus híreket a különféle győzelmekről. «Csodálva olvasom — írja Semptéről 1642 jul. 27-én Esterházy Csákynek — az Kd levelét. melyben ír az erdélyi hirekről, kinek jobban végére kell menni, mert ez derék és nagy dolog s az egész keresztyénséget nézi. Kdet kérem azért igen szorgalmasan értekezzék tovább is és írjon igen sietséggel hirt. Azt kívánván maga kötelessége is Kdnek és minyájunk java megmaradása is, melyet ha voltaképen megérthetnek hazánkra való gondviselésemet el nem mulatom s vagyon is módom benne.»

Írja továbbá, hogy Istennek neve dicsértessék, Sziléziában győztünk, az ellenség legjavát megvertük, «többet kétezernél levágván benne megfutamtatták őket, kiknek segítséget akarván maga az ellenség főgenerálisok adni, megtolták azokat is megindultak ő felsége sergei előtt s úgy hiszem megszégyeníti Isten még a maradványát is.»

«Ezenkívül Olmütz alatt is nagy hada vagyon

ő felségének, megszégyeníti Isten ott is az ellenséget, és így nem csak az mely hadakat most fogadunk de az külső hadakban is fordíthatunk az ide való szükségre.» «Ezeket Kd bizonyosan így értse lenni s bizvást közölheti másokkal is s magával az fejedelemmel is és Kornis urammal is.» Meglehetős ízetlen megbízások voltak, mert Csáky nem levelezett ez időben sem Kornissal, annyi-
val kevésbbé Rákóczi Györggyel s célja semmiképen sem az volt, hogy az erdélyieket lássa el hírekkel, hanem az, hogy onnét kapjon biztos híreket hű emberei által, biztosra vehetjük hát, hogy oda be Erdélybe egy árva szót sem írt e nagyított hírekről. Homonnai János uram, Felső-Magyarország generálissa, azonban, ki Erdélyhez sokkal közelebb lakott, 1642 aug. 24-én kelt levelében Csákyhoz fordul, írja a maga jó egészségét, kérdezi a Csákyét s kérdi, hogy Erdély felől mi hírei vannak?

Csáky szeptember 8-án így válaszol: Köszöni a tudakozást jó az egészsége. «Az erdélyi állapot felől noha eddig bizonyos ártalmunkra valót nem érthettem, de azért én nem ok nélkül valónak tartom az fejedelem pręparatioját s nem is az asacumi törökök ellen valónak gondolhatom, mivel semmi külső fizetett haddal nem többletette országában levő népét az fejedelem; elegendőnek itélvén az hét vármegyék elfoglalására csak azokat is. Ezt csak per discursum írást Kdnek, de talán eszében sincsen ilyenét gondolkodás, tudván az mi kegyelmes urunknak is szerencsés progressusit dolgaiban, mindazonáltal vagy on vigyázásom. És ha mit ártalmunkra valót érthetek Kdnek mindjárt megírom. Interim igyekezzék Kd várait jó

dispositioba venni és magára kiváltképen vigyázásban lévén csak két vagy három hétig, a meddig kikél ha jó magva leszen az emberek indulatjának.»

Mindezek mellett Csáky még 1643 tavaszán is feleséget kér Rákóczitól s meg is kapja, de az év utolsó napjaiban Rákóczi már lelkesült s jól felszerelt hadsereg élén áll, beüt Magyarországra s felső Magyarországot csakhamar el is foglalja. Érdekes e hadjárat kezdetén Prepostvári Zsigmond, Thelegdi István s más határszéli urak helyzete. Amint ugyanis már bizonyos volt a hadjárat, a szepesi kamara Prepostváritól néhány ezer véka gabonát, zabot és marhát kér kölcsön. Ferdinánd nevében pedig 150.000 frt készpénzt kérnek s e kéréseknek eleget is tesz 1643 utolsó napjaiban, 1644 febr. 23-án Rákóczitól veszi a rendeletet, hogy híveivel táborához csatlakozzék. Thelegdi István pedig személyesen jelen volt a Rákóczi táborában, a királyi seregbe pedig 4 lovas katonát küldött.

Szintoly érdekes, hogy midőn Rákóczi 1643 júliusában oly szép levelet ír s feleséget ad Csákyknak, augusztusban kelt s fiához intézett levelében már gúnyt üz vele: «rövid időn el kell válni az előttünk való dolognak, habár Csáky elfogatja is a jószágán járó svecusokat». 1644 febr. 21-én azt írja fiának, hogy több levelek közt elfogták a *Csáky kassai generalisságához való instructiot*; június 17-én pedig parancsolja fiának «az Csákyak jószágának elfoglalásában egy órát se mulass». Julius 1-ről nejének s fiának írt két levelében meghagyja, hogy: Megyerit, Csáky almási várnagyát és praefectusát «valóban erős

fogságban kell tartani». Julius 31-én «Az Csákyaknak mind anyjokéval együtt kellett jószágukat elfoglaltatni» stb. stb.

Első pillanatra meg nem fogható ez az ingerültség Rákóczinál a Csákyak ellen. Úgy hogy még fia is meg van ütődve a sűrű parancsolatok miatt. De úgy látszik, hogy a fejedelem kimenvén Magyarországra, megtudta, hogy az erdélyi dolgokról Csáky volt az udvar leggyorsabb és legpontosabb értesítője. Ifjabb Rákóczi György is később írja egyik levelében: «Csáky Istvánt Megyeri Ferencz tudósította, hogy februárban lesz a kiindulás», így vallotta legalább egy íródeák. Mire a fejedelem maga Sárospatakon 1644 szept. 29-én fiához intézett levelében így rendelkezik: «Almásba vagy præsidiumot küldjetek avagy az ott valókat megeskessétek hűségünkre mert onnét tartják hírrel Csáky Istvánt. Az ki ott porkoláb,¹ annak ott semmie sincs, más haza fia. Körösszegben is így kell cselekedni, semmi proventusához nem kell nyulni.» Lehet az is, hogy midőn a hét vármegye rendei és nagy urai titkon már előre biztosították volt Rákóczit ragaszkodásukról, talán szóval² Csákyt is, mint egyszersmind erdélyi birtokost megkörményékezték volt, hogy ilyen és ilyen módokon nem volna-e hajlandó Rákóczi mellé állani? Csáky azonban rendíthetetlen maradt s hű volt az uralkodó dynastiához mindvégig, a mint az az 1651-ik évi új adományozási oklevélből tisztán látható.

¹ Kávási Nagy Gergely.

² Irott adatot arra nézve, hogy Csákyt hívták volna a Rákóczihoz való csatlakozásra mást nem találtam, mint a Nova Donatio szövegének célzását.

Eleintén azon jártatta esztét, hogy benn marad Szepesvárában, ha kap elegendő ágyút és katonát s kért is meglehetősen okadatolással előbb szépen, aztán erőteljes, sőt nyers hangon is, de nem kapott. A szepesi vár hadi jelentősége, mióta Lengyelországgal békében éltünk, teljesen megszűnt s még a jól felszerelés áldozatára sem tartották méltónak, s míg a török ellen talán meglehetősen hadszertár lehetett volna, ily nemzeti felkelésféle hadjáratban még ez előbb melegen ápoltt tervet is elejtették. Természetes volt tehát, hogy Csáky Rákóczit nem várta be Szepesben, hanem odább állt. A hadjárat idejére családját *Krakkóba* küldötte. Leveles ládáit a szepesi (vár-aljai) káptalanba helyezte. Gabonájának, marháinak feleslegét a kir. seregeknek adta s maga néhány katonával a lengyel határszélekre húzódott az 1644-ik év kora tavaszán s nem is tért vissza Szepesvárába két egész esztendeig.¹

Az 1644 és 1645-ik évről mélyen hallgatnak úgy az országos, mint a családi levéltárak, de az elébbi évről annál ékebben szól ama nyolcz levél, melyet szintén a gróf Teleki család levéltárában találtam s melyeket Csáky nejéhez Mindszenti Krisztinához intézett; ezekből megtudjuk, hogy Csáky csakugyan Rákóczi elől menekült a király védszárnyai alá. Úgy látszik azonban, hogy neje, bár szintén buzgó katolikus volt, nem látta be, hogy tulajdonképen miért kelljen Rákóczi elől szaladni, kinek uralkodása alatt ő hosszú éveket töltött Erdélyben. Másfelől a szellemes nőre az

¹ 1646 ápr. 22-én már ismét Szepesvárában van. Lásd: Orsz. Itr. N.R.A. fasc. 1710 nro 10.

is hatott, hogy Rákóczi felkelési ügye nagyon népszerű volt a vármegyéken és a nemesség előtt, ellenben a királypártiság nagyon is népszerűtlen s azt akarta volna, hogy férje semmibe sem elegendvén, se jobbra, se balra nem nyilatkozván, maradjon csendes otthonában. Az ily politikai magaviselet azonban szerfelett önző s a mellett csak nem kivihetetlen; valamerre dönteni kellett s Csáky határozottan a király mellé állott s jól is számított. A dynastiák feltétlen és állandó hűséget követelnek — ilyent bizonyított Csáky is s ha kissé váratott is magára, megjött végre a jutalom is. Csáky körülbelől február hóban hagyta el Szepesvárat s anyját, nejét, László fiát Krakóba vitte (két nagyobb fia Ferencz és István Bécsben tanultak), barátjaitól azonban értesítést vett, hogy menjen az udvarhoz. Neje, a mint látszik, nem akarta távozását, de ő ment s már márczius 12-én Pozsonyból s 15-én Bécsből ír nejének. Írja, hogy a nádor és az érsek mily vendégszeretőleg fogadták s csaknem ölkben vitték Bécsben. «Ő felsége pedig — írja nejének — mely szeretettel látott és beszélgetett velem. tudodra adom szerelmes Krisztinám nem sok idő múlva. Irhatom azt is édes társam, hogy ő felsége mind a generalisságnak tisztit s mind az szabadvárosoknak főbíróságát (Tavernicorum magister) az egész országban nekem conferalta.» E márcz. 15-én kelt hosszú levelét nappal írta, mert a levélben egy kis papíron e sorok állanak: «Irhatom azt is szerelmes társam, hogy engem derekas követséggel bocsát a lengyel királyhoz ő felsége az én kegyelmes uram. Ezeket nem tudtam ezelőtt hat órával, ti is pedig tartsátok

magatokban. Azért immár egy hét alatt meglátjuk egymást, ha Isten életemet megtartja. Az derék levelemet reggel irtam, ezt pedig az czédulát most este 8 órakor irom.»

Csáky Bécsből gyorsan utazott Lengyelországba, Krakkóban meglátogatta családját s ápril második felében Varsóban volt, hol a lengyel király többszörös kihallgatáson fogadta s a mint nejének írja, mindent a legjobban az én felséges uram kívánsága szerint végeztem.¹ Leírván ezen kívül részletesen, hogy mily pompával fogadták, hogy tiz hintót küldtek elibe s az ő számára a király saját kocsiját küldte, melyen rajta kívül csak egy püspök ült. A lengyel király meglelégedéssel vette, hogy magyart küldtek s nem németet. Írja továbbá ápril hó 23-án, «holnap vasárnap lévén, nem tudom, lehet-e audentiám, elég búban vagyok, mert pater Gosztonyi is megbetegedék és a collegiumban fekszik, immár magamnak kelletik rossz diákságommal gyalázodnom». Ápril 27-én harmadszor volt kihallgatáson s a kedvező eredményekről híven és hamarsággal tudósítván ő felségét, igéri nejének, hogy egy hét múlva meglátogatja Krakkóban. E követségről szól Lippai érseknek egy 1649-ben kelt levele, melyben írja: Kdnek lengyelorszápi követségében tett erogatiói becsülettel megszámláltattak.

A szepesvári új adományozási okiratban pedig, midőn az örökbirtoklás a leányágra is kiterjesztetett, szintén e szavak fordulnak elő: midőn a néhai Ulászló királynál és a lengyel köztársas-

¹ Említésre méltó, hogy e követségről a bécsi cs. kir. titkos levéltárban eddigeiő semmi okirat sem fordult elő, habár Arneth úr maga és Károlyi Árpád úr is szivesek voltak utána nézni és nézetni.

ságnál követséget viselt, 18.000 forintot adott a közjóra.»¹

Annyi bizonyos tehát, hogy Csáky e hadjárat alatt követségben volt a lengyel udvarnál s ott jó szolgálatokat tett III. Ferdinandnak. Engedélyt eszközölt a lengyel kormánytól a toborzásra s néhány ezer lovas és gyalog katonát gyűjtött, kik bejövén az ország határain, Homonnai Drugeth János felső-magyarországi generalis vezetése alatt Wesselényi Ferenczczel és Zrínyi Péterrel egyesülve, sok kárt okoztak Rákóczi Györgynek. E lengyel csapatok fizetésére Csáky a maga pénzéből 10 ezer 800 frtot költött. Elég az hozzá, Csáky magatartása és áldozatkészsége által nagyon megnyerte a kir. udvar kegyét s legnagyobb részben örökre elhallgattatta ellenségeit, kik az előtt mindjárt-mindjárt azzal állottak elő, hogy ő nem megbízható, hogy az erdélyi rendekkel czimborál s az erdélyi fejedelmekkel kaczérkodik stb. stb. . . . A hadjárat végével újból visszanyerte még erdélyi birtokait is.² Tarczalt azonban elvesztette. Mert Tokajt, mely Homonnaié volt és Tarczalt megtartotta Rákóczi úgy, hogy a tulajdonosoknak fizetett Rákóczi 100 ezer frtot, Ferdinand pedig 200 ezeret. (Lásd Kövári V. kötet, 43. lap.)

¹ Egy sokkal későbbi, 1659 évi levelében maga Csáky említi lengyel követségét: azt mondá nekem akkor a lengyel király és minden nagy rendek, Transilvani tacti sunt appressores catholicae religionis ideo pereant et ipsi! Elég pikáns társalgás diplomaták közt, a Rákóczi győzelmes hadjárata idején.

² Az új adományozási okirat megvan a családi levéltárban, másolatokban az orsz. ltrban, a liber regiusban s Wagner is majdnem egészen közli.

III.

A terhes háború és mozgalmas közélet után következett ismét a csendes magány-élet, s a mezei gazdaság kisebbszerű, de sok részleteiben gyönyört s meglelégedést szerző apró teendői.

Mezei gazdálkodását illetőleg Csáky egyike volt ama kor legjobb gazdáinak. Úgy erdélyi, mint magyarországi urodalmaiban maga személyesen vezette ügyeit s egyenes összeköttetésben állott tisztartóival és udvarbiráival, s e levelezések a jó rendnek, a legfigyelmesebb gondosságnak, sőt mondhatni, sokszor szigorúságnak tanúbizonyságai. A gazdaságnak különösen két ága iránt érdeklődött Csáky, *egyik a lótenyésztés*, másik a *bortermelés*. Alig van gazdasági levél, melyben lovakról ne volna szó. Hol kettős, hol négyes fogatok összeállítását illetőleg, hol szép paripák nevelésére vonatkozólag teszi rendelkezéseit. Máskor az anyakanczákra fordítja gondját, s a ménekre, hogy a jó faj ki ne vesszen, s jó vér fentartsék. Mert nemcsak hogy szerette háza körül szép marhát látni s általában a maga használatára is mindig jó lovakat tartott, de az ilyeneknek jól is megadták az árrát s a szép lovak tetszetős ajándékokul szolgálhattak a nagy uraknál.

1623-ban, írja Wesselényi Anna: «a fiam két kanczát küldött haza Bányáról, a ménesbe kell bocsátani».

1627-ben pedig így ír: «Muszka Tamás (a Csákyaknak egy jobbágya) lova felől szólottam Csáky Istvánnak, azt mondja, nem is gondolkodott felőle, hogy úgy elvegye, hanem más lovat ad neki érette».

1631 nov. 15-én Almáson kelt levelében ez áll: «Az Buzában való menésedet igen féltém, tudván, hogy az Vécsből hajtott marhákkal is mint jártunk volt. Horvát Ferencz uram szürke gyermek lovat kéret, azt mondja ígértél volt az ott való ménesből. Nagy Mihály uram is kéret... a ménespásztorod mind apjostól elszökött. Darócson is nincsen az ménes mellett oly ember, ott talán nem leszen oly féltő, de Buzában bizony féltém. Noha jó fiam most (az első lefoglalás idején) nagyobb dolgok volnának előttünk ezekenél, *de mivel a ló állapotja legszorgalmatosabb előtted, azért írom ezt.*»

Prepostvári híres *bélteki* lovai közül sokszor cserél, valamint Wesselényi Ferenczczel is. Míg Brandenburgi Katalin fogarasi és tokaji lakos volt, mindig Csáky szerezte számára a háts lovakat. Mikor már Szepesvárában lakott, egy Darasovszky János nevű ügyvédjét holmi peres ügyeiben Erdélybe küldözgette (1642 körül) háromszor is megbízta, hogy számára szép lovakat keressen, s vett is mindannyiszor az ügyes prokátor. S valamint maga sokszor ajándékozott szép lovat, pár csikót; későbbi időkben szintén igen jó néven vette, ha ő kapott valakitől ily becses ajándékot s kapott is Barcsai Ákos és Kemény János erdélyi fejedelmektől is.

Már idős ember volt, midőn Szepesvárából 1661 febr. 20-án ily tartalmú levelet írt Kemény János erdélyi fejedelemhez: «Ngdnak hozzám való jóakarátját, hogy az megírt lovat el nem hagyta tőlem idegenülni, valamint *ezelőtt*, úgy most is nagy becsülettel köszönöm, mert az mint Ngd is íratta, az lóbeli majorságban gyönyörkö-

döm és az elébbeni fejedelmet Barcsai Ákos uramat kérettem volt Buday Zsigmond úr által, szeretessen nékem egy pár lovat, de olyat, az ki mind szépségével, jóságával, erős és öreg természetével érje meg az ezer aranyat párja és azt megadom, ha az lovakat szeretem, ha pedig nem fognak tetszeni, el nem veszem, hanem visszaküldöm. Kivel hogy meg ne bántódjék Barcsay uram, expresse kérettem Buday uram által és noha öreg emberi állapotomhoz képest, nem sokáig remélhetem ez világnak akármi javaiban is kedvem telését, de ha olyan szépségű, jóságú, öreg és erős termetű pár lóra találhatnék, mint szegény Bethlen Gábor *Szarvas* és *Vajda* nevű lovai valának, kész volnék megadni érettek az kétezer aranyat.»¹

Ép így szólnak a levelek a szőlőmunkákról, a szüretekről, a borok kezeléséről, a bevásárlásokról, eladásokról a korcsmákban és a lengyel városokban, mindezekről részletesen szokott hagyogatni és tudósításokat kérni. Tisztjeit keményen megszámloltatta s néha elmarasztalván fogságba is vetette, s csak nehezen és csak jó kezességre bocsátotta szabadon; több fennmaradt konvenczioból láthatólag tisztjeinek jó ellátása és jó fizetése volt, de aztán a prevaricatiot nem tűrte; katonáson jól élt nála a tiszt, a szolga, de meggazdagodni nem lehetett. (Lásd Századok 1872. 630 és 631-ik ll.) Amaz időből, mikor jószágai másodszor voltak lefoglalva s ő Lengyelországba vonult volt, van egy tisztí tudósítás

¹ Századok 1873. 495. lap.

kezeim közt Széll Benedek körösszegi tisztartó ír 1645 nov. 21-ről:

«Életömig való alázatos és hűséges szolgálomatom ajánlom Ngdnak mint kegyelmes uramnak. Az szent Isten Ngdat sok jókkal és jó egészséggel áldja meg minden Ngdhoz tartozókkal. Az Ngd nekünk írt levelét megküldötte Lonyai Zsigmond uram ő nga minekünk, melyet mi is hálaadó szívvel vettünk az Istentől, hogy az Ngd levelét és kegyelmes parancsolatját engedte ér-nünk és látnunk, s mind pengig, hogy az Ngd kegyelmes gondja viselése alá visszafordultunk (még nem volt tény, csak jó hírek). Körösi István uramnak az Ngd levelét bevittük, hogy lássa ökeme az Ngd parancsolatját. Az Ngd levelét látván ökeme, mindeneket inventariumba vött. Azt megpecsételvén kezünkbe adta ökeme, az melyet felküldöttem Ngdnak. Oka pedig az levelek felküldése, hogy enyire haladott, semmi nem egyéb, hanem az, hogy Körösi István uram innen hazul elmenvén jószágok igazításában voltanak ökemék és annak utánna készítette el ökeme az inventariumot.

Ngdat mint kegyelmes uramat akarom tudósítanom, az itt való dolgokról és állapotokról. Az mostani előfordult állapotban itt a körösszegi háztól minden névvel nevezendő javait Ngdtul elpusztították és elhordották s mind életöt, mind pengig lábas marhákat elhajtottanak, az mi pengig megmaradt az inventariumban meg vagyon írva. Ennek előtte is értötte Ngd minémü elfordult állapot volt itt Körösszegben az hajduk miatt az Ngd kárait, most is ugyanazokat követik mint az előtt. Az nemesi rend is az kik az Ngd ke-

gyelmes hűsége alá tartanak magokat, azok is nem akarnak semmi szolgálattal lenni. Van olyan közüllök, az nemesi rend között is, hogy szabadon ispánkodnak az Ngd jószágán.»

Bizony az efféle levelek nem igen vigasztalók voltak a vagyont szerző és szerető bujdosónak s megköttetvén a linzi béke, Csáky is haza került, de még komorabb lett, mint valaha volt. Más végét várta a hadjáratnak; bizonyynyal bántotta Rákóczi újabb előmenetele s mindazokat, kik Rákóczihoz állottak volt, teljes szívéből gyűlölte. Azok sem igen jó szemmel néztek rá s egy időre még megsaporodtak ellenségei. Az udvar körül tartott titkára ¹ Méray István Pozsonyból 1646 nov. 23-ról írja: «Zákány András uramra is in casu találván a napokban monda, hogy Ngd most valami derekas dolgot az ország előtt ne kezdjen, nem tudja, ha találkozna-e mostan annyi jóakarói, mint azelőtt, mert Ngd minden rendeket igen elidegenített magától. Mondottam ökemének, hogy Ngd nem vét senkinek. Ökeme azt mondja: «elégg az hogy idegenek az emberék Ngdhoz és Ngd sem igyekszik magához édesíteni őket.»²

A büszke Csáky László is azt írta bátyjának: «Porjaink szabadsága felől való articuluskat az ő felsége requisitiojával csak szóltalan rázák nyakunkba, kinék contradicalván publice az

¹ A vármegyék követei közül egyiket-másikat szokta megbízni, hogy ügyeit Pozsonyban, Bécsben végezzék, kik aztán olykor akkor is fenmaradtak az ő ügye miatt, mikor már az országgyűlés széteszlott volt.

² A levél további részében ez áll: «kilenczven templomokat engedtek az evangélikus atyafiaknak, melyeket im jegyzékbe küldtem Ngdnak. A káposztafalusi sanctuariumot semmiképen meg nem oltalmazhattuk, noha eleget érette voltunk; contradicaltunk Pál uram (Pálffy Pált érti) előtt. Hanem csak oda-adák, azt mondván «különben nem tehetvén, azt oda kellett engedni stb.»

Clerus s consensualván pedig minyájunk képében nagy fenn Pálffy uram hagyatlan prokátorunk, kénytelen hozzá kelleték szólanom, hogy: «Őke-mével abban nem consensualunk, ha szabadságunknak, törvényünknek, religionknak præjudikál... Egyébaránt is ez merő Puchhaim világ; Wesselényi uram természeti szerint nagy ember, s több efféle szablys cseléd. Nincs nagy támasztékunk, szegény Palatinus uram (a nem rég elhalt Esterházy Miklóst érti) szüntelen kívántatnék közinkbe.»

Hogy Csáky ez időtájban mennyire megváltozott és izgatott volt, bizonyítja a Megyerivel való bánása, mert hogy tisztjeivel szemben szigorú volt, arra van elég példa, de volt néhány embere, a kiket eddigelé soha még rossz szóval se bántott, ilyen volt Fekete János, Vadas Gábor, Megyeri Ferencz, Széll Benedek stb., de ime most mit olvasunk Megyeri Ferencz leveléből: «Megadák az Ngd sok könyörgésemre írt rövid választételét, melyre nem kevés lelkem fájdalmával való busulással írtam vala Ngdnak választ. De ezenben érkezvén János diák uram csendesíté vala némiben hiába való busulásimat. Én látja Isten azt hittem, hogy ez mostani világban is szokás Ngdnál az méltó és helyes irgalmasságok cselekedése! Az holott hátra maradott fizetésemért könyörögtem, ott azt írja Ngd, hogy: *«illendő számat adjak tisztetről, engem pedig azelőtt Ngd soha számadó tiszttel csak nem is kéndlt, s magamat olyanra nem is köteleztem;»* mindazonáltal csak értsem, miben való kárt és számadatlanságot míveltem, kész vagyok megmutatnom, hogy olyant nem míveltem. Hát nékem Ngs uram kitől kel-

lene számot kérnem, hogy az Ngd hűséges szolgálatja mellett minden jószágom oda vagyon.»¹ Alig hiszi az ember, hogy Megyeri a harmincz év óta hű tisztviselő, a ki így ír, s Csáky az, a ki így bánik vele. Holott eddig mintha hű barátok vagy rokonok lettek volna!

Ugyancsak ez időtájban (1647) édes anyja is így ír Krakkóból: «A vajdánál beszélték micsoda életet kezdtél viselni, sem gyűlésbe nem mész, sem pedig császár ő felsége szolgálatjára, semmi-ben ártani magad nem akarsz; a generalisság tisztit is másnak adták² s azokkal is ellenkezel; csak a majort építed, számtalan munkával terhelve a szegénységet, szégyellem úgy monda — a vajda — magam is, mert különben reméltem felőle. Azzal az reménységgel írom ezt jó fiam, hogy nehéz néven nem veszed ebbéli írásomat és ezután az emberek efféle ítéletekre az okadást eltávoztatod.»

A sok felől összehordott adat mutatja, hogy Csáky néhány évig a mai nyelven szólva népszerűtlen, s ép e miatt önmagával meghasonlott kedélyállapotban volt. Azelőtt mintegy önként tárultak fel szép tulajdonai, mi miatt az emberek szerették, tudott úr lenni s tudott leereszkedő lenni — sokkal inkább mint öcsce László — a nélkül, hogy sértő lenne. Kisebb sorsú nemes emberrel, egy pár jókedvű pappal elidögált s el-elbeszélgetett sokáig; érezték az emberek, hogy

¹ Kéri tovább, hogy Csáky adja meg pénzét vagy legalább 4 évi kamatját, ha ezt rögtön megfizeti, a tőkéért még egy évig vár s kéri, hogy az interesttel ne várakoztassa, mert öcscsével együtt elbukik.

² Mely után — Homonnai Dr. János halálával megüresülván, — Csáky is járt, vagy legalább írt egy pár levelet.

közülök való, igaz magyar vér. Szatmár-, Zemplén-, Szabolcs-, Borsod-, Abauj-, Sáros-, Szepesvármegyében ismerte minden nemes ember s tudta, hogy ő ngával lehet beszélni akármikor. Csáky természeténél fogva kíváncsi volt, szívesen hallgatta akárki jó hírét, újságát és sok száz levélben kéri fel minden rangú ismerőst, hogy neki híreket, újságokat írjanak. Csak készpénzt nem igen adott senkinek, de más egyébben szívesen szolgált a szegényebbnek; búzát, bort, lisztet, malaczt, bárányt bőkezűleg küldött városi ismerőseinek s még vagyonosabb szomszédainak is.

Ezek az emberek, ezek a vármegyék, ez a jó közép nemesség semmikép sem vette jó néven, hogy Csáky a *némekkel* tartott s a magyar pártot oda hagyva Lengyelországba ment hadat gyűjteni Magyarország és a protestansok ellen. És e vármegyék követeiből állott az országgyűlés nagy része s ők szabták a közvélemény irányát. Azt írja Csáky László az országgyűlésről 1646-ból: *«követ uraimék nem tractálnak, hanem imponálnak.»*

Természetes is volt, hogy ily nagy jelentőségű, nagy áldozatokat igénylő, győzelmes hadjárat, s az azt követő linzi béke után legalább két-három évig a protestansok vigyék a szót, kik akkor úgy szólva az egész közép nemességet magok közé számíthatták. És a míg a kormányzást vezető férfiak, mint Draskovich János a nádor, Pálffy Pál az országbíró, Wesselényi Ferencz stb. mind katolikus főurak, mint a békét megkötő kormány férfiai, a békepontok végrehajtása mellett buzgólkodtak; igen helyes volt, hogy az oly merev természetű, kevés türelemmel bíró államférfiak, mint Csáky, legalább ideig-óráig a közönség sze-

mei elől félre vonuljanak s a magok családi köreikbe találják fel tevékenységük kielégítését.

IV.

Wesselényi Anna, Csákynak édes anyja, idejének jó részét szentelte unokái neveltetésére. Levelezéseiben mondhatni születésüktől kezdve sokszor emlékszik meg a gyermekek neveléséről. Csáky László gyermekeivel, kiknek édes anyjuk s anyai nagyanyjuk Batthyániné is élt, nem volt annyi módja foglalkozni, de István két nagyobb fiának, Ferencznek és Istvánnak, mondhatni főpræceptoruk volt. Ferenczczel a legnagyobb fiúval, mikor az még két éves sem volt, együtt maradtak volt a nagy-almási várban (1631-ben) s együtt protestáltak a jószágok elfoglalása ellen, együtt követelték részeiket és ez idő óta a nagy asszony mindig kiváló gondot fordított a Ferkő növekedésére. A másik esztendőben (1632 jan. 25.) egész részletességgel írja meg a távol levő édes anyának, hogy a gyerekek ilyen-olyan baja van, s aztán így folytatja: «Forgách uramnak ajánlom alázatos szolgálatomat, kérem az urat, higgye el felőlünk Ferkővel együtt, hogy vitézek vagyunk... Ferkő nyavalyás, valóban nagy ként lát, azt mondják, egészségére lészen, jól megcsapdossa mindenik dajkáját, azt penig jobb és bal kézre valóban tudja.» Más helyt írja: «Ezután gyarkabban emlékezzék meg Kd az almási gazdáról.»

Három évvel később már komolyabban írja fiának: «Hogy Ferkő jól tanul, igen akarom, jó volna immár egy jó emberiséges inas melléje, a

kitől több jót is tanulhatna.» «Talán jó fiam — írja később — Isten megengedi, hamar eszedbe veszed, mi légyen afféle tanítás és gyermekére való gondviselés.»

E sorokból az is látszik, hogy Csáky nem igen törődött gyermekei neveltetésével, s egy évvel utóbb az intő szózat így szól: «Ferkőt immár iskolába kell kommandálni jó fiam.» Ez intés sem használván, a nagyanya magához vette unokáját Pozsonyba s szorgalmasan taníttatta, de év végével az atya megint hazavitte Szendrőbe, hol a fiú csak csatangolt a szendrői katonák közt minden vezető nélkül és semmit se tanult, miről a nagyanya értesülvén, ismét csak írt:

«Ferkő dolgát bánom jó fiam, ha így kellett lenni, jobb lett volna itt maradni. Kérlek az veszett Ferkőt ne hagyjátok, ha úgy leszen, mint eddig, nem sok jót láttok benne, melléje valót is hol találtok?»

Később, mikor Csákyt a Thurzó-féle ügyek foglalkoztatták, még kevesebb időt fordíthatott a nevelés-ügyre, s a nagyanya Ferkőt ismét magához vette s Erdélyországba vitte. 1638 márczius 1-ről írja fiának Csengerből a Prepostvári Zsigmond házából: «Az mint lehet pontosan ruházzuk Ferkőt, de selyem ruha kellenék, jóllehet bizony az iskola mindennél inkább, mert szégyellem magam is nagy gorombaságát. Az Kamuti Farkas fia sokkal kissebb, bezzeg sokkal meghaladja.»

Hogy azután a fiúknak édes anyjuk 1639-ben meghalálozott s atyjuk újra megnősült, a nagyasszony mindkét unokáját, Ferenczet és Istvánt, magához vette s Pozsonyban és Pápán szorgal-

masan taníttatta. Gondoskodott jó szállásról, cseledekről, tanítókról s a gyermekek tanulás-módjáról. Tudósításokat írt az apának, s mily levert szomorú volt, ha egyik vagy másik himlős vagy másként beteg volt, ép oly öröme volt, ha előmenetelőket látta és megírhatta. Nem is vonakodott kinyilatkoztatni fiának, hogy a nevelés pénzbe kerül, s ha fiai mellé jó tanítókat akar szerezni: «nyílt marokkal kell lenni.» Csákynek pedig ez volt a legkényesebb oldala, mert a nevelés körül mindig a költséget sokallotta s néha bizony csak úgy időközben is haza akarta vinni fiait, de a nagyasszony a mennyire lehetett, ellent állott. Egy ily esetről szól egyik levele 1643-ból: «Az érsek mondja (Lippai) kár volna a fiúkat tanulásuktól elszakasztani, dicsérte őket s említette, hogy Istok még a comediában is milyen jól viselte magát.»

A fiúk tehát így Pápán, Pozsonyban, Nagyszombatban tanulgattak és fejlődtek, de 16—17 éves korukban mindketten haza kerültek,¹ s már ekkor a Perényi Máriától született harmadik fiú László is nagyocska lett s úgy látszik, hogy többé nyilvános iskolába nem is jártak, hanem az apai háznál maradtak, hol atyjuk kitünő tudományos embereket igyekezett mellettük tartani és a készpénz-költséget bármennyire sajnálta is, később egy pár évig a bécsi egyetemre is küldötte őket.²

A tanítókra nézve Méray István, Csáky titká-

¹ Atyjuk határozottan második fiát, *Istvánt*, kedvelte, ki erős testalkatú, egészséges, jókedélyű, engedelmes, atya kedvében járó gyermek volt. Később szatmári kapitány és országbirója lett. Három nejétől (Lónyai Margit özv. Tegledi Istvánné, Melith Klára, Barkóczy Mária) 27 élő gyermeke volt. † 1699-ben.

² Lásd Csáky levelét nejéhez 1644 márcz. 12-ről a függelékben.

rának egy Pozsonyból 1646 nov. 23-ról kelt levelében érdekes adat maradt fenn: «Tegnap Pater Paczot uramat együtt találtam Pater Gosztonyi urammal, az præceptor felől azt mondják ökemék, hogy nehéz olyant találni, az ki mind filosofiát tanítson s mind alsó iskolákat¹ és præceptor is (azaz felügyelő) legyen, mindazonáltal érette lesznek ökemék, hogy Ngdnak az iránt is szolgálhasanak. Én is solicitálni fogom ökemöket. Irok Palkovics uramnak is Bécsbe felőle, talán ott inkább találkozik. Kérdé pater Paczot uram, ha német legyen-e a præceptor? Én azt feleltem, hogy Ngd arról semmit sem írt énnekem, de úgy reméllem, jobb ha német lészen, hogy az úrfiakat németül is exerceálhassa.»

Ez aztán Csákynek való titkár volt! Csáky csak azt akarta, hogy a három fiúnak egy tanítója legyen, ki abc-t és filosofiát is tanítson, a titkár a német nyelvet is a nyakába akarta sózni. Még egypárszor van említés a nevelőkről a későbbi évekből, egyszer pedig fel van jegyezve 1648-ból, hogy az új tanító átveszi a Ferencz úrfi könyveit, 43 munka.

A három fiú közül Csáky — a mint megjegyzém — a közbelsőt, *Istvánt*, nagyon szerette, s halála órájáig maga mellett tartotta. *Ferenczet* nem szerette. *Lászlót* pedig ki nem állhatta, soha se tudta megbocsátani, hogy anyja semmi vagyont se hozott a családba, még végrendeletében is

¹ *Ferencz* a legnagyobb 1630-ban május 3-án született, ekkor tehát 17-ik évében járt. *István* a második 1635 ápril 15-én születvén, 12-ik évében járt. *László* a harmadik született 1641 márc. 2-án, 6-ik évében volt; tehát egy osztályban nem tanulhattak.

czéloz e körülményre.² Hogy Ferenczczel miként bánt, valóban csodálatos volna, ha nem ismernők az apának hirtelen haragvó, zsarnokságra kész, makacs és fösvény természetét. Ez a Ferencz szép, de gyöngé testalkatú, ideges s atyja előtt zárkozott természetű volt, a mellett benne volt a puzduri Csáky-vér. De a nagyszámú rokonság, a vendégek, szomszédok sokkal többre becsülték Ferenczet, mint az apa által kegyelt Istvánt, mert Ferencz társaságban nyílt, jó kedélyű, lovas, sőt bátor, katonás ifju volt, s általában véve megnyerő rokonszenves modorú.

Mikor már 19 éves volt s oly sokaknak tetszett, atyja is hajlani látszott feléje, s építvén fia kedveltségére, Bécsbe küldötte az udvarhoz, valószínűleg azért is, hogy egy s más perét, különösen pedig a *nova donatio* ügyét szép módon szorgalmazza. Természetes, hogy ez alkalomra — minden fösvényisége mellett — fiát szép úri öltözetekkel s pénzzel is ellátta, melléje fényes cselédséget adott s fiának az ügyek menetéről küldött leveleivel meg is volt elégedve. Bécsben pedig a szepesi híres és gazdag gróf Csáky Istvánnak első szülött fia valóságos «furoret» csinált, tetszett az udvarnál, a társaságban és tetszett az ifjak társaságában. Míg a Krakóban elvonultan élő nagyanyának is megírták, hogy az ő kedves Ferkő unokáját Bécsben mennyire kedvelik; örvendett is rajta, de másfelől baljóslatúlag írta az apáczának, mondjátok meg Csáky Ferencznek: őrizkedjék az olasz frajczimmerektől.

² Csáky László pedig anyja vérségén szép örökséghez jutott, de csak sok év múlva, midőn atyja már rég nem volt az élők közt.

Ferencz úrfi pedig nagyon megszerette volt a nagyvárosi életet s a telet 1648 és 49 között vígan élte át; haza sem akart jöni s örökre Bécsben óhajtott maradni. Mígnem különben is gyenge test alkata csakhamar engedett a hajrá-életnek s az 1649-ik évi nyár elején Bécsből betegen hozták le a trencsényi meleg fürdőkbe, hol akkor szülei is tartózkodtak. E fürdői idényre czéloz Weselényi Anna Krakkóból jul. 5. (1649) Vadas Gáborhoz intézett levelében: «Azt hallom, Csáky Ferencz nem is feredik, az szeme világa is oda fel fogott maradni. Oh ki rosz ez világ, a ki ilyen hálókat szokott készen tartani az ifjuság bolondságira.»

Az apa azonban komolyabban vette a dolgot s egy év múlva meg akarta házasítani s kényszeríteni akarta, hogy nőül vegye özv. gróf Homonnai Drugeth Jánosné született Orbovai Jakusith Anna leányát, *Katalint*. De Ferencz urfi az engedelmességet megtagadva kijelentette, hogy e hölgyet soha nőül nem veszi, miért is a bösz haragra gyuladt apa, hü várnagyának az öreg Vadas Gábornak is megbotrántkozására fiát elzáratta s hónapokig kemény fogságban tartotta. E fogságból Csáky Ferencz tettetett megtérése és alázatossága által kiszabadulván, atyja családi köréből megszökött s egyenesen Bécsbe sietett s ezután nem sokkal Czobor Imre és Apponyi Éva leányával *Czobor Erzsébet*tel házasságra lépett.¹ E házasságról értesítették a rokonok Csákyt is és nem

¹ Nem való tehát a mit *Wagner* állít (Analecta Scep. III. köt. 235 lap), hogy első neje Jakusith Kata lett volna; sőt az sem igaz, mit *Lehocski* mond, hogy második neje Jakusith Erzsébet lett volna, mert Csáky Ferencz csak egyszer nősült, s Czobor Erzsébet jóval túlélte őt. (Lásd: Századok 1875-ik évi folyam 293 s köv. lap, gróf Csáky Ferencz házassága.)

szólt ellene, mert a leány jó családból való, szép, ifju és vagyonos volt. De mikor már a lakodalmon túl voltak, azt beszélte, hogy nem akar semmit tudni az egész házasságról, mert fia engedetlen, rossz fiú s ő már ki is tagadta.

Ezért aztán Lippai érsek kemény levelet intézett hozzá, hogy miért nem szólt előbb, mert ha a szülők tudták volna, hogy *kitagadott fiú*, bizony nem vettek volna oly terhet nyakukba, mint egy grófnak az eltartása. Aztán megdicséri Ferenczet, kijelenti, hogy nem hiszi az apa vádjait, sőt lehetetlennek tartja. Erre aztán Csáky is megjuhászodott, évdíjat rendelt fiának, de házához csak évek mulva bocsátotta, mikor némiképen ki is békült vele.

Lászlóval pedig úgy járt, hogy mint legkisebbet az ősi fészekbe, Nagy-Almásra, küldötte Erdélybe, hol akkor II. Rákóczi György uralkodott. Az ifjú megjelent a fejedelmi udvarnál is, hol igen kedvezőleg fogadták, mit az öreg Csáky sehogy sem szívelt, annyival inkább, mert László az erdélyi jószágok jövedelmeiből atyjának semmit sem akart küldeni. Így szól a vád, de inkább hihető, hogy valamelyik tiszttől felvett és elköltött egy pár száz forintot, mert hisz 16—17 éves fiúnak semmiképen sem állhatott módjában jövedelmek visszatartása és jószágok elfoglalása. Csáky levelet írt, hogy azonnal térjen haza, de a fiú nem engedelmeskedett, s a fejedelem pártfogás alá vette az ifjut.¹ Miért aztán Csáky még nagyobb gyűlölettel viseltetett mind Rákóczi, mind saját fia ellen, kitagadta,

¹ Érdekes lenne tudni, hogy vajjon a lengyel hadjáratban 1657-ben nem volt-e a fejedelem mellett?

fűnek-fának szidalmazta, vérárulással vádolta és a családi *Zöldkönyvbe*, hol születését bejegyezte volt, oldaljegyzetül ezt írta: «Ez engemet elárult!»

Míg az öreg dühöngésbe tört ki, ha csak nevét említették is a fiúnak, Rákóczi helyesebbnek tartotta a kibékülést s írt az apának és kérte, hogy bocsásson meg a fiúnak; de Csáky valószínűleg nem is válaszolt, vagy ha igen, bizonyynyal visszautasítólag. A II. Rákóczi György lehanyatlásával az ifjú Csáky László úgy látszik Barcsai Ákos felé hajolt s annak ügyében fáradozott épen mint az atyja, tehát Barcsai is mindkettővel jó barátságban lévén, szintén írt az apának a fia mellett 1659. jul. 1-én, mire Csáky, még mindig nagy haraggal lévén tele, ugyanazon hó 14-én így válaszolt: «Készebb volnék esztendeig Kemény János uram rabságát viselni, hogysem annak a fertelmes életű, véráruló fattyúnak kegyelmet adni, keresményemben¹ is soha részesíteni.... úgy vagyon — teszi hozzá az engedékenységek első mozzanataul — őseimtől maradott jószágomból, ki nem tilthatom, mert azzal az haza törvényét rontanám meg magam és consequenter lelkemnek is jutna benne stb.»

Csak két év mulva (1661), midőn Kemény János fejedelem is közben kezdett járni, írta Csáky a fejedelemnek Szepesváráról: «Ez hó 13-án érkezett ide Csáky László és Ngd nekem szóló levelét kezemhez juttatta.... Csáky Lászlótól Ngd méltóságos interpositioját tekintve nem vonzom meg atyaságomat, de igazán írom Ngd-

¹ Mindig abban a téves nézetben volt, hogy Szepesvára és uradalma keresménye s arról szabadon rendelkezhetik.

nak, nem akarok neki hinni, mert igen megismértette velem magát.»

A testvérek azonban jól éltek együtt atyjok életében és azután is. Sőt egyszer hárman egy osztályt csináltak, mely szerint Ferencz és István erdélyi részeikről lemondanak s viszont László is lemond minden magyarországi apai jogairól. Az öreg úr, midőn elibe tartották az egyezséget, szétépte, halála után azonban a szerint osztzkodtak a fiúk.

V.

Csákynek a Rákóczi-hadjárat alatt szerzett érdemeit azonban a király nem feledte s bár ő divatból kiment *mazullá* lött embernek tartotta magát s teljesen visszavonúlva élt Szepesvárába s türelemmel várta az elröpült népszerűség megtérését, 1647-ben a felség tárnokmesterré nevezte ki s Tarczalért, melyet a békeokirat mellékletei szerint meg kívánt tartani, részére 100 ezer forintot fizettetett ki. Két-három évi duzzogás után pedig ő is, a mint mondani szokták, visszatért a világba s az 1649-ik évi pozsonyi országgyűlésen megjelenván, Bécsben is többször megfordult s meg még 1650-ben is. Ez időből írja pater Kolozsvári, hogy: «látta Csákyt, jó egészségben van és soha sem volt szebb ember, mint most.» (47 éves korában.) Ez időből van meg hű arczképe a Widemann-féle gyűjteményben is.

1651-ben pedig megkapta az új adományozási okiratot is, melyben sok szép érdemei előszámláltatnak és Szepes birtoklása Csáky utódainak

leányágára is kiterjesztetik. És ő ily sok anyagi és tiszteleti előnyök daczára sem volt teljesen megelégedve, mert voltak apró kívánságai, melyeket a királyi kormány soha sem teljesített. Kérte a szatmári kapitányságot s nem adták meg. Kérte a kassai generalisságot s mást neveztek ki. Holott halála után rövid idő múlva nagyobbik fia Ferencz a kassai generalisságot s kisebb fia István a szatmári kapitányságot az első kérő szóra megkapták. De igen is valószínűleg, a kormány nem tartotta tanácsosnak, hogy különösen Erdélyhez oly közel katonai hatalmat adjon Csáky kezébe, ismervén hirtelen haragvó természetét s tudván, hogy az erdélyi trónon ülő Rákócziakat mennyire gyűlöli. Félték, hogy minden loyaltása mellett valami kellemetlenséget csinálna az országnak s a szomszéd fejdelemséggel folytonosan czivakodnék. Ezt persze maga nem akarta belátni és mind a Pálffyknak tulajdonította. A sors úgy akarta, hogy a legnagyobb megtisztetésnek is, mely őt polgári pályáján találta, a Pálffyakkal szoros összeköttetésben kelle lennie. 1655-ben ugyanis Pálffy Pál halálával megüresült nádori szék betöltése alkalmával az a kitüntetés érte, hogy a nádori jelöltek közé őt is betették, de arra, hogy meg is válaszsza, soha egy perczig se számított, habár ekkor már ismét emelkedni kezdett népszerűsége. Saját jelöltségét Pálfalvai czimz. püspöktől hallotta s nem is igen hitte, de a többi jelöltekről semmit se tudott, mert hiába, Szepesvára jó messze van Pozsonytól, s mikor meghallotta, hogy Wesselényi Ferencz lett a nádor, meg volt lepve, de teljes örömmel fogadta unokatestvére megválasztásának hírért.

Ezután csakugyan boldogúl s nyugodalmasan éltetett volna, de mint testvérnénjök az apácza mondta Csáky Lászlóról, hogy alig szabadúl ki egyik bajból, már a másikat szerzi magának, épen ilyen volt Csáky István is. Legidősb s legifjabb fiával bosszúságban élván, okvetlen új adománylevelet akart szerezni a szepesvári uradalomra, melyben minden akként legyen írva, mint az eddigiekben, csakis annyi hozzátoldással, hogy neki egyedül mint első szerzőnek, gyermekeit illetőleg «libera dispositioja» legyen. E téves szándéka temérdek pénzébe került, nyíltan beszélte, irta, hogy két gonosz fiát akarja megregulázni s apai tekintélyét megőrizni stb. Kérését azonban bár többször megújította és sokat is ígért a kieszközlőnek, a felség mindannyiszor épen fiai érdekében határozottan visszautasította. Ezt követelvén a magyar magánjog természete is.

Egy másik nagy terve volt a 13 szepesi város kiváltása. Ajánlatot tett ugyanis a királynak, hogy ő kiváltja a lengyelektől a 13 szepesi várost, ha amaz összegben, költségét, fáradságát is hozzá számítva, neki fogják inscribálni. Ez ajánlatot, mint igen tetszetőst és hasznost mind III. Ferdinánd, mind I. Leopold király kegyesen fogadta, de aztán a kamarák, a kamarai tanácsosok annyi mindenféle kifogást, ellenvetést tettek, hogy az ügy tárgyalása véget nem ért s ő végrendeletében fiai lelkére kötötte az ügy keresztül vitelét, a miből azonban, mint tudjuk, még se lett semmi.

*
* *
*

Mielőtt azonban történetünk utolsó részleteivel foglalkoznánk, tekintsünk néhány pillanatra a szepesi ház (Zipser Haus) belsejébe s vegyünk szemügyre néhány képet a falak között folyó életből. Szép időben, jó útban másfél órai kerületet tart, mikor az ember Hotkóczról vagy Szepesváraljáról szekérúton a várba akar jutni, Mindszent még valamivel tovább van; de őszi s téli sáros időben sokkal messzebb a vár s néhány órát tart e három legközelebbi helységhez is. *Ime kora reggel levél érkezett Lőcséről, melyben jelentik, hogy Törös János uram másodmagával jön, Eperjesre igyekszik s lovat kér és vezetőt, hogy Váraljáról éjszákára még jókor beérkezessék a várba, mert szekereivel éjjelre se tudna beérkezni.* Egy pár udvari legény s néhány várkatona jól nyergelt apró lovakat vezetett le a városba még nap közben. Mindeddig azonban vissza nem érkeztek, pedig délután 4-re jár az óra, már a völgy sötét, a hegyek ködbe borúltak. Ilyen novemberi borús napon hamar jön az est. Naplementekor a *külső-belső vár kapuit* zárni szokták s még mind nem jönnek. A köd mind lejjebb ereszkedik, lámpájok sem látszik, jövésök sem hallik. A házi úr kissé nyughatatlan. Vadas Gábor izgatottan jár-kél a belső udvaron, valamit mormog a baglyokról, aztán a tornácba megy s beszélget a várral. Törös kamarai tanácsost, mint olyant Csáky nem igen kedveli, sok borsot törtek orra alá a kamarai tanácsosok; na de hát másként Törös jó familiából való derék magyar úr, Pozsonyból jó, tud sok hírt a kormány s az udvar köréből, tán leveleket is hoz, szóval kellemesen fog eltelni egy pár nap, mert «én ugyan holnap el nem bocsátom». Egy-két rikk-

tás hallik, lovak csobogtató lépése, a vár *nyitott* kapuja előtt 15—20 katona ácsorog, néhány fáklyával, mert *nem illendő* bezárni a kaput, mikor tudják, hogy *jó barát* közeleg. Vadas Gábor is arra tart. Im az urak megérkeztek, a tornác előtt lovaikról leszállnak; a mint beléptek, hátuk mögött a csavaros kapukat lebocsátják, a lánczos hidakat felvonják. A várúr sipkáját billenti, a fáklyafény érdekesen világítja meg a vendégcsoportot és a gazdát, aztán a keskeny folyosón a nagy előteremben tűnnek el...

«Megadá leveledet Törös János uram, ki tegnap este jóval kapuzárás ideje után ide érkezék» írja Wesselényi Anna leányának 1639 vége felé.

Hét év múlva írja Csáky Lónyai Zsigmondnak Szepes várából: «Kd postája tegnap este későn kapuzárás után érkezék váramhoz, be nem bocsáthattam, de sipolására kötelet bocsátván alá, a leveleket felvonattam.»

Kapuját tehát jól őrizte Csáky s nagy rendet tartott az őrségben; de a vár többi része is gondozott, ép és tiszta vala mind végig. Még csak nem régiben is (1864) láthatók voltak a pompás száraz pinczék, a kőgabonások és a jól berendezett óriási sütő kemenczék, melyek mind a várnép fentartására voltak rendelve. Habár az épület felső része már egészen rom volt, még sok helyt látszottak a hölgyek ékesen festett szobái a déli oldalon s egy pár szögletben a kandalló.¹

¹ Csáky halála után fia István az országbíró még lakhelyül használta a várat, de ennek halála 1699 után többé soha sem volt állandó urasági lakás s 1714 után többé eselések se laktak a várban. Midőn másodszor láttam 1872-ben, a 8 év alatt tetemesen roskadoztak a falak.

Megjött két szekér Krakkóból, hozott sok finom vásznat s másféle kelméket a híres városból, sok fűszerszámot, selyem szalagot, finom rézcsattokat hámokra. Asztrákán bőröket, pléh kalánokat s minden várkatonának egy pár kés, villát réz szegekkel kivert csont tokokba . . . A szekeret vonó, hosszú sörényű, apró, de izmos lengyel lovak nyugodni fognak néhány nap a mindszei vágy újmajori istállókban s aztán mielőtt a fagy beállana, néhány hordó tarczali jó borral vissza indulnak a Poprád és Dunajecz völgyén.

Nagy gond van fordítva a halastavakra az Újmajorban (ma Hotkócz), Mindszenten és Zsegrán, mert a böjtöt pontosan megtartották a szepesi udvarban, s így a hal fontos szerepet játszott a háztartásban, szintűgy a rák és a habarinyicza (tengeri pók), melyet Velenczéből Pozsonyon át szereztek be. A halastavakat pedig mind Csáky építtette, mert adatunk van, hogy az utolsó Thurzók idejében semmiféle hal se volt kapható Szepesvárában. Azt is tudjuk, hogy *szarvasgomba* bőven termett a XVI. és XVII. században a felső-magyarországi nagy erdőségekben; adataink vannak Szepesvára környékéről, Liptó-Turócz vármegyéből — s nemcsak hogy kellemetes csemege nek, de egyszersmind sok mindenféle betegségben gyógyszernek tartották. És Pozsonyban az apácának, Erdélyben vagy Krakkóban az édes anyának alig lehetett kellemetesebb ajándékot küldeni, mint néhány font friss szarvasgombát. Az is említésre méltó, hogy nem kutyákkal ke-resték, mint Erdélyben a fogarasföldi és csikszéki erdőségekben egész e század elejéig, hanem kitanult erdőpásztorok voltak, kik a föld felszíné-

ről, vagy ki tudja, minő sajátságairól ismerték meg a helyet, hol méltó lenne utána ásni.

Ugyancsak a háztartás tekintetéből a várúr különös pártfogása alatt állottak a téli melegágyak, melegházak és virágházak. Kertészt Pozsonyban vagy Bécsben fogadtak s Csáky ezek készpénzfizetését valószínűleg sokallván, új kertészét 1648-ban úgy akarta felfogadni, hogy télen át lássa el a vár konyháit zöldséggel s a mit el tud adni, az legyen az ő fizetése. Erre azt felelte a kertész — írja Méray Pozsonyból — hogy akár Bécsben, akár csak Pozsonyban is e feltételt szívesen fogadná, de Szepesvárában és majorjaiban akár mennyit termesztene, nem tudná hol eladni. És így csak a pénzfizetés mellett kell maradnunk.

A mi a vár személyzetét illeti, eleintén a mint láttuk, csak mintegy 50 katona volt az alsó és felső várban együtt véve, a cselédség száma sem volt több, de e szám mind szaporodott s 1644-ben Csákynek magának 100 várőre¹ s mintegy 80 cselédje volt, s minden bizonynyal az 1657-ik éven túl egész haláláig mind csak szaporodott az őrség száma, nem is számítva, hogy néhány császári német katona is mindig volt udvarában. Elgondolható, hogy a mint fiai is nőttek s őrsége is szaporodott, valami nagyon csendes élet nem lehetett az udvarban, habár úgy hiszem, hogy benn a várban nagy fegyelem alatt tartotta katonáit.

Képzeltető azonban, hogy mikor második feleségét, a szép ifjú Perényi Máriát nőül vette,

¹ Lásd a névsort a kassai ltrt, fasc. II. nro 122.

jeles mulatságot rendezett várában, de még inkább mikor harmadik nejével, a gazdag Mindszenti Krisztinával tartotta menyekzőjét, kinek már egy kissé mutatni is akarta a magyarországi urat. Általában Csáky az akkori kor általános szokása szerint szerette a boritalt s betegségei, melyekben szenvedett, mind származhattak a sok boritaltól. Szemfájás, sciatika, köszvény és vízkór-ság mind könnyen szármáznak a sok borivástól. Anyja sokszor írja, hogy ne igyék mértéktelenül, legalább a míg beteg, mérsékelje magát; s ebben egyenlő volt az öcscse László, Wesselényi a nádor, hát még a Thurzók, a Czoborok, a Nádasdiak, Esterháziak, s megannyian mind, mind.

Ferencz úrfi Bécsből haza került, már húsz éves múlt s talán jószágot kér, talán osztozást sürget, nem lehet tudni, de apa és fiú összevesztek. Nemcsak nem akarja nőül venni az úrfi, a kit számára apja, anyja választott, de Isten bocsássa meg, a kinek a gondolat vétke, apja azt mondja és írja, hogy: fia gyilkosokat fogadott az ő megölésére. Sehol semmi adat, csak az apa leveleiben. Senki se hiszi, még Vadas Gábor se, de elég az hozzá, az apa és várúr egy személyben fiát az alsó vár egyik börtönébe záratta, hónapokon át ott tartotta s képzelhető, hogy nem volt a várban senkinek víg napja, míg az úrfi fogva volt. Az úrfi kétszínű megtérése és az ősz várnagy Vadas Gábor pártfogása a börtön ajtóit kinyitotta, látszólag megbékéltek s Ferencz úrfi egy pár inas s öt-hat katona kíséretében elindult Szepesből Leleszre, hogy onnét Simándi püspökkel leánynézőbe menjenek Homonnára . . . de pár nap múlva a lovas katonák visszatértek, jelent-

vén, hogy őket az úrfi Kassáról elbocsátotta. Aztán megjött a jó Simándi püspök is, megmondván, hogy ő nála nem volt az úrfi, de neki megírta, hogy ne is várja, mert neki nem kell a Homonnai kisasszony, s mikor ő e levelet olvassa, már akkor Bécs tájéka felé vándorol. Szóval világos lett a dolog, hogy Ferencz úrfi az apai háztól elbujdosott. «Nem lehet szánakodás nélkül látni azt a megszorodott öreg embert», írja Wesselényi Ferencz ez időben Csákyról Zákány Andrásnak. Tehát akármilyen kemény volt leveleiben és idegenek előtt, rokonai s a közelállók jól látták nagy szomorúságát. Csak tíz év múlva tért vissza az apai házhoz az elbujdosott fiú.

Nem sok idő múlva Ferencz úrfi elbujdosása után ismét nagy felindulás volt az elcsendesült Szepesvárában. A gróf egyik komornyikát beküldötte volt Eperjesre, hogy ott néhány ezer forintot vegyen át, vásároljon az udvar számára néhány vég posztót s a többi pénzt hozza haza. A komornyik el is ment, fel is vette a pénzt, a posztót is beszerezte s három vagy négy német¹ katona kíséretében egy szekeren csendesen jödögelt haza felé. A Branyiskón nem messze a tetőtől, négy rabló támadta meg őket, a német katonák elmenekültek az erdőbe, a komornyikot *Hawronko* nevű rabló lelötte s a pénzt és posztót elrabolták. Képzeltető, mily haragos lehetett az örökös főispán és csak a szomszédban lakó várúr, midőn értesült, hogy 900 tallér ezüst pénze s néhány száz aranya és posztója oda van, annyi-

¹ Lásd a tanuvallomást az okiratok közt.

val inkább, mert a rablógyilkosoknak sokáig nyomára sem jutottak, míg végre a posztónak egy részét megtalálván, a gyilkosokra vezetett.

Mindezek mellett azonban szép napok is voltak Szepesvárában. Csáky idejének nagy részét munka közt töltötte, nincs oly szakasza életének, melyből levele ne maradt volna korunkra, azonkívül mint tárnokmester, temérdek ügyét intézte el a királyi városoknak, sokféle perei voltak tisztjeivel, jobbagyaival, rokonaival, a fiscussal, lengyelországi bérlőivel s minden kis papíron látjuk keze nyomát. Ha magára volt, mint a világon minden eszes ember, meg tudott lenni egyszerűen úgy az életben, mint a lakásban, ruházatban, s mint munkaszerető embernek nem is sok ideje maradt a személyes fényezésre; de aztán ha házából kiment, ha Pozsonyban, Bécsben járt vagy ha vendégek látogatták, szerette, hogy bámulják szép ruházatát, ékszereit; hogy szépnak találják hintóját, lovait s dicsérik cselédeit, borait és szakácsát. 1660 június első felében vendégei voltak gróf Wesselényi Ferencz és neje gróf Széchy Anna Mária, Souches (Zuza) tábornok, Zichy István kamaragróf s bizonynyal több más vidéki főúr és uraimék, kik a szepesváraljai székesegyházban együttesen misét hallgattak; az egész társaság együtt áldozott meg és ezt a várbán lényes lakoma követte. Ekkor Csáky a királyi hadsereg részére 500 kassai köből gabonát ajándékozott s a vezérek t. i. a nádor és Souches csak június 11-én indultak Kassa felé.

És e napok más tekintetben is nevezeteseke valának a várúrra nézve, mert a vendégek ekkor hozták haza Csáky Ferenczet, az elbujdosott

fiút, kivel atyja ez idő szerint ki is békült. Ugyanazon augusztus utolsó napjaiban Csáky Ferencz, mint atyjának képviselője, a maguk és sógorasszonya Lónyai Margit birtoka után járó banderiummal, 300 fegyveressel indult a Wesselényi táborába, hogy Mársnak mesterségében a hős nádor kapitánysága és vezérlete alatt gyakorolja magát.

Október 2-án pedig megint nagy társaság volt Szepesvárában, ifjabb Csáky Istvánnak nejétől Lónyai Margittól negyedik leánya születvén, Pál-falvai János püspök és szepesi nagyprépost keresztelte Máriának, kinek is keresztszülei voltak a személyesen jelenlevő gróf Nádasdi Ferencz judex curiæ uram és kedves felesége.

ÖTÖDIK RÉSZ.

AZ ERDÉLYI BONYODALMAK. CSÁKY ÚJABB SZEREPLÉSE.
AZ ERDÉLYI VIHAROK LECSENDESÜLNEK. CSÁKY HALÁLA. 1657—1662 (nov. 10-én).

I.

Már az 1656-ik év végén, midőn II. Rákóczi György szép sergét gyűjtögette össze Erdélyben és kifelé készült, Pozsonyban és Bécsben sokan meg voltak győződve, hogy édes atya nyomdokain indul s talán meg sem áll, míg Felső-Magyarországot meg nem hódítja. Csákynek azonban Szepesvárából kelt levelei megnyugtatták a derék urakat, hogy ne féljenek, mert Rákóczi most más irányban indul s nem is gondol a császár ellen való támadásra. Úgy is történt, Rákóczi Máramarosvármegyén keresztül Lengyelországba ment, állítván s képzelvén, hogy őt a lengyelek királyukká teszik. Miként végződött e céljaiban és eszközeiben egyaránt elhibázott hadjárat s mennyi szerencsétlenséget okozott szegény Erdélyországnak, mindenki előtt ismeretes. Csákyt a magánügyei közé beágyalt Csákyt egészen felvillanyozta Rákóczi bukása, s úgy tetszett neki, mintha biztosan látná végét legnagyobb ellensége a Rákóczi-ház fényes pályájának. Egyebek közt egy levele

maradt 1657 végéről, melyben határozottan kifejezi, hogy Rhédei Ferencznek fogja pártját Rákóczi ellen s egy más levelében a következő év elején bosszankodással említi Rhédei gyávaságát és elégtelenségét. Azután pedig teljes odaadással dolgozik Barcsai Ákos mellett, kit szeretne minden módon a töröktől elszakítani s a magyar király védelme alatt az erdélyi fejedelemségben megtartani. Való igaz, hogy politikája nem a legtisztább és correctebb, mert Rákóczinak szemére veté ő is — és több erdélyi és magyarországi úr is — hogy miért fészkelődött, nyugtalankodott, s hogy miért kelle néki a töröktől elpártolni? Barcsainak pedig szüntelen tanácsolja, hogy vesse magát a Leopold karjaiba s a törökkel ne színeskedjék, még csak ne is kacérkodjék. Egy-egy tekintetre úgy látszik, mintha nála a fődolog nem is a Rhédei vagy Barcsai boldogulása, hanem a Rákóczi bukása lett volna.

Rákóczi pedig kapott fűhöz-fához s 1658 aug. 20-án valamelyik híve által Tasnádról magához Csákyhoz is írat, izenvén különféle politikai híreket, az egész levél borult kedélylyel van írva. Csáky valószínűleg rideg hangon válaszol. Ugyanazon év aug. 26-án Rákóczi Székelyhídról Zákány Andráshoz így ír: «20-án írt Kd levelét vettük az inclusával együtt, mi nállunk nincs feledékenységekben Kd mi kezdtünk vala lenni Kd elfelejtett jóakarói. Csáky uram írását látjuk. Hallottuk némely emberek s még magyarok ama vélekedését: az Isten büntetett meg, hogy ő felségének az ausztriai háznak szolgálni nem akarunk az jóért háládatlansággal fizetünk. Háládatlan embert nehéz a földnek hordozni. Mikor azért

hát ne is segítsenek minket személyünkért, de magokért, a keresztyénségért; mert ha mi veszünk Jenő, Várad, ez darab föld, oda Magyarország. Igazán írja Csáky úr két sz—r között vesz el az sz - - os. Ő kigyelme igaz jó magyar, intencióját bárcsak 300 muskaterossal segítené. Ime négy-öt nap alatt Jenő az ebektől megszállatik. Igaz magyarok ha behunytt szemmel nézik, nagy számadás. Im csötörtökön Debreczenhez szállunk, hadaink oda gyűlnek, hétfőn a Körös mellé szállunk, a mit cselekedhetünk, igaz magyarul cselekeszszük. Már Erdély néhol füstötvetett. Kevés magyar, ki érezze, ha szájával szánja is cselekedtetl oltására nem igyekszik. Mi már elszántuk magunkat szegény hazánk oltalmára.»

Várad i táborából pedig 1658 szept. 10-én így ír Pethő Zsigmond vicze-kapitányhoz:

«Im sietséggel írtunk érsek úrnak, Nándor Péter uram hozta levelekre töttünk választ, kérjük Kdet posta útján küldje fel. Úgy hozák híret, hogy a tatár kán is Erdélyben. Az Tisza vizét is akarnák gázló-e vagy uszó meglátni. Váradot megpróbálják. Mi e nagy terhet nem bírhatjuk, mert csak mi személyünkre lenni, e nehéz. Nem híven mi írásunkat keresztyéni indulatból lenni az emberek, keresztyéni intencióink balogul magyaráztattak. Hordják az ebeket, valóban minden nap ölik. Vezér erejétől nem félnénk, csak tatárkán ne jőne. Ki igaz magyar, nyissa fel szemét. Az nehéz mi vonjuk az igát, szánjuk hazánkat, mások vagy ítélnek, vagy élni akarnák világukat.»

Rákóczi szerencse-csillaga gyorsan haladott aláfelé s a következő 1659-ik év rá nézve a kétségbeesett küzdelem teljes éve volt. Ez év jan.

3-ról intéztek hozzá az erdélyi rendek egy terjedelmes repræsentatiót, melyben elősorolják bűneit, szemére vetik önzését, önfejűségét, a portához való hűtlenségét, s kéri, hogy térjen magába, hogy ne daczoljon, csendesedjék meg stb. Elbúsulás hangján írott, vallásos idézetekkel tarkázott okirat. Ugyanazon 1659-ik év május 30-án Rákóczi a konstantinápolyi angol követhez írt, hogy szóljon mellette a szultánnál és 31-én a budai nagyvezérhez ír oly megalázódással, mely alig megfogható, ismételve benne: «osculans manus celsitudinis vestræ.» A következő hónapban pedig nem közvetlen ugyan, de közvetve erős nyilatkozatra kényszeríti Csákyt. Azt kérdezteti tőle Zákány András által, hogy miért oly nagy ellensége néki, miért pártolja Barcsait, mikor ő soha se vétett néki? Erre aztán Csáky jun. 27-én így felel Zákálynak: «Irja Kd, hogy Kd ura Rákóczi György uram panaszolkodott volna én ellenem, azt mondván, hogy sohasem vétett nékem, véteni sem akart, mégis az erdélyi fejedemet Barcsai Ákost ellene tanácslom. *Ugy vagyon a miben nem véthetett, abban nem vétett, de a miben véthetett, mind atyja és maga is azt el nem mulatták.* Kiről ugyan mint privatumról hallgatnom illik, pro nunc inkább, mintsem azokat detegálnom, várván az iránt is Istentől satisfactiomat annak idejében. Hanem a közjóra fordítom elmémet és nyilván jelentem Kdnek, hogy annak vagyok köteles jóakarója, a ki a szegény hazának, Erdélynek, nem romlására és pusztítására igyekezett, hanem inkább megmaradásában munkálkodott, nemzetünknek is veszedelmét távoztatta s nem kereste. Ezekre nézve ezután is ezen álla-

potban akarok megmaradni és az én uramhoz királyomhoz, úgy igyekezem kapcsolni több velem egyező jámborokkal együtt az én tehetségem szerint az mostani erdélyi fejedelmet Barcsai Ákos uramat öngát, hogy teljes élete nevezetes hasznára legyen hazánknak s nemzetünknek.» Szóval az erdélyi viszonyok és bonyodalmak Szepesvár urát magánviszonyai közül kiragadván, még egyszer ismét a politikai harczosok közé elegyítették. És a mint az erdélyi állapotok zavarodni kezdtek, egyszersmind a pozsonyi és bécsi urak nagy bizodalommal, mondhatni bensőséggel kezdtek Csáky uramhoz fordulni. Tudták ugyan, mint egyik levél említi, hogy «ante omnia» Rákóczi ellenes, de azt is tudták, hogy Erdély viszonyait legjobban ismeri s legbiztosabb és leggyorsabb hírei neki vannak. Míg azonban Rákóczit balsorsa utolérte volna,¹ közbenesőleg a bécsi udvarnál hirtelen csak az jutott eszökbe, hogy hátha Rákóczit meg lehetne menteni és a királyi udvarhoz csatolni, hogy úgy mondjam, ideig-óráig divatba jött a Rákóczi pártolása. Sok befolyással lehetett e hangulatra a Rákóczi-ház kincstára, a megrettent Lorántffy Zsuzsánna és fia szükségparancsolta bőkezősége, ép annyival a kincstár híre és a bőkezűség reménye, nem kevesebbel Báthori Zsófia vándor papjai s némileg az apa emléke, kit annyiszor kísért a siker. Wesselényi a nádor, Lippai az érsek, Szelepcsényi a kanczel-

¹ Rákóczi még egy évig hánykódott végzeteljes sorsa hullámai közt, míg végre a következő 1660-ik év május 22-én Monostor és Fenes között Kolozsvár közelében vívott utolsó csatáját elvesztvén, maga is terhes sebeket kapott, s hí katonái által a harczolók közül kimentetvén, 18 nap mulva, jun. 7-én Váradon, neje Báthori Zsófia karjai közt 40 éves korában meghalt.

lár, marquis Gonzaga Hannibal tábornok (a néh. gróf Csáky László veje) s mások is mellette kezdtek nyilatkozni.¹ Lippai maga ír Csákyhoz 1658 elején: «Mik történtek Erdélyben, tudom értésére vannak jobban Kdnek. Maga adott hírt ide az fejedelem (Rákóczi), hogy ő fegyverrel vette volt körül Medgyest, kire nézve meghódoltak neki mind az városok, mind Rédhei uram, és hogy bírja ismét Erdélyt. Segítséget kér ismét ő felségétől tartván az töröktől. Ajánlja magát a religio dolgában és más hívségében is. Nem kicsiny difficultás megsegíthetjük-e mi őket elegendőképen az török ellen? Kell-e minékünk óérette belevesznünk a törökbe? Örömet érteném a Kd bölcs discursusát és opinioját eziránt. Fenyegetőzik olyannal is, hogy ha segítsége nem leszen, accommodálni kell magát az törökhöz, ha szintén ellenünk parancsolja is. Rhédei uram is igen puhán üli az lovat, könnyyen ki hagyja magát emelni az nyeregből. Tartok tőle, hogy mind magát, mind minket nagy galibába ne keverjen az jó Rákóczi stb.» Ez a levél azonban csak a Csáky szája ízéhez volt alkalmazva, mert az érsek semmiképen sem akart volna Csákyval szakítani, holott Rákócziért többet tett, mint e levél mutatja. Nagy szívességgel fogadta Rákóczi követét, mindent ígért, mindenre kötelezte magát, s a segítségadást is kilátásba helyezte. Csáky ezt jól tudta s el is szomorodott a dolgon, maga részéről pedig mindent elkövetett, hogy az ellen-fejedelmet Barcsai Ákost a bécsi udvarral elismer-

¹ Lásd Wesselényinek egy levelét Rákóczihoz 1659 június 8-án, ép a forduló ponton, a mellékletek közt.

tesse, de bizony csak kevés sikerrel. Lippai után Szelepcsényi a kancellár talán még Rákócziánusabb volt mint maga Lippai, s Csáky aztán a legfőbb papoktól — máskülönben legjobb akaróitól — némileg elfordulván, 1659 ápril havában Kisdy Benedekhez írt, ki akkor czimzetes egri püspök volt: «Az inclusát szomorú gondolkodásim után akarám Kddel közlenem in Confidentia elmúlt öt egész hete, mióta az erdélyi fejedelem Barcsai Ákos úr bizonyos embere által megizente ő felségének, az érseknek és Palatinus uramnak is ezt a hírt,¹ de könnyen bocsátották fülök mellől, lássa azért az Isten az magyar nemzetnek ügyefogyott voltát, kinek veszedelmén örülni látszanak az keresztyén nemzetek, sőt az magyar vezérek is, és ugyan cooperáltatni ismertetnek tovább-tovább való veszedelmére ez nyomorult hazának.

Atila igen méltán flagellum Dei volt, de ő utánna Rákoczi Györgyhöz hasonlóbb Atila senki sem volt. Talán ezt vették eszékbe az keresztyén nemzetek és Magyarországnak minden protectori, mert ime szemünkkel látjuk, hogy minden nagy tisztokban Rákoczinak látszanak faveálni cum manifesto periculo Patriæ et gentis hungaricæ. Az erdélyiek igen temérdeken és igen keservesen panaszkodnak az magyarországi nagy urakra, hogy ha azok nem biztatták volna Rákoczit haszontalan ratiojokkal, az ellenségnek lova lába Erdélyt nem tapodta volna.

Ezek így lévén, mit kellessék nekünk magyari

¹ Minden valószínűséggel a bizonyos hír, hogy a török Váradot is ostromolni akarja.

uraknak úgy mint öreg embereknek Kdnek, püspök Pálfalvi úrnak és nekem is esküdt tanácsuraknak cselekednünk, kik Rákoczi adományával sem lelkünket, sem testünket meg nem terheltük és idvességünkön kívül semmit inkább nem ohajtottunk, mint édes hazánknak békességben maradását? Nem volna-e jó, ha ő felségének erős optestatioval keserves levelet írnánk, exponálva a reánk következő nagy veszedelmet, melyben ő felségének is nem lehet már semmi kétsége. Mert uram ha csak hallgatunk, mi is néma ebeknek mondatunk érette, méltán is, mert láttatunk várni, hogy szánkba repüljön a sült madár. Erről megbocsásson Kd, mert az fájdalom mondatja vélem inkább magamra értem mint Ketekre. Holott Ktek megfelel papi hivatalának külsőképen is, de én unico et singularis többire mazur ember lévén vállam vonításával, keserves gondolkodással töltöm napjaimat, semmit az én kegyelmes uram nekem nem parancsolván, sőt az mikor írtam is, soha csak egy levelemre való válaszat is meg nem érdemltem. Kire nézve magános levelemmel meg nem merem ő felségét találni akármely nagy dologról is, noha bizony nevezet szerint megmerném írnom, kikre vetnek a szegény megromlott Erdélyiek és Magyarországiak is. Választ várok Kdtől.» E levélre Kisdy Benedek püspök uram is elkeseredett hosszú választ ír; egyebek közt írván: «Én is csodálkozom rajta édes gróf úr, hogy annyira félretétetett emberek vagyunk az oda fel való uraknál, hogy nem hogy tanácsokba hívnának bennünket, de csak opiniot sem kérdenek tőlünk, s a mit végeznek, nem is akarják velünk közleni, moga talán et nostro sequeretur

de vulnere sanguis. Rákoczi fejedelem felől én mindenkor olyan értelemben voltam, hogy Isten ellen tett vala, félős most is ellene vagyom, azért veszté el fejedelemségét, azért vágatá le s rab-ságra viteté nemzetét, többet egyszer is máskor is százezernél, azért égetteté el országát, azért adatá a pogánynak kezébe szép végházait s félő, hogy még mind ezeknél fájdalmasabb ne legyen az utolsó pecsét! Ugy látom, hogy megvetett fia Rákoczi az Istennek és valameddig Istenhez meg nem tér, akár mint faveáljanak neki, akár mint segítsék, akár mint igyekezzenek ötöt észére hozni, de a mint az írás szól: *«Nemo potest corrigere quem Deus despexit»*.

E levelek Csáky hirtelen gyanakvó és hirtelen haragvó természetét bizonyítják, mindig látott titkos ellenségeket, mindig hitte, hogy őt üldözik s csak az ő bosszantására pártolják Rákóczit most is három-négy hét óta nem kapott levelet s már kész volt, mindenfelé rémeket látni, sőt kész volt bizonyos ellen-ligára is, szerencsére a derék Kisdynek nyugodtabb eszejárása lévén, kitérőleg felelt s az ő felsége személyéhez külön felíratnak nem látta még idejét és nem is kelle sokáig várakozni, pár hét mulva özönnel érkeztek az értesítő, tudakozódó és tanácskérő levelek gróf Porcia az államtanács elnöke, gróf Nádasdi, gr. Rottál, Szelepcsényi a kancellár, gr. Wesselényi a nádor, majd maga Leopold is írt Csáky-nak. A válaszokból, melyeket a levelekre fogalmazott s a részint eredetiben megtalált levelekből látszik, hogy Csáky a dolgokat szemmel tartotta s tudott mindent. Csak egy szempontból látott homályosan, hogy t. i. minden esetben és minden

fordulatnál Rákóczi-ellenes volt s e miatt Barcsai gyengeségét, kétszínkedéseit és alkalmatlan voltát későcskén vette észre.

Egyebekben mint jól értesült, okos, tapasztalt ember, tapintatos, sőt bölcs tanácsokat adott. És bizonyynyal az udvar elég jól választott, mert az erdélyi dolgokat, habár 1630 óta nem is volt Erdélyben, jól ismerte, s az udvar tanácsosai között mindenesetre legjobban. Minden úton összszerelte a tudósításokat s a fentemlítettekén kívül szorgalmasan levelezett *Budai Zsigmonddal*, egy máramarosvármegyei művelt okos emberrel, ki Barcsainak volt jobb keze s kinek neje és gyermekei Szepesvárott voltak elhelyerve. *Kemény Jánossal*, ki már tatárrabságában határozottan kezdett fejedelemségre törekedni. *Zichy Istvánnal*, ki ez időben pozsonyi kamarai gróf volt s Souches táborában kincstartó, eszes, okos úr, a hírneves gróf Zichy családnak felemelője, mondhatni második alapítója. *Gersei Pethő Zsigmond* kassai alkapitánynyal, kinek felesége s gyermekei e háborús idők alatt szintén Szepesvár falai közt voltak. Ez a Pethő azonban kissé kétes jellemű embernek látszik, mert II. Rákóczi Györggyel is a legszívélyesebb levelezésben állott, s Rákóczi leveleit részint eredetiben részint hű másolatban mindannyiszor megküldte Csákynak.

Végre *Wesselényivel* a nádorral, ki eleintén Rákocziánus volt, hogy miért, bajos lenne megmondani, mert nádorrá választatásának ugyancsak nem örvendett volt Rákóczi. Később 1657 után Rákóczinak vált szükségessé a jó barátok keresése, s így a nádort is megtalálta, s minthogy éppen divatban volt Rákóczi, Wesselényi is egy

ideig mellette nyilatkozott. Az udvaroncok azonban, kik közé ekkor a nádor is tartozott, jókor észrevévén, hogy a Rákócziak hajója sülyed, rendre ott hagyták s több-kevesebb ügyességgel más pártokhoz csatlakoztak, így Wesselényi is újból Csákyval kezdte az atyafiságos levélváltást, mely aztán egész Csáky halálaig tartott. Levelezett továbbá Csáky *Bosnyák Péterrel* a nádor egyik titkárával, *Rhedei Ferenczczel*, *Haller Gáborral*, saját udvari tisztjeivel, várnagyaival, papjaival, kik mindenről értesítették, s így lehet állítani, hogy ő ez időben a legjobban értesültek közé tartozott s mint ilyen, alapos híreket közölt az udvarral is.

Ha már e levelezések nagy része kezeink közt van s biztos ítéletet mondhatunk róluk, úgy egészben, mint egyenkint, meg kell vallanunk, hogy e számtalan levél majd mindenikében van némi irányzatosság; egy-egy kis koholmány, másokban kétség, ingadozás s mindenikben igen sok bizonytalanság. Úgy hogy csak e levelek együttesége adja a helyzetnek valódi képét. Igaz, hogy a diplomatai üzelmek nyelve nem volt úgy kifejlődve mint ma, s általában nyelvünk sem volt oly szabatos mint ma, sok szóval éltek az akkori írók, s mindez nehezítette a megértést, a vett adatokra való építhetést, de mindazonáltal el nem tagadhatjuk, hogy a sok szó, a sok oda nem tartozó részlet s hogy kimondjuk a szót, a sok vétlen vagy szándékos hazugság csaknem használhatatlanná tette gyakran a legszebb és leghosszabb levelet.

Csak magát Csákyt vegyük, hogy mily szép mondásokkal, példabeszédekkel, pozitív ígérekkel

és argumentumokkal ellátott leveleket írt Barcsai mellett, mígnem észrevette, hogy minden hangzatos ígéretei mellett is a katolikus ügyben semmit se tett, hogy a királpártiakkal való levelezését, viszonyát mindig nagy titokban őrzi és semmi kívánságoknak sem tesz eleget, ellenben a török vezérek legörültebb parancsait is kész teljesíteni, a törökökkel való beszéde, írása őszinte igaz, míg őket csak hitegeti, felülteti s bolondítja. Most századok után bizton látjuk, hogy Csákynak is minden Barcsai mellett írt levele, 'ép oly mértékben, vagy tán még inkább volt Rákóczi ellen írva, mint Barcsai mellett, de az akkori urak nem ítélték oly tisztán, mint mi, nem látták a különböző s ellenkező levelek tömegét, s nem csoda, ha ideig-óráig hol ennek, hol annak a részére működtek. Vajjon ha II. Rákóczi Györgynek, Barcsai Ákosnak elébe tartanók azt a sok levelet, melyet időnként vagy néha ugyanazon a napon és órában a török pasáknak s a keresztény főuraknak Bécsbe vagy Pozsonyba írogattak, nemde nem elszörnyűködnének-e ez ellentéteken ők maguk? És ha megkérdeznők őket, hogy ily egymást kizáró hódolati nyilatkozatok közt, hol marad a férfi, a hazafi jelleme, s mily eszközök maradnak az egyén birtokában, melylyel a hatalmat fentartani, s az ügyet győzelemre lehessen vinni, s ha megkérdeznők, hogy melyik félnek volt igaz joga bennök bízni — tudnának-e megnyugtatólag felelni?

Rottál egy alkalommal azt írja Csákynak, hogy az Erdély felől érkező híreket Bécsben nem kezdik hinni. Csáky e levél oldalára ezt jegyezte: «Ha Leopoldisták volnának, hitelt adnának az én

írásimnak, de mivel corpore et animo Rákoczisták, nem kívánom, szükségesnek sem tartom, hogy szeressenek.» Volt e vádban valami, mert Rákóczi gazdag ajándékai még akkor dolgoztak, de hát az is igaz, hogy az udvarnak semmi oka sem volt Barcsaihoz átcsapni; nem ismerték, török creaturának tartották, s nem volt annyi okuk a Rákóczi odahagyására, mint Csákynek a gyűlöletre. Mikor aztán szegény Rákóczi a fenesi mezőkön elbukott, persze előbb ezt is sokáig nem hitték, készek voltak Barcsait is elismerni. Egy oly orthodox conservatív észjárású udvarban mint a milyen a magyar királyé volt akkor, sokkal nehezebben változnak a vélemények, mint a hadiszerencse az erdélyi apró csatatéereken. És ha nagynehezen sok hányás-vetés után valamit határoztak, ugyancsak legyen esemény, mely ellenkező, vagy csak más határozat hozatalára bírja a magyar király (s egyszersmind német császár) államtanácsát. Ha pedig egyszer egy ilyen fő-főudvari tanácsban valamit elhatároztak, azt minden loyalis egyénnek úgy kellett hinni, tudni, beszélni, írni, a mint elhatároztatott, semmit se gondolván a dolgok reális igazával.

Egy érdekes példát szolgáltat ez udvari fel fogásra gróf Rottál János államtanácsos úr, kinek Csáky az egész 1658 és 1659 éven át írogatja, hogy a török Várad ellen készül s azt így meg úgy, meg kellene segíteni, muniálni stb. Rottal ezt mint elfogadott tényt vitatja, tovább beszéli, tanácsot kérd és ad, szóval a török e szándéka felett még csak kétkedni is Rottal és Csáky közt szóba se jö s nem is jöhet oly emberek között, kik bizonyos dologról ily behatóan tárgyaló leve-

leket váltanak. De az udvar körül furfangos törökök, gyáva diplomaták, rest német generálisok, vagy a jó ég tudja kik, Rákóczi halála után elterjesztik *s el is fogadják* ez okos hírt, hogy: «nem is igaz, hogy a török Váradra készül, hisz már Rákóczi meghalt, a nagyváradi vár s Erdély mind a Barcsaié, hát miért háborgatná őt a török, egy szóval nincs miért sietni s tán jó volna bele se elegyedni a dologba stb.» Ez volt a legkönnyebbnek látszó s legközelebb fekvő politika, és természetes volt, hogy így gondolkozzanak a közönyös németek s hogy így higgye s nyugtassa meg magát az udvar és a jó király.

De hát Rottál, ki kedves édes sógorával e tárgyról beható levelezést folytat csaknem naponta, ki Budai Zsigmondtól, Semper Györgytől személyesen tudta, hogy szép török tábor megy Várad alá, vajjon köteles volt-e hinni az udvar e legújabb léha hírét? Vagy nem kellett volna-e legalább a sógorának egy panaszos levelet írni, hogy ő gyenge, hogy az áramlatnak nem képes ellentállani s így vagy úgy kezdjünk egy sikeresebb actiot stb . . . Nem.

Gróf Rottál János úr mikor már a török Váradot körülvette s irgalmatlanul lövette, így ír Csákyhoz: «*Nem is vélem, hogy a török Váradot megszállja*».

Erre aztán Csáky is fordította urbanus pennáját s egy oly goromba levelet írt Rottál uramnak, a milyet éppen megérdemelt. «Oh átkozott kése-delem, oh félelmes resolutiok, nemcsak mi veszünk el, de a köztünk levő német ármáda is el fog veszni döggel, éhséggel!» kiált fel levelében a haragos vén ember, pedig megérdemelte volna,

hogy a váradi ügyben minden szavát parancsként teljesítették volna.

Jókor megjelentette a török szándékát, megmutatta a segítség útait, módjait, kész volt maga is minden áldozatra, saját fiát állította a harcz-térre 300 jó lovassal, azonkívül pénzt, gabonát adott bővön, egész vára s közelebbi majorságai olyanok voltak, mint valami táborszertár; itt takarították, kefélték, nyirták, vasalták a lovakat, ott kovácsolták a kopjákat, varrogatták a sárgapiros lobogókat, sütötték a kenyeret, készítették a ruhákat, míg végre a csak nem rég hazatért ifju gróf Csáky Ferencz 300 jól felszerelt katonával indul meg lefelé a regényes Hernád völgyön. «Azt akarom — írta az öreg Csáky Wes-selényi nádornak — mindenki ismerjen reá, hogy az én fiam érkezik.»

Váradot azonban nem lehet megmenteni, de a fájdalom, melyet elvesztése felett érzett, el se foglalhatta szívét, új izgató hírek érkeztek az ő Szepestvár falai közé. Az egyik az, hogy Barcsaiban csakugyan mélyen csalódott, a másik az, hogy Kemény János, ki eddig csak úgy meghúzza magát, éldegélt Aranyos-Medgyesen, egyszerre a tettek mezejére lépett s megindult, hogy Erdély fejedelmi trónjára üljön.

Érdekes és szép vonás Kemény János magaviseletében, hogy ő bár elkészítette volt már híres röpiratát, melyben I. Rákóczi Györgyöt minden fejedelmi cziczoma nélkül s nagyemberi tulajdonaiból ugyancsak kivetköztetve mutatta be a világ előtt, (mit azonban kortársai nem ismer-tek volt) s bár eléggé nyersen írogatott fogságából is, s azután is az ország rendeihez, mely

írataiban legkevésbé sem kimélte II. Rákóczi Györgyöt, mindezeneken felül épen nem igyekezett elhallgatni, hogy a fejdelemségre vágyik, mely ötöt meg is illeti, sőt midőn mindkettő hívta a békéltetésre, ki is ment volt a Maros-Vásárhelyt tartott gyűlésre, mindazonáltal míg II. Rákóczi György élt, egyetlen pozitív lépést sem tett a fejdelemség elfoglalására.

Mikor azonban Rákóczi elpusztult s Várad el-estével Barcsai lehető népszerűségének utolsó foszlányai is szétrepültek, Kemény János is megindult s Barcsai haderejét, híveit s egész fejdelemségét úgy szólva egy diadalmas menettel elsöpörte. «Az erős erdőt szánt, a gyenge sohajtozik», írta klasszikus pennája Csáky, midőn Kemény diadalairól értesült. Kemény ugyanis elindulása napjától kezdve, mint valami felsőbb hatalomnak, minduntalan tette jelentéseit Csáky-nak. «Megy az ország nyugalmanak helyreállítására — kezdi közügyi leveleit — úgy áldjon Istenem, hogy sem fejdelemséget a magam számára nem horgászok, sem semmi egyéb erdélyi eminentiát, és azokból senkit exturbálni nem intendálok; hanem in privato az magam dolgainak kívánok csinálnom securitást az mint lehet és azzal megelégszem» stb.

«Ezek azért uram az intentiok valósággal, de mivel *preter intentionem esnek néha az dolgok, de oculis* nem tudok mit írnom, hanem Kdet nagy bizodalmason kérem tartson engemet bevött favorában és az méltóságosabb helyeken is promoveálja hasznomra foganatos intimatioját és ő fel-sége szolgálatjára való készségemet méltóztassék commendálni, kiben bizony meg nem csalatkozik.

Valamire az jó Isten vezérli dolgaimat, megnyugodva legyen abban, hogy minden alkalmatosságokban fog tapasztalni tökéletes szolgájának magának és kedvesinek is használva. Tartsa az úr Isten kedves egészségben Kdet. (Medgyesen 1660 nov. 20. Kd szolgája Kemény János.)

Habár Kemény levelei is egymást érték, úgy tetszik, Csáky nem beszélt és írt mellette annyi melegséggel és buzgósággal, mint előbb Barcsai mellett s azt írta vissza: «Ne csak ígérjen Kd, tegyen is valamit ő felségéért, a bécsi urak nem igen hisznek az erdélyiek szavának (mintha mondta volna, hogy ő sem igen hisz), mert nem könnyen hisz, a ki nem akar könnyen csalódni.»

II.

Aztán más baja is volt Csákynek. Ferencz fiával megint összezándorodott. Mint tudjuk, Csáky Ferencz megnősült volt, feleségül Czobor Erzsébetet vette s nemsokára fia is született volt István s a Czobor atyafiság az évi 1000 forint zsebpénzt, melyet annak idejében Nádasdi és Wesselényi Ferencz is elegendőnek nyilatkoztatt ki, kevésnek kezdte tartani. A fiatal embert szüntelen izgatták s elindították a hírt, hogy Csáky a nagyobb és kisebb fiát Ferenczet és Lászlót ki akarja tagadni Szepesből és minden szerzeményéből s mindenét a középső fiának Istvánnak akarja hagyni. Arra izgatták Ferenczet, hogy kérjen e részben az atyjától declaratiót s egyszersmind tegyen panaszt a királynál is. Leopold igen bölcsen látta a helyzetet és semmiké-

pen sem engedte annak élesítését, hanem egy igen szépen fogalmazott jegyzékben felhívta Wesselényit, hogy mint rokon, az apát és fiút békéltesse ki s a köztük fennforgó ügyet intézze el. Wesselényi szintén igen szép levelet írt Csáky-nak, melyben két kérdést tesz, igaz-e, hogy Ferenczet ki akarja tagadni és nem volna-e hajlandó az évi-járadékot valamivel fennebb emelni? Csáky válaszolja, hogy soha eszeágában se volt a kitagadás s ő mindenben a III. Ferdinándtól nyert diplomájához alkalmazza magát és ha jó esztendők járnak, az évi összeg felemelését sem tagadja meg, ép így írt az apácának is, jelezvén, hogy ez materiában ez utolsó levele. De a hivatalnok urak Porcia, Rottál stb. még egy-egy kis csendesítő ajándék reményében még néhány levéllel alkalmatlankodtak e tárgyban.

Mikor így Ferencznek is adott egy-két jó szót, pár nappal azelőtt fogadta várába legkisebb fiát Lászlót is, ki Kemény Jánostól két szép lovat hozott atyjának s ki is békültek¹ és jókor, mert már nem vala messze az utolsó határidő.

Csáky az 1660-ik év folyamában gyengülni s betegeskedni kezdett — írja testvérnénjének az apácának: «Nem tudok már lóra ülni, szekeren is nehezen járok csak inkább széken hordatom magamat fel s alá a várból». Ez a hordszék pedig valami jeles portéka lehetett, mert Wesselé-

¹ Később Csáky László nejét, Kálnoki Évát is atyja várába vitte, mert a Zöld könyvben az öreg Csáky ezt írta: «1662 die 1 mai, áldotta meg Isten egy fiu magzattal Csáky László fiam feleségét, kit ugyan azon napen Gábornak kereszteltettünk félelmes állapota miatt udvari papom pater Csehi által. Keresztapja Nemzetes Mariássy Zsigmond viceispán uram volt, keresztanyja az ő keme felesége.»

nyi Ferencz hírére hallván, kérdést intéz egyik levelében, hogy hol és ki csinálta és mennyibe került az a karosszék, melyben Kd magát hor-datja? Bántotta szegény Csákyt a köszvény, a sciatica, s végül vízkórság; melyek utóljára meg is győzték az erős természetű nagy embert, de azért ő ügyeit az utolsó pillanatig szorgalommal vitte; családi ügyeit nagyobbára elintéztén, ismét a Kemény János dolgaival foglalkozott, s ámbár sógorsági viszonyban is voltak (mert Kemény János felesége Lónyai Anna testvére volt az ifjú Csáky István nejének Lónyai Margitnak), mégis a mint fennebb is említém, ez újabb levelekből sem látszik oly bensőség, mint volt Barcsaival, vagy tán hiányzott a Rákóczi ellen való gyűlölet sarkantyúzása? Vagy lehet az is, hogy eleinte csakugyan nem bízott a Kemény ügyében, vagy hogy *a régi dolgok* emlékei is feltámadtak lelkében, mikor a munkácsi ügyekben Kemény János volt az egyik közbenjáró? Hát ha még betekintett volna az elkészített röpíratba, mely ekkor a láda fenekén bujkált — bizony még kevésbé pártfogolta volna *Kemény Jánost*. Mikor azonban Kemény János ígérte, hogy a Barcsai elibe szabott kívánalmakat a vallás dolgában teljesíteni fogja, Csáky újból felszólalt mellette, újból szorgalmazta a segítséget s meg is nyerte, hogy Montecuculit leküldjék, de valószínűleg csak úgy és olyan utasítással, mint egy év előtt Souchest Nagy-Várad védelmére. Nagy-Várad is elveszett s Kemény János is elveszett!

Csákyt mélyen meghatotta volt Barcsai rút megöletése, «ennek nem kellett volna lenni» írja egyik levelében s aztán hónapok múlva is kétszer,

háromszor s mindig méltatlankodva tér vissza e tárgyra. Mert ámbár Barcsayban csalódott s őt személyesen nem ismerte, mint egyik levelében írja, soha sem is látta, de jól esett neki, hogy egykor oly nagy bizodalommal fordult hozzá. Azonban az események haladtak előre a maguk irányukban, Kemény Jánost is utolérte sorsa. A mint tudjuk, Leopold csakugyan nem segítette úgy, a mint kellett volna. Tán félték tőle, hogy mint nagytehetségű ember, ha megfészkei magát, még Bethlen Gábor lesz belőle, nekik pedig csak olyan árnyék fejedelmekre volt szükségük, mint Barcsai vagy a két Apaffi — elég az hozzá, Kemény János is csatatéren vesztette életét, a mit Csáky meghallván, Szepesváráról 1662 febr. 2-án így írt Rhedei Ferenczhez: *«Barcsai uram bús haláláért áldozat kellett. Isten keze volt rajta»*.

Kemény azonban még le se húnyta volt szemeit a nagy-szöllősi csatatéren, már Apaffi Mihály az új fejedelem is elindult keresni Csáky barátságát s hozzá a következő levelet intézte: *«Illustrissime Comes, Domine observandissime! Gróf Tököli (István) uramhoz menvén ki idebevaló gondviselője nemzetes Hedri Benedek uram, értvén utját Kd felé tenni, nem akarók elmulatni mi is ez alkalmatossággal Kdet levelünkkel ne látogatnok és ismeretségébe juttatnok, kívánván Istentől, levelünk találja szerencsés órában jó egészségben Kdet s egyszersmind ismerjen s tartson minket jóakarói közül nem utolsónak, velünk szolgáltasson, valamire érkezhetünk Kdnek kedveskedni készek leszünk, nem kételkedvén Kd is mint igaz hazafia Nékünk s ez hazájának is előmozdítására s nem veszedelmére igyekszik, melyre*

kérjük is Kdet. Kivánván Istentől szerencsés hoszsú életet és egészséget Kdnek. (Datum in civitate nostra Cibinium 1661 dec 2. M. Apaffy.)

Midőn Apaffi egyedül maradt, azt lehele várni, hogy végre lecsendesülnek az erdélyi állapotok, de csak alig hogy újból tüzre nem lobbantak, mert az országot nem akarták oda hagyni sem a németek, kik Keményt segítették s Kolozsvárt, Szamosujvárt, Bethlent és Kővárt tartották elfoglalva, sem a törökök, kik Apaffi mellett voltak s a déli vidékeken táboroztak. Mindkét idegen a másiktól várta az első kivonulási lépést. Ali pasa a törökök vezére, Várad megostromlója keményen fenyegetőzött s az öt év óta irgalom nélkül elcsigázott rendeknek elég okuk volt megijedni, annyi-
val inkább, mert nehányan *Kemény Simon* — János fia — mellé vonták magokat Aranyos-Medgyesre, hol Kemény Simont ki is kiáltották fejdelemmé s a német részről várták a segílyt s ép arra működtek, hogy a német őrséget ne vonják vissza. Ekkor írtak aztán a rendek Kolozsvár mellett fekvő táborukból két gyönyörű levelet Csákyhoz, melyekben az ügy állását részletesen felfejtve, kérték, hogy a királynál eszközölje ki a német katonaság visszaparancsolását. Az első levél vége így hangzik: «Kdet azért bizodalmasan kérjük mind ő felsége s többi méltóságos rendek előtt a dolognak szüksége s mivoltához képest igyekezzék édes hazáját ilyen végső veszedelmét siettető akadályától megmenteni, kiért ő felségének ez a nyomorult haza (ha egyébiránt a rajta való iga miatt nem tehet is) Istenhez való imádságával szolgálhasson. Kdnek is mind Isten megfizeti, mind mi is fejenként hálaadóképen meg igyeke-

zünk szolgálni. Egyébiránt Isten s a keresztyén világ előtt protestalunk, ne nekünk, hanem az feljebb megírt dolognak tulajdoníttassék azok az helyeknek és azok által elsőbben Erdélynek azután többeknek is az keresztyén kézből idegen kézbe jutása. Jó lelkiismerettel merjük mi Kd által ő felségét assecurálni, evacuáltatván azok az helyek a praesidiumoktól, keresztyén kéztől el nem idegenednek, vagyon arról elégséges assecurationk. Az ország követinek jó válaszszaal való elbocsátása felől is ő felsége előtt instaljon Kd, kérjük szeretettel Kdet. Ezek után Istennek gondviselése alá ajánljuk Kdet. (Datum in Castris ad Claudiopolim positis die 3 mensis maii. A.D. 1662. Kdnek mindenkor szeretettel szolgálnak. Háller Gábor. Petki István. Keresztesi Ferencz. Zolyomi Miklós. Bethlen János. Gróf Rhédei László. Bánffy Zsigmond.) A későbbi levél zárszavai csaknem így szólnak: «Kdet azért mint igaz magyart s nyomorult nemzetünknek tökéletes jóakaróját Istenére, lelkiidvességére kényszerítjük, az hol illik törekedjék ez dologban. A mi megmaradásunknak ennél több utját nem látjuk, melyben ha megfogyatkozunk Isten előtt adjon számot azoknak lelke a kik által meggátoltatik. Mi csalahatatlanul elveszünk, consequenter több országok is. Csak hogy ha mi kegyelmességét ő felsége mutatni akarja ne késsék vele mert periculum in mora. Éltesse Isten Kdet jó egészségben. (Datum in Castris ad Claudiopolim positis die 23 maii A.D. 1662. Kdnek szeretettel szolgáló atyafiai Erdélyországának ez mostani táborban jelen levő tanácsi, urai, fő és nemes rendei.)

Ugyanily értelemben írt maga Apaffi a fejde-

lem is: Kdnek mint *magyaros magyarnak* ohajtottuk megírni. Ugy járunk Kolozsvárral is mint Váraddal. Kérem azért Kdet mint nemzetét szerető méltóságos úr embert, az menyire Isten Kdnek módot adott benne az oda felvaló hoszszas consiliumot intse... melyet megcselekedvén egész nemzetének, sőt a keresztyénségnek consulál, minket is magához való kedveskedésre kötelez stb. Így írt Csákyhoz Rhédei Ferencz, így Haller János, stb.

A rendek első levelére azt írta: «Erre nem adtam semmi választ.» A másodikra szintén: «Erre sem adtam semmi választ.» De a magánlevelekre Apaffinak, Rhédei Ferencznek, Haller Jánosnak megnyugtató, biztató, bátorító feleleteket küldött s Bécsbe a kormányférfiaknak erőteljes repræsentatiókat tett az ügy érdekében. Kemény Simon dolgát a maga értékére szállította, s erélyes, gyors intézkedést sürgetett, habár közelgő halála miatt ez ügynek végét nem érhettemeg.

Mindazonáltal Csákyra nagy hatással voltak az erdélyi levelek. Oly éleseszű, finom érzésű s

¹ Ez ügy egészen váratlan s némileg komikus megoldást nyert, bizonygúl szolgálván, hogy a királyi kormány, habár a hivatalos iratokban kemény és kevély szavakat használt, de részben nem volt képes komoly hatásra, részben pedig közönyösen vette az erdélyi dolgokat, jámbor katonaságával pedig semmit sem törődött. A német őrséget ugyanis nem rendelte vissza, de zsoldját sem fizette. Ennélfogva az őrségbe mindenütt, különösen Kolozsvárt és Szamosujvárt belforrongás támadott, a városoktól felcsikart összegeket a tisztek zsebre rakták. A katonák fellázadtak a tisztek ellen. Mit az erdélyi urak megtudván, a német katonaságot zsoldjuk kifizetésének ígérete mellett magukhoz vonták s az ország és a fejdelem különbözö csapataiba szétoztották a tisztek egy részével együtt. A többi tisztnek, kik az előtt meg nem szöktek volt, szabad elmenetelt engedtek s a fent említett négy várat és várost birtokba vették. Így a német sereg önmagában megsemmisülvén, a török is kivonta csapatait.

ingerlékeny kedélyű embernek okvetlen eszébe juttatták a régi idők emlékeit, midőn ugyan ezek a rendek és mondhatni, hogy még elegenden ugyan azok az emberek elnézték, hogy ő mint hazaellessége az országból száműzessék, vagyona több ízben lefoglaltassék, most mint szabadítójokhoz, mint hazáját igazán szerető, magyaros magyarhoz hozzája folyamodtak. Valóban teljesen érthető, hogy megtette szíve szerint, a mire kérték, de válaszolni semmit se tudott. Szemrehányást kellett volna tennie? vagy áradozó, olvadozó köszönetet, hálákat mondani? Egyik sem illett volna ő hozzá. Beteg is volt, már alig tudott egyik szobából a másikba vánszorogni, érezte, hogy a vég nem lehet messze, de e levelek által felizgatótt képzelődése előtt felújultak még egyszer lelkében a múltak emlékei. A boldog gyermekkor, a jó édes anya, a szép ifjúság, a feledhetetlen Forgách Éva. A büszke Pálffi Katalin, a bölcs érsek Pázmány, az ünnepélyes kézfogó, a víg lakodalom, s a csendes házaseslet. Mígnem jött a fényes fejedelemasszony, a jogosulatlan nagyra-vágyás gyötrelmei, a sok küzdelem s a kényes pénzkérdések égető megoldásai. A Bethlenek, a Rákócziak és a felejteti nem tudó Pálffiak. Sokáig pihent a gondolatnál, hogy mióta eszmélni tud, mindig ugyanazon párton maradt — mely hűségét, bár sok ellenséges indulat másfelé terelte, állandó fejdelmi kegy s most végre a honfitársak elismerése jutalmazta . . . de most ezeknek már mind vége, azok, kik őt annyian gyűlölték, s azok, kik őt oly nagyon szerették, már mind-mind porladoznak — ime már neki is készülni kell a jó halálra csendesen elvonúlva, elmélkedve, melynek

szomorú perczeit megédesíték a szülőföldi testvérek, az erdélyi rendek, kik most jövének fejelmökökkel együtt s őt igaz magyarnak, nemzetét s hazáját szerető magyaros magyarnak nevezik, a mi volt egész életében. Mit feleljen ő erre? s mit is felelhetne?

Készült az utolsó órára, megírta végrendeletét, mely egyike a legszebbeknek, melyet valaha írtak. November ötödikéről van keltezve, de ily gondosan szerkesztett s szépen megírt mű elkészítésére sokkal több idő kellett, mint egy nap, igen valószínű, hogy a datum csak a bevégzés, azaz a letisztázás idejét jelöli.

E végrendelezésében legbővebben hagyakozott csakugyan kedves fiának Istvánnak, kit mint munkás, engedelmes fiút meg is dicsér, de szépen hagyott más két fiának is s megemlíti ugyan, hogy neki olykor szomorúságot s bosszúságot is okoztak, de e megemlékezés minden keserűség nélkül való.

A leggyöngédebb szeretettel rendeli, hogy első nejének holttesteit hozzák melléje. Tisztelettel s nagyrabecsüléssel szól hátrahagyandó özvegyéről Mindszenti Krisztináról. Utasításokat ad fiainak, hogy mit és miként tegyenek, hogy mostohájokat tiszteljék, szeressék, hogy minyájan békében s jó egyetértésben éljenek. Elmondja, hogy őt a várkapolnába temessék, egyszerű zárándok ruhába öltöztessék,¹ derekát posztószéllal kössék át, kezébe olvasót adjanak, sok imádkozást rendelt lelkéért, de megrendelte azt is, hogy

¹ Ugyanezt hagyta magáról legnagyobb ellensége Pálffy nádor is. Lásd Radvánszky nagy műve III. k. a végrendeletek közt.

Gróf Csáky István életrajza.

minden czifraságot, dinumdánumot, jobbágyok megrovását s több eféléket elhagyjanak.

A végrendelet elkészülte után öt nappal meghalt, miről fia István, ki a Zöld könyvbe ekkor írt először, a következő sorokat hagyta emlékezetünkre:

«1662 die 10 Novembris éjeli kilencz és tiz óra között mult ki nagy istenesen és csendesen, hosszas vizi betegség után, ez csalárd árnyék világból, élete idejének ötvenkilenczedik (tulajdonképen hatvanadik) esztendejében (az megnyit nemzetségünkől való senki nem élt) néhai Méltóságos gróf Csáky István édes uram atyám ő nagysága, kinek a nagy és véghetetlen irgalmas Isten vegye be lelkét az ő szent országába. Amen.»

*
* *
*

Ügyeit, levelezéseit utolsó órájáig vitte. Hisz a míg halálának híre országszerte elterjedett, a rendes szokás szerint tömegesen érkeztek a levelek,¹ de már nem volt, ki felbontsa s a munkás kezek, melyeknek választ kelle fogalmazni, imára kulcsolva nyugodtak a koporsóban.

Kevés van, a mit még ezekhez adhatnék, talán végítéletet kellene mondanom, de minthogy az adatokat híven közöltem, az ítéletmondást nyugodtan bízhatom tisztelt olvasóimra. Csak annyit jegyzek még meg, hogy Csáky korának hű fia, mondhatni századának tipikus alakja volt, azt írják, jelszava volt:

¹ Szelepcsényinek 1662 nov. 20-án s Mariássy Zsigmondnak 1662 nov. 23-án kelt leveleit csak kétszáz év múlva 1872-ben bontottuk fel.

«Non est virtutis coacte servire.»

II. Rákóczi György, Barcsai Ákos, Kemény János és Csáky István egymást gyorsan követő halálával Erdély s a Magyarországi Részek történetében egy korszak záródott be, az önállóság fenntartásáért folytatott utolsó küzdelmek korszaka, Apaffival és kortársaival új nemzedék lépett az események színpadára, új idő kezdődött, az alkudozások korszaka.

OKIRATTÁR.

1626.
szept. 22.

CSÁKY ISTVÁN VADAS GÁBORNAK.

Szolgálatom ajánlása után adjon Isten minden jót Kdnek.

Mióta elváltam Ketektől nem volt miről írnom. Juta eszembe az feleségem házában levő kemencze, melyet Kd csak elbontasson mert se fával sem pedig sepregetéssel ember nem győzi. Az feleségem házában csak olyan kicsin kemenczét kell csinálni az mint megmutattam. Iváncsi az mint hallom magától az malaczokban nem vesztett. Így immár az borokat is kiadván mind forint vagyon poltura három pénzben kezénél, melyből én semmit el nem vettem. Immár mit kellessék velle cselekedni, hogy hasznosabb pénzt csinálna azon kellene gondolkodnunk.

Öcsémnek ilyen szándéka volna, hogy disznókat kővéreket vétetve rajta és Eperjesen talléron adatná el. Én semmit el nem veszek az pénzből lássa Kdtől várjon, írjon Kd neki mit cselekedjék. Amaz két fekete lovat flor. 100.20 adták el. Immár meg parancsoltam Iváncsinak, ftr 12-t adjon még ahoz, hogy ugy egyszerűsmind Bornemisza Lászlónak adja meg Kd az 100.32¹ forintot.

¹ 100.20 = 120; 100.32 = 132

Az minémű sónk vagyon Margitán, arról is Kd ne feledkezzék, akár micsoda pénzen, csak hogy nem kell szintén elvesztegetni. Mert Præpostvári uramnak meg kellene adnunk a mi övé. Hirt még nem tudok írnom egyebet: itt Rima-Szombaton az szegény Marczinkat eltemettetem, más szolgálímmal veszte egyben, őtet úgy találták vágni főben hogy harmad napra el mene véle.

Ketek legyen jó vigyázásbañ és ha lehetne az külső falt igen jó volna megrakatni.

Ez télben Kd égettessen meszet bővön. Az lovak és ménesem állapotja felől azt mint Kdnek megmond-tam és megjegyeztem ne feledkezzék Kd. Mikor Isten azt adná hogy haza felé mennénk az mely faluk utban volnának igen jó volna idején arra gondot viselni, hogy jobb lenne pusztán látniok, és minden egyet másokat távul elvinni. Azért az mi jobb lássa Kd. Éltesse Isten Kdet. Irtam Rima-Szombatnál 22 sept. Anno 1626.

Kdnek jó akarója

CSÁKY ISTVÁN.

Külczim: Vadas Gábor uramnak nekem barátomnak adassék.

A küllapon e jegyzés: Aszszonyom anyám ménese közt vagyon egy fehér szeplős szabásu legszebb kabola, annak vagyon tavalyi kancza csikója, aszszonyom anyám megengedte fogassa meg Kd és tartsa benn Almáson az télen.

Ivrét; fél ív; egyik oldal beírva, másikon czim s jegyzés; Cs. Istv: s keze írása az egész; piros viaszpecsét nyoma.

1629.

nov. 18.

BETHLEN ISTVÁN KÖHALOMSZÉK RENDEINEK.

Prudentes et circumspecti domini amici honorandissimi!

Salutem et servitiorum commendationem!

Kévántam volna szivem szerint az Uristentől, hogy más örvendetesb dologról kellett volna Keteknek írnom. De mivel az mindenható, szabadosan cselekedő, bölcs, kegyelmes Istennek ez volt elvégezett szent akaratja, hogy az mi vigyázó, gondviselő, nagy hírű, nevű keresztyén kegyelmes urunkat, fejedelmünket (kinek fejedelemségében édes hazánknak földét ellenségének lovai lába nem nyomta) ez árnyék világból kiszólítsa, egész nemzetünknek bizonyára méltó keserves szomorúságára, az ellen nincs mit tennünk. Mivel pedig az vigyázás, gondviselés és szép egyesség mindenkor kívántatott, szükségesnek ítélem, hogy most is Keteket tisztem szerint azokra serkentsem, holott az egyesség által kicsiny dolgok nagygyá szoktak nevedekni; az egyenletlenség miatt pedig nagy dolgok is el szoktanak romlani. Noha pedig az Uristen evvel a szomorú állapottal látogatott bennünket igaz ítéletéből; de mivel az ő szent felsége rendeléséből az mi idvözült kegyelmes urunk successort hagyott helyette, tudni illik az mi kegyelmes aszszonyunkat ő felségét: Keteket szeretettel intem, sőt auctoritate functionis parancsolom is, hogy az igaz hűséget ő felségéhez szentül megtartsa. Interim pedig legyen oly szorgalmas vigyázásban, hogy ha valami oly nyughatatlan elméjű embereket érthetne bizonyoson, az kik vagy magok hasznok s előmenetelek kereséséért, vagy egyéb okokból az mi kegyelmes aszszonyunknak hűttel kötele-

zett hűségek, nekünk való engedelmisségek és az közönséges békességnek s az nemes országnak, az mi kegyelmes asszonyunknak ő felségének inauguratiojakor emanaltatott articulusunak conditioi ellen valami háborura, veszekedésre akarnának okot adni az országon kívül való akármely felé való irogatással, küldözéssel akarnák csendes állapotunkat felzavarni, innovatiokat szegény hazánkban szerzeni, szép egyességünket bontogatni, effélék ellen Ketek úgy vigyázzon, hogy ha kiket efféléket bizonyoson ért, róla megintse, sőt ha in flagranti találtatnak tiszti szerint meg is fogassa. Noha pedig az fizetett katonák hadnagyinak, kapitányinak ez ide alá meg irt dologról igen kemény fenyíték alatt parancsoltam, mindazáltal hogy valami csavargóknak, latroknak dúlásoktól, fosztásoktól is ilyen állapotunkban, mind az künn földön lakó nemes uraimat s mind a szegény népet megovhassa Ketek, tiszti alatt annyi fegyveres embereket vegyen fel maga mellé a kiket és a mennyit akar, kikkel székiiben vigyázzván, ha holmi afféle dúló, fosztó latrokat érthet, kedvezés nélkül megfogja és érdemek szerint meg is büntesse, semmit abban mi tőlünk nem várván, sőt ha csak valami oly szerte járó katonákat is talál, a kiknél vagy kapitányjok levele nem volna, vagy különben bizonyos igaz okát nem adhatnák járásoknak, meg fogja és maga városában tartsa, míg járásának igaz okát nem adhatja. Ketek pedig az mi kegyelmes asszonyunk ő felsége directioján bizvást megnyugodjék; mert mind ő felsége az mi kegyelmes asszonyunk, ő felsége után pedig én teljes tehetséggemmel azon igyekezem, az mennyire az Úristen szent segítségét adja, hogy Ketektől egész országul nekem adatott auctoritásom mellett az Ketek csendes, békességes megmaradására, jóra, jó emlékezetű elei sok fáradsággal keresett szép szabadságinak s immunitasinak őrizésére úgy viseljek

gondot, szóval megmondva, hogy senki törvénytelenségért régi szabadságának és immunitasainak megbántódásától méltán ne panaszkodhassék.

His Dominationes Vestras bene valere desideramus, Datum Albae Juliae die 18 nov. 1629.

Prudentium et circumspectarum Dominationum vestratum.

Amicus benevolus servire paratus
Comes BETHLEN mp.

Kívül: Prudentibus et circumspectis dominis regis et sedis ac villico iudicibus oppidi Saxonicalis Köhalmom etc. Dominis amicis honorandissimis.

(Eredetije a Héderváry-Viczay irattár 33. sz. k.)

1629.
decz. 17.

CSÁKY ISTVÁN LOKÁCSI PRÆPOSTVÁRI SIGMONDNAK.

Spectabilis, Magnifice Domine Domine Frater charissime!

Servitiorum meorum addictissimorum Commendationem.

Hogy Kdet enyi időtől fogva meg nem látogathattam, sőt levelem által is magamat Kdnek jó akaró szolgáját eszébe nem juttattam, felette kérem nekem megbocsásson. Az mi ide való állapotunkat nyilván tudom édes uram bátyám, hogy Kd bizonynyal érthette. *Én mind ez ideig is Fehérvárdrott nem voltam*, mivel sem ő felsége az én kegyelmes asszonyom s fejedelmem, sem pedig gubernátor uram ő nga nem kívánta s ő felsége is nem parancsolt oda menetelemről. Az többi közt

Kdnek bizonyosan irhatom, hogy Biharvármegye, Kolozs- és több ide való vármegyék, szászok és egyébféle városok egy szóval megizenték, hogy ha temetés előtt az gyűlés el nem végződhetik, az meghalt fejedelem testét el nem temetik mind addig, melyel követeink most oda vannak. Több egyéb dolgokról is kívántatnék, hogy Kdet tudósíthatnám, de levélre nem akarom bíznom, semmiképen pedig magam az innepig házomtól el nem mehetek. Én a szt. Isten gondja viselése alá ajánlom Kdet s kérem jó akaró szolgáljáról én rolam ne feledkezzék el, hanem parancsoljon és szolgáltaasson velem. Datum ex Nagy-Almás 17-a decembris 1629.

Spect. Magnf. Dnis Vestrae servitor ex Frater.

STEPHAUS CSÁKY.

Ivrét, egész iv; 1 lap beírva, 4-iken, külczim p. v. pecsét Cs. czimerrel.

Külczim: «Spectabili Magnifico Domino, Domino Sigismundo Præpostvári de Lokács Comiti Supremo Comitatus mediocris Szolnok suo fratri amantissimo.»

1629.
decz, 24.

GR. BETHLEN ISTVÁN LITERATI DÁVIDNAK.

Generose prudens ac circumspecte domine, amice honorandissime! Salutem et servitii mei paratam commendationem

Mivel Uram az Istennek igaz ítéletiből az mi szegény hazánknak ügye ilyen megaprosodott állapotra juta, az haza igazgató, régi, expertus, értelmes és tanácsos embereket az Urísten kiszedegetvén közölünk, az

kiket az Uristen meghagyott azok közül is némelyek szép szabadságokkal abutálnak és nyughatatlankodnak, kik ha mind az magok privatumának kívánsága szerint mehetnének elő, bizonyára jövőendőben annak ízit kedve ellen kezdené megérzeni szegény hazánk: kik közül némelyek, az mint hallom most is, emberek és levelek által jártatják, futják az országot vármegyénként, székenként és városonként, hogy az tökéletes egyenes úton járó, csendes elméjű embereket magok akarattjára vonhassák, nem szégyelvén conscientiájok ellen holmi hamis híreket svádálásokat más igaz, egyenes úton járó felebarátjok ellen költeni, hogy azokat mások előtt idegenségbe — s meguntatkozásba hozhassák, minden igaz ok nélkül. Kdét azért intem szeretettel, hogy mind az mi kegyelmes asszonyunknak ő felségének tartozó kötelességére és hűségére s mind nekem való engedelmes-ségre nézve, igyekezzék tisztí alatt levők között úgy vigyázni, hogy afféle nyughatatlan emberek instigatioinak, persvasioinak és szorgalmaztatásinak helyt és hitelt ne adjanak az emberek; holott tudják minden rendek micsoda az mi egyenes útunk, hittel kötelesek az mi kegyelmes asszonyunknak ő felségének való hűségre és ő felsége után az ő felsége és szegény hazánk dolgaiban nekem való engedelmességre. Én is viszontag azon kívül vagyok köteles az mi kegyelmes asszonyunknak ő felségének való hűségre, az Ketek szép szabadságának és régi privilegiuminak őrzésére, kire Isten segítségéből úgy is igyekezem vigyázni s gondot viselni tehetségem szerint, hogy az ellen való dologról senki méltán ne panaszkodhassék. Ha azért valakik ezek ellen ismertetnek törekedni, azokat Kd jó intésivel igyekezzék efféle gonosz igyekezetekben meggátolni, sőt ha kik abban contumaciter mennek elő, ő felségének az mi kegyelmes asszonyunknak való hűségéből és nekem

való engedelmességéből megis fogatni s Fehérvárra küldeni. His generosam, prudentem a circumspectam Dominationem Vestram foeliciter valere desideramus. Datum Albæ Juliæ die 24-a decembris anni 1629. Generosæ prudentis accircumspectæ Dominationis Vestres

Amicus servire paratus

Comes BETHLEN mp.

Kivül: Generoso, prudenti ac circumspecto Domino Davidi Literato sedis ac oppidi Saxonialis Köhalom judici regio etc. Domino amico mihi honorandissimo.

(Ered. a Héderváry-Viczay irattár 33. kötetében.)

1629.

decz. 25.

CSÁKY ISTVÁN KORNIS ZSIGMONDNAK.

Spectabilis ac Magnifice Domine Domine parens dilectissime!

Az én életemig való igaz és megváltozhatatlan szolgálatomnak ajánlása után. Az szent Isten Kdnek méltóságát és közönséggel való becsületit nevelje és terjeszsze az ő nagy nevének dicsiretíre s mindnyájunknak öröme, és mind az többi között én hozzám való igaz és töllem megismert fogatkozás nélkül való szerelmére, a ki az többinél mind kevesebb s mind utolsóbb legyen bátor, csak szintén elfelejtve ne legyek. Édes lelkem Apám Uram, a kinek én minden üdőben úgy mint Kdnek igen igaz és kedvekereső jó akaró szolgálja voltam, és úgy viseltem magamot abban, hogy senki atyámfiahoz úgy nem, kit az én kegyelmes Istenem lát s tud, reménkedem és kérem, és mégis ujobban az nagy

Istennek szeretetire kénszeritem: ne kissebbítették még ingyen csak álmódózó elméjében is az igaz köztünk való conjunctio, nem hogy émette való szívében. Viselje azért úgy magát mindenekben, hogy az mi régi hátra vetett szép szabadságunk állapittassék helyre. Ugy vagydon mindeneknél leghitelesb és legkedvesb szerelmes Apám s jó akaró Uram, hogy én szintén sebes nem volnék. Igen méltó példáim is nem volnának, kikre tekintve, ez hazámhoz véremmel elegyes szerencsémét és szolgálatomat praestálnám; mert, akár mint iparkodjam én, de minthogy nincsen semmiben olyan modom mint az szegény atyámnak,¹ és az dolog is Istennek hála talán szintén elannyira nem is kívántatik most, ahoz hasonló jó akaratomat nem praestálhatom; ha szintén olyan dolog volna is, magam személyem nem egyenlő azzal, se értékem. De az mennyire az én Istenem mind elmémet, s mind értékemet adta, az igaz Isten engem úgy segéljen s úgy is adja lelkem üdvességét, hogy Kddel együtt ez én édes, igazságában megromlott, hazámtól el nem szakadok, hanem az én kegyelmes fejedelmem mellett Kddel élek s halok.

Nyilván vagydon nálom és Kdnél is édes lelkem Apám kétség nélkül úgy legyen, Gubernator ijestül fiastül nekem igen gonosz akaróim, Isten életemet úgy adja, azok Kdnek is; de mivel Kd mind ekkéig minden dolgaiban csendesb volt, nyilván nem annyira törnek Kdre mint én reám. Muharim Basával noha elvégezett akaratom volt hogy szemben legyek, de elhalasztottam; de még is, mivel az elmém nyugodnom nem hagyott, egy hoszszu levelet írtam neki, melyet nagy és igen kedvesen acceptálván, nagy és kiváltképpen való választ tött ízenettel, melyet Isten éltetvén

¹ Az 1605-ben elhalt Csáky István.

magamon viselnem nem akarván, bizony-bizony utolsó próbámmal megmutatom az országgyűlésen; nem érdekes voltam azokra a discommendatiokra, kik elsőbben és mélljebben az embereknek az nagyjátúl adatott, kirúl most levelemben emlékezni nem akarok.

Zólyomi Uram hogy az Szent-Páli János Uramnak írt levelemet látta, szíbul akarom, de hogy gyalog hadnagya mind Szilágyban, s mind Kolosvármegyében azt nyilván mondta, az Uramtul hallottam, hogy: «Csáky István, a ki mind törökhöz, némethez vetvén az cselet, nem mere mindaddig Udvarhoz jöni, míg én ott lők, hallom azért, hogy igen rendezkedik, de noha mostanrúl elhalad, de minden bizonynyal elhigygye az esse lélek fia, hogy rövid nap bizony elütik az pohárt az orra elől.» Azért Uram az énörökké való szolgálatomért olvassa meg Kd Gubernator Uram előtt, Én szintén Bánffi Ferencznek nem tartom magamat. hanem mind nemzetre, személyre tartom és állítom magamat lenni olyasnak mint Zólyomi uram. Azért ezek oly igen bizonyosok, hogy én ezeket nem paraszt, hanem igaz nemes emberekkel megbizonyítom; hogy azért Uram az bizonyításnak idején azt ne mondhasák, tarde fabulare, megjövendöltem s meglészen. Bizony bizony írom Kdnek s kérem is, hogy az Urnak is megmondja: gondot viselek magamra. És az miért ő nga kérdeztette, hogy nem megyek az Fejedelem testét látni, efféle más emberek felől való emlékezeteket hallván tartóztattak meg. Azért édes lelkem Apám, hogy ezeket Kdnek megírtam, nem azért cselekedtem, hogy sem Zólyomitól, sem pedig másoktól senkitől félván jelenteném Kdnek, hanem azért, hogy Kdnek én felőlem való semmi gondolkodása ne lehessen, ha mi idegen híreket hallana is felöllem. Az

¹ Novaji Szentpáli János.

megholt Fejedelemnek idejében mivel egy néhány ember előtt gyermeki orczával viseltem magamat, azoknak szeretetekhez képest, úgy is becsültettem. Ha azért akkor efféle fenyegetéseknek helyt nem mertünk adni, oka csak az volt, a ki megholt, miért? azért, hogy nem mindenkor kívántatott szabadságos igazsággal járó törvény, hanem kénytelenségből törvény ábrázatjára való sententia adatott.

Kdet kénszerítem, olvassa el mind ezeket Gubernator uram előtt, s lássa mind Zólyomi uram s mind más: valaki engem törvényemben, és úri állapotomban, privilegiatus szabadságomban meg akar zabolázni, bizony jól félkösse az csizmája szarát. Egy uram s azon fejedelem kit országúl választottunk vagy on a kinek meg is esküvén, uramnak vallom lenni, azon kívül most senkit nem ismerek affélét, valamíg az közönséges gyülekezet előmbe nem mutatja. Azután meglátom mit kell cselekednem. Méltó s akarom is édes lelkem atyámfia, hogy Kd értse, 27-én ez hónap magyarországi jószágomba indulok, de onnét 9. januarii bizonyly Kolozsvaratt leszek, mivel az fejedelem resolutioját ott akarom megérteni. Az Istenért ne szünjék meg egy hétben is az levélírás köztünk uram, mert bizony én most külömb elmével és értékkel gondolnám magamot, ha Kd akarná.

Kérem ha ez levelem Kdet ott éri, csak az én vékony állapotomért is legyen szemben ő felségével s jelentse meg, avagy újítsa hozzám való szívét, mert ha olyan elmével volna, az mint kívántatnék, bizony nem volna szükséges egy jámbornál is az commendatio, és hogy Kdet is ezzel busítom, megbocsásson; bizony az én magam vékony és érdemetlen állapotomnak magamban való álitásom cselekedtetí velem, mivel még ez hétig

nem igen volt se becsületes, se érdemes állapotom, noha bizony én is megérzettem az penészes bort ezelőtt is: de ezután bezzeg bizony az olyanra reá tekinteni is nem akarok. Ha Kd meg nem bántódik véle: ne kérje csak, hanem persvadeálja is azt az kicsi Monostori konczt, nekem osztán nem kellene semmi több. De ha csak az is nem leszen, nincsen mit tennem, jó az Isten s jót ád. Fáj csak azon az szívem, valamit bírok, vagy atyámtúl maradt, vagy feleségem, magamtól semmit nem bírok.

Pro novo: Zerotin¹ oda indult. Ha oda megyen egész országul bizony uram megbusulunk, s még az leszen, addig nagy noha titkon való gyalázat leszen fejünkön. Ezt igen kívántatnék Kdnek obviálni. Lássá azért Kd.

U. I. Nehezteljük Scultetust, bizony kevés üdö mulva jobban szánk íziben esik ez, kérem Kdet értsen erről, mert minden tréfa nélkül való. Kire nézve soha az ország gyűlésének halasztását nálamnál inkább nem akarhatja senki. Én uram szerelmes Apám, valamicsodás állapot leszen, s akármint hiteljenek, s fogadkozzanak, reversalisozzanak, senkinek bizony nem hiszek, csak ezzel tartok: Principiis obsta. Az én szívem ezen fáj és kesereg hogy Kd akármilyen jót cselekedjék is ott, és hasznunkra valót építsen, de ha én ide hátra nem értem, félek attól, hogy abban akadályt ne tegyek. Én Uram hitem szerint írom öt-öt forintra hirdetem az gyalogot, ha különben nem találnak, hórúl hóra megfizetek nekik, noha félesztendőnél azt hiszem, nem emelhetem tovább az dolgot mostani költségemmel, de legalább két száz gyalogra olyakra verdődöm, [bizony akárki megtekintheti Lengyelországból, mostan szalánczi, hartneki, sebesi, garami jószágbeliek 96 jó legények érkeztek, melyeket

¹ Zierothin Vladisláv.

mind megfogadták én számomra, kik hitekre tisztességekre, többekkel is próbált legényekkel, ígérték magokat. Jó és válogatott fizetett lovas seregem is legalább, bizonynyal írom, lészen 400, a kinek bizony Uram most is nem sok híja ha vagyon is. De az gyaloggal még is meg nem elégszem, hanem fizetetlenel is, ha csak százal is szaporítom magyarországi jószágombúl, másunnétt is érkezik Uram, tőlem értse Kd édes lelkem Apám.

Kdet azért az Jézus Krisztusra kénszerítem írja meg nekem minden elméjét és kedvét, lám én totus sincerus vagyok Kdhez úgyannyira, hogy az őrző angyala is Kdnek, Isten úgy üdvezítse lelkemet, nem tisztább Kdhez. Erre pedig ha lehet Haller István uramtúl is vegyen értelmet, kinek ez ő kemének szólló leveletem sietséggel küldje meg édes Apám Uram, mert soha csak reménységért ebbeli szándékomat el nem hagyom, sőt az élő Isten az én bizonyágom: később leszek minden erdélyi jószágomat elzálogosítanom, hogy nem csak egy nap is fex hominum, piger inter ingenuosos puer in arduis találtassam. Mind ezekben azért valamit Kd nékem jobbnak tanácsol, azt cselekszem mindenben; azért gyónom sincere, hogy úgy is absolváljon. Egyeztetek meg szerelmes Apám minden igaz hazaszerető úri és nemesi személyekkel, mit feleljünk az mi ultro választott kegyelmes fejedelmünknek, és az vármegye-gyűlésben mit és mint végezzünk; mert soha nem lészen oly kemény és súlyos dolog, a kiben hátraálló csak egy szempillantásig is találtassam, csak az Ketek elméjét és igaz szívét értem: mihez tartsam magamat.

A monostori állapotot az mi illeti, csak azon kérem Kdet, ne legyen másé én kívülem. Másikra legyek úgy Kd által ő felségénél commendatus, az mint Kd én töllem, ha Kdnek arra szüksége volna, kívánná. És hogy ő felségének adja megérteni Kd, hogy én ő felségeé

úgy Kdé vagyok. Mivel magam oda nem mehettem, nem is akarok mennem, látóul az atyámfiaát oda küldtem egy néhány napra ő felségéhez. Hallom Radnót állapotját, a kiben az Isten Kdet kívánatos szerencsével csendes állapotjában látogassa. Értettem azt is, hogy Kd el nem foglaltatta derekasson, örülöm s akarom annál is inkább, hogy Kdé, mert szép és sok dologból áll az becsület, melyben Kdnek nem utolsó része volt mind ez ideig, kit az nagy Isten az ő ingyen való jó voltából nyilatkoztasson ki jobban ezután, és terjeszse az egész keresztyén világra, melyben élj, uralkodjál és holtod után dücsöültessél mind örökkön örökké Amen. Édes lelkem Apám. Datum ex Almás 25-a Xbris 1629.

Splis M. D. V.

servitor

S. CHIAKI.

Külczim: Az én szerelmes apám uramnak a tks és ngs Kornis Zsigmond uramnak stb.

(Eredetije az erdélyi muzeum birtokában a Kornis család által ajándékozott levelek közt. Gróf Lázár Miklós másolata után.)

1629.
dec 31.¹

CSÁKY ISTVÁN KORNIS ZSIGMONDNAK.

Ts, Ns, nekem kedves jó akaró Uram, szerelmes Apám!

Az Ur Isten ha különben nem, tehát az magam számomra rendeltetett életemnek esztendeivel is szaporítsa az Kd életét, tiszta szívvel kívánom. Apró leveleit

¹ De a szöveg szerint már 27-én kezdte írni.

Kdnek kétszer vettem, a kiből, megengedjen Atyám, nem sokat érhettem. Hihető, hogy Ketek is újabb-újabb dolgokat ért, de én is nem mindenekből vagyok üres. Bornemisza László¹ uram tegnapelőtt 29. Xbris referálá az Kd követségét, mert az innepekre bévárt, de miért nem mentem bé, okát ím megírom Kdnek. Az én életemnek elfogyatására bizonyos katonákat rendelték, mely közül egy, igaz jámbor és engem megszáno, vagy rajtam könyörülő katona megállván csak egyedül az csűröm irányában, egy lovan küldte fel városom bíráját: mennek alá hozzája beszédre, mert senkitől sem meg nem izeni, sem pedig, ha csak egy ember velem lézen is, meg nem mondja. Minden tartozás nélkül jó lovamra felülvén, egyenesen csak titkon arczúl²reá menék, de magam előtt két lovas szolgálmat háta megé állattam magam lovaimon távul. A ki oly legény vala, mely az én tömlöczömben sok irgalmasságomat vette és az akasztófátul Bethlen fejedelem idejében én kértem meg. Meg monda, hogy minden bizonynyal elhiheted uram: reád vonták az íjat. 46-an vagyunk, a kik itt az Vármegyédben járunk, vigyázz magadra, mihelyt kézre vehetnek. Isten úgy segéljen, levagdalnak. Kérdém én tőlle: Jó vitéz barátom, hallottad-é a ki féltében meghal, mivel harangoznak annak? azért bizony másnak is íziben esik az, az mikor engem leütnek az lórúl. De mindazáltal ha tökéletes ember vagy, mond meg ki küldött bennetek? Azt monda nagy erős hitire, nem tudja. Kérdém azt is, ki hadafélék lehetnek. Azt monda Gombosé, Puskásé; az Gombosé Erdély felől jött, az Puskásé onnét kívül. Egy szóval semmit nem monda többet. Végtére kérdém, kicsoda lehet előttök-járója annak az 46 legénynek, azt is soha meg nem

¹ Itt kolozsvári Bornemisza Lászlót említi.

mondá. Nagy sok minden veszélyre mondá: a ki nekem előttem járó az izente és egynéhányon a kik ismertük Ngdat. Ezzel uram elméne. Azért édes lelkem Atyámfia, lelkemben testemben velem egyező igaz jó akaró Uram, gondolkodjunk jobban állapotunkról, mert nem hogy az vén Bethlen Gábor idejebeli dologtúl respirálhatnánk, de még ha az ifu Bethlenek világára és azoknak fejlődmi botja alá juthatunk, jaj, jaj, keserves jaj lészen fejünkön, s ím látom, alig ha felyül nem fordulnak. Gondolkodjatok az hatalmas Istenért. Az mi megromlott szép szabadságunknak állapotjárul, az mi keresztény hitünknek gyenge és semmíthető erejéről. Gondolkodjunk és remedialjunk mind az mi bátorságos életünk felől, s mind posteritásinknak törvényes igazgató fejükről, mert nem hiszem, hogy soha az mi becsületes régi úri nemzetünk, és ebben az kis hazában lévő Istennek anyaszentegyháza az utolsó veszedelemhez közelebb lött volna az mint most; mert nem kell fejtegetnem, hogy nekünk fejünk vagyon, mert hála Istennek volna, csak bírna szegény magával. És azt is vehetnők eszünkben: nehogy most, de még jövődőben is, békességben megmaradhassunk szárnya alatt, a ki nékem immár kétszer azt írta az maga kezeivel: magamra igen vigyázzak. Mit kellessék cselekednem, soha Ketek nélkül nem tudhatom.

Beszélgessen Ketek Haller István urammal, több hazafiakkal, az szász atyafiakkal is légyen egy szép egyességre való állapotunk. Uram nyilván írom Kdnek, hogy már most két száz gyalogomnál több vagyon; de minden bizonynyal, emberségemre, hütömre assecurálom Kdet, ad diem 20. januarii lészen 400 igen jó válogatott fizetett magyar-, tóth-, lengyelországi gyalogom. Lovas hadam legalább 500 fizetett, az kereszegieken kívül mind. Az Ur Isten engem megverjen, gyalázato-

san megöljön, ha mindenekben az tevő nem leszek, valamint Ketek az közjóra nézendőt parancsol, és ha minden arany ezüst marhámot az igaz törvényes életünknek securitássáért mindenemet el nem költöm. Azon kívül kolozsvármegyei is leszen több három száz lovasnál. Cserényi uramat hívja Ketek köz helyre, Erdéli uramat is.¹ Az szent Istenért conferálatok. Lám emez Kamuti Miklósnak elég garasa vagyon; az mit Ketek illendőnek irányoz, kérjen fel tőlle. Hiszem ha közönsegesen nem akarnátok is kötni neki, vagy adóslevelet adni, tehát az én hitemre magam sajátomat kötöm neki, nagy arany ezüst marhámot adom zálogul,² csak ne hagyjuk egymást. Lám valakik lélekben egyezünk, senki haszontalan ember köztünk nincsen. Az ország is csak lássa erőnket, mivel pro patria pugnamus, velünk és mellettünk leszen. Nekem Uram, hogy ugyan megírjam, sok és nagy ember ösztönim vannak, kik alkalmas oszlopok volnának akármiben is; de mivel én az hitért, s ők netalán az magok állapotjoknak nevedekéséért szorgalmaztatnak engem, én az igaz régi szent törvényért, s ők az magok hasznokért, én Ketekkel mind fejenként, egyszersmind együtt, az *mi kegyelmes Fejedelmünknek absolutus fejedelemségének utjában fáradoznánk*,³ ha látónók, hogy jövendőben is meg nem bánnók, ők pedig ne talán azért, hogy mi általunk ha egyebet nem is az magunk sajátunkat occupálhassák, mindezeket azért Ketek értvén, ha miben mi error volna írásomban, jónál egyébre ne magyarázza; mert hiszen nem meszsze az üdő, exitus acta probabit. Kdnek édes lelkem Apám uram, maga meghitt szolgája által való egész resolutio-

¹ Cserényi Farkas és Erdélyi István.

² Kemény János («Kemény János erdélyi Fejedelem önéletírása» 171 lapján) azt írja, hogy Csáky a fejedelemasszony pénzével fogadott hadat.

³ Érdekes nyilatkozat, de e helyen kívül soha hírét se halljuk.

ját várom; mihez tartsam magamat. Én magamot Kdnek ezzel az állhatatos obedienciával ajánlom, hogy mindenkiben szintén úgy tartson mint az legengedelmesb lovának állapotját, kinek szájabeli zabolájának erős fékemeje kezében vagyon. Éltesse az Ur Isten Kdet. Ex Almás 31. Xbris 1629.

Kk igaz szolgája

S. CHIAKI.

U. I. Az atyámfát ő felségéhez küldtem magam képebben az édes kis leányommal együtt zálogul, meg akarván mutatni, hogy a szívemet el nem küldhettem is, az mi azon kívül legdrágább marhám volt, oda küldtem. Értsed lelkem Apám ezt is: csak írjon bizonyost Kd, két ezer embernek nem leszen sok híja, főképpen ha az, mint azelőtt is mondta vala Kd, moneta leszen. Még nem merem most írnom, micsoda hadak állanak mellém fizetés nélkül is, csak indulásomat és akaratomat várják, s én megint Kdtől érthessek. Ha Kd mi dolog felől akar írni, ez szolgámra levelét reá bízhatja, de Haller István uramnak írt levelemre is legyen válasza ha lehet. Nekünk 9. Januarii leszen újabban gyűlésünk,¹ ott referálják az követséget Bornemisza uramék. De immár az temetésre szőlő levél is, egyszerűs mind az gyűlésre való is ki jött. Most minden provisionak az ideje; mert az én hitemre uram minden dolog hevenyében jó; mivel valakivel én ország fiaival beszélek, csak azt mondják: a ki erősebb az hatalmasb, sem mint azt, a ki csak az hűtlésen fundál. Nincsen, úgy mond, tiszta esze az fejedelemnek, aszszony is, német is, lehetetlen dolog mi nekünk való legyen. Isten úgy segéljen az populus fundatus ebben, minden mi

¹ T. i. Kolozsvármegyei gyűlés, hol Csáky főispán volt.

kívülünk való emberek is azt mondják. Azért Kd immár látta, ő felsége tudja minek mint kell lenni. Az többi közt Præpostvári uramnál nyughatatlanabb biztatóm nincsen. Azért az mi állandó megmaradásunkra való, azt miveljük, erről is nem felejtkezvén; Nihil quod occiderit admiretur; nihil antequam evenerit non posse evenire arbitretur.

1630.

január eleje.

CSÁKY ISTVÁN KORNIS ZSIGMONDNAK.¹

Édes lelkem Apám Uram, az Istennek tartó lelkére kénszerítem Kdet, izenje meg nekem minden szívében való titkait; mert sok jelek Kd felől meglágyították szívemet előbbi jó indulatomtúl. Legkiváltképpen kettő: hogy soha csak egy szolgáját is hozzám nem küldi, és az magam szolgámtúl is azt izente: hogy elő mennek az Bethlenek dolgokban, magamat ne viseljem annyira nyiltan. Kit mint kelljen magyaráznom, én nem tudom. Még és kérem az nagy Istenért Kdet, ne vonja meg tőlünk magát; ha nyilván segíteni nem akar, csak ellenem ne legyen; *mert az Isten engem testemben lelkemben verjen meg, ha magamnak halászok.*² Csak az akaratom, kit Kdnek Szent-Páli uramtól igen igazán megizentem, kiért akár haljak akár jómban fogyjak, Istennel bizonyítom, hátra álló nem leszek. Készebb vagyok az fejérvári piacon halomban szolgástúl magamat leváगतnom, hogy nem országom súlyos kárára és minyájunk

¹ E kis levélkének nincs datuma, de 1630 első napjaiban kelhetett.

² Alig érthető. Különben így írt 30 év múlva Kemény János is, mikor Barcsay ellen indult.

becsületlenségére akárkit is szenvedjek, az mennyiben én rajtam áll. Még is még is az Istenhez való igaz szeretetiért kérem Kdet, oda fel írjon úgy, hogy ne állhasson meg az állapotjában, a ki noha most, ideig színnel jó, szívvel méreg hozzánk.

Kdé

S. CHIAKI.

Külczim: Az én szerelmes Apám Uramnak adassék.

Eredetije e két levélnek is az erdélyi muzeumban, gróf Lázár Miklós másolata.

1630.

jan. 1.

CSÁKY ISTVÁN LOKACSI PRÆPOSTVÁRI ZSIGMONDNAK.

Spectabilis Magnifice Dne, Frater charissime.

Servitionem meorum addictissimam commendationem!

Az ur Isten Kdnek adjon sok új esztendőket jó egészségben megérni, szerelmesivel egyetemben. Ez egy levelemben, hogy Kdnek két levelére teszek választ megbocsásson. Hogy Kdhez Váradon hivatalyára nem mentem, látja Isten nem az idegenség, hanem akkori nagy elmulhatatlan dolgom nem engedte. Mint hogy másszor nem parancsolta Kd, arról nem tehettem, a nélkül oda azért nem mentem, hogy napestig való occupatioit láttam Kdnek.

Az mi az én vékony állapotom szerint való atyafiságomat illeti, bátór édes uram bátyám az Isten se szeressen engem, ha én Kdet tiszta szívből úgy nem szeretem, mint vér szerint való atyámfiat, ne is adjon az Isten nekem olyant, mely Kd atyafiságánál nagyobbra bec sültetnék előttem.

Hogy Kd az gyűlésre eljön igen szívem szerint

akarom, megmutatja az nagy Isten ott, ki keres privatumot, ki publicumot, ki mi formán kívánja oltalmazni is promoveálni is. Hogy Kd engem biztat megszolgá-lom Kdnek édes bátyám uram, kérem is Kdet az mikor kívántatik oltalmazzon is engem. Az hadak miatt, kik miért csavarognak még is nagy kárban vagyunk. Ez is nem publicumra néz, hanem privatumra.

Az másik levelére Kdnek azt írhatom, hogy én hozzám refugiálván aszszonyom jobbágya, ő nga híre nélkül, ki nem adhatom, úgy mint Bancs Jánost, nem is akar haza menni, mert fél Kdtől, hanem immár aszszonyomnak hírére adták állapotját, lássa ő nga mivel akarja oltalmazni. Az mi Simont illeti, én úgy tudom édes uram bátyám, nem csak az főispánoknak inkumbál az, hogy az gonosztevő embert megbüntessék, hanem szabad az földesuraknak is, mivel én is az végre vasba verettem. Mind azon által, ha semmit az én levelem által való írásom nem fogott Kdnél, kérem azon kívül Kdet ex superabundanti innata sua fraterna gratia cselekedjék minden jót. Az ur Isten Kdet éltesse s áldja meg. Datum ex Almás 1 januarii 1630. Spect. Mcæ. Dom. Vestræ sr. et fr. Stephanus Csáki.

Külczm: Spec. Mco. Dno. Dno. Sigismundo Prepostvári de Lokács, comiti supremo Cottus mediocris Szolnok. Dno Fratri charissimo.

1630.
apr. 24.

CATHARINA DEI GRATIA ETC.

Generosi et egregii fideles nobis grati. Salutem et favorem nostram.. Becsületes hívünknek tekéntetes és ngos albisi Zólyomi Dávidnak, udvari seregünk és sepsi,

kézdi, orbai székek főkapitányának, az idvözült felséges fejedelem prædecessorunk és nekünk szerelmes urunk mellett való hűséges sok szolgálatjának kegyelmes emlékezetiből látván és értvén az közönséges szolgálatokra méltó és elégséges voltát, és jó reménységét is vevén nekünk is azon hűséges szolgálatjának præstálása felől: az kövári főkapitányságnak tisztit mostan ő kemének conferáltuk arról emanaltatott, donatio levelünknek vigorával. Mely tisztiben akarván hűségtek által annak jó módja szerint beállatni, Kegyelmesen hagyjuk és parancsoljuk is nekik, ez levelünket vevén Zólyomi Dávidot megemlített donationknak vigorával és tenora szerint az kövári főkapitányságnak tisztiben bevívén statuálja, megparancsolván nevünkkel az ott való egyéb tisztviselőknak, vitézlő rendnek és mindeneknek, hogy ő kemét tőlünk rendeltetett főkapitányjoknak ismervén, minden becsülettel és engedelmességgel viseljék magokat hozzá ez tisztiről való donatio levelünknek tartása szerint. Secus non facturi. Ipsi de cetero gratiose propensæ manentes. Datum Colosvár die 24. Apr. Anno 1630.

CATHARINA m. p.

Külczim: Generosis et egr. Ladislao Cseffei de Töteör Comiti Comitatus Szolnok interioris et Georgio Vitéz de Bükalj Salisfodini nri Desiensis Camerario etc. fidelibus nobis gratis.

A fejedelemasszony sajátkezű aláírásával ellátott eredeti a gy.-fehérvári kápt. ltár r. a. acták (Ezzel a kövári kapitánysággal akarták volt a Bethlenek Csákyt magukhoz kötni, de ő nem fogadta el.)

1630.

apr. 27.

CSÁKY ISTVÁN PRÆPOSTVÁRY ZSIGMONDNAK.

Édes szerelmes bátyám uram az én éltémig való alázatos szolgálatomat ajánlom Kdnek, mint nékem mindenek felett való legkedvesebb igaz jó akarómnak. Az ur Isten egy napját is el ne vegye Kdnek. Hogy mind ez ideig Vas György uramot nem láttam, igen bánom. Nem is tudok az én akaratomról írnom. Mód nélkül igyekezném is; mindazonáltal kívántatik igen nagyon, hogy Kd az fejedelem asszonyhoz jó akaratját mutassa. És ha mi szép agara vagy oly illendő ajándékja volna, küldje én általam az levéllel és maga ajánlásával együtt. Erről Kd érthet édes szerelmes bátyám uram. Az istenért is kérem Kdet ne mulassa el, de csak titkon legyen és mennél hamarább Balázs uramot Kd hozzám bocsássa, kit ha Kd megcselekszik, nem jön ki gonosz belőle.

Az ménlő felől is ír Kd nékem. Édes szerelmes bátyám uram bizonyára írom Kdnek, hogy ha sok ember mondta volna is ezt az nagy szerencsétlenségemet, soha el nem hittem volna. Két igen jó, szép ménlovam hala meg egyik kehben, másik fekélyben. Én is szintén Brássó felé küldöttem 300 tallért egyért, de nem szintén benna, megérkezvén vele azt bocsátom az ménesembe, mert felette igen szűk afféle ló.

Az szegény kis fodór csikóval az kabola lovat meg-hozzák. Higye Kd sok embereknek még ő felségének is szolgálók az Kd jóakaratjával.

Egy fő lovam vagyon, kit ő felsége adott; persiai ló azzal.... mindeniket háromszor hágattam meg, adná Isten lenne mind egy szőrű, hogy az fiataljával én is kedveskedhetném Kdnek. Az én kis fiamnak az nevéről

még nem disponáltam, de, ha Isten nyavalyával meg nem látogatja Kd akaratja el nem.... kereszteltetem. Talán Kd is.... szerelmes uram bátyám sz.... atyámfia, kire hogy ő nevével akar.... szöntsem Kdet. Istentől Kdnek kívánsága szerint való áldást igaz szívvel kívánok.... szükségem kényszerít, hogy Kdet mostani kívánságomról megtaláljam. Most érkezék szolgám Sz. Mártonból, nyilván elhiheti Kd édes bátyám uram akar valamit az az gonosz aszszony. Kérem igen Kdet csak Pünkösdig küldjön két tizedalja darabontot ez szolgámmal együtt, mert semmiképen nem merem bízni magamat, melyet ha Kd cselekszik, mint olyan nagy hasznomra való dolgot bizony igen kedvesen veszem Kdtől; de meg legyen nekik erősen parancsolva, hogy az ott való gondviselőmtől hallgassanak. Ételek jár mindennap és egy óra ha Kd elégnek itéli egy személyre más fél forintot adnak, mert a kinek étele nem jár hármak szoktak adni.

Kdet kérem ebbeli jó akaratjáról tudósítson egy szabadosa által, bízhatom-e ahoz, nem-e, mivel immár most Kd nem megyen sehova oly idegen helyre, talán meglehet. Éltesse az úr Isten Kdet. Datum ex Almás 1630 april 27.

Kdnek szeretettel szolgál

ST. CSÁKY.

Külczm: Tks és ngs Præpostvári Zsigmond bátyám Uramnak adassék cito. cito. cito. Ivret, egy ív, piros viasz gyűrű pecsét. Saját keze írása, penészfoltos nehezen olvasható.

Jegyzés a 4-ik lapon Cs. írása: «Zólyomi az kövári kapitányságot valóban futja és bizony inkább akarnám ha az urfié lenne, nem árt ha Kd az aszszonynak tudtára adja, viseljen gondot reá. Engem kínál az fejedede

lem véle, de csak Szunyog Uramnak nem akarok successora lenni.» — (Már három nap előtt meg is kapta Zólyomi. Lásd előbb.)

1630.

julius 2.

KASSAY ISTVÁN CSÁKY ISTVÁNNAK.

Spectabilis ac Magnifice Dne obs. serv. meor. addictissimam Comionem!

Az Ngod levelét iffiu legén szolgája azon nap hozá meg, mely nap Ngod írta, melyet megolvassván, talállok abban oly dolgokat is, melyekről való panaszát Ngod Istennek igaz ítéletire támasztja, ki ártatlanságnak jele. Talállok azon levélben olyakat is, melyek az én személyemet concernálják. Az hol azt írja Ngod, hogy én Ngodnak azt írtam volna, hogy az Ngod szolgálai beszéllettek volna Ngod felől híreket. Olvassa meg csak Ngod jobban az én leveletem, nem azt írtam én, hogy az Ngod szolgálai beszéllettek volna híreket, hanem azt írtam, hogy az mely hírek Fejérváratt folytanak, azokat én meg sem győzném írni, hanem Ngod maga jámbor szolgálaitól megértheti. Mert én Ngod dolgairól, Ngod felől semmi híreket nem hallottam.

Irja Ngod azt is, hogy senki előtt nem beszéllett volna Ngod én kívülöttem s én töllem hallhattak valamit. Ez Ngodtól én ellenem igen nagy injuria, bizony nagy, s harmadszor is írom bizony igen nagy injuria, s méltatlan. Bátor ne beszéllett volna Ngod én kívülöttem senki előtt, mert én előttem közönséges országunk veszedelmére való igyekezeteit soha nem beszéllette. Irogatott-e Ngod praktikáló leveleket? Valahová küldett-e idegen országba had fogadni? én Ngodtól soha

nem hallottam. Minthogy ezeknek az híreknek effectu-sát akarja Ngod várni, hiszem meghallja Ngod, ha arra kelletik menni az dolognak, az hírek honnan erednek; Ngod szájából hallották-e avagy az én számból, avagy máséból, mert ennek ez az rendi a ki igazán akar procedálni. Ha nem én számból hallották, hanem Ngod szájából, szükségesképen mások előtt is többet beszélgetett Ngod, hogy sem én előttem. Vigyázzon reá csak Ngod, ha arra kelletik az dolognak menni, hogy szemben szollyanak az emberek és az híreket examinálják, azt fogják-e mondani, hogy: Kassai Istvántól hallottam, Kassai István uram mondotta, Kassai István írta (mert minden hírnek autorát elő kell kívánni)?

Eddig való sok hírekre, ha igazán és Isten előtt való igazságot akarnak fatealni, soha bizony senki az én számból hallott gonosz, hamis hírt nem mondhat. De ha azt kezdik vallani, hogy nem Kassay István uramtól, hanem Csáky Istvántól magától hallottam, Ngod legyen bírám, hogy nagy injuriam vagyon Ngodtól kit nem érdemlettem.

Az hol Ngod levelében írja, hogy az én tribulatiom nem ártalmas, mert sem Csáky István, sem papista nem vagyok, fejedelemségét is senki tőlem nem félti. Egyik sem vagyok, nem is akarok lenni soha, nem is nekem való köntös egyik is. Mindazonáltal Ngod ez dolgot úgy értse csak együgyüképen.

Azért Ngodnak nem furcate nem valami praktikás pretextusból avagy simulatioból írtam s írom mostan is. Ezzel magamat nem kelletöm Ngodnak, sem útat tévesztek, hanem igazán conscientiose írom, hogy volt is, vagyon mostan is tribulatiom commissariusságom miatt s hogy Ngod elhihesse voltaképen ideje korán nevet is adok mind papnak, barátnak, úrnak, nemesnek. Az mely dolognak ember élő bizonyosságait állat-

hatja elő, úgy tetszik nem lesz ott valami praktikátzio, tiszta igazság forog ott. Irja Ngod azt is, hogy sokan sokat írnak Ngodnak velem való barátsága felől és azt siralmasnak prognosticálják lenni. Vannak énnekem sok gonosz akaróim igaz ok nélkül, kiknek én sem állapotjokat, sem jószágokat, sem szerencséjüket nem kívántam «contentissimus mea sorte». Él az úr Isten, istentelenül hamisan írták, mert soha az én kicsiny jótakaratom Ngodnak nem ártott s nem is árt; többet árthat nekem az Ngod barátsága, nem magamra nézve, hanem másokra nézve. Nem voltam soha oly ember míg ifjabb voltam is, hogy hol egy jóakaróhoz ragaszkodtam volna, hol peniglen azt hátra hagyván, az szerencse forgására vigyázván máshoz csatlottam volna magamat. Tökéletességet követtem jó akaróimhoz, két ellenkező felet egybe soha nem köszörültem, sőt reconciliálni igyekeztem mindenkor.

Ngod megbocsásson de csak ez mostani levelében is nem magától, hanem mástól informáltatván az igaz jó akaratnak regulája ellen vétett Ngod idő előtt és az dolognak derekas megvizsgálása előtt való ítéleteivel. Mert én ez óráig Ngodhoz való jó akaratomban meg nem foglalkoztam, úgy mint csak én magamtól és azon az fundamentumon, melyen nem az fogarasi utunkban, hanem sok esztendőkkal az előtt építette hozzám való jó akaratját, én is viszontag Ngodhoz. Abból az fundamentumból sem országunknak, sem annak szabadságának, sem fejedelmünknek veszedelmes állapotját nem láttam kijönni, sem religionknak perturbatioját. Sem Ngod én velem, sem én Ngoddal soha ország veszedelmére való dolgokról nem conferált, mert azt távol kerültem volna, Ngod hasonlóképen; de csak közönséges beszélgetés közben is oly dolgot objiciáltak nekem, kit bizony én soha senkinek nem mondtam. Honnan

lehetnek eféle hírek, kiben embernek sem híre, sem tanácsa. Patientia. Igaz az Isten, igazak ítéleti is. Tartsa meg Isten Ngodat sokáig, kedves jó egészségben. Datum in Kolozsvár die 2 julii 1630. Spectabilis ac Magnificæ Dnis Vrae Str. addictissimus

STEPHANUS KASSAY.

U. I. Olvassa meg Ngod eleitől fogva Ngodnak írott leveleimet, jussanak eszébe Ngoddal való minden beszélgetéseim, jámbor szolgálai által való izeneteim, mind azokat Ngod nem egy ország előtt, hanem bátor ez világ előtt reponálja, soha sem hazám veszedelmére, sem Ngod ártalmára való dolgot nem írtam, nem izentem, nem szollottam; vékony ítéletem szerint mint viselje Ngod magát édes hazájához, fejedelméhez, urakhoz, minden Statusokhoz, azt írtam, azt izentem Ngodnak. Azon ember vagyok én most is.

Hazája és fejedelme ellen való ártalmas szándékot ha ki nyilván és tapasztalhatóképen tud és azt elegendőképen meg is bizonyíthatja, ezt senki nem tartozik eltitkolni.

Azon kívül jó akarók között vannak privátim beszélgetések, melyekben titkos lesz ember szabadossan, azt nem is illik jámbornak, mivel nem ország veszedelmében járó dolgok.

Hallom, hogy vannak mostan is oly emberek, nevéket nem tudom, de ennek előtte ismertem egy néhányat, kik azt szokták mondani mikor valami titkos dolgot beszélnek vagy uroknak vagy másnak: hogy ha másnak aperiálják, megtagadja. Mit ítél Ngd afféle embereknek tökéletességök felől? Ngdnak azt írtam, mivel immár ilyen publice vannak az Ngd felől való hírek; Ngd is azokat publice diluálja s declarálja ártatlanságát. Ugyan akkor legyen nyilván az is, én számból hallották-e azo-

kat az szókat, melyek agitáltatnak, avagy peniglen Ngd szájából és másokéból. Én töllem Ngd felől semmi gonoszt nem hallottanak, mert nem is tudtam semmit. Ngod maga kiknek és mit beszéllett, azt Ngd maga tudja jobban.

Oly ítéllettel és memoriával vagyon Ngd, kinek, mikor és mit mondott, eszébe fog jutni, de kiváltképen ha azt kezdik mondani, hogy ők Csáky István uram szájából hallották.

Breviter jámbor vagyok jó akaróimhoz, tökéletes vagyok, igaz vagyok; az sok hamis embereknek hamis vádlásokat hagyom az ur Istennek igaz ítéletire; az igazzal mindeneket megérek. Cetero Dominus providebit.

Ngd bő szóval való írásomnak megbocsásson.

Az mely jámbor szolgálai Ngdnak Havasalföldébe mentenek, azoknak háborgatások felől bizony semmit nem értöttem, megmondottam, hogy lovak venni küldötte Ngd nem egyéb végre.

Eredeti s. kézírás az egész; ívrét, egy ív; 4 lap beírva. Boríték, cím, p. hiányzik, de a szöveg s az idő mutatja, hogy Csákyhoz van írva.

1630.

jul. 6.

A TANÁCS VÉGGZÉSE CSÁKY ELLEN.

Serenissimæ sacri Romani imperii et Transylvaniæ principis dominæ dominæ nostræ clementissimæ, illustrissimi domini gubernatoris, ac universorum Dominorum statuum et ordinum trium nationum regni spectabili et magnifico domino Stephano Csáky de Kereszt-szegh, comiti Comitatus Colosiensis præsens decretum intimatur:

De statu domini Stephani Csáky, quoniam suæ sere-

nitati una cum illustrissimo domino gubernatore et consiliariis placuit, ut certæ quædam conditiones præscriberent, tum ad dignitatem suæ serenitatis tum etiam ad commune bonum et permansionem patriæ nostræ spectantes, quarum observationi dominus Csáky etiam sit adstrictus.

Quam quidem sua serenitas censura ex consensu illustrissimi domini gubernatoris et dominorum consiliariorum hoc decreto mediante domino Csáky volens intimare, hoc modo declararunt conditiones præscriptas.

Cum ingressum domini Csáky in arces Munkács et Tokaj communi voto patriæ nostræ periculosum fore scientes, ideo placuit nobis, si jam iter agressus fuisset etiam revertat et illas nequaquam ingrediatur, sua serenitas etiam hac in parte mutans consilium ut nullo modo ac quoris sub prætextu in arce Munkács immitatum, nec a sua serenitate permittatur, si autem ingressus fuisset etiam exire cogatur.

Quoniam autem præsentiam quoque domini Csáky in aula suæ serenitatis, dignitati serenissimæ principis et communi patriæ bono nimis damnosam et effendiculosam esse videant; ideo placuit hoc nimium ut dominus Csáky præter generalia et partialia comitia trium nationum regni Transylvaniæ adesse nequaquam possit.

Si autem in generalibus vel partialibus decretis præsens esse debet: tunc etiam copiam equitum, peditem vero nullum secum adducat, sed tantum pro solito veniat, uti alii etiam eundem modum sequantur aulam suæ serenitatis et comitia frequentantes.

De rebus autem aliquibus si suam serenitatem per litteras requisiverit, aut per illustrissimum dominum gubernatorem aut (absente illustrissimo domino gubernatore) per dominos consiliarios literas præsentat, res et negotia sua opponat ita, ut relationem etiam habeat

condigniore sua serenitas etiam intero illustrissimo gubernatori et consiliario cursores et tabellarios ejus non admittat, nisi prius aperta re illustrissimo domino gubernatori et consiliariis.

Si quando autem modo supra scripto aulam suæ serenitatis accesserit, privatam audientiam a sua serenitate ne sollicitet, verum se præponere de aliqua re voluerit in præsentia illustrissimi domini gubernatoris et consiliariorum ac in domo audientiæ præponere debeat.

Ad harum igitur observationem sua serenitas, sub poena citationis conditionum se se clementer accommodare debeat et teneatur.

Similiter etiam dominus Csáky sub poena violationis publicarum constitutionum, has observare sit adstrictus et teneatur. Datum in civitate Meggyes die decima sexta julii anno millesimo sexcentesimo tricesimo.

Decretum hoc ex communi suæ serenitatis et dominorum consiliariorum consensu factum et ex mandato suæ serenitatis Dominorumque consiliariorum, subscriptum per me

STEPHANUM KOVACHOCZI
cancellarium.

(A Hédervári-Viczai-tár 33-ik kötétében.)

1630.
sept. 16.

Nos Catharina Dei gratia Nata Marchionissa Brandeburgica, Sacri Romani Imperij et Transylvaniæ Princeps, partium Regni Hungariæ Domina, Sicularum Comes, ac Borussiæ, Juliæ Cliuiæ, Montium. Ducissa etc. Memoriam commendamus per præsentem, Quod cum certam eam pecuniæ summam quam beatae memoriæ

Princeps prædecessor et maritus noster desideratissimus in publicas totius Regni huius nostri Transsylvaniæ necessitates testamento pie legandas voluerat, ex communi omnium Dominorum Consiliariorum nostrorum voluntate et consensu, fideli Generosi Stephani Erdelyi de Somkerek Consiliarij nostri, et Comitatus Comitatus Thordensis, arcisque et præsidij Szamos-Vyvariensis Supremi Capitanei curæ committendum voluerimus; Supereo dictum Stephanum Erdelyi assecurandum, affidandum, et certificandum benigne duximus. Quod quoniam summa ea pecuniæ in hac Arce nostra Szamos Vyvariensi deposita totius regni huius nostri Transsylvaniæ communis et propria est, ideo nos etiam contra instructionis nostræ eidem datæ modum nullo unquam tempore absque unanimi voluntate et consensu Consiliariorum totiusque Regni huius nostri Transsylvaniæ Statuum et Ordinum dictum pecuniæ summam nec in parte nec in toto ab eo repetituras manibusque nostris tradendam postulaturas, neque ea de causa ullum damnum bonorum famæ et existimationis sæpefato Stephano Erdelyi illaturas, neque ab alijs inferri passuras. Prout assecuramus, affidamus, et certificamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Arce nostra Szamos-Vyvariensi die decima sexta Mensis Septembris. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo.

CATHARINA, m. p.

(P. H.)

STEPHANUS KOWACHOCZY

Cancellarius m. p.

Eredetiye a gr. *Teleki-család m.-vásárhelyi levéltárában* (8066. sz. a.)

1630.
október 7.

Én felső-vadászi Rákóczy György vallom ez levelemben, hogy vöttem fel Gróf uramtól az tekintetes ngos ifjabbik Bethlen István uramtól hét ezer forintot polturákul, melyet fogadok is emberségemre az úr Isten lecsendesítvén ez mostani állapotunkat vagy pénzűl vagy jószágúl ő kemét contentálni fogom róla. Datum Várad 7. Oktobris anno 1630.

(L. S.)

R. GYÖRGY.

Ivrét, egy ív, eredeti; az egész s. kezeirása: piros viasz pecséttel.

Országos levéltár N.R.A. fasc. 771 nro 64.

1630.
nov. 19.

Mi Alvinczi Péter pap, mostan kassai magyar prædikator, Varannai András és Kun Pál ugyan kassai concivisek adjuk értésére mindeneknek az kiknek illik, hogy Rákóczi Györgyné aszszonyunk ő nga kért tőlünk bizonyos költségére némű némű költséget, úgy mint tőlem Péter paptól háromszáz jó probáju ezüst tallért, Varannai Andrástól ötszáz magyar forintot, Kun Páltól har- madfél száz jó probáju tallérokot, melyekért zálogba küldött ő nga egy sas forma gyémántos függőt, melynek felette egy gyémántos korona, az aljába három függő gyöngy vagyon. Ily conditioval, hogy valamikor ő nga az mi pénzünket in simili moneta leteszi tartozunk az függőt ő nagyságának, vissza adni, melynek

bizonyosságára adtuk ez mi pecsétünk és kezünk írásával megerősített levelünket. Cassan 1630. esztendőben 19 novembris.

ALVINCZI PÉTER pap. VARANNAI ANDRÁS. KUUN PÁL.
(L. S.) (L. S.) (L. S.)

Ivrét, fél ív, 1 lap beírva; eredeti, az aláírások mellett csinos metszetű *piros!* viasz gyűrűpecsétek.

Országos ltár. N.R.A. fasc. 771 nro 64.

1630.

ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR UTASÍTÁSA AZ ERDÉLYBE
BETHLEN ISTVÁN GUBERNATORHOZ KÜLDÖTT KÖVET
SZÁMÁRA. 1630.

Instructio ad Gubernatorem. Az én kegyelmes uram köszöntvén Ngdat, meghagyta magán is mondanom: ne csudálja Ngd, hogy azokról izent az fejedelem asszony-nak és tanácsnak is, a melyeket értett Ngd; mert ő nga igen félti Ngtokat veszedelemtől, a kiből tudja ő nga, hogy nekik is jutna.

Tudni kell Ngdnak, hogy ki nyilatkozott az Ngd fejedelemasszony ellen való cselekedeti és igyekezeti, melyet eléggé megmutatott Ngd az medgyesi gyűlésen s vagy on ő felségének is császár urunknak hírével, melynek nem kellett volna lenni, azt mondja az én uram; mert a minthogy gyakran megírta ő nga, úgy bőven meg is izente, hogy mivel magán való assecratioja is vagy on császártól az fejedelemasszonynak s nem idegen is ő felségének, s azt kívánja a confederatio is, meg kezdik segíteni ő felségét, kiből, meggondolhatja Ngod, mi jöhet ki.

Nem árt előtte viselni Ngdnak azt is, azt mondja az én uram ő nga, hogy im a mantuai, vagy olaszországi hadat császárné aszszonyunknak egy atyafia kedvéért kezdték el, az kinek csak valami dubia praetensioja volt Mantuához, s im hallja Ngd minemű veszedelmes dolgok jövének ki belőle, hogy bele állott a francia király és talán olyat segített a kinek igazsága volt Mantuához, mindazáltal mivel nem ő dolgának találták, im maga országát is veszedelembé hozta miatta; mert az ki felől minap írt ő nga Ngdnak, bizonyosan megvöttek azt az Kasal (?) nevű várost és erősségét is, s jól megütögettenek az frankusokban is, a kik segítségekre mentek volt, s már az hadnak egyik része francziára megyen bizonyosan.

Igy lévén azért itt a dolog, mit gondolnak, ha mi belénk kapnak; de talán az törökkel biztatják magukat, ki utolsó reménység, s magában is elég veszedelem, s ki tudja talán az is, ha nem országról, vagy annak birodalmáról leszen az kérdés, ha akárki, vagy magán való személyért indít-e hadat az romai császár ellen? az kihez kiváltképen semmi kötelessége, mint Ngdhoz. Jól meglássa azért Ngd, mit mível, s elégedjék meg állapotával; mert azt is elveszti s familiáját és nemzetét is minába hozhatja Ngd.

Az fejedelemasszony állapotát ő ngok igen jól tudják s ezeket még akkor meglátták, a mikor a megholt fejedelem a portán successioját szorgalmazta; de mivel már ez megvagyon. Istentől s az időtől kell várunk, minthogy erőszakkal ki nem adhatni mod nélkül rajta, mivel az periculosum is, a mint mondtam, s ha szinte Ngtok annak valami praetextust találna is, azoknál helyes nem lenne, mert az minemű conditiokat egyszer is másszor is praescribalt Ngtok az fejedelemasszonynak nem electiojakor, a mikor az fejedelmeknek conditiokat

szoktanak præscribálni, hanem egyszer is másszor is félelem és rettegés alatt, s olyakat is, az kik fejedelmeket semmiképen nem illetnek, s polabeli gyermekért valók is nagy része, s némely azokban ugyan Isten s maga Ngtok szabadsága ellen is vagyon; mert tudni való dolog — azt mondja az én kegyelmes uram — hogy az hit Isten ajándéka, mindazáltal ha ő szent felsége szent malasztjának általa más hitre vezetne is, megkötötték azok az conditiók, hogy ne fogadja Isten szavát, más az egyfelől megesküdtette Ngtok ő felségét, hogy az négy religiot szabadon hagyja, s az ellen meg reversalist vett tőle, hogy azok közül ne legyen szabad magának azt választani, a kin maga lelke megnyugodnék.

Ezekén kívül csak az fejedelem halála után való két gyűlésben is: ugymint az fehérvári és medgyesiben, a miket végezett és kinyomtatott Ngtok maga és fejedelme ellen merő nemzetünknek contemptusa, s csudálja az én kegyelmes uram, hogy in lucernis bocsátta Ngtok s ugy annyira is angustialta már az fejedelem-asszonyt, hogy oda ki közönségesen rabnak tartják s Ngd mancipiumjának, ki mivel igaz fejedelmi nemzét és romai császárnak sem idegene s Ngtoknak is valamint s valahogy de igaz választott fejedelme, méltatlan dolog ily formán tractálni ő felségét, — azt mondja ő nga.

Nem jól cselekszi azt is Ngtok, hogy az ide ki Magyarországbán való jószágiban az ő akaratja szerint való dispositiókat nem enged Ngtok ő felségének, megfogván ez aránt is kezét, ki császár urunknak és ő Ngoknak is országul præjudical, nem is látja az én kegyelmes uram ő nga, mi gonosz volt abban, hogy Csáky István uramra bizta volt gondja viselését ő felsége azoknak, a kivel szabad volt s ugy annyira, hogy ha csak egy lovászának adja is, megcselekedheti és senki kezét abból meg nem foghatja ő felségének.

Ő nagyságának penig az én uramnak úgy vagyton tudtára, a mint az Csáky uramnak küldött decretumból is kitetszik, hogy Ngd parancsolt Ballingnak, hogy be ne bocsássa Csákyt, sőt akkor tájban ő ngának is lévén ott szolgálja Munkácson, maga mondotta Balling neki, hogy — úgy mond — noha az fejedelemasszony bebo-csátását szorgalmazza Csáky uramnak, de mivel külön-bet parancsol gubernátor uram, ide bizony nem jó, ki mely praëjudiciosum legyen, mind az fejedelemasszony-nak, mind oda ki ő ngoknak, ki ne lássa?!

Melyek mind így lévén, kéri Ngdat az én kegyel-mes uram, jól meglássa még is mit mível, s igen méltó, hogy jövődre is nézzen Ngd, s jól considerálja azt is, hogy mivé tette már Ngd ezt az erdélyi fejedelemséget, s ha jövődben vagy Ngd, vagy más succedál abban, ha felveszi-e ezen igát? avagy ezektől irtóztván, ha ki fejes emberre találkozik Ngtok, hogy sem szabad választásból azokra menjen az conditiokra, de nem okosko-dik-e inkább azon? hogy fegyvert véve kezében, ő tegyen inkább másnak conditiot, kiből micsoda jutalma fog az országnak is kijöni, könnyen megítélheti Ngtok.

Ezeket pedig, ne vélje Ngd, hogy az én kegyelmes uram magát tekintve beszéléné, mert noha tudja ő nga, hogy Ngd hirdette ő felőle, hogy vágyakozik erre az rabságra; de úgy éljen — azt mondja ő nga — hogy (nem az ország becsületének sérelmére mondja) de inkább lenne kocsisa az ő kegyelmes urának ő nga, hogy sem mostani állapotjában való fejedelme Erdélynek, kinek bő okát is tudná adni ő nga, ha előszámítását szükségesnek itilné.

Mindezek felett oda ki az a hire, s azoktól is értette ő nga, a kik szemmel látott dolgot beszélettenek, hogy noha az gyűléseknek idején salvus conductusa szokott mindennek lenni, és az itt való árticulusok is azt tar-

tották, hogy haddal senki az gyűlésbe ne menjen, sőt ezen gyűlésnek idején reversálisával is securitást adott mindennek Ngd, mindazonáltal más felől ugyan felültette az hadakat Ngd, s maga szolgálait is mind bevitte Medgyesre, s az mikor az ország nem akart volna consentialni az fejedelem asszony ellen való Ngd kívánságinak és ki akartak az gyűlésnek helyéről menni, ki nem bocsáttattanak, úgy annyira, hogy az öregében az uraknak meg is taszigáltak, s kényszerítés alatt még is vissza kellett az gyűlésnek helyére menni, ki ez is mely gonosz példa az egész országra nézve jövőendő fejedelmeknek is, meggondolhatja Ngd, s elhagyván az tovább való tragoédiát, ezek megmutatják, azt mondja az én kegyelmes uram, hogy Ngd mind az fejedelem asszonyt, s mind az országot kedve ellen is ott akarja hordozni, az hol Ngdnak tetszik. De jól meglássa ennek is végét Ngd, holott ez nyilván való veszedelemmé.... s mit ítél Ngd, azt kérdi ő nga, ha még is tovább continuálja ezen dolgait? ha ugyan csak hivalkodó szemmel nézik-e ő ngok mindezeket, s nyakokra várják az ebből következhető veszedelmet? S meg is bocsásson Ngd, de ez nem szolgának hivatala — azt véli ő nga — az miket mind mível Ngd, hanem fejedelemségnél is nagyobb, birnia akarván szabadosan mind fejedelmével, s mind penig az országgal, kinek semmiképpen nem ez a rendi. Méltó azért, hogy megesmerje Ngd hivatalának határát és egykét ember tanácsát, vagy inkább hízelkedését ne vélje ottan törvénynek.

Nem dicsérheti azt is ő nga, hogy így cselekszik Ngd Haller György és Csáki István uramékkal is, kit úgy hall ő nga, hogy mindenestől csak Ngd forgat; mert azoknak is vagyon jó akarójok, mind itt ben, s mind ott künn vagyon valami értékek és pénzecskéjek is, minthogy penig naturale az csak kicsiny emberben

is, hogy édesnek tartja az boszúállását s kívánója is állapotjának, helyben való állatásának, megítélheti Ngd, ha nem jobb-e ezeket is reconciliálni és egy jó egyes-ségbe hozni? mert az mint az generale instructioban meghagyta mondanom ő nga, s meg is mondtam Ngtnak, Haller György uram mindenestől ok nélkül exultáltatott, Csáky uram ellen penig az fejedelem asszony hozzája való jó akaratjáért neheztel Ngtnak, ki az is megtetszik az reá küldött decretumból is, kiért azt a gyűlölséget, mind maga Ngd s mind gyermekei Ngdnak viselnek hozzája, soha Csáky uram nem érdem-lette, mert annak most sincs igen sokkal több, mint annak előtte; de Ngtnak mindenik annyéra dítáltatott, hogy mindnyájoknak sem volt az előtt annyi, mint most csak a legkisebbiknek is Ngtnak közül. Nem látja tehát még is ő nga valahány forintért miért kell törni Csáky uramra. Ha penig azért az kevés summáiért neheztel Ngtnak, a melyet most utólszor mondnak, hogy kezébe adott az fejedelemasszony, nincs méltó oka arra is, holott jól és okosan cselekedett az asszony, látván, hogy majd csak egy óráig való securitása se legyen Ngtnak között, kivel szabad is, mert övé, s ha ajándékon adta volna is Csáky uramnak, szabadon megcselekedhette volna ő felsége; de nem adta ki, hanem magáért kívánta megtartani, az minthogy meg is tartatik, noha az igen semmi és kevés s annál másoknak ajándékon is többet adott sokképen.

Mindezeket nem egyébre nézve insinuálja palatinus uram Ngdnak, hanem hogy eszébe vegye Ngd magához való sinceritását ő ngának és békességhez és jó egyes-séghez való igazságát s szeretetét is, de kiváltképen azért is, hogy valamint nemzetünket s édes hazánkat ezek utolsó minába ne hozzák, az kinél semmi bizonyo-sabb nincsen, ha mind így marad és continuáltatik ez

az erdélyi gubernatio és az felül megmondott dolgok nem complanáltatnak és más bizonyos rendbe nem vezettetnek. Melyen jóllehet nem érti ő nga azt is, hogy az fejedelem asszony tanács nélkül igazgasson, de ugyan rabnak sem jó azért tartani, hanem Isten és ez világi igaz törvénnyel kell az respublikákat igazgatni, senki-nek törvénytelen hamisat nem tévén, s így áldja Isten is meg Ngtokat, s így is maradhatnak csendességben és békességben meg, s ő nga is úgy szolgálhat onnat Ngtoknak.

Az minthogy el is hiheti Ngd — azt mondja az én kegyelmes uram — hogy ha ez szerint gubernál, úgy lessz állandó gubernatioja Ngdnak és úgy marad az ország is egyességben, mivel eddig még csak nem minden öszvegyületekben confoederatiok, összeesküvések és reversálisok által tractálta még az ország dolgait is egymás közt Ngtok, ki mind veszedelmes, mind gyalázatos volt.

Ezeokról pedig, hogy ily darabosan is izen ő nga, Ngd megbocsássa, oka jó igyekezeti ő ngának, s nézi az Ngtok egyességét, más az, itt talám ezeokról ily nyilván senki nem mer beszélni, tudni pedig ezeket Ngdnak csaknem oly szükséges, mint az élet.

(Eredetije a *vörösváry* gróf Erdődy levéltárában; fogalmazványa a kismartoni hg. Esterházy-féle levéltárban.)

1631.

jan. 13.

Én Rákoczi György Erdélyországnak fejedelme, Magyarország részeinek ura és Székelyek ispánja adom, tudtára mindeneknek, hogy én ezelőtt való időkben kötöttem volt Vinczet az felséges Brandenburgi Catharina asszonynak, tizenhat ezer forintban, úgy hogy ő felségének hat

hét alatt fejedelemségünkbe állásának idejétől fogva számlálván kezében bocsátom, kit én prestálván is azután ő felsége tractatus által meg vissza kezembe bocsátotta, én is azért ezt az tizenhatezer forintot ez országban levő közönséges kelő pénzül ez jövendő pünkösöd napjára ő felségének megadom nagy köszönettel és jó akarattal, kinek nagyobb bizonságára attam ez kezem irásával és pecsétemmel megerősítettem leveletem. Datum Albæ Juliæ 13 die januarii anno 1631.

R. GYÖRGY.

Ego Thomas Mikulich de Brokunoncz Sacræ Cæsar. et regiæ Mattis P. præsentia et judicis locutenens, fidem facio, quod præsens par ex his præfati illustrissimi domini Georgii Rákoczy principis Transilvaniæ etc. originalibus sit descriptum et per me visum, lectum ac cum prenotatis suis veris originalibus comportatum et collationatum. Posonii die 23 februarii 1638.

(L. S.)

Idem THOMAS MIKULICH.

Ivrét, egy ív, 1 oldal beírva; Mikulichnak piros viasz gyűrű-pecséte.

Országos ltár, N.R.A. fasc. 771. nro 64.

1631.

jan. 13.

Én Rákoczi György Isten kegyelmességéből Erdély-országnak fejedelme, Magyarország részeinek ura és Székelyek Ispánja adom tudtára mindeneknek az kiknek illik ezen levelemben, hogy vettem fel költsön az felséges Brandenburgumi Catharina aszszonytól hat ezer aranyat és tiz ezer forintöt pénzes garast az országnak közönséges szükségére, kit ő felségének in simili moneta igérek

ez jelen való esztendőben Szentgyörgy napjára megadni, avagy legfeljebb pünkösd napjára, kinek nagyobb bizonyosságára adtam ő felségének ez kezem írásával és pecsétém mel megerősített adóslevelemet. Datum Albæ juliæ 13 die januarii anno 1631.

(L. S.)

Egy nyolczadív papir; egyszerű másolat.

N.R.A. fasc. 771. nro 64.

1630.

sept. 1.

Az tekintetes nemzetes Ngs felső-vadászi Rákoczi György uram ő ngát, fogadom én Hartay Gábór jó emberségemre, hogy ujabban elvárom az hat száz forint érő polturákért Szent Imre király napig, mely Szent Imre király napja ebben az ezerhatszáz 30. esztendőben esik, kinek nagyobb bizonyosságára adom ez czédulámot magam kezem és pecsétém írása alatt. Die 1 septembris anno 1630.

(L. S.)

HARTAY GÁBOR.

Félív; első lapon; eredeti az egész s. k. írat; zöld viasz borított pecséttel, szép címerrel.

Országos ltár N.R.A. fasc. 771. nro 64.

1631.

január 21.

ZOLYOMI DÁVID CSÁKY ISTVÁNNAK.

Igaz atyafiságos szolgálatomat ajánlom Kdnek, mint nekem kedves öcsém uramnak, sok jó, szerencsés hoszsu élettel áldja meg Isten Kdet tiszta szívből kívánom. Kd

nékem Gávai uramtól küldött levelét édes öcsém uram nagy becsülettel és szeretettel vettem, melyben Kd miről írt értem. Én Kdnek tehetségem szerint édes öcsém uram valamikor Kd kívánja tökéletes igaz atyafia igyekeztén lennem, azon voltam szolgálatomban. Kd semmi időben meg ne fogyatkozzék, melyet úgy most is mint akkor akarok követni.

Kd parancsolván, Kd jó akaró szolgáló atyjafia vagyok most is és leszek is. Isten tarcsa meg Kdet, jó egészségben. In Debreczen 21 januarii anno 1631. Kdnek szeretettel szolgáló igaz atyjafia

ZOLYOMI DÁVID.

U. I. Bátyám uramnak ő kemének megszolgálom, Kd mondja szolgálatomat én szommal, bizony szívem szerint akarnám ha ő kegyelmével szemben lehetnék.

Külczim : «Nekem kedves öcsém Csáky István uramnak adassék ez levelem.»

Negyedrét, félív, első oldal beírva, 4-ken czimezés.

Z. sk. írása ; asszonyos szállás írás.

1631.

apríl 13.

Mi Gelsey Ballingh János Munkácsi főkapitány, Palagy István Vicekapitány, Udvarbíró, porkolábok, Hadnagyok, Tizedesek és minden tisztviselő s szolgáló közrendek, ki ki az magunk tulajdon neve szerint esküszünk az élő mindenható Istenre, ki az atya, fiu, szentlélek, teljes szent háromság egy bizony Isten, hogy az Felséges Catharina Istennek kegyelmességéből az Brandenburgi felséges electoralis házból született (zeöletet) fejedelem aszszonynak, Boruszszia, Julia, Clivia hegyének herczeg aszszonyának és az felől prætitulált néhai felséges Gábiel fejedelemnek, meghagyott özvegyének, fejünk fenn állá-

Gróf Csáky István életrajza.

sáig, életünk, marhánk, jószágunk fogytaig hivek és igazak leszünk, jó akaróinak jó akarói, ellenségének ellenségi. És sem az Nemes Magyarországbeli, sem egyebütt levő felső, középső és alsó rendekkel, senkivel sem titkon, sem nyilván sem magunk sem mások által Munkács (Munkachy) várának más idegen kézben adása felől nem tractalunk, hanem minden hozzá tartozó munitiokkal, majorságával, jövedelmével és minden jószágával Munkács várát, ugyan csak az megnevezett kegyelmes aszszonyunk ő felsége számára tartjuk. És senkinek instantiájára sem félelemért sem adományért sem semmi okon és tekintetekből másnak kezébe nem adjuk. Hanem mint igaz, tökéletes, jámbor szolgálkhoz illik, mind honn az várban s mind benn s mind kinn közel és távollétében ő felségének, ő felsége számára úgy őrizzük, oltalmazzuk.

És valamint ő felségének javára ez helynek ő felsége számára való megmaradására hasznosabbat és jobbat ítéhetünk azt követjük. Az káros és ártalmas dolgokat eltávolztatjuk, minden tehetségünkkel, ha végezetre valami ártalmas híreket hallanánk és értenénk ő felsége ellen azt jó idején értésére adjuk.

In Summa kiki közüllünk az ő tiszti hivatalja és rendi szerint mindenben magunkat mint ő felségének az mi Kegyelmes aszszonyunknak igaz hivei úgy viseljük. Annak felette pedig az Méltóságos, Tekintetes és Nagyságos Rákoczi György urammal, Isten kegyelmességéből Erdély országnak fejedelmével, Magyarország részének urával és Székelyek Ispánjával ő ngával ő felsége ezen mi kegyelmes aszszonyunk ez jelen való ezer hat száz harmincz egy esztendőben Szent György havának tizenharmadik napján Fogaras várában az minémü végezést tött minden részeiben megtartjuk, álljuk sőt azt a végezést is melyet ő felsége Medgyes városában, ezen esztendőben pünkösöd havának huszónhatodik napján ő ngával az erdélyi feje-

delemmel végezett, megálljuk, tartjuk minden részeiben punctjában és az ellen nem cselekedünk.

Isten (engem) minket úgy segéljen; az mi keresztyén hitünk s vallásunk szerint és azon Istenünk úgy adja meg lelkem (lelkünk) idvességét.

Mely dolognak nagyobb bizonyására és emlékezetes erősségére ez reversalis köt levelünket élő szókkal le tött juramentomunk után, kezünk írásával és pecsétünkkel megerősítve adjuk. Es oda fel prætitulált kegyelmes aszszonyunknak ő felségének megvihatatlan képen . . . (így.)

Kivül: par juramenti munkacsiensis. Egyszerű másolat. Egykorú írással.

Magy. kir. orsz. ltár: N.R.A. fasc. 369 nro 23.

1631.
május 26.

Nos requisitores litterarum et literalium Instrumentorum in Sacristia sive conservatorio Ecclesiæ Alben-Transilvaniæ repositarum et locatarum ac aliarum quarumlibet judicarium deliberationum, legitimorumque mandatorum suæ Celsitudinis executores, Damus pro memoria per præsentés. Quod Illustrissimus princeps ac Dominus, Dominus Georgius Rákoczi dei gratia princeps Transilvaniæ, partium Regni Hungariæ Dominus, Siculorum Comes, Dominus noster clementissimus, exhibuit nobis et præsentavit litteras quosdam Serenissimæ principis ac Dominæ, Dominæ *Catharine* natæ marchionissæ Brandenburgicæ, Borussiæ, Juliæ, Cliviæ, montium ducissæ ac serenissimi Domini quondam Gabrielis alias sacri romani imperii, Transilvaniæ que principis relictæ viduæ sub fide christiana super rehabilitatione, reoccupatione et recaptivatione bonorum omnium clenodiorum, rerum aurearum, argentearum, monilium jocalium præmanibus

magnifici Stephani Cháky de Keresztszeg existentium? habitarum assecurationales, in duplici papiro patenter confectas sigillisque eiusdem dominæ principis duobus uno secreto, altero authentico, majore in cera rubia in inferiore eorundem margine impressive communitas, manusque subscriptione roboratas, tenoris infrascripti: Admonens nos benigne ut nos Copiam seu paria earundem jurium suorum uberiores futuram ad eautelam necessariam sub sigillo hujus capituli usitato et authentico extradare et emanari facere vellemus. Quarum quidem literarum tenor seu verbalis continentia sequitur hunc in modum:

«Nos Chatarina nata marchionissa Brandenburgica, Borussiae, Juliae, Cliviae montium ducissa, Serenissimi quondam Dni Gabrielis alias sacri romani Imperii et Transilvaniae principis Relicta: memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, hogy: Mi az tekintetes és Nagyságos Rákoczi György uramat, Erdélyországnak Isten kegyelmességéből fejedelmét, Magyarország részeinek urát és Székelyek ispánját assecuraljuk és fogadjuk az mi keresztényi hitünkre, hogy minden nemű akármi névvel nevezendő javaink és kincsünk Cháky István uramnál volna, azt minden fogyatkozás nélkül mentől hamarébb bizonyos arra rendeltetett emberünket ugyan innen oda expedialván kezünkhez vesszszük, kit ha kézhez nem akarna adni, akár mi szín és praetextus, fogás excipialás alatt, valaminemű utat és modot az erdélyi fejedelem ő keme feltalál és követni akar, annak az mű kezünkbe való vételében, azt nem ellenzük, sem meg nem gátoljuk, impediáljuk semmi szín és praetextus alatt, sőt inkább javaljuk, akarjuk és az ő keme bölcs ítéletire és tetszésére hagyjuk az dolgot teljességesen, és az ő keme híre, akaratja s engedelme nélkül Cháky Istvánnak nála levő javainkban, sem magunk kezénél valóokban, másoknak az ő keme kárára, ártalmára

nem adunk semmi névvel nevezendő ingó marhát és ingatlant is sőt Csáky Istvánnak sem szolgálatjával, tanács adásával nem élünk, nálla nélkül elleszünk és semmi időben az fejedelem ő keme ellen nagy kárára is akarátunkat segítségünket hozzá nem mutatjuk, tokai jószágunkat is annak minden jövedelmeit kezéből kiveszszük azt soha, sem tisztül, sem örökben sem pedig akár mi praetextus alatt neki nem conferraljuk adjuk és bizzuk. Ez előtt való tokai udvarbirónak Szikszai Mátyásnak tisztviseléséről való számadását is nem relaxaljuk senki intésére, kérésére instantiájára meg nem engedjük. Reversalisát ki nem adjuk ő keme akaratja nélkül, hanem valamint ő kemének tetszik, olyan utat kövessen, úgy procedáljon ellene és úgy vétessen számot tőlle: mind-ezekről ő kemét per praesentes bona fide Christiana et verbo nostro principali assecuraljuk.

Ennek nagyobb bizonyosságára és állandobb voltára adtuk ez mi kezünk irásával és pecsétünkkel megerősített levelünket.

Datum in civitate Medgyes die vigesima sexta mensis maii Anno Domini Millesimo sexcentesimo trigesimo primo. Et subscriptum erat Chatarina.

Nos itaque justa postulanti debitam praestantes obedientiam praescriptarum literarum copiam seu paria non abrasarum, non cancellatarum nec in aliqua sui parte suspectarum sed omni prorsus vitio et suspicione carentium de verbo ad verbum transumpto praesentium insertentes sub sigillo capituli hujus usitato et authentico praetitulati exhibentes iurium uberiores futuras ad cautelam necessariam fideliter ac conscientiose extradantes duximus, pariter et concedentes. Communi justia et aequitate svadente. Datum feria secunda post festum beati Petri et Pauli Apostolorum. Anno domini millesimo sexcentesimo trigesimo primo.

Eredetije a m. kir. orsz. levéltárban. N.R.A. fasc. 754 nro 23. A gyulafehérvári káptalan fehér ostya (borított), de szép, ép pecsétjével. Sz. Mihály arkangyal legyőzi a sárkányt. Kőrírat: Sigillum Capituli Ecclesiae Transilvanien (sic) 1609. Másolata is mellette van.

Küllaþon: «Catharina aszszony levele, mivel assecuralta az fejedelmet, hogy Csáky nélkül elleszen.»

«Assecuratoriae Catharinæ marchionissæ Brandenburgiensis pro Georgio Rákoczi Principi Transilvaniae in facta rehabilitationis universorum Monilium a Stephano Csáky 1631.

«Catharina fejedelem asszony fassioja Csáky István és Szikszai Mátyás dolgáról.»

1631.

junius 13.

CSÁKY ISTVÁN NOVAJI FEKETE JÁNOSNAK.

Szolgalok Kdnek, áldja meg Isten Kdet!

Tovább való ellenkező szándékokról az én nem jó akaróimnak, tudósítván az én jó akaróim, nem úgy busultam mint csudálkoztam rajta, melyeknek mérgétől látja az Isten nem tarthatok semmit, és úgy tetszik minden igaz barátimnak érdemével írom, neveltek inkább ez ideig azok, hogy nem mint fogyattak volna, és mivelhogy mindazok tudomira vagynak, bízom az én Istenemben, ha meg nem győzhetem is azokat; meg sem győztetem én is azoktól az gonosz szándékoktól. Azt gondolom lehet Kdnek eddig értésére, miben fárasztották legyen néme-lyek elméjeket ellenem és nagy kényszerítéstől (mivel azon kívül minden ellenem való vádlások igaztalan dolgok) mire vőtték az fejedelem aszszonyt.

Kérem azért Kdet és Kd által az egész országban levő minden igazság szerető hazámfiát, oltalmazzanak meg igaz ügyemben, se ne engedjék ártatlanul gazlani gonosz akaróimtól böcsületemet; megengedtem bár az egész országot vallassák meg ellenem és az mit igaz ügyet ellenem találnak megbüntettessem. Csak azon kívül az ökör alatt is némelyek bornyút keresvén ne bojtorjankodjanak belém. Én mint régi tősz, gyökeres úri nemzet mint eddig ártani, véteni hazámnak nem akartam, sőt inkább mint az előtt úgy most is folyamodom országunk jó akaratjához, kiből ha megfogytatkozom, ennek utánna való idegenségemről, senki méltán nem kárhoztathat.

Interim Kd minden jóakaróimat és igaz hazafait eljáván vigyázzon becsületemre s tudósítson is mindekről. Éltesse Isten Kdet. Ex Szentmárton die 13 junii 1631. (Eddig idegen kéz írása.)

Az én édes atyámfának Mikó Ferencz úrnak igen nagy szolgálatomat mondja Kd, bizony ágyban heverő beteg vagyok, mert kezem munkáját ő Kemétől nem szánván ajánlott jó akaratjára kértem volna; *melyet Kdnek igen commendálok.*

Kérlek János uram az mi nem tetszik, az szót nem kímélvén, mint igaz. szolgálhoz illik, úgy viselje magát. O hiszem Uram én szólok Kddel, ne féljeteK semmit. St. Csáky. (Ez a Csáky keze írása.)

Külczim: Generoso Domino Joanni Fekete de Noszaj. Aulæ nostræ familiari. etc. Domino honorando.

Ivrét: félív; első lap beírva, másodikon a külczim; borított piros viasz pecsét töredéke a Csáky czimerrel.

1631.

jun. 27.

RÁKOCZI ZSIGMOND ÖRÖKBEOGADÁSA.

Catharina dei gratia nata Marchionissa Brandenburgica Vidua principis quondam Transylvaniæ ac Borussiæ, Cliviæ montium ducissa.

Vallást és tudományt tészünk mindenek előtt az kiknek illik ezen levelünknek ereje által, hogy: Midőn az tekintetes Fejedelem Rákoczi György uram Istennek kegyelméből Erdélyországának fejedelme, Magyarország részeinek ura és az Székelységnek ispánja, Istennek rendeléséből ezen mostani fejedelmi állapotra emeltetett volna, mi annak hajlandó indulatját, mellyel eddig hozzáunk viseltetett és jövőendőben is viseltetik, consideraltuk. Ne (hogy) azért háládatlanoknak találtassunk, ily okból mi magunk szabad akaratjából, senkinek ingerléséből az ő kegyelme középső fiát az nemzetes és ngos Rákoczi Zsigmondot az mi munkácsi jószágunkban, uraságunkban és minden ahoz tartozandó birodalmunkban magunk fiának fogadtuk és örökössé, hæresse abban tettük s declaraltuk ez következő punctumokkal s conditiokkal:

Tudniillik, hogy ha mi özvegységünkben megtalálánánk halni, tehát a munkácsi uraság minden hozzá tartozandó possessiokkal felyül megnevezett Rákoczi Zsigmondra úgy mint fogadott fiunkra minden igazságával, melyel mi azt bírjuk, szálljon, holott pediglen férjhez mennénk és maradékink lennének, tehát tali casu, Rákoczi Zsigmond az mi fogadott fiunk, maradékinknak másfél százezer magyar forintot, akkoron kelő pénzzül monetaul egyszersmind tegyen le, az várat mindennemű jószágával együtt magának tartván.

Mely végzés ilyen módon legyen meg, mivel az munkácsi uradalom avagy uraság nekünk 300,000 forintba

inscribáltatott, ha az Római Császár ő felsége avagy annak engedelmeből más valaki mi töllünk életünkben avagy holtunk után maradékunktól előbb azon jószágot kiváltani akarná, hogy nem mint Rákoczi Zsigmond azon 150,000 forintot letehetné. Akkor az megnevezett summának fele Rákoczi Zsigmondé legyen és mi avagy az mi maradékaink azon summának letételével nékie tartozzunk.

Ha pedig (kit Isten kegyelmesen eltávoztasson) megnevezett Rákoczi Zsigmond maradék nélkül meghalna, tehát annak immediate, minden okvetetlen Rákoczi György az fejedelemnek legöregebbik fia, és ha ez is maradék nélkül meghalna, az harmadik, úgymint Rákoczi Ferencz mindenben a mint most Rákoczi Zsigmond succedáljon.

Mely successionak erősítésére és acclusiojára mi az mostani kimenetelünkkor Rákoczi Zsigmondnak per manus az mi munkácsi birodalmunkban 20 ház jobbágyot adtunk, kirül legalább hat hét alatt hasonlóképen a leleszi Conventbe fassionkat beadni, sőt még Császár urunktól ő felségétől ezen contractusra való consensusunak obtineálásában, megnyerésében extremis viribus és tehetségünk szerint fáradozni akarunk.

Ennek beteljesítésére s végbe való vitelére kötelezzük magunkat fejedelmi szónk és körösztényi hitünk alatt. Kinek bizonságára ezen contractust magunk kezével subscribaltuk és nemzetünkbeli pecsétünkkel megerősítettük. Datum

Ivrét, félív, első oldal s második fele beírva. Egyszerű fogalmazvány.

Kir. kam. lvtár. N.R.A. fasc. 369. nro 24.

Ugyanezen okirat megvan a N.R.A. fasc. 743. nro 9. 5 darab, ebből eredeti 2, Chatharina s. keze írásával; há-

rom pedig egyszerű másolat. Egyik eredeti magyar (latin bevezetéssel és zárszóval), a másik német; a másolatok közül kettő magyar, egy német. Ezeken persze a datum is rajtok van. Datum Albæ Juliæ 1631. junius 27-én.

A magyar szövegek némely szókbán, szórendezésben el-eltérnek egymástól, de lényegben mind ugyanazonosak.

1631.
julius 1.

Az én életemig való szolgálatomat ajánlom Kdnek, mint jó akaróm uramnak atyámfjának, Isten Kdet csendes békességes állapottal és jó egészséggel áldja meg sok ideig.

Az mint lehetetlenségre, azonképen ok nélkül és haszontalanul való maga kártételére senki nem köteles nyilván vagyon mindeneknél. Nékem is azért szintén az Ketek Fejérvárra promulgáltatott generális gyűlésének napjára, végzésből való præfigált terminuson lévén egy rész magyarországi jószágomnak végzése által való recuperatiojára. Noha ő nga nekem is kegyelmesen demandal bémenetelemről. De lehetetlen dolog, hogy mostan igen nagy károm nélkül bé mehessek. Kdet azért igen szeretettel kérem, hogy ha találkozni oly, az ki ez mostani Ketek közé való be nem menetelemt idegenül magyarázná, az én igaz valósággal Kdnek írott informatiomnál, hitelt ne adjon az olyanoknak szavoknak. Holott én tőzs, gyökeres, zálogos igaz hazafia, Ketek tagja, és hiteles szolgálja lévén, dolgaimnak végben vitele és helyben hagyása után, az Ketek szolgálatjára, kész vagyok Ketek közé, Isten segítsége velem lévén be menni.

Mostan azért magam és maradékim jövőendő kárainak eltávoztatására illik gondot viselnem. Minden igazságos

dolgaimban az Kd atyafiságát és jó akaratját várom. Isten tartsa és éltesse Kdet jó egészségben. Datum ex Szent-Márton die 1-a julii anno 1631.

Kd atyafia szolgája

CSÁKY ISTVÁN.

Külczím hiányzik? (Talán Mikó Ferencznek szól.)

Ivrét, egy ív; 1 lap beírva p. v. gy. pecsét. Cs. címerrel, aláírás sk.

1631.

aug. 17.

Telekessy István leleszi praepost előtt, ura Rákóczi György parancsából protestal Csáky ellen Csernelházi Csernel György sárospataki praefectus, azért hogy Rákóczi Munkácsra nézve valami szerződést kötött Brandenburgi Katával (R. Zs. örökbe fogadása), mely szerződést a leleszi convent előtt kellett volna be mondani és celebrálni Brandenburgi Katának, de Csáky ezen celebratio-nak ellene mondott.

Kelt 1631 Mária Magdolna innepe után a legközelebbi negyedik vasárnap.

Orsz. lvtár N.R.A. fasc. 767. nro. 24.

1631.

október 29.

PRÆPOSTVÁRI ZSIGMOND NAGYFALUSI SERÉDY
ISTVÁNNAK.

Szolgálók Kdnek édes jóakaró öcsém uram, Isten minden jókkal áldja meg Kdet. Igen kedvesen vettem édes öcsém uram az Kd becsületes levelét, látogatásomra

való akaratját Kdnek meg is szolgálom igen jó szívvel, szeretettel el is várom Kdet édes öcsém uram ez jövődö keddig itthon is leszek, szombaton idegen emberek lesznek nálam néminémű törvénytételért, noha szomszéd barátink, még is akartam Kdnek értésére adnom, hogy jobb alkalmatosságunk lehessen az egymással atyafi szeretetből való beszélgetésben és mulatozásunkban, én Kdnek igen jóakaró atyafia levén, bizony jó szívvel látom Kdet édes öcsém uram, leszen nagy panaszom is Kd előtt, az ki ugyan méltó csudára. Kd édes öcsém uram immár el ne halaszsa, szombaton estvére ugyan eljöhet Kd ide; mert nem mulatnak azok az barátink itt, elmennek délután három óra mulva. Isten hozza igen jó egészségben Kdet édes öcsém uram.

Bethlen 29 októbris anno 1631.

Kdnek jóakaró atyafia szeretettel szolgál Kdnek

PRAEPOSTVÁRI ZSIGMOND.

Kivül: Generoso dno Stephano Seredy de Nagyfalu supremo agazonum magistri illustrissimi principis regni Transylvaniae etc. Dno fratri mihi confidentissimo.

(Ered. a m. kir. kam. lvtár miss. közt.)

1632

jan. 6.

Mi Tholdalagi János Iklodon lakó, urunk eö nga erdélyi directora és Pálffi István Kolozsváratt lakó, kolozsmonostori requisitor, adjuk emlékezetére mindeneknek, az kiknek illik, ez levelünknek rendiben, hogy az jelen való 1632-ik esztendőben die 6 januarii jövőnek mi előnkben egyfelől az tekintetes és ngos Wesselényi Anna asszony az tekintetes és ngos néhai Csáky István-

nak meghagyott özvegye. Másfelől penegh (így) az nemzeti Komáromi Márton Kolozsvármegyének egyik főszolgabírája és Tamásfalvi László ugyanazon vármegyének szolgabírája, úgymint Urunktól ő ngától Almás várához való jószágnak elfoglalására bocsátott executorok. És tőnek meg előttünk ily contractust, hogy mivel az sententiának tenora szerint, a várhoz való jószágnak hasonfelét kellett volna, az Almási jószágnak úr ő nga számára foglalni; de asszonyom ő nga prætendálván azt, hogy leányágat internálna az jószág, így alkuvának, hogy: a jószág három felé oszoljék; egyik része urunk ő nga számára, az másik része az kis úr Csáky Ferencz uram számára; az harmadik az kisaszszony Csáky Anna számára, de ily conditioval, hogy ha urunk ő nga megengedi, maradjon az kisaszszony része ugyan az kisaszszonynak; ha pedig urunk ő nga meg nem engedi, tartozzék ő nga divisiora bocsátani és hasonfelét ő nga számára engedni, melyre asszonyom is ő nga reá méne, de ily conditioval, hogy ő nga az mi remediummal (azaz) vagy Contradictioval, vagy repulsioval akarna élni secundum leges az leányág részéről megtehesse, az Csáky István részéről pedig semmit sem szól ő nga.

Mely Contractusnak nagyobb bizonyosságára és erőségére mi felyül megírt közbírák, az mi levelünket, az mi hitünk szerint kezünk írásával és pecsétünkkel megerősítvén adtuk. Datum et actum in Officio Nagy Almás die et anno prænотato. Idem qui supra.

Egykori másolat; 4-rét, mindkét oldal beírva, eléggé conservált okírat.

1632.
május 7.

ST. CSÁKY FORGÁCH EVÁNAK.

Édes szerelmes atyámfia az Ur Isten áldjon meg!

Felette kedvesen látott Cancellarius uram, minthogy parancsolva is vagyom, hogy ő Keme velem szemben legyen. Úgy hiszem egy nap késik és szombaton ebéd után fog megindulni, vasárnap estére igyekezik Tokajba, ha Regéczből Allaginétól idején elválhatik. Tokajban is egy nap késik ökeme; és kedden ebéd után onnét is elmegy. Én is szeredán reggel megindulok és Szendrőbe sietek. Sennyeiné aszszonyomnak ma 6 órakor adott Isten egy fiút. Az ura pedig tegnap jött el hazúl és itt velünk vagyom. Generalisné aszszonyom valóban igen beteg volt, most kezdett könnyebbedni.

Adja Isten szerelmes atyámfia láthassuk egymást jó egészségben. Irtam Kassán 7. máj 1632. Jó akaró igaz atyád fia míg él.

ST. CSÁKY.

U. I. Korlát uramnak szolgálatomat ajánlom.

Külczm: Az én szerelmes atyámfiának az ngos Forgács Éva aszszonyoknak adassék.

Negyedrét; félív; Cs. piros v. pecsétével.

1632.
május 21.

Ferdinandus Secundus Dei gratia, electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniæ, Hungariæ, Bohamiæ etc. Rex etc.

Serenissima Princeps cognata nobis honorata. Juxta benignam nostram intimationem, proximis diebus, per

litteras ad Dilectionem Vestram datas factam, prwsentium exhibitorum fidelem nostrum nobis dilectum Reverendum Georgium Draskovits de Trakostian, Episcopum vaciensem, Consiliarium nostrum et Aulæ nostræ substitutum Cancellarium hungaricum ad Dilectionem Vestram expedivimus, dantes eidem in commissis, nonnulla nomine nostro Dilectioni vstræ repræsentanda; Cujus relationi ut Dilectio vestra fidem indubiam adhibeat elementer cupimus. In reliquo nos ad ejusdem expositionem referentes, Dilectioni Vstræ firmam valetudinem, cum omni prosperitate comprecamur. Datum in Castro nostro Laxenburgh Austriæ, die vigesima prima mensis mai MDCXXXII.

D. ¹ V. benevolus cognatus

FERDINANDUS mp.

LAURENTIUS FERENCZFFY mp.

Ivrét, t. ép nagy császári ostyapecsét. Vj. koronázott paizsban R. betű, s alul H. E. betűk.

Külcztm: Serenissimæ Principi Catharinæ natæ Marchionissæ Brandenburgicæ, Serenissimi quondam Gabrielis Sacri Romani Imperii et Transylvaniæ Principis etc. Relictæ viduæ etc. Affini nobis honorandæ.

1637.
junius 21.

BRANDENBURGI KATALIN CSÁKY ISTVÁNNAK.

Köszönetünk után, Istentől kívánunk Kdnek minden kívánsága szerint való jókat megadatni

Nem tudom ha alá jövetelünket hallotta-e Kd avagy nem; mi hála Istennek, minden csintalanság és szeren-

A D. betűtől kezdve Ferdinánd császárnak sajátkezű írása.

csétlenség nélkül egy héttel ennek előtte Tokai jószágunkban egészségben érkeztünk, a mely egészséget Kdnek is kívánunk. Im azért kölle Kdet levelünk által megtalálnunk, mivel hogy az tokai udvar bíránkat Kd állította be a tisztre és annak reversalissát is kezéhez vette, kérjük Kdet mint nekünk jó akarónkat, hogy Kd e levelünk vivő embertől, küldje Tokajba hozzánk, hogy tudhassuk miben legyen kötelezése Udvarbíráknak, mely dolgot meg igyekszünk Kdnek szolgálni.

Ezzel Isten tartsa és éltesse Kegyelmedet.

Datum Tokaj 1637 juni. 21-én.

CATHARINA (sajátkezű aláírás)

Princeps.

Ivrét; fekete ép viaszpecsét; a brandenburgi címerrel; vízj. egy kétfejű sas.

Külczim: Spectabili ac Magnifico Domino Stephano Csáky de Keresszeg, Sacræ, Cæsariæ, regiæque Mjttis Consiliario ac cubiculario, nec non præsidii Szendrőjensis Capitaneo Supremo Nobis benevolo. In Szendrő.

1637.

junius 22.

A felelet ugyanazon lapon, fogalmazvány. Csáky saját keze írása.

Ajánlom Felségednek alázatos szolgálatomat. Isten szeresse Flsgdet! Becsülettel vettem Flsgd levelét és parancsolatját is megértettem, de mint olyan régi dologról annyira elfelejtkeztem, hogy semmi bizonyost Felségednek egyebet nem írhatok most, csak azt tudni illik, hogy az udvarbíróságra különben be nem állattam, hanem hogy Felségednek számot tartozzék adni esztendőről

esztendőre. Ezek után kívánom sok ideig való szerencsés életét Felségednek. Szendrő június 22-én 1637. Felségednek alázatos szolgája

G. CSÁKY mp.

1637.
június 27.

BRANDENBURGI KATALIN CSÁKY ISTVÁNNAK.

Köszönetünk után, kívánunk Kdnek minden kívánható jókat megadatni az Istentől!

Kívánva akartuk volna, hogy a mint a Kd levelét elvettük úgy kérésünknek is a levél mellett hasznát láttuk volna; de okát mért hogy Kd meg nem cselekedte, meg nem találhatom, hanem hogy az előbbeni levelünk-ből Kd kívánságunkat meg nem értette, kérni igyekeztünk vala ugyanazon levelemben Kdet, hogy Kd kedvünkért fölkerestetné tokai udvarbíráknak reversálisát és kötött írását, mivel hogy bizonyosan megértettük Ványay Mihálytól, hogy Kdnél volna erős kötés levele. Imé most is kérjük Kdet, hogy Kd kerestesse fel, hogy tudhassuk mi módon és mire kötelezte magát. Mi is Kdnek igyekeztünk más dolgokban kedveskedni, a miben bennünket Kd meg talál. Ezzel istennek ajánljuk Kdet. Adatott Tokajban 1637. június 27-én.

CATHARINA (sajátk. aláírás)
principissa.

Ivrét, pecsét leszakadt. Vj. valami pokál-alak.

Külcztm: Spectabili ac Magnifico Domino Stephano Csáky de Keresszeg, Sacræ, cæsareæ, regiæque Mattis Consiliario ac Cubiculario nec non Præsidio Szendrőien-sis Supremo Capitano, nobis semper benevolo.

Repi 28 junii
in Szendrő. (Csáky kezeírása.)

Válasz-fogalmazvány ugyanazon lap. Csáky saját keze írása.

Ajánlom Fsgdnek alázatos szolgálatomat; áldja meg Isten minden jókkal Flsgdet!

Mind az első s mind az mostani parancsolatját meg-
értettem Flsgdnek, de elhigye Flsged nem találhatok reá
az Poroszlai reversalissára s igazán írom Flsgdnek, nem jut
eszembe, ha visszaadtam neki vagy elszakgattam, vagy
megtartottam, azt bizonyosan írhatom Flsgdnek, nagy
csoport levelét égettem meg Flsgk mihelyt akkor tájban
Pozsonyból odaérkeztem volt, Ványai uramnak is volt
reversalisa az is nem jut eszembe, ha meg adtam volt-e
őkemének vagy nem, mivel azt nem találhatom fel. Azon-
ban másutt levő ládáimért is elküldök és szorgalmasan
fogom keresni, ha megtalálom Felségednek magam em-
berétől megküldöm (ki van húzva, a mi következik: ha
pedig meg nem találhatom, arról vegye eszébe Flsged
hogy meg nem találtam, s nem is csoda ha elveszett,
mert a kinek mire gondja nincsen, arra nem szokott vi-
gyázni). Mindazáltal ha az én dolgom volna Poroszlait
az számadásra kényszerítenem, mint afféle tisztben levő
szolgát, s nem is hiszem, hogy abbeli Flsged parancsolatja
megfogytokozzék, tudván azt, hogy élő bizonyságok van-
nak, a kik előtt számadással való szolgálatra kötelezte
magát.

Az felséges Bethlen Gáborné fejedelem asszonyinak,
nekem kegyelmes aszszonyomnak adassék.

1632.

junius 4.

TANUVALLATÁS.

Az egri káptalan kiadványoz egy esketést, mely Csáky
ellen intéztetett, néhai hetesi Pethe György hátrahagyott

özvegye Balassa Zsuzsánna által Gróf Rákoczi Pál ország-bíró parancsára.

A kérdőpontok ezek valának :

1-o. Tudják-e ? Honnat ? s kitől ? Mi okáért, mi végre indíttatott Csáky István uram, hogy Szádvárát praktikálás-sal, avagy árultatással és nem ország törvénye szerint akarta magáévá tenni ?

2-o. Tudja-e ki által igyekeztén akarata abbeli szándékát végbe vitetni és ha ígért-e jószágot tíz- vagy tizenkét ház jobbágyot Almási István uramnak a végre, hogy Szádvárát árultatásképen kezébe adja és bébocsássa és másoknak is ha mit ígért volna az árultatásért ?

3-o. Tudják-e ha az német vitézekkel, kik Zádvarába császár urunktól ő felségétől őrizetért és oltalomért küldtettenek, az szerint az pattantyusokkal praktikált-e és ha kérte azon őket, hogy mind császárijokat s mind aszszonyukat elárulván Szádvárát quoque modo kezébe adják, és jutalmat ígért nekik, ha az árultatásban előmentek volna.

4-o. Tudja-e hogy ha szádvári jószágbeli bírák, Polgárok avagy jobbágyok közül, valamelyikkel practicálván, azok által is akarta volna practicával kezéhez venni Szádvárát és azoknak is mit ígért ?

5-o. Ezeken kívül is az mit tudnának arról szorgalmatosan tudakozni.

Első tanu: Nemes Zákány András jurassor cottus Borsodiensis, fide mediante fassus est hoc modo : Hogy : semmit egyebet nem tud, hanem hallotta azt Csáky uramtól Tornán létében, hogy az gazda szállásán mondotta, hogy küldje be Szendrőbe Almási István deákot és ő nga is, az mint az előbbeni ura, hogy tíz ház jobbágyot ígért volt neki, megadja neki az tíz ház jobbágyot, csak törekdjék benne, hogy pénzét letévén ő ngának szolgáljon

Szádvárának kiserzésében, de titkon való praktikákról semmit nem tud. És Tornán is nem más, sem penig ezen dologban, hanem csak az parasztságnak csendes leszállításában törekedett ő nga és arról beszélgetvén, csakugyan azon alkalmatossággal hozta elő nga Szádvára állapotját.

Második tanu: Nobilis Franciscus Kollát de Alsókálósa annorum circiter quadraginta, fide mediante fassus est taliter: Hogy valami praktikával akart volna Szádvárához jutni, azt soha sem hallottam az úrtól, de azt sokszor hallottam, hogy ő nga sajátjának mondotta Szádvárát és hogy aratásig benne is akarna lakni, de úgy hogy pénzel s nem praktikával.

Harmadik tanu: Generosus Casparus Berenthey annorum circiter 50; fide mediante fassus est tali modo: quomodo secundus testis per omnia. Præterhoc: Hallotta azt is az úrtól, hogy szinte annyi köze vagyon ő ngának Szádvárához, mint szintén az maga ingéhez és hogy aratásig benne is akarna lakni.

Negyedik tanu: Providus Michael Nagy István egregii Joannis Szabó de Laak colonus in possessione Perkopa commorans, annorum circiter 60; hit alatt így vallott: Jóllehet engemet Csáky uram ő nga megeskettett, hogy az szádvári aszszony szolgálának meg nem jelentek semmi reám bízott dolgot; de mivel újabban megesküdttem káptalan és király embere előtt, én többet nem tudok, hanem: Csáky uram ő nga ajánlotta énnekem arra magát, hogy ha hű leszek ő ngához, nekem és maradékimnak szabadságot és nemességet ad; csak a szádvári várbeli németeknek, hozzak levelet ő ngától, melyet tőlem elküldene, de én nem mertem elhozni. Izent Almási István deák uramnak is tőlem, hogy által menne az szalonnai meleg vízre és ott végezne véle és nem bánja meg ha be megyen. Ha pedig István Deák által nem menne, tehát hagyna egy napot és maga szolgáját küldené által hozzája.

Ötödik tanu: Nemes Almási István Tornavármegyei táblabíró, 45 éves, hite szerint vallja: Tornán létében ő nga Csáky István uram az hugomnál lévén szálláson kérdezkedett, ki volna aszszonyom ő nga gondviselője Szádvárában, és az többi között rólam is lévén emlékezet, izent azon húgomtól, hogy mennék be Szendrőbe ő nghoz. Ahol penig magához nem mernék menni, csak Zákány András-sal beszélgetnék Szendrőben és ő tőle megérthetném az ő nga akaratját és jövődőben meg sem bálnám ebbeli fáradságomat. Egy alkalmatossággal azért Szendrőbe menvén aszszonyom ő nga parancsolatjából, mentem Zákány uramhoz is és Zákány uram megmondotta az úr akaratját; kérdvén legelsőbben, ha hites szolgája vagyok-e az aszszony-nak? Én meg mondám: Nem hites; azután jelenté, hogy az úr azon instálna, hogy én találnám fel módját és útját, hogy ő nga kezébe juttatnám Szádvárát, kért ő nga valaholott szeretném az szádvári jószágban tíz ház jobbágyot adna. És azon kívül ha mi tisztet a várban viselni akarnék, abból is ő nga örömet kedveskednék énnekem. Perkopán lakozó Nagy István Mihály által is izen volt ő nga, hogy az szalonnai meleg vízhez mennék által és ő nga oda kijöven ott beszélgetne velem, de én oda sem mentem. Zákány András uram azt is mondotta én nekem, hogy engemet is kéret Csáky uram, hogy Pethe Györgyné aszszonyom ő nga szolgája legyek, de én nem vehettem reá magamat, mert féltem a gyalázattól. Tornán Ambrus Kovács feleségének azt is mondotta volt Csáky uram ő nga, hogy az minémű szőlője volna ő neki az almási hegyen azt meg szabadítja és nemesíti neki csak én hozzám hordozza jól és híven az követséget.

Hatodik tanu: Honesta foemina Anna Providi Ambrosii Kovács consors egregii Joannis Kátay Colonus, annor. circ. 50³; hit alatt így vallott: Midőn az úr ő nga Csáky uram volt szálláson itt nállam, tudakozott azon,

kik volnának Szádvárban. És az többi között jelentém, hogy Almási István deák bátyám is egyik volna aszszonyom ő nga szolgálai közül. Ő nga szeretettel kérdezkedett, hogy ha ugyan atyámfia volna-e István deák, és megértvén ő nga jóval ajánlotta magát, hogy az mely darab szőlőm volna az szádvári jószágban, őnga ha Szádvárát kezéhez venné, megszabadítaná úgy, hogy soha dézmát nem adnék belőle.

Kért arra is, hogy bátyámat által küldeném Szendrőbe ő nghoz, és meg nem bánná oda való fáradságát is; és hogy tízház jobbágyot valahol szeretné az szádvári jószágban adna neki, csak mutasson módot benne, hogy Szádvára jusson Csáky uram kezébe. Azt is mondotta, hogy Szendrőben ha magával nem beszélhetne is csak Zákány Andrással beszélgessen ő megmondja az úr akarátját.» Datum feria sexta proxima post festum Pentecostes Anno 1632. Egri káptalan pecsétjével ellátott hiteles 2 példány. Ivrét, két ív. 6 oldal beírva.

Országos levéltár N.R.A. fasc. 1609. nro 2.

1632.

aug. 15.

GRÓF CSÁKY PETÉNYI ISTVÁNNAK.

Adjon Isten minden jót Kdnek! Hopmester uram igéreti szerint azt hiszem viszsza tért eddig, azért ő keme vigyázzon a maga tisztire kötelessége szerint békét hagyván az városban való lakásnak; és az mennyire lehet tiltsa az fejedelem aszszonyt az kijárástúl, mert az kik arra dobolják, nekik úgy volna jobb, ha ő felsége soha csak egy szempillantásig is nem lagnék Tokajban, ha fogadja az fejedelem aszszony az jó intést, magának hasz-

nál velle, ha nem fogadja, csak énnekem adják értésemre bizony én is gondot viselek magamra és halálra nem adom magamat azért, a ki nem hogy én velem, de még magával sem gondol. Minthogy Besenyeitől értettem: az ő felsége kijárását magának is írtam felőle, hogy affélének békét hagyjon; mindazáltal ha mikor kimegyen persvádeáld uram neki 25 muskatélyos nélkül és az maga 20 gyalogja nélkül ne menjen csak ki is a várból in super minden szolgálai vele legyenek. Ez sem utolsó, hogy az mikor valahová akar menni vagy Keresztúr felé, de csak az kertig, vagy Tarczal felé mulatni, előbb bizonyos lovasokat bocsássatok ki, megjárni az helyeket, és a strázsákat is meg kell hagyni, s ha ki akar osztán menni, vigyázva járjon. Az mi illeti az Debreczeni borait, ha az korcsomára nem káros, meg kell venni, avagy ha a várbeli szükségre fogna kívátnatni. Az Lonyai uram buzájáról akármi névvel nevezendő gabonájáról quietantiát adjon a számtartó, úgy vegye be alioquin magának is kárt teszen, ő felségének is. Úgy hallom Madarász elvitette az borokat, azért nállam lévén az levele, szorgalmasan solicitálom tőle az árát, mivel az posztóra volna nekem is szükségem. Az mely nyuszt bállást Madarász adott, azt is jó alkalmatossággal ide kellene küldened. Volna szükségem az fejedelem asszony kecséjére (így), ha maga is ellehetne nálla nélkül, mert én nekem semmi háló szerszámom most nincsen.

Az gyermeket is jó alkalmatossággal ez héten oda küldöm; interim Kd tudósítson az oda való állapotokról. Bánffyné ha ugyan eljön, úgy kell véle élni, az mint Kd írta s izente is énnekem, az várban nem kell neki szállást rendelni. Az munkácsi szekerek felül ha mi híre lenne az fejedelem asszonynak, azon senki semmit ne törekedjék, nem levén abból semmi illetlen dolog, el vagyon az végezve köztünk ide fel. Ő felségének megmondhatja Kd

elveszett volt az Leo és Ráro, mindenik megvaygon, csak az Nagy Mihály szemesse veszett el; nekem Istennek hálá az mint eszembe jut, semmi káros léveleim el nem vesztek, hanem afféle jószággrúl való pariák: és az a gyűrű, kiben az franczia király képe volt, az kis arany lánczom és azon való gyűrűm, az unicornis darab szarvval együtt, mert az az kis ládában volt. Kapitán uramnak Kd mondja szolgálatomat, Bánffy Péterné aszszonyomat commendáлом ő kemének; az fia nem vallott több kárt az Szemesnél, az én agaraim megh vannak, az tokaiak vallottak kárt becsületükben, kiért Isten ne óvja őket az Bakos István ostorátul. Valeat! In Szendrő 1632 aug. 15. Kd jóakarója

GR. CSÁKY mpr.

Utóirat: Az ő felsége lovait és óráit elvitték az tolvajok, de Kd reá vigyázzon, soha arról ő felségének emlékezetet se tegyen. Ha ők írnak is, választ nekik ne adjon. Generalis uram mondása ez.

Magad is öcsém az módon kül való kin járásnak békét hagyj, mert nem mindenikünknek vaygon podoliai lova.

Ivrét; piros viaszpecsét. Csáky címer, piczi gyűrűpecsét nyoma: vízjegy, öt mezejű paizs.

Külczim: Az Fejedelem asszony ő Felsége komornikjának Petényi Istvánnak adassék.

1632.
aug. 20.

GRÓF CSÁKI PETHÉNYI ISTVÁNNAK.

Adjon Isten minden jót Kdnek!

Elvettem leveledet jó öcsém és úgy olvastam mint jó akarómnak írását. Az mi azért illeti azt az dolgot, kiről az az titkos személy izent, arra magyar modon csak ez volna a válasz: Pap segg lova s ördög bűnös (?) egy szóval nincsen semmi hitelre való materiája az jó aszszonyom beszédének; én már nem gyermek vagyok, nem is aszszonyi rend. Meleg beszédnek, valami lator praktikanak, mint az hunnét, kitől ez az dolog eredetet vött nem akarok hitelt adni, Isten is ojjon attól; bizony dolog ha minden beszédnek hitelt kellene is adnom, de mihelyt arra megyen dolga hogy Zolyomitul hallotta félre teszek minden epeséget s beszédet. Az mi az én Bécsben mene-telemet illeti, meglátja minden ember nem féltemben fogom meg cselekedni, de úgy ha arra való szándékom leszen; hogy pedig magam személyemben elijeszszenek ő felségétül abban sem látom senkinek modját, hanem ha rabbá teszen valaki. Az mi illeti Medgyesnek állapot-ját azt megváltoztatni bajos, mind azon által ím írtam egy levelet Lonyai uramnak Kd küldje el Sebesitől, meg olvashatja Kd az Lonyai Uramnak írt leveletem. Tartoz-tatom egy kevésség az summának megadásával s azon-ban változik az állapot is; írtam ad partem Mihály deák-nak is, kit csak magának adjon meg Sebesi; az én nyer-gem ha elkészül az gyermek lovammal együtt annak az hátán küldje ide Kd; ne legyen nagy híre elhozhatja egy étekfogó két szabadossal; avagy csak legyen tud-tomra az nyeregnek kész volta magam is érette kül-dök ne fáraszsza Kd az étek fogokat. Az Bánffiné járására

semmi szükségteket nem látom, bizony bizony álnokság minden dolga avagy Agnes lelte babonaság s temondád. Az fejér papirost nem örömet látom, mert nem az mostani időre való; ha mind szentírás is de még is nem tetszik énnekem.

Ő felségének olvasd el írásomat. Ő felségének Kd mondja szolgálatomat küldjön egy kapancsot (?) nekem ha vagyon. Bizony elhigye ő felsége hogy mindjárt oda mennék ha az Vai uram lakodalmára nem ígérkeztem volna; de ha Sebesi elérkezik azt is félben hagyom. Én soha meg nem változom; csak más is maradjon meg abban az kiben kívántatik. Az én gyermek lovam hadd nyugodjék addig miglen ide kell indulni. Kérem ő felségét az kék paripára sarkantjuval né üljenek, se nyeregben; hanem Mátyás ha ott vagyon jártassa alá s fel az várban mindennap.

Melith uramnak is írjon ő felsége és az Straszburg levelének parióját küldje meg, kérje hogy akkorra legyen jelen Tokajban mikor Straszburg ott leszen; ha pedig azt nem várhatja, addig ne menjen fel miglen ő felségével szemben nem leszen. Ezt ő felsége ugyan magyarul írja az neve után. Kdet kérjük fel ne menjen, elébb mi hozzánk jöjjen. Kérlek jó Öcsém őrizd magadat, az kijárásnak békét hadj, egy kevésbé így kell ennek lenni. In Szendrő 1632 aug. 20-án. Kdnek jó akarója

G. CSÁKI m. p.

Utóirat: Mikor aztán jól megszokja az kék ló az járást; vagy egy hét mulva ő felsége maga is reá ülhet és a várban rajta járhat! Az Feketén az szerint, de elébb azt is jártassa az lovász mindennap csak kantárban.

Ivrét; pecsét mint fennebb; vj. koronázott paizs; ezen egy bokrétát tartó férfi alak.

Külczim: Generoso Domino Stephano Pethényi Cubiculario suae serenitatis etc. Amico benevolo.

1632.

AZ ERDÉLYI FEJEDelem SZOLGÁI MIATT VALÓ
KÁRVALLÁSOM.*Az kalamáris ládámban való marháimról.*

Három arany gyűrű egyik nagy, öreg köves, körül gyémánttal rakott; az francia király képe rajta az közepin, pro tall. nro 300.

Az kettei gyémántos, egyik rozsa formára, a másik sziv formára pro taller. Nro 400.

Öt gyémántos vasmacska formára csinált függők egyik pr. taller. Nro 90. Egy aranyláncz, nyakba való, azon egy arany kereszt 180 aranyat nyomó, egy arany gyűrű volt rajta, a kibén három gyémánt volt, az közepin hegyes, két felől szegletes gyémántok. Emptus est pro taller. 700.

Egy szép csinálmányu aranyból való edény; agnus Deinek, szent tetemeknek való, kinek két ajtaja volt; quantitása egy tallérnyi lehetett, hihető 16 arany lehetett benne, de az csinálmányja áros volt.

Item két darab olvasztott arany, kinek pondusa volt 60 arany nyomo.

Item Husz ezer forintról való zálogos leveleim.

Item Asztalomra való ezüst csengetőm tiz talléros.

Az szekér ládámban való marháimról.

Egy zöld bársony mentém arany virágu, ezüstös tábittal bélelt, huszonnégyszög gomb ezüst fonalbul rajta.

Egy veres iskárlát nyesttel bélelt, könyökben vágott mentém, 15 arany fonalból és selyemből szőtt gomb rajta.

Egy veres iskárlát vállban vágott mentém ; 18 gomb aranyfonalból való rajta, atlaczczal béllelt, arany zsinorral zsinorozott.

Egy fehér iskárlát mentém béllés nélkül való és gomb nélkül.

Egy szép skofumos czafrangom, száz arany ára.

Egy bokor merőn aranyozott ezüst kengyelem, kibenhát gira ezüst volt.

Két merőn aranyozott czapa poharam.

Egy szép fakúp (így) Lóra való, ujdón uj.

Egy szép öreg tigris bőrom.

Egy zászló nyélre való, merőn aranyozott ezüst vérttem, kibenvolt három gira ezüst.

Egy király színű kamuka dolmányom.

Öt patyolat ingem igen szépek csipkések.

Tizenkét patyolat csipkés keszkenyőm.

Orcza törő négy, egyenlők. Item kilencz sing fajlandis.

Szekerembe való marháimnak száma.

Őn tál — 12.

Skárlát szőnyeg 2.

Szép két hoszsú puskák 2.

Két ezüstös agyu pisztoly 2.

Az atyámfiának egy szép ezüstös varró ládácskája, kibenvminden belől való eszköz ezüst volt száz tallér ára.

Egy szép kocsim száz talléron nem adtam volna.

Két uj szekér-vánkosom kinek egyik fele veres, öregvirágu kamuka volt, az másik fele veres karmazsin.

Egy szép uj fehér skárlát szőnyeg.

Egy szederjes fajlandis csimannal (így) bérelt köpenyem.

Merőn aranyozott tollas botom.

Szolgáimnak kárvallások.

Nagy Mihálynak fajlandis mentéjét; dolmányán levő ezüst gömbök, szép portai kardját, merőn aranyozott; szép ezüstös merőn aranyozott lodingját, két jó pisztolyját, jó paripáját fékestül, nyergestül, czaffragostól. Az erszényiből 40 forintját, 12 aranyát és 2 tallérát vonták el. Az inasának is szablyáját, mentéjét és pistolyját.

Baranyai Miklosnak portai formára csinált ezüstös szablyáját, merőn ezüstös rajta levő minden köntösit s jó paripáját minden szerszámával elvonták.

Által János (így) nak ezüstös kardját, jó paripáját és azon levő minden szerszámát hasonlóképen elvonták, ezüstös bogláros lodingjával együtt.

Az szekeremben ülő két inasimot egy egy ingben hagyták. Ujdon uj mállal bérelt, galléres fajlandis mentéjét, dolmányát ezüst gombokkal valót, más mentéjét kéket, könyökben vágottat, 18 ezüstös fonalat gombbal felkészítve, mállal béreltet elvonták, egy fehér galléros karasia mentéjével együtt. Item: egy veres vállban vágott skarlát mentéjét is, arany fonalból csinált 18 gomb volt rajta.

A másik inasomnak csak az egy magán való öltözetit vitték el, ki fajlandis volt.

Három szolgáimnak, kiket az szekeremben találtak mindeneket elfosztották.

Az kocsisokat, kik ujonnan voltak karasiába ruházva, talpig megfosztották.

Móré István nevű szolgáimnak az inásától egy tegzet, merő pánczélját, karvasát, pánczél keztyüjét, egy paripáját, szolgájának köpönyegét, kardját pistolyát vonták el.

Mindezekén kívül velem való az fejedelem aszszonynak ő felségének marhái és javai.

Hat ezüst tál nr. 6.

Egy szép asztalra való óra pro Taller nr. 200.

Item: Hat fő lovakból álló szekeres lovai, kik között az rudas lovat, háromszáz talléron vette az portán az erdélyi Mikes Zsigmond. Az nyergest is kérték két száz talléron, Toth Mihályé volt az melyet jól ismernek az erdélyi uraimék, az négye is azokhoz illendők voltak, úgy annyira, hogy az gyeplőst háromszáz talléron vette ő felisége maga a kis vajdától Fogarasban.

Az három bár csak 300 tallérra becsültessék is noha többet értek volna annál is etc.

Ivrét; egy ív; 3 lap beírva egyszerü másolat; 4-ik lapon Csáky saját kezével írva, ez áll: «Az minémű károm lött az Rákoczi uram tolvai miatt Vizsolj táján, azoknak számok.» Mikor? és minő alkalommal? Talán mikor Almás várát elfoglaltatta Rákoczi, onnan akartak elmenekülni s a fejedelem szolgálai kergetvén, utólérték. Ez íráson kívül más adatot nem találtam.

1633.

május 14.

Serenissimus Elector Brandenburgicus, in Prussia Juliae, Cliviae, Montium, Stetini, Pomeraniae, Cassubarum, Vandalorum, nec non in Silesia Crosnae, Carnoviae Dux, Burggravius Norinbergensis, Princeps Rugiae, Comes Marcae & Ravensbergi, Dominus in Ravenstein. Ea quae Serenissimus Princeps ac Dominus Dominus *Georgius Rákoczy* Transilvaniae Princeps partium Regni Hungariae Domi-

nus, Sicularum Comes, per Aulicum Celsitudinis suæ Nobilem Blasium Balintfi, cum Serenitate sua electorali communicare voluit, ex dicti Domini Balintfi oratione, ac scripto exhibito, sufficienter intellexit: ac initio quidem Serenitas sua Celsitudini ejus, dictæ salutis, contestatæque officiorum promptitudinis, ac constantis amicitiae studii gratias debitas agit. Suamque vicissim benevolentiam, amorem ac studia Celsitudini Ejus defert, Deumque omnipotentem veneratur, quod non solum auspicia gubernationis ac regiminis Celsitudinis Ejus fausta esse jubeat, sed et progressus ejusdem fortunare; consiliis omnibus ex alto benedicere, Celsitudinemque Eius, omnibus principis fortunæ incrementis affatim cumulare velit.

Quod ad ea, quæ Serenitatis suæ Sororis, Serenissimæ Transylvaniae Principis statum spectant, deinde attinet, fateri cogitur Electoralis sua Serenitas, non satis sibi constare de rationibus, quæ Sororem suam moverint, relictis bonis omnibus, ex Transilvania excedere ac Cæsareæ Aulæ se committere. Jam dudum enim raro inter Serenitatem suam Eiusque Sororem Serenissimam quid intercessit litterarum commercii, neque Serenitatis suæ consilia locum speratum apud Serenitatem Eius obtinuisse videntur, quod sive aliorum seductioni, sive sexus infirmitati, seu temporum iniquitati vel vi factorum ascribendum (sic) sit, suo loco Serenitas sua Electoralis relinquit; freta interim conscientiae suæ testimonio aliorumque, quibus id innotuit suffragio se dilectissimæ suæ Sororis commoda impense exoptasse, studiose quævisisse ac id consilii suppeditasse, quod statui ac rebus Serenitatis Eius proficuum omnino futurum fuisse, si ei sententiam suam accomodasset, procul dubio faustissimus rerum omnium exitus probavisset.

In præsentī autem status Eius commutatione, vix est ut Serenitas sua Electoralis, Serenissimo Principi Tran-

silvaniæ consilium, sufficienti cum fundamento dare possit, quid de summa Arci Munkacziensi inscripta, dum de pretiosis inibi asservatis, agendum sit.

Nollet equidem Serenissimus Elector autor esse, ut in iis, quæ ad Serenissimam Sororem omni jure spectant, ea libera dispositione ac rerum suarum arbitrio intercluderetur; neque is Serenitati suæ Electorali animus est, ut de illis quæ ad alios pertinent quidquam sibi suisve vindicare satagat.

Sed nec hoc tamen ex re Sororis suæ esse existimat, ut hoc tempore, ubi omni amicorum consilio destituta est, neque quam ipsa rebus suis etiam num post hinc indigere, quæ rerum mutationes subsequi queant, sciri potest; præterea quorum ad sustentationem honori Serenitatis Eius convenientem requiruntur, (nam hisce eam destitui, nec æquitati, nec sententiæ Serenissimi Transilvaniæ Principis convenient esse censet) omnia quoque reliqua eorum potestati committantur, quos suam potius, quam Serenissimæ Principis rem curare probabile est.

Maxime, si constet Celsitudini Eius hanc Serenissimæ Principi mentem esse, liberalitate indecora, ea omnia prodigere, vel in præjudicium causæ communis male impendere.

Quorum omnium cum exactiorem notitiam Serenissimus Transilvaniæ Princeps, quam Serenissimus Elector habeat, aut habere possit, facilius etiam Celsitudini Eius erit, quid agendum sit, statuere ac definire; quam Serenitati suæ in medium consulere.

Quod si tamen Serenissimo Transilvaniæ Principi placuerit: Ulteriorem Serenissimo Electori de omnibus illis, quæ inter Celsitudinem Eius ac Sororem Serenitatis suæ electoralis, ex eo tempore, quo abdicasse se principatui perhibetur, tractata gestaque sunt, aut quorum alias ad Celsitudinem Eius pervenit notitia, rationem exponere,

atque ita Serenitatem suam Electoralem, de omnibus negotiorum et actorum circumstantiis exacte informare non renuet sua Serenitas, posthac exactius quoque omnia in consilium revocare ac pluribus tum mentem accensuram suam Celsitudini Eius aperire; quæ interea temporis rebus Principis Serenissimæ male non prospexerit, si quæ in Arce Munkacziensi, aut alibi locorum sunt, diligenti custodia asservari curaverit.

Ita Serenissimo quoque Electori Brandenburgico integrum erit, pacta tempora Elocatæ Sororis suæ Charissimæ inita, quæ hoc in loco ad manus non fuerunt, posthac recognoscere et quid Serenissimæ Domui Brandenburgicæ cautum in illis fuerit, vel non, accuratius considerare.

Interim providam Serenissimi Transilvaniæ Principis sollicitudinem, ac pro commodis dictæ Serenissimæ Domus Brandenburgicæ diligens studium, tum et illum, quem erga Suam Serenissimam electoralem Celsitudinem, demonstravit, cultum ac respectum debito pro merito honore suscipit, nec committet, quin paria vicissim Electoralis Serenitatis suæ amoris, benevolentiae, cultus, promptorumque officiorum, in Celsitudinem Eius quavis occasione exstent, testimonia.

Id quod a Domino Internuncio pluribus Celsitudini Eius relatum et commendatum iri, non est; quod dubitet; ac de cetero cum faustorum quorumcunque comprecatione, gratiam ac benignitatem suam ei clementer delatam vult.

Dabantur Wolgastiæ Pomeranorum. Pridie Idus May Anno supra Millesimum Sexcentessimum trigesimo, tertio.

(L. S.)

GEORGIUS GUILIELMUS
Elector.

Ivrét, két ív; a belső ív 4 lapja beírva, a külső csak boríték; a két ív fehér fekete selyemmel van összefűzve. Pecsét igen szép; aláírás s. kezü.

Eredetije az országos ltárban N.R.A. fasc. 904 nro 36.

1636.

apr. 21.

Nos Alexander Sennyei de Kis-Sennye sacratissimæ cæsaræ regiæ majestatis consiliarius ac camerarius etc. et Joannes Bornemisza de Zendrő, eques auratus, ac eiusdem suæ maiestatis sacratissimæ cæsareæ et regiæ partium regni Hungariæ superioris vice-generalis, serenissimæ principissæ ac dominæ dnæ Catharinæ natæ marchionissæ Brandenburgicæ etc. serenissimi principis ac dni dni Gabrielis Bethlen alias sacri Romani imperii et Transsylvaniæ principis relictæ viduæ, eadem quoque domina principissa Catharina marchionissa personaliter præsentē existente ab una, ex altera vero partibus Gergius Csernel de Csernelháza et Thomas Debreczeni de Király-Darócz, illustrissimi principis ac dni dni Georgii Rákóczi dei gratia Transsylvaniæ principis etc. universorum bonorum in Hungaria existentium præfectus, et aulæ primarii familiares; ex utraque parte negotio in proxime declarando delegati commissarii recognoscimus per præsentēs litteras nostras significantes, quibus expedit universis, quod nos ratione et prætexta omnium et singularum illarum differentiarum et controversiarum, quæ videlicet hactenus vigore diplomatis pacificatorii Eperjesiensis in anno dni 1633 inter suam sacratissimam, cæsaream et regiam maiestatem, dominum nostrum clementissimum, ac prælibatum dominum illustrissimum principem Transsylvaniæ Georgium Rákóczi initi et conclusi in facto et negotio contentationis pro arcibus Munkács, quibus in comitatu

Beregh, et Fogaras in districtu eiusdem nominis Fogara-siensis et comitati Albensi regni Transsylvaniae existente, adjacente, cunctisque earumdem pertinentiis et proventibus, item certo debito contracto, rebusque aureis et argenteis, nonnullis preciosis supellectilibus et clenodiis domus dictae dnæ principissæ Catharinæ marchionissæ etc. inter eandem ipsam dnām principissam Catharinam et illustrissimum dnum principem Transsylvaniae, dnum Georgium Rákóczi hactenus vigeabant et qualitercunque contractabantur. Eisdem omnibus et quibusvis differentiis et contentationum materiis par placida media et remedia partes inter ipsas easdem bono et desiderato ab complanatis, sopitis et finaliter determinatis super eisdem omnibus inter easdem partes ad huc controvertentibus differentiis, talem, quæ proxime subsequuntur, fecimus et finalem determinavimus complanationem et conclusionem. Cuius-tenor, seu series verbalis sic se habet:

Az mit meg nem adott az fejedelem:

1. Egy merő aranyfedeles pohár. Rs.¹ Restituják.
2. Huszonnégy öreg aranyas pohár, az fedelei darvasok. Rs. Igiret.
3. Nyolcz aranyas pohár, egyik kisebb a másiknál. Contentáltatik.
4. Három aranyas, régi formára csinált pohár. Restituják.
5. Három confectumnak való aranyas csésze, bokré-tások. — Nesciunt. NB. Jagendorfi herczegé volt.
6. Tizennyolcz asztalra való aranyos poharak. Contentaltatik.
7. Tíz egyben járó aranyas poharak. Ötöt megadták, ötíról contentáltatik.
8. Tizenhárom kisdéd lábas csésze. Nesciunt.

¹ Rs = responsum.

9. Egy beczovárból csinált csésze, ezer arany áru, Rs. Nesciunt, Petrus Vay post (?) informare.
10. Öt aranyas mosdó medencze kőrsóstól és két hozzá való víz edény. Rs. Igiret.
11. Két aranyas ezüst kanna. Rs. Restituáltak egyikért másikért contentatió.
12. Öt nagy öreg ezüst tál. Egyik egyik tizenegy girát nyom. Rs. Nesciunt.
13. Negyvenkét középszerű ezüst tálak. Rs. Restituáltak s maga adta el,
14. Harminckét ezüst tányérok. Rs. Nesciunt.
15. Tizenkét nagy szegletes sőtartók. Rs. Hármát restituálják, az többit restituálták.
16. Egy sárga vont arany mente, fekete rokával bélelt, két bokor száras gomb rajta, gyöngyös. Rs. Restituálják.
17. Egy tenger színű vont arany mente, nyusztal bélelt, Rs. Restituálják.
18. Egy vont arany mente, fekete rokával bélelt. Rs. Restituálják.
19. Egy veres bársony mente, két száras gomb rajta, gyöngyös nyusztal bélelt. Rs. Restituálják.
20. Egy meggy színű, metélt bársony mente, vont arannyal bélelt. Rs. Restituálják.
21. Egy hiúz mál bélés. NB. Restituálják.
22. Egy kócsagtoll. Rs. Ajándékon küldte ő felsége.
23. Egy ezüst aranyas, drága kövekkel rakott lóra való szerszám, czafragával, nyergével, és minden egyéb eszközivel együtt, melyetadtunk volt kölcsön az fejedelemnek Kékedi Zsigmond által. Rs. Ajándék.
24. Egy kantár merő arabiai aranybúl. Rs. Resti.
25. Egy tatár nyeregbe való merő arany kápák. Rs. Restituálják.
26. Egy ezüst mives láda két ezer forint erő. Rs. Contentáltatik.

27. Egy ezüst pogácsa, melyben vagyon hetvennyolcz gira. Rs. Restituálják.

28. Egy arany pogácsa, melyben vagyon két száz arany. Rs. Restituálják.

29. Két házra való selymes kárpitok, tizenegy ezer tallér érő, az Sándor históriája rajta. Rs. Restituálják.

30. Két házba való, aranyos bőr kárpit, veres, zöld, hat száz forint ára. Rs. ott maradt.

31. Ezen kívül vagyon két óra, négy szegletű, az másik két tornyos. Rs. Nesciunt.

32. Hat rendbeli lovak. Rs. Nesciunt.

33. Az hat szekeres fekete lóért ígirt az fejedelem husz ezer kőst. Rs. Nem emlékezik ő Nga.

34. Ezen kívül vagyon még az fejedelem keze írása 16 ezer forintról vinczi jószágért. Rs. Non comprehendit diploma.

35. Ezen kívül mi magunk pénzt adtuk az fejedelemnek kész pénzt hat ezer aranyat és tiz ezer frtot. Rs. Restituálják.

36. Item az eperjesi végezés szerint tartozik az fejedelem százhárom ezer forinttal Fogarasért és minden erdély- és magyarországi városainkért. Rs. Restituálják az 93000 frtot.

37. Ezen kívül vagyon negyven szőnyeg, egy-egy asztalra való. Rs. Nesciunt.

38. Egy merő arany lóra való szerszám rubintokkal, smaragdokkal, gyöngyökkel rakott, melyet magunk csináltattunk volt Szebenben. Rs. Restituálják.

Replica Serenissimæ Principissæ.

Ad 2-dum. Vagy felét adja meg az darvas poharaknak, avagy annyi érő ezüstöt adjon, az felit oda engedi ő felsége ő ngának.

Ad 5-tum. Másféle csészek voltak azok, Jagendorffi

hercegtől maradt kettei, azért az másféle csésze lévén, méltán kívánja megadatni ő felsége.

Ad 7-mum. Contenta leszen az contentatióval.

Ad 8-vum. Noha méltán kívánhatja ő felsége mind azokat a csészéket restituálni, mivel ő felsége tudja bizonynyal, hogy Munkácsban maradtak, mindazonáltal az felét azoknak is megengedi ő ngának, az feléről contentatiót kíván.

Ad 9-nom. Adjon ő nga testimonialist az Vay Péter relatiójáról.

Ad 10-mum. Az mosdóknak is ketteit oda engedi ő felsége, ketteit adja meg ő nga, -- de úgy, hogy az mesterségesnek egyike ő felségének cedáljon in specie.

Ad 12-mum. Az computus szerint a mi restál, adják meg, vagy contentálják érte.

Ad 14-tum. Bizonyosan Munkácsban maradt tányéroknek harminczhét hija lévén, méltán kívánja ő felsége az contentatiót.

Ad 15-tum. Az minemű sótartókat restituáltak, azok három szegletűek, de az négy szegletesek hátra maradtanak.

Ad 24-tum. Az mely tollat Kékeditől küldött ő felsége az fejedelemnek ő ngának, azt nem kívánja, hanem az melyet Munkácsból elvittek, azt adja meg ő nga.

Ad 25-tum. Noha ennek előtte ő felsége soha ő ngának nem adta, nem is ígérte, de csak ő nga is egyebekben ne tegyen difficultást, ő ngának most adja ő felsége ajándékon.

Ad 33-tium. Noha ez soha még falon nem volt és tartoznék ő nga megadni, de ezt is ott hagyja ő felsége.

Ad 35-tum. Azt is ő ngának engedi ő felsége.

Ad 36-tum. Mindezekért ő nga adjon most két rendbeli szép és jó szekeres lovakat. Lám, ő felsége is, mikor ő felségének volt, nem tartotta meg ő ngától.

Ad 38-vum. Szárassi Mátyás tudja és Lénárdt, a ki akkor ő felsége deákja volt, hogy ő nga ígérte az húsz-ezer kőst az fekete lovakért, melynek tíz ezerét már alá is szállították Vinczre; nyilván levén azért ez ígérlet, ha az sőt ő nga meg nem akarja adni, adjon két ezer frtot érette, avagy annyi érő bort.

Ad 24-tum. Erről bizonyóságot tehet Kovács István, a ki kezébe adta ő felségének Pap Márton előtt, melyeket magával hozott ő felsége Munkácsra.

Ad 29-num. Minthogy az ő nga obligatiojában terminusa is volt az tizenhat ezer frtról való contentatiónak, most is kívánja ő felsége az tizenhat ezer frt contentatiót, hogy ez által mindeneket elvégezvén ne kellessék jövőben ismét egyenetlenkedni ő felségének ő ngával.

Replica dnorum plenipotentiariorum illustrissimi dni principio Trniæ.

Ad 2-dum. Mivel hogy ez a diploma articulusába excipialtatott, de annak utána ő felsége maga is Melyth György uramnak írt levelében ez ígérletet oda hagyta, kiről az ő felsége exstal, ki ő ngának is értésére adatott, még akkor ő nga is cathegorice csak úgy replicált, hogy az ígérletet, úgy mint a 24 darvas kupákat és mosdókat meg nem adja, nem méltó erről bővebb való difficultásnak lenni.

Ad 6-tum. Az ő felsége csészéi voltak mindenestől nro 98. Restituáltunk csészéket aprókat, nagyokat nro 115. Az mint a quietantiák tartják, voltak-e bokrétások ezek között? arra nem emlékezünk, hanem valamit előtalálhattak, mind megadtuk, ha azok voltanak és kézbe akadtanak volna, mind együtt az többivel restitultattak volna; de az 115-ből kitelhetik az 98. NB. Mennyi ezüst lehetett az két csészéekben, avagy mi érő volt, értenünk kell, hogy tudjunk contentumot tenni.

Ad 7-mum. Az ötét Munkácsban megadtuk, az ötéről ő felségét contentáljuk, csak az megadott ötöt láthattuk és megmérhessük. NB. Ezekben is tudnunk kell mennyi gira volt.

Ad 9-num. Az mint Vay Péter ennek dolgát ő ngának referálta, arról való recognitionálist meghagyja ő nga authenticé.

Ad 10-mum. NB. Az mosdó, ha négy ő ngánál, mi azt nem tudhatjuk, de ha négy, assecuráljuk ő felségét mi, hogy kiküldi ő nga ketteit és egyik az két mesterségesen csináltak közül leszen, ha pedig ki nem küldené is, magának akarván hagyni, ha ő felsége az árokat tudja, írjuk az jószágra maradandó summába.

Ad 12 és 13-tium. Megvadnak az tálak mind, ha jó computust csinálunk azokról.

Ad 14-tum. Munkácsban restitultunk ezüst tányérokat nro 32. Volt magánál ő felségénél tányér nro 56 és két aranyos, mely in summa leszen nro 90. Nincsen azért egy híja is az tányéroknak.

Ad 15-tum. Munkácsban adtunk meg sótartót nro 14, most hármát restituálunk, három, magánál volt ő felségénél négy volt, mindenestől az sótartó nro 17, de ebben ki négyszögű, ki három, nem specificáltatott.

Ad 24-tum. Munkácsból a mely kócsagtollat ő nga bevitetett, azt restitultuk Leleszen, több nem volt ő nga kezínél, hanem az kit ő felsége Kékedi uram által adott.

Ad 33-tium. Soha nem látta ő nga ezeket; Bethlen István fogta elvinni.

Ad 34-tum. Kész ő nga meginteni az Mikó Ferencz maradékit, vagy megadják, vagy eligazítsák magokról hová adták.

Ad 36-tum. Noha ő nga keze alá, a mi ezekben jutott, restituáltatta és az többi is hova löttenek, jelen vadnak akkori lovász mestereknek fassiói, mindaz által intercedal-

tunk ő ngának az mi kgylmes urunknál ő ngánál az két rendbeli lovak küldése felől.

Ad 38-vum. Hogy ő nga, az mi kgylmes urunk, ide az tokai portusra tízezer kőst szállítson ő felségének, árvíz levén ez esztendőben, ő ngánál kiváltképen intercedálunk, el is hittük ő nga ebben fogyatkozást nem teszen, eleitől fogván ő felsége jóakarataért, nem annyira az lovakért.

Ad 42-dum. Ő felsége kegyelmesen megnyugodjék azon, ezekben soha az mi kegyelmes urunk egyet is nem látott, ő nga kezeihez egy is benne nem jutott, nem is tudhatta meg, noha embereket is esküdtettek eleget miatta, hova lehettenek akkori tumultusban, az szőnyeges szekerek alatt az palánkban lévén, kicsodák ragadozták el az két vagy háromféle emberek közül, végére nem mehetett ő nga, ha voltak ott, az külömb-külobbféle emberek ragadozván el, ő nga semmiképen ezeket nem restitualhatja. NB. Noha ebben egy is ő nga kezihez nem jutott, mindazáltal az felének az árával 15-öt frtjával contentáljuk ő felségét.

Replica Serenissimæ Principissæ.

Ad 2-dum. Producálják ökmek azt az levelet, melyben ő felsége oda engedte.

Ad 5-tum. Contenta ő felsége az contentatióval, contentálják 8 gira ezüstről.

Ad 7-mum. A poharak itt nincsenek, de circiter a mint ő felsége az többihez képest reá emlékezik, lehet tizennyolcz gira az öt pohárban.

Ad 10-mum. Contenta ő felsége, csak arra legyen vigyázás, hogy ha ő nga kiküldi az mesterségesen csinált mosdót, az korsója és az vízi eszköze is hozzá való legyen, egyébaránt sem ő felsége ennek, sem ő nga annak semmi hasznát nem vehetik.

Ad 14-tum. Nem csak 90 tányéra volt ő felségének, hanem annál több, más az, hogy magával ő felsége 24-nek felette ki nem hozott Munkácsból, mindazáltal ezeknek is felét, úgymint tizennyolczát oda engedi ő felsége, az feléről contentatiót kíván, egy tányért húsz-húsz lotra szám-lálván.

Ad 15-tum. Az sőtartók is több volt, mindazáltal az hárman kívül annak a tizenkettőnek is felét oda engedi ő felsége, az határól contentatiót kíván.

Ad 24-tum. Az kócsagtoll egyáltalában Munkácsban maradott, azért azt ő felsége, vagy in specie, vagy az árát megkívánja, melyet Kamuthi István ezer aranyon vött Velenczében, de korona aranyon.

Ad 38-vum. Contenta ő felsége, csak az esztendőről el ne muljék az leszállítása.

Replica dnorum plenipotentiarorum illustrissimi dni principis.

Ad 2-dum. Ha ő felsége terminust ad és enged erre, melyre ez levelet producálhatjuk, abban megfogytakozni nem akarunk, de tudjuk azt sokszori resolútiójából, ez dolgra a mi kgylmes urunk semmiképen az ígéretet vissza nem adja, minthogy az diploma articulúsábau is excipiál-tatott, és ha arról tovább kelle disputálni, az többinek is csak békét kell hagyni, tudván azt, hogy ő nga az ígére-tet vissza nem adja.

Ad 5-tum. Contentáljuk ő felségét az nyolcz gira ezüstről.

Ad 7-mum. Contentáljuk ő felségét tizenöt giráról, mert három-három gira ezüsből egybejáró poharak alkal-mas nagyok telnek ki.

Ad 10-mum. Meg kell lenni úgy hogy valamelyik egyik az mesterségesnek és más közönséges adassék meg ő felségének, ha négy ott benn az mosdó ő gánál.

Ad 14-tum. Megnyughatik ő felsége, az tényéroknek semmi híjok nincsen, ha penig nem: computust csinálhadtunk és fassiót is vehetünk, az kik kezekben jártanak (így) s tudják mennyit adtak ki Munkácsból, és mennyit hoztak Tokajba.

Ad 15-tum. Az hat négyszegletes sőtartókért mit kell adnunk, csak értsük, contentáljuk ő felségét.

Ad 24-tum. Az kócsagtoll dolgában semmit nem tudunk, instructiónk is arra semmi nincsen, mindazáltal az ötszáz frtról contentáljuk ő felségét.

Ad 38-vum. Ha az Úristen vizet ad arra valót, mi leszünk ő felsége sollicitatori, és minden bizonynyal megleszen.

Replica Serenissimæ Principissæ.

Mindezekkel az ő nga plenipotentáriusi resolútióival contenta egyébaránt, hanem azt kívánja ő felsége, hogy mivel mind ennyi kárvallásival sem gondolván, az ő ngával való egyenetlenségét akarván távoztatni, ő nga is ezután ő felsége és ő nga között levő dolgokban accommodálja magát úgy, hogy ennyi kárvallásban lehessen ő ngától valami contentuma és vigasztalása, és annak felette az kócsagtollért az öt száz frthoz adjanak még harmadfél száz frtot, hogy legyen annak is az fele ára meg, minthogy az többinek is, melyet integre kívánhatott volna ő felsége, csaknem mindeneknek felét engedte meg ő felsége.

Replica plenipotentiariorum illustrissimi dni principis: Accedálnak ő kemek az felére, úgy mint nyolczadfél száz frtra az kócsagtoll árában.

De contentatione sic conclusum est.

Az patikás ládáért adnak ő kmek 1500 frtot.

Az 28 csészéknek az feli, úgy mint 29 gira, hogy az ő felségének tartozó ezüsből kitudassék. Contenta manet.

Az több elköltött ezüst mívért, hogy ha miben az 29 girát meghaladja, hogy ő kmek ezüstöt adjanak. Csinálásától az sima mívnek 2 frt 50. Aranyozására ducatos 2 drb. Noha elég kárával vagy on felségének, mindazáltal az ő ngához való jó akaratjából contenta leszen.

Az lóra való szerszámhoz adott kétszáz hatvan aranynak harminczát, korona aranyat, defalcálják, mivel megértük, és annyival kevesebbnek találtatott.

Unde nos in præmissorum omnium et singulorum maius robur, evidentiusque et firmitus testimonium, præsentis litteras nostras, superinde testimoniales, recognitionales prælibatis dnæ principissæ Catharinæ Marchionissæ etc. et illustrissimo dno dno principi Transylvaniæ dno Georgio Rákóczi, jure eorumque futura pro cautela necessaria sub chyro-graphis et sigillis nostris usualibus, dandas duximus et concedendas. Datum in oppido Tokaj die 21 mensis aprilis, anno dni 1636.

(Egykorú másolata az «Orsz. Levéltár»-ban. N.R.A. fasc. 772 nro 5.)

1636.
jun. 24.

GR. BETHLEN ISTVÁN CSÁKY ISTVÁNNAK.

Spectabilis ac Magnifice Domine mihi observandissime!

Officiorum meorum paratissima commendatione præmissa.

Az Kd 22. Aprilis írt levelét 23. juny adá meg egy Turi Jánosné nevű Budai asszonyállat, kiben egy Szilágyi András nevű rabságban levő szolgája felől ír Kd, hogy szabadulásában törekedném, mely Kd levele hol késett

eddig, nem tudom, mert ha ezelőtt kezemhez jutott volna is, a mennyire mód lehetett volna, törekedtem volna örömet a dologban, ma azért egy jámbor szolgámat felküldöm tudakozni állapotja felől, úgy értem most az Csonka toronyban tartatik, az Vezír rabja.

Immár ezután megakarom az Vezírt találni felőle, s meglátom ha lehető szabadulásában sarcz nélkül való mód, vagy pedig sanczon akarja elbocsátani, mindazáltal szívem szerint azon törekedem, a mennyire mód adatik benne, hogy szabadulhatna sancz nélkül. Én Kdnek Édes Eöcsém Uram nagyobb dologhból is ígérkezem szolgálni és kedveskedni a mennyire Isten erőt ad. Tartsa meg Isten Kdet jó egészségben sok esztendeig. Datum in Civitate Pestiensis die 24 Juny Ao 1636.

Spectabilis ac Magcæ Dnis Vrä

Serviter paratissimus

Comes S. BETHLEN mp.

Ivrét; tiszta ép kis pecsét, vörös ostyára nyomva, az iktári gróf Bethlen család czímerével.

Külczm : Spectabili ac Magco Dno Stephano Csáky de Keresszegh, Sacratissimæ Imperatoriæ Mattis Consiliario et Cubiculario ac Arcis et præesidii Szendrőiensis Capitaneo Supremo etc. Dno mihi observandissimo.

Gr. Bethlen sajátkezű aláírása.

1639.

CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁNAK.

Szerelmes Krisztinám az Úr Isten áldjon meg és adja hogy kíváncsi egészségre láthassuk egymást.

Akármikor sem vártam írásodat látnom édes fiam nagyobb szorgalmatossággal mint most, úgyannyira, hogy az nagy főfájás miatt azt hittem fel se kelhetek ma, de már nincsen semmi nyavalyám, mert az busulástól üresedtem immár és igen jó kedvel s vigan vagyok. Busulásom pedig két okért volt, elsőben Prépostvári változása miatt, második, hogy kapitány uram nem várakozott az én embereimnek érkezésekre, hanem szerencsére megindult és olyan kerülő útra fárasztott benneteket.

Vajha tudtam vagy csak remélhettem volna azt édes hívem, hogy Prepostvári uram megváltoztatja beszédét és fogadását bizony Tarczalra költöztem volna elődbe, noha Palatinus és érsek uramék rendelése ellen esett volna, ki-ről ha Isten szembe juttat bennünket, bővebben beszélgethetünk, pedig hogy az Isten békével és egészségre hozott el benneteket az vizeken, egyéb ellenségtől nem sok félelmem volt.

Azt írod édes szerelmem, hogy az nagy idegen földre kellett jőnod, de én soha nem tartanám azt idegen földnek, ahol legdrágább és kedvesebb lakásomat, életemet, lelki testi örömet és nyugalmodamat itélhetném, holott szerelmes Krisztinám azt szoktuk közönségesen mondani, ahol kedvesebb és jobb az lakás, ott az haza.

Ne legyen azért szerelmes lelkem ez írást is semmi busulásod, még csak eszedbe se jussanak szomorúan az

elmúlt dolgok és az elhagyott állapotok, mert men-
nél inkább valaki egymást szereti, annál nehezebb
annak szomorúságát látván szenvedni az társának. P. o.
ha én szeretném az én szerelmes Krisztinámat és neki
szomorúságát látnám, tehát én igen szívem szerint busul-
hatnék azon.

Egy német szabót küldtem oda, hogy az minémű két
szoknyát csináltak Kd számára, ahhoz hasonló vállat is
csináljon az ide felvaló közönséges élő formára, kérlek
édes szívem ne tarts ellent benne, hadd csinálják úgy,
el higgyed sokkal szebben fog illeni, hogy semmint az az
szász formára csinált váll, kit ide küldtél.

Hogy pedig több szoknyát az kettőnél nem csináltat-
tam az az oka, hogy Bécsen kívül illendő materiákat nem
találtathattam, hanem onnét fogom mind azokat megho-
zatni, melyeket magamban elrendeltem.

Én első nap szederjesben s másnap zöldbe s harmad-
nap vagy veresben vagy király színben leszek, ha azt
érem, s azt akarom édes szívem hasonló színben légy
velem. Két cseh süveget is hozattam, azokat is úgy talál-
lod, az mint illik édes szívem s pártád is legyen azokhoz
hasonló, csak az Isten hozzon jó egészségben s egyéb por-
téka is az mi akkorra kívántatik készen legyen. Egy szó-
val haza fogsz jőni édes szerelmem, de nem tudom ha
olyan nagy szívvel kívánsz-e engem látni mint én Kdet,
mert nem írák választ amaz levelemre, melyben erősen
biztatom magamot az Kd kiváltképen való szerelmével,
de talán nem szintén annyira lehet az mint én reméllem
és Kdnek nagy bizodalomból megírtam. Mivel azért
már félelmem nélkül várom az én régi szerelmemet hónap
színes köntösbe öltözöm és minden fekete köntösből ki-
vetkőzöm, lakóházaimmal együtt. Adja Isten édes szerel-
mem láthassuk egymást mennél hamarább, de jól reám
vigyázzon Kd, mert az hol nem vélné is Kd meg fogom

talán látnom Kdet. Irtam Szepesvárában ma szerdán ebéd után 1639.¹ Az én szerelmes Krisztinám holtig való társa

G. Cs. I.

1643.

márcz. 27.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁNAK.

Áldja meg Isten jó egészséges étellel Kdet.

Boldogaszszony napján elvettem nekem írt Kd becsületes levelét kívánságom szerint való ajándékjaival együtt. Mivel azért immár az keresztyéni jó szokás szerint egymás kötelességébe léptünk holtig tartó atyafiságos életünknek illendő bizonyoságtételével, azokáért becsületes dolognak itéltem lenni, hogy Kdnek, mint jövődő kedves társamnak szívem buzgóságából ez néhány szóval írott leveletemet küldjem és magamat Kdnek ez által is újabb esmeretiben juttassam.

Juthat eszébe Kdnek édes jóakaró kedves húgom első ifjúságomnak mivolta és Kdhez való hasonló indulatomnak igaz szeretetemből származott akkori buzgósága, ki nek, hogy az jó Isten valóságát nem akkor, hanem most engedte, az mennyivel minden emberi gondolat felett való dolognak tarthatjuk, anyival csudásabb, de szent és istenes s mindenkori igen méltó emlékezetre való állapotnak is tulajdoníthatjuk és mind ketten az Istennek hatalmas reánk való gondviselésének és nagy áldásának tarthatjuk holtig való háláadásunkkal.

Anyival feljebb való szent áldásának tarthatjuk ő szent felségének az mi egyélétünknek valóságát ha egy-

¹ Ez évszám valószínűleg tévedés!

máshoz való első ismeretségünknek és Isten szerint való szeretetünknek áthatatos voltát s erejét az sok ideig való nem látás és távollétek az Kd szívéből is ki nem fogyatta volt. Mert noha az én jó feleségeimnek idejekben Kddel való ilyen atyafiságos állapotom felől nem gondolkoztam, de bizonyára írom édes társam Kdnek valamikor az jó és becsületes alkalmatosság eszembe juttatta Kdet mindenkör vitatta Kdhez való istenes indulatimnak igaz voltát, mert soha meg nem bántam, hogy Kdet szerettem és ismertem, sőt hogy úgy is szerettem, hogy Istennek törvénszerint való társamnak kívántam akkor is Kdet.

Ime azért édes régi Isten szerint való szerelmem, nem akarván hagyni az jó Isten valóság nélkül elmulni azon egymáshoz való elébbi keresztyéni szeretetünket, egybe adott emberségünknek idejében is bennünket, tudván ő szent felsége, hogy minden jó házasságot illető dologban egyező természettel áldott volt meg születésünk-nél fogva. Azért teljes bizodalommal vagyok, hogy egymással való életünket is megszenteli és kötelességünket soha többé másra nem változtatja.

Ez leveletem Kdnek elébb akarám kezében juttatnom, minek előtte jámbor szolgálím Kdhez érnének, hogy Kd is vehessen időt válaszm adására írása által, melyet másra se bizzon Kd, hanem Tordai István uram nevű szolgálómra, a ki egyik lészen Kdhez menendő szolgálatjában, kitől három dologról izenek szóval Kdnek. Bízvást hihet neki Kd, de az mely leveletem nem magam kezemmel írom Kdnek, arra Kd is más ember írása által feleljen nekem, kire hogy reá vigyázzon Kd, szeretettel kérem Kdet.

Éltesse és tartsa meg az jó Isten egészséges életbe Kdet. Irtam Szépesvárában 1643 marc. 27. Kdnek igaz atyjafia és jövődő örökös társa

GRÓF CSÁKY ISTVÁN,

a kit Kd talán meg se ismerne, holott régtől fogva elméjében sem forgatott, de én reá mernék felelni sok emberek közül, távol is kiesmerném Kdet akármi öltözetben lenne is, csak ábrázatját s kezeit láthatnám, kiket hogy Kd az ártalmas tavaszi szélről oltalmazzon mindenkor én érhetem, kérem kiváltképen Kdet. Mivel már magamot özvegynek nem tartom, ez levelelen méltó jelét küldtem Kdnek láttára, melyet nem illik másoknak sem látni, sem tudni. Isten Kddel.

U. I. Édes társam, méltónak tartom, hogy értse ezt is Kd. Az utolsó gyűrűmet is kit küldendő vagyok az én első üdvezült becsületes és igen szerelmes társam adta vala nékem, mivel azért Kd lészen mind azok jóvoltoknak végezője, az én kívánságom szerint legillendőbbnek azért ítéltém, mind kettőt Kdnek adnom, hogy sem másokat mivel azoknak minden jóvoltok Kdre szállottak és Kden is végeződnek, kinek az jó Isten legyen mind szentelője s mind végezője.

Külcím: Az én szerelmes társamnak Mindszenti Krisztina aszszonynak adassék.

Eredetije ívrét, egy ív, aranyos szélű papír; *piros* viasz-pecséttel.

1643.
marcz. 29.30.

GR. CSÁKY ISTVÁN RÁKOCZI GYÖRGYHÖZ.

Bevezető sorok mint a kérő levélben s elmondja, hogy kit választott, s így folytatja: noha bizonyal elhihetem, hogy az mely jó szokás és rendtartás efféle állapotokban minden keresztyén nemzetek között, annál inkább magunk nemzete között szabadon nem lehet nékem is

akadémikus, sem pedig Ngdnál az én alázatos szolgálatomnak ezzel is nagyobb kötelessége kedvetlen, mindazonáltal nem akarván az Ngd birodalmából Ngd híre és kegyelmes annuentíája kívül ő kemét kihozatnom.

Alázatosan kérem Ngdat, méltóztassék ő keme hozzám ez végre való bátorságos kijövetelinek, minden ahöz való készületivel együtt kegyelmesen annuálni, sőt ha kik jóakaró atyjafiai közül, ilyen becsületes állapotjában, kilyebb fáradni nem neheztelnének, azoknak is bárcsak az határig kíséréseket kegyelmesen megengedni.

Mely kegyelmes jóakarójával is Ngd ily jóakaró alázatos szolgálját serényebb és hálaadó szolgálatra kötelezven, igyekezem Ngdnak ebbéli kegyelmességét is alázatosan megszolgálnom. Jó és kegyelmes választ várván Ngdtól. Satb. datum. Szepesvár 1643 marc. 29. 30. (Eandem excellentissimam Celsitudinem Vestram felicissime viventem florentemque regnare desiderans.

Erre Rákóczi válasza.

1643.
april 15.

Spectabilis ac Magnifice Domine Comes nobis honorande!

Szepesből marc. 30-án nekünk írott Kd levelét elvettük s az minthogy senkinek is Istenes úton s módokon való házasulásában ellent nem szoktunk volt tartani, az szerint most is senkiében nem. Vége lévén azért annak az haladéknak, melyet Prepostvári uramnak érteni adtunk valamikor ki akarja vitetni Kd, meglehet elmeneteli az aszszonynak. In reliquo eandem Dnem vram benevolere cupientes. Datum in Civitate nostra Maros-Vásárhely april 15. 1643.

G. RÁKOCZI (sk. aláírás.)

1643.
márcz. 30.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁHOZ.

Ajánlom atyafiságos szolgálatomat szeretetemmel együtt Kdnek. Istennek szent áldását kívánom minyájunkra terjedni.

Többet gondolkodván közelgető halálomról, hogy sem hosszú életemről, szemem előtt viselvén mind édes anyámnak elöregedett és betegesedett állapotját s mind gyermekeimnek nevelatlenségeket, kiknek anya kívántatik, inkább hogy sem néne.

Megemlékezvén Kdnek is eleitől fogva dicséretes magaviseletéről velem egyező hitben létéről s megért állapotjában is hozzám illendő voltáról választottam szívemben Kdet magamnak örökös házastársul édes anyámnak is ebben tudván nyugodalmát lenni; atyámfiaiinak és jóakaróimnak egyező javallásokkal.

Azért jóakaró aszszonyom ilyen kinyitott szívvel való tökéletes és Istenes fundamentumon épített szándékomat értvén magához Kd, vegye jámbor szolgálaim úgy mint Bari Mihály és Tordai István uramék által Kdnek küldött jeggyűrűmet személyemnek Kdhez holtig való kötelezésemnek változhatatlan bizonyására, oly valósgos szívvel pedig az melyet én Kdnek küldtem.

Hogy azért Kd is maga én hozzám hasonló igaz szívvel való kötelezésének bizonyosságát küldje meg írt jámbor szolgálaim által, az mint tőlem veszi Kd, alázatos szeretettel kérem Kdet. Ajánlván mindenkori készségemet és atyafiságos szolgálatomat Kdnek. Jó és kedves válaszat várván Kdtől. Tartsa meg Isten jó egészségben Kdet. Irtam Szepesvárában 1643 marc. 30-án.

Kdnek igaz szívvel szolgáló jövődő házas társa

GRÓF CSÁKY ISTVÁN mpr.

Külczim: Az nemzeti Mindszenti Krisztina asszonynak néhai nemzeti Erdélyi István uram özvegyének stb. Nekem jóakaró asszonyomnak adassék.

*
* *
*

1. Hasonló szép levelet intéz Mindszenti Krisztina édes anyjához is, kéri anyai jóakaróját s ajánlva fiui szolgálátát ugyanazon datum alatt. Fájdalom a külczim hiányzik.

2. Ugyancsak e datummal tudósítja e házasságáról gyekei Wesselényi Boldizsárt is.

Az előbbi eredetiben, sk. az utóbbi kettő egykorú másolatban.

1643.
pünkösd hétf.
május 25.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁHOZ.

Ajánlom Kdnek atyafiságos szeretetemet, szívből kívánom, hogy a jó Isten egészségét Kdnek megtartsa s éltesse az ő szent kegyelmében velem együtt.

Secretariusom által Fejérvárott írt levelét Kdnek pünkösd napján szeretettel láttam s olvastam, hálaadással vettem penig az Istentől, hogy ennyi méltatlan és szokatlan busulási között az Isten Kdnek egészségét becsületivel együtt megtartotta és hogy én hozzám való kijövetelére is bizonyos s bátorságos uta engedtetett ő ngától az fejedelemtől Kdnek, melyekben ha fogyatkozást értettem volna Kdnek akármi okból, nagy fájdalommal szenvedtem volna, holott látja Isten az én szívemet, nem jószá-

gáért szerettem és választottam én Kdet hotomig való társamnak, hanem magános jóságáért.

Azért nagy szeretettel kérem Kdet, rekeszsze ki már szívéből, minden kedve ellen történt dolgokat, mert az Isten soha anyi jót ez világiaknak nem adott, kinél többet magánál azokért meg nem tartott, kik ő benne helyeztetik jó életöknek s jó haláloknak is módját.

Értvén azért a Kd leveléből, hogy indulását Gernyeszegről és annak terminusát az én akaratom szerint rendelte, íme én is holnap után, úgy mint 27. napján megindítom kapitányomat Vadas Gábor uramot a végre, hogy Prepostvári bátyám urammal együtt Kdhez menvén szolgáljon Kdnek kijövő útjában s egyéb dolgaiban is, melyekben Kd kívánja.

Bizonyos vagyok abban is, hogy bátyám uramnak ajánlott jóakarátjában meg nem fogyatkozunk, kit mostan írott levelem által azon kértem, hogy ez jövő Sz. Iván havának 21. napjára bizonyoson Gernyeszetre érkezzék Kdhez és más egy harmad nap onnét megindulván az Kd nyugodalmával és az füves lovaknak is erejökhöz képest rendelje útját ökeme.

Ezt értvén Kd is rendelje úgy dolgait az mennél jobban lehet és ha alkalmatlannak tetszenék Kdnek az az terminus az urnak Kdhez való menetelire, tehát igen sietséggel nyugodt lovas által írjon felőle kapitány uramnak és az Kd írásához fogják magokat alkalmaztatni, de ebben késedelmet Kd ne tegyen és úgy rendelje levelének Vadas uram kezébe jutását, hogy minden bizonynyal azon Sz. Iván havának hatodik napjára vehesse el, ha elébb nem is. Kapitány uramot pedig Almáson találhatják az Kd abbeli levelével, mivel Prepostvári urammal való szemben léte és beszélgetése után Almásra megyen és ott az tájon várja meg az urat. Nem szükség immár édes húgom semmit nekem írni Kdnek, mivel az távo^l

létel miatt késedelmesen hordoztatnának az levelek, hanem mindenekről kapitány uramnak írjon s meg is nyughatik Kd tetszésén.

Valami szekeres lovak felől is írt volt nekem Megyeri uram az Kd kijövő segítségére azért küldök együtt kapitány urammal három rendbélit szekerek nélkül és egy rendbélit közszekerrel, ötödik rendbelit egy úti üveges hintóval, hogy az alkalmatlanságokat, úgymint az port távoztathassa Kd magától. Lovász mesteremet is elküldöm, a kinek gondviselésében legyenek minden szekerek és lovak, azonképen az lovakhoz és szekerekhez való emberek is. Az úton való szállásokat és gazdálkodásokat is bízza Kd kapitány uram rendelkezésére és semmiben ne legyen törődése, meghagytam én ő kemének mint kellessék azokban magát alkalmaztatni.

Aszszonyomnak ő kemének az Kd édes anyjának fiú szolgálatomat ajánlom, felette igen kívánnám ha ezt a mi világunkat megismertethetném ő kemével, adja Isten ha ez világon nem lehetne is, de az jövődő és állandó világon láthassuk egymást lelki egészségben.

Hozza Isten jó egészséggel és jó kedvel Kdet minden hozzá tartozóival. Irtam Szepesvárában Pünkösöd hétfőre virradólag, de az aszszonyom késedelmes írása miatt 8 órakor reggel küldhettem el. 1643. (május 25-én) Kdnek holtig való tökéletes atyjafia

GR. CSÁKY ISTVÁN.

U. I. Úgy remélem, hogy az köz szekerek eleiben való 4 rendbeli lovakkal Almás táján fogják Kdet vártni, azért hogy addig erőt vegyenek magoknak, de az üveges hintót helybe viszik Kdnek.

Értse ezt is Kd, hogy ha Prepostvári uramnak oly derekas akadéjja volna, mely miatt az jövő hónap 21 napjára Kdhez és Kd kihozásáért nem mehetne, tehát bizo-

nyos emberek által mindjárt fogják arrul is Kdet tudósítani és arról is mikor lehessen bizonyos meneteli az urnak Kdhez. Mindazáltal mivel ezt csak vélekedő képen írom, meg ne tartozzék Kd arról írni kapitány uramnak az melyről feljebb írtam Kdnek, mert lehetetlennek itélem, hogy mind Kd s mind Prepostvári uram olyan hosszú terminusra t. i. Szent Iván havának 21-ik napjáig minden dolgait el ne végezhesse. Az mostani Kd kijöveséről úgy kell Kdnek gondolkodni, mintha többé be nem mehetne Kd és mintha nem Kd lenne az, az mit magától el fog hagyni, az többit bízuk Istenre, az melyet ki nem hozhat Kd magával.

Megyeri uramnak megírtam most is, hogy legalább egy héttel előbb érkezhessék Kdhez, minek előtte Prepostvári uram oda menne. Azonban fűvön járó lovait is szintén úgy abrakoltassa Kd mintha szénán volnának.

1643.

jul. 1-én.

CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁNAK.

Az én régi igazságos és koporsóig tartó szerelmemet ajánlom Kdnek mint én szívemnek. Kívánom az én Istenemtől, hogy Kdet jó egészségben éltesse vélem együtt utolsó vénségünknek idejéig és mindenkor ilyen nagy nyugalomomra való buzgó szeretetiben tartsa meg hozzám Kdet, kiben bizony nincsen semmi kétségem.

Édes szerelmesem szintén olykor adák kezemben tegnap Gernyeszegről írt levelét Kdnek, midőn vacsora után későn Kd felől szeretettel beszélgetnénk aszszonyom anyámmal és az Confessáriusommal, mely Kd levelét megolvastván az én szívemnek kívánságát tapasztaltam benne, ugyanis micsoda legjobb és nagyobb kincse lehet

ez világnak, mint az tiszta és állhatatos szeretetből származott házasság. Ó édes Krisztinám vajki nagy nyugalomom vagyon nékem ez iránt tebenned, úgy anyira hogy azt hiszem, nem lehet embert soha senkit Kdnek inkább szeretni, mint engemet és hogy én velem való házasságát semmi világi méltóságért mással való házasságában meg nem cserélné Kd, ha ugyan válogathatna is mind az emberekben s mind az nagy méltóságokban.

Ez volt legnagyobb oka, hogy én nem mást, hanem Kdet választottam magamnak és az minthogy Isten az én bizonyságom, nem is különben tartom szívemben hozzád való igazságomat szerelmes gyermekem mintha királyi ágyból születettél volna, úgy is akarok édes szívem veled élni s mind becsülni az mint ez az mi egymáshoz való egygyé lett két jó szívünk kívánja.

Emlékezzél szerelmes Krisztinám, mely meszsze földre kelletik neked én hozzám fáradnod, édes anyádnak és minden atyádfiainak, elhagyásokkal, kiben ha mi vétek esett ottan, büntessük azt érette, a ki valakit úgy szeretett, még pedig oly embert, ki felől sok viszsza dícséreteket hallott, hogy mind anyját s atyjafiait elhagyta érette? De ezt csak mulatságképen írom édes szívem, hanem bizonyában ezt írom, hogy ide érkezvén mind azokat együtt találja fel Kd én bennem. Sőt többet, mert az édes atyját s véle egy testvér atyafiát s lelki testi nyugalalmát is feltalálja, ha az én Istenem eddig hozzám viselt szent malsztját fejemen megtartja. Azért édes gyermekem ne lovakon csak, hanem szárnyon jőj én hozzám ha lehet, hogy az felyül írt jókat mennél hamarább együtt találhasd, kiben úgy hiszem nincsen az én szerelmesemnek kétsége, az ő régtől fogva való esmeretes szerelméhez én hozzám.

Azonban jusson eszedben édes lelkem mit írtam és mint rendeltem nyugalmodat az mostani utazásodban

kapitány uram (Vadas Gábor) által küldött levelemben, kiben ne légyen változás, mert az úthoz való szokatlanságodhoz képest felette igen féltlek egészségednek változásától.

Adja Isten szerelmes lelkem láthassuk egymást kíváncsos egészségben. Sok írásomról nem követlek édes szívem, mert magamról ítélvén Kdet is azt reménlem ha három árkus papirost be írnék is örömesben olvasnád, hogy sem mással akárkivel is beszélgetnél az minthogy én felőlem is hasonlót higgy édes szívem. De azért ugyan csak ne fáraszszad sok írással magadat, mert a ki ahoz szokatlan, el nem kerülheti az főfájást miatta.

Az ruházatotod felől pedig édes szívem, aszszonyom fog írni, azért ne késleld egyik viselt és elhozásra is alkalmatosb szoknyádat hozzánk küldeni egy magyar vállal együtt, hogy ahoz képest csináltathassak itt újakat, az minémű materiákból aszszonyom fogja javallani.

Nem hogy az pej szekeres lovak felől való kedvedben és rendelésedben kívánnálak édes gyermekem én tégedet megszorítani, de igen sokkal nagyobb dologban sem. Cselekedjél azért mindenekben kedved szerint; abban telik nékem is kedvem én édes szívem.

Irtam Szepesvárában Szent Jakab havának első napján, az mely napon énekes misét minden inneplő ceremóniákkal fogunk hallani az te szerencsés mai indulásodért és ide érkezésedért Amen. 1643.

Az én szerelmes Krisztinámnak holtig való igaz atyjafia

GR. CSÁKY ISTVÁN.

U. I. Azért küldtem édes szívem emberséges ember szolgálmat, hogy ha mit fogsz te is szíved buzgóságából bátrabban írni nekem, ne legyen kétséges azon levednek kezembe békességgel való jutásában.

Egészen s. k. eredetije, ívrét, egy ív.

1643.
jul. 10-én.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁNAK.

Édes szerelmes Krisztinám nem akarám elmulatnom, hogy tarczali házunkhoz érkezvén jámbor szolgálaim által meg ne látogatnálak, melyet magam kívántam volna megcselekednem, ha hozzám illendő dolognak ítélfhettem volna lenni. De ha magam testemben nem is, szívemmel bizony gyakorta nálad vagyok édes szívem vagy talán mindenkor is.

Gernyeszegről írt levelét Kdnek elvettem s igen örülök, hogy oly kedved szerint esett az én vén, de nekem igen kedves bátyámnak (Wess. Bold.) Kdhez való bemenése. Ugyanis ez mostani igen alkalmatlan embereknek uralkodásoknak idején nem lehetett nagyobb becsületedre való dologra terjednem ott az iránt, az hol Kd szokott vala lakni vagy inkább sanyargani és szomorkodni. Alig várnám immár, hogy hallhatnám mint érkezett Kd az mi jó világunkra mivel az minapi levelemre ez óráig sem érkezék Kdtől válassom. Ird meg azért szerelmes édes Krisztinám, mint bírtad az útat és egészséggedben is mint szolgál az magyarországi aer és az én lelőlem való emlékezeted segíti-e valami kevésse erdélyi atyádfiaitól való eltávozásodat, melyet elhittem szomorúan kellett édes szívemnek szenvedned.

Hozzon az úr Isten kedves jó egészségben édes szerelmes és nékem igen kívánatos társam. Irtam Szepesvárában ma hajnalban három órákor, az mikorban talán az én szerelmes Krisztinám szintén én velem álmodott, kinek holtig való tökéletes szerelmemet ajánlom. Amen.
1643 július 10-én.

Édes fiam tarczali házadot jól megnézegeessed és az mely szőlőt ugyan most kapitány uram által ajándékozik neked, annak termését is megnézzed s ez után az többi közül különvaló majorságodnak tartsad.

Az én szerelmes Krisztinámnak holtig való társa

GR. CSÁKY ISTVÁN.

Külczim: Az én jóakaró hugomaszszonynak nemzetes Mindszenti Krisztina aszszonynak adassék.

1613.

julius 6-án
csütörtök.

GRÓF CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁHOZ.

Szerelmes Krisztinám nagy jó kedvel vettem s olvastam Barakonyi Uram által küldött leveledet és hogy oly kedvesek az én leveleim mert nagy őrizetben tartatnak általad, azt az tiszta szeretetnek tulajdonitom; elhidd szerelmes lelkem én tőlem sem meszsze vannak nékem írt kedves leveleid, kiket nem csak egyszer olvastam meg én is, noha jól tudom írásodat olvasni, hanem sokszor s gyakorta fektemben midőn nem alhatom.

Bizonyosan írom édes lelkem, hogy szombaton jó reggel innét megindulok valahol talállak csak oda megyek elődben, mert semmiképen nem türhetem, hogy vasárnapra halaszszam látásomat és veled való nyájas beszélgetésimet, azért midőn egyben találkozunk az én szekerembe veszek és csak ketten ülünk s az ebédlő helyre is úgy megyünk, a hol aszszonyom anyám lévén gazda gazdaszszony mind sacrummal s mind ebéddel fog bennünket várni. Ebédet is együtt eszem veled ha Isten engedi ebéd után én feljövök, aszszonyom pedig ott marad és csak vacsorára fog feljöni, nem is szálitlak lelkem

az előbbi rendelt helyre mivel ma oda menvén alkalmatlan helynek találtam, hanem magunk falujába csak szintén az vár árnyékába leszen szállásod. Mindszentnek hívják a falut is a hová az én szerelmes Mindszenti Krisztinám kísérem és szállítom.

Azt kívánom azért lelkem Krisztinám, hogy gyászos öltözetedben különben nekem magadot meg ne mutasd, hanem abban az öltözetben légy melyben vasárnap akarsz lenni, mert nekem erős fogadásom tartja soha özvegyi köntösödben látni nem akarlak.

Értettem azt is hogy Feketéné aszszonyom gyermeki himlőzve volnának, kinek okáért megparancsoltam az urának kapitány uram által, hogy feleségét egyenesen bocsássa házához gyermekivel mert félelmetes volna feljönniek mind magának Feketéné aszszonyomnak mind Kató leányának, holott az rut betegség nem csak arról szokott elragadni a kin uralkodik, hanem arról is a ki afféle körül forgodik.

Ez két dologról úgy tettesd magad édes szivem mintha semmit sem tudnál ezekben, azonban kapitány uram mind ezekről tudósítani fog s alkalmaztosd ahoz magadot.

Ha mi ez én írásomban neked édes szerelmem nem tetszenék kérlek írd meg hamar, mert nem hogy neked midőn jobbat itélnél, de csak az inasomnak is kész vagyok olyan jóból szavát megfogadnom.

Ugy rendeld édeském nyugodalmadat szombatra viradolog hogy hét óra előtt megne induljatok, hogy annál tovább mehessek elődbe s nem is sokad magammal fogok menni csak valahány lovassal és egy hintóval.

Irtam ma csötörtökön ebéd után 1643. Az én szerelmes Krisztinámnak holtig való társa

G. CSÁKY ISTVÁN.

U. I. Aszszonyom anyám Kdet. nagy szeretettel köszönteti én általam mint szerelmes leányát s nem is nehezteli Kdnek nem írását, hanem csak látását kívánja mentől hamarabb.

Negyedrét, folio.

1043.

Péntek

julius 17.

GRÓF CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁHOZ.

Áldjon meg Isten édes szívem. Hiszem vissza fordult elmével vagyok mostan az én kapitányom hogy írásomat vissza érti, soha nem hiszem hogy jól legyen a dolga. Tudja az Isten szerelmes lelkem gondolatomban sem volt az színes köntös, hanem az volt az én elmém s most is az, hogy az mely öltözetében Kd elrendelte velem való meg esküvését vasárnap, tehát holnap is azont vegye Kd magára, mert az mely fekete posztó szoknyájában Gernyeszegen volt Kd az én szolgálóm ott létekor, abban nem akarom látnom Kdet.

Igy értvén azért szerelmes Krisztinám a dolgot, tudom nem léssen ebbeli kívánságom nehézségére Kdnek mert semmi illetlenség nem következhetik belőle. Holnap innét 5 orakor én megindulok elődbe édes szívem csak egy hintóval s valahány lovassal, hogy ezzel is mind becsületedet s mind hozzád való tökéletes szerelmemet inkább nyilván valová tennem mind az nézők előtt s mind az hallóknál kik jövőendőben meg fogják hallani. Adja Isten édes holtig való szerelmem láthassalak kívánatos jó egészségben. Irtam most 5 orakor estve. Az én szerelmes Krisztinámnak holtig való társa.

G. CSÁKY ISTVÁN.

U. I. Im három vállra való karikákat küldtem édes szívem, az feketéket varrasd az fekete tercenella vállodra. Az zöldet az zöldre, az fejérekét az veresre kit ugyan Erdélyben csináltattál; egy befűző lánczocskát is küldtem, adja Isten jó egészséggel elviselned édes szívem.

Az háló subát nem merők nállad nélkül megszabatni, hogy rosszszul ne csinálják, elég ideje leszen azért édes szívem annak, nem is oly meszsze fogunk lakni egymáshoz, hogy felettébb kellene takargatnunk egymás előtt magunkat. Az karikakot is elébb megküldtem volna, de csak ezen szempillantásban hozá meg Lőcséről az aranymíves, talán most sem leszen késő.

Mindjárt írd meg édes szívem ha érted-e már írásomból akaratomat és ha nincsen-e kedvetlenségedre. Holnap pedig 7 óra előtt nem kell onnét Kdnek megindulni, nyugodjék jól Kd édes szívem. Az szombati Kd szállására pedig az magam uti ágyomat és háló eszközeimet csináltattam fel Kd számára, szintén ugy mintha magam fekünném bele ezt azért cselekedtem, hogy én velem álmodjék Kd, holott az én fejem helyére fogja Kd az fejét tenni, testét pedig az én testem helyére.

Eredetije negyedréf félív.

1643.
Péntek estve
július 17-én.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁNAK.

Szerelmes édes Krisztinám, ma pénteken késő estve vettem leveledet s örvendek azon hogy egészségben vagy, de bizonyára busulok az bátyám uram¹ jó akaratjának az

¹ Praepostvári Zsigmondot érti.

változásán, annyival inkább, hogy afféle hitván bogározó hírekkel vesztegetik némely emberek becsületüket. Szánlak édes szívem azért is, hogy oly mód nélkül hoznak, hogy illendő nyugodalmad se lehet, bezzeg nem az én dispositiom szerint cselekesznek az jó uraim, de azt ítélem hogy nem kapitány uram annak az oka, hanem inkább az urnak kedvetlensége és unalma, mert mindenkor igen szerette Bátyám uram magát s inkább hogysen illet volna. Ne busulj azért szerelmes atyámfia ezen az változáson is, jobban adja az Isten kimenetelét mind azoknak melyekben most gyámság forog; nincs ennél nehezebb előttem mintha mostani írásom Bátyám uram házában kívül találna benneteket.

Mi minyájon igen jó egészségben vagyunk s nagy szívünk szerint várunk édes holtomig való szerelmem. Kivánván az Istentől, hogy jó egészséggel hozzon nyugodalmadnak és kedves életednek helyére ez házodhoz és tiszta igaz szívvel tégedet igen szerető jóakarodhoz én hozzám. Amen!

Irtam Szepesvárába ma pénteken 10 orakor estve 1643. Az én szerelmes

Krisztinámnak holtig való társa
G. CSÁKY ISTVÁN.

U. I. Anyám aszszony ajánlja nagy szive szerint való szeretetét édes fiam, de nem írhatott mert én nem várhatam meg.

Külczm: Az én jó akaró hugom aszszonynak adassék.

Oldaljegyzés: Ezt az fekete pecsétet csak hertelenségből ütötte fel az secretarius a kit bizony bánok de az idő rövid voltáért, helyére

1643.
Szombat,
július 18-án.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁHOZ.

Adjon Isten jó napot szerelmes Krisztinám!

Akarnám tudni édes mindenkori szerelmem mint volt nyugodalmad az én ágyomban és mi álmod láttál. Én bizonyára olyan álmod láttam, hogy Kd mind az két kezét az melyemre tette s úgy nézett reám mosolyogva.

Édes szívem innét 9 orakor indulunk elődbe és midőn ide fel érkezünk egy óráig való nyugodalmunk lészen, az alatt megkell gyónnunk és esküvésünk előtt megkell communicálnunk.

Az mely fekete portékát alá küldtem édes lelkem úgy tetszik aszszonyomnak hogy az legyen az fejedén noha az egyik kopott szabásu, de mit tehetünk róla, be fedi az másik és midőn más szoknyába kell öltöznöd, akkor cseh süveget kell feltenni, mely készen vagyon, mind pedig az pártádot is meg kell változtatnod édes szívem. Hozzon Isten jó egészségben édes lelkem.

Az én szerelmes Krisztinám igaz társa míg él

G. CSÁKY ISTVÁN.

Küldtem: Az én kedves hugom aszszonyoknak adassék, piros viasz gyűrű-pecsét a Csáky czímerrel.

1644.
márcz. elején.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁHOZ.

Kedves szerelmes feleségem, áldjon meg Isten kívánságod szerint való jókkal.

Ez levelem megadó régi ismerős pap emberem jelenté Krakkóba való menését, ki által akarlak jó egészségünk és békességes utunk felől tudósítani.

Ő felsége az én kegyelmes uram azonképen több nagy emberek is jó kedvel várnak, és úgy hiszem hogy az mely felé fognak is fordítani jó rendeléssel cselekeszik, azon kívül hidd el édes társam bizony bolond és fundamentum nélkül való szolgálatot fel nem vállalok. Ha Isten Bécsbe viszen tudósítalak ujabban minden állapotinkról; azonban igen kérlek visely gondot egészségedre s ne adj okot szomorúsággal mind magadnak s mind nekem az kedvetlen dolgoknak szenvedésére sem az melletted valóknak szomorú szolgálatokra.

Aszszonyom Anyámnak ő ngának ajánlom szolgálomat. Irtam Árva várához legközelebb való faluban ma hétfőn este. 1644.

Az én szerelmes Mindszenti Krisztinámnak igaz szívvel való társa holtig

G. CSÁKY ISTVÁN.

Külczim : Az én szerelmes atyámfának gróf Mindszenti Krisztina aszszönynek adassék Krakkóban.

Eredeti negyedrért félív; piros v. gy. pecsét.

1644.
márcz. 12.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁNAK.

Szerelmes atyámfia áldjon meg Isten kívánta jókkal s engedje hogy egymást jó egészségbe láthassuk. A gonosz idők, utak és az vizek miatt lassan járhattam és az kiket látni kívántam jó egészségben és én hozzám igaz szeretetőkben álhatatosan találtam s nem is érkeztem későn hanem jokor, sőt várakozni s nyugodni való időm is lévén canteriumot nyitattam az bal karomon ma egy hete pater Ábrahámmal Nagy-Szombatban és mind addig mellém adták az szombati paterek miglen el nem végezi velem való bánását, kinek csak már is érzem hasznát s egyéb aránt pedig igen jó egészségben vagyok s vigan is mert látom hogy nem sokára nagy jonkra fordítja az Isten ez kevés ideig való szenvedésinket. Csak szintén te felőled vagyon édes társam minden törődésem, félvén attól, hogy az én sok kérésemről elfeletkezvén szomorúságban töltöd napjaidat, akiben ha én bizonyos volnék életemnek és egészségemnek nagy kárára lenne, de vigasztalom magamat istenes és okos természetteddel s nem hihetem el hogy magad is azt ne követnéd, a mit felebarátodnak javallanál ilyen állapotban cselekedni. Én is rövid nap igyekezem hogy megláthassalak szerelmes társam, mert mihelyt az tábor megindul csak posta képen is elől megyek és ismét helyemben visszatérek, azonban kérlek írj minden állapotod felől és ha az barát reád való imádságának valami foganatját érezted-e? Az Vajdának is írtam azért ne késleljed szolgálmat oda menni, ime Megyeri uramnak is küldtem egy pecsétes levelet, kiből megismerheti micsoda fundamentummal indult az fejedelem és

innét is micsoda fundamentummal vagyon az ellene való készüllet. Afféle leveleket sokat bocsátottak ki az egész országra, bizonyos légy abban is szerelmés társam, hogy az portán megváltozott állapotja az fejedelemlennek, kiről magam bővebben szollok, az svecusok sem fogják megsegíthetni, mivel jól megverték őket Dániában, úgy hogy két generalisok el vészett az harczon s harmadikot elevenen fogták el, de Torstenson elfutott s meg sem békéltett sem nem békélik az dániai király.

Aszszonyom anyámnak ajánlom fiui szolgálatomat itt Pozsonyban jó egészségben találtam az apáczákat, háromszor voltam beszédes véllek én bizony soha szebb ábrázatu leányt Pannokánál nem láttam, noha természetben kicsiny és ha más öltözetben láttam volna vagy más idegennel egy ablakon nézett volna ki soha meg nem ismerem volna hogy az én leányom. Öcsém Csáky László uram Bécsben volt az el mult tanácsban és innét vissza ment Pápára fia betegsége miatt, de az meddig én Bécsből vissza fordulok itt találom ő kemét, Patakitól izente nékem ezt ő keme. Az én fiaimban Bécsben de még nem láttam őket és mivel kevesed magammal megyek fel ugyan az ő szállásokra fogok szállani, de csak valahány magammal, mivel az többit quartirokban hagyom.

Maga jószágában rendelvén Palatinus uram ő nga mind lovaimat s mind szolgálímat s maga is pedig Palatinus uram itt Pozsonyba fog engem megvárni. Érsek uram magával fog felvinni 3 szekereim eleiben is maga lovait rendelvén ő nga. Adja Isten édes Mindszenti Krisztinám láthassalak minden busulás nélkül való vig ábrázattal jó egészségben. Irtam Pozsonyban 1644 ma marc. 12-én.

Az én szerelmes Krisztinámnak holtig való társa

G. CSÁKY ISTVÁN.

U. I. Ez levelem megadó szolgálóm maradjon gondviselésed alatt édes fiam miglen más levelemben nem írok felőle, lovait tartsd jól hogy ha kívántatik szolgálhasson. Remélem hogy Bécsben talán leveledet fogom találnom és az ott való krakkói Bécsben járó postához küldötted egyéb aránt ez mai napig semmi leveledet nem vettem.

Külcztm : Az én szerelmes atyámfiának adassék Krakkóban.

Negyedrét félív; piros viasz gyűrű-pecsét.

1644.
márcz. 15.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁNAK.

Szerelmes édes társam, áldjon meg Isten és jó egészségedet megadván abban sokáig megtartsion. Szintén az mely nap ide Bécsbe érkeztem, jutott ide leveleiddel az krakkói posta, nagy szerencsémnek tartván hogy felölled bizonyost érthettem örültem igen látván leveledet is, melyet megolvassván szomorúságra fordult örömöm azért hogy bus állapotodat ismertem abból, de ne nyegjünk édes társam hiszen nem mi vagyunk okai, hogy házunkból ki kellett jönnünk, hanem az jó Isten bocsátván mind urunkra s mind az mi keresztyén religionkban levő emberekre ezt a látogatását békével tartozunk szenvedni sőt hálát adni, hogy személyünket dühös ellenségink kezéből kiszabadította s hiszem Istent, noha nem lehet kár nélkül, hogy ez mostani homályos idők után szép és gyönyörűséges napokat fogunk mind érni s mind élni, nem sok idők mulva mert az Isten megszégyeníti az ő ellene rugodozókat kiről most többet nem írok, de mához két hét

mulva bizonyos emberemtől mindeneket értésedre adok szerelmes atyámfia.

Az én szemem sokkal jobban vagyon édes atyámfia, úgy annyira, hogy az öreg írást jól megoldvashatom az canteriumom is pedig szerencsésen esett és igen operál úgy annyira hogy ugyan csodálkozik rajta az mely Pater velem bánik, már megtisztult és helyben állott minden módon, egészségem pedig igen jól szolgál, legyen hála Istennek sőt cselédim között is nem betegeskedik senki. Tegnap érkeztem be érsek urammal együtt és ebéden cancellarius uramnál lévén felhivatott bennünket ő felsége audientiára, a holott úgy rendeltem szavaimat hogy akár mikor könnyü lészen annak megfelelnem ő felsége pedig mely szeretettel látott és beszélgetett velem tudtadra adom szerelmes Krisztinám nem sok idő mulva.

Az mi pedig az én életem vigasztalására való állapotomat nézi elhidd édes társam nem vagyok sem leszék arról feledékeny nem elegyitem sem magamat sem ajánlásomat és beszédemet oly dolgokba melyek nem szükségsek és (nem) illendők volnának.

Az töröktől jó reménységünk vagyon, hogy Rákoczit meg nem segíti, a hová ismét ma hónap bizonyos követet bocsátunk, u. m. Budára. Az svecusok is, hogy megnem segíthetik csak nem bizonyosok vagyunk abban s akármit hirdessenek az ellenkező atyánkfiai de semmi előmeneteli nem volt nincsen is az svecusoknak Dániába.

Innet is pedig bizonyosan írom 13 ezer válogatott fegyveresse és muskatélyosi indulnak ő felségének a fejedelem ellen valahol találják, könnyü hadakmelllette legalább négy ezeren lesznek el is mentek már két ezer válogatott német s meg anyi könnyü had aki Filek mellé csatolván magát mind addig onnan csatáz ki miglen az derék tábor alá nem érkezik, aki Szepességre vitetik, kiről írtam kapitány uramnak is, kérlek mennél hamarább lehet küldjétek meg.

Aszszonyom anyámnak ajánlom fiai szolgálatomat és új hirül írhatom nyavalyás Chatarina fejedelem aszszonyának halálát. Azonképen Erdődi Györgyné is gyermekágyban megholt ezeknek irgalmazzon az Isten s nekünk adjon állandó békességet s üdvösséges életet.

Laczkóról édes fiam nincs mit írnom mert kétségem sincsen jó nevelése és arra vaió gondviselés felől, azt igen akarom ha kedved kereső leszen, mivel mostan kevés vigasztalásod is vagyon és noha ez világon való életünk édes fiam, több nyavalyával volt hogysem kívánatos gyönyörűséggel, de csak egészségünket tartsa meg az Isten becsületes jó hírünknek és nevünknek ilyen dicséretes nevedezésével az mint kezdődött több nyereségünk leszen az mostani szenvedésünkből, hogy sem hasznunk lehetett volna házunknál való bár békességes lakásunkban. Mert bizonyára nem méltán mondhattuk békességnek mind Magyarországon, mind Erdélyben Rákóczi fejedelem miatt egyik házunknál való birodalmunkat is s hiszem jobb az véghetetlen kétséges és félelmes dolgokon által menni vagy által esni, hogy ismerhessük meg, kinek adta s engedte az Isten az Magyar nemzetnek gubernálását Péternek-e Pálnak-e és úgy annak hajtani fejet, akit országunk is urának s fejének ismer. Akkor is hitelesebb s becsesebb leszen az jámbor minden dolgaiba, hogy sem az olyan áruló mint Barkóczi László.

Azért szerelmes Mindszenti Krisztinám esküszöm a nagy Istenre nem találhatom fel busulásunkra méltó okainkat ez mostani indulás végett, mert hiszem én nekem két rész benne s én is ember lévén értenem kellene, de semmiben nincsen több szenvedésem mint hogy az te busulásodat abrázlom (igy) előtttem, és azon énis igen szomorkodom mert igen félttem egészségednek annál is jobban és nehezebben való megbomlását az mint most vagyon.

Kérlek azért édes kedves társam, higgy meg engemet, hogy nem fundamentum nélkül biztatom mind magamat s mind tégedet. És ezt az életet, melyet a jó Isten rendelt szenvedd szived nyugodalmával. Egyébiránt is az mivel kénytelenek vagyunk méltó békével szenvednünk, mert ha különben cselekszünk két kárt vallunk.

Adja Isten szerelmes társam láthassuk egymást kíváncsú jó egészségben.

Irtam Bécsben 1844 marc. 15-én. Az én szerelmes Mindszenti Krisztinának holtig való társa.

G. CSÁKY ISTVÁN.

U. I. Megyeri uramnak vagy magad olvasd meg vagy magával olvastasd meg ez levelemet mivel külön nem írhattam, mindjárt udvarhoz kell mennem.

Irhatom azt is édes társam hogy ő felsége mind az generalisságnak tisztit s mind az szabad városoknak főbiróságát (Tavernicorumi magiszter-ség) az egész országban mindenütt az kik vannak nékem conferálta. Mondák azt is hogy mikor elbucsuzom ő felségétől, u. m. holnap királyi ajándékkal fog megtisztelni.

P. S. (külön papir darabon.) Irhatom azt is szerelmes társam, hogy engem derekas követséggel bocsát az lengyel királyhoz ő felsége az én kegyelmes uram. Azért immár két hét alatt meglátjuk egymást, ha Isten életemet megtartja. Ezeket nem tudtam ez előtt hat orával, ti is pedig tartsátok csak magatokban. Nem arra az utra hanem általjára (?) és bátorságosbra fogok menni, hogy sem az melyen feljöttem. Az derék levelemet reggel írtam ezt pedig az czédulát most este 8 orakor írom.

Eredetije, ívrét egy ív egészen beírva; s egy 8-adrét darab papir.

1644.
Husvét nap-
ján
márcz. 27-én.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁHOZ.

Szerelmes atyámfia nem kétlem, hogy Bécsből írott levelemet, melyet Krakkoba menő postától küldtem el vetted és gyakorta jut eszedbe ígéretem, hogy 15 napra ígértem meglátogatástokat, kit elsem akarok mulatnom hanem ez jövő szeredára ebéd után három óra tájban igyekezem be telyesitenem ígíretemet. Azért édes szívem mivel szekereimet ma negyed napja hogy elhagytam és magam éjjel nappal paripákon jöttem ide az honapi napot itt mulatom el mind magunk s mind lovaink nyugodal- máért s várom szekereimet is, kik ha elérkeznek, kit nem reméllek, tehát együtt járok véllek s ugy is az feljül meg- írt napra hozzád megyek s ha pedig el nem érkeznének az szekerek, tovább nem várom hanem paripákon is elme- gyek adja Isten édes társam találhassalak kedvem szerint való jó egészségben. Azonban küld Kálváriába előmbé kedden estvére szekeredet s lovaidat, legyen háló eszköz is az ülésben, mert minden aféle portékáimat hátra hagy- tam; vánkos is, egy abrosz is, bor is egy vacsorára és egy ebédre való ugy hogy nekem és az paternek egyenlő borunk legyen, mely mindenestől két pintet tegyen, az uraimékért is pedig elég leszen két pint bór több nem kell; vagy két kis pohárt is küldj édes fiam. Tordai nélkül ha el lehettek jöjjön el az szekeren és az mely házak vannak csak közel az kálváriai szentegyház mellett tisztitassa ki s várjon oda engem kedden estvére, reméllem hogy 5 óra tájban este felé oda érkezhetem, de Tordai uram jóval is előbb érkezzék oda és pater Kolozsvári által vigye végben az szállások dolgát, legyen Sassai is maga lován az szekér előtt.

Az mely házban most lakol édes társam onnét magad kine kötözzél, hanem vonasd által valami superlással, hogy az ágyunkat ne láthassa a ki bejön. Azt pedig az földre vettesd édes fiam, vagy ha deszkából afféle közön-séges ágyat csináltathatnál, mint az minémün háltunk, midőn az bánya-városokban jártunk, jobb volna, de hosz-szú és széles legyen. Az gyermeket és háznépet az felső házban kellene szállítanod, a kiben Visemberg uram volt. Aszszonyom anyámnak ajánlom fiui szolgálatomat. Irtam itt Zenicsén husvét napján (marcius 27) este felé 1644. Az én szerelmes Krisztinámnak holtig való társa

GR. CSÁKY ISTVÁN.

U. I. Ez levelem megadó ifjat az Vajdához küldtem, azért meg ne késleljétek. Itt szerzettem lovat is alája.

Eredeti, 4-drét, félív, a gr. Teleki cs. m.vhi ltrában.

1644.
 april 23.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁHOZ.

Szerelmes atyámfia áldjon meg Isten és kívánatos jó egészséggel látogasson tiszta szívvel kívánom.

Hála Istennek Varsovánál tovább nem kellették fáradoznom a hová az elmúlt hétfőn bejöhettém volna, de az király beérkezése előtt, mely az elmúlt csütörtökön érkezett ide nekem is ma szombaton kellették bejönnöm ugyan az királynak rendeletéből. Tíz hintóval és feles lovasokkal küldött ki előmbé ő felsége és én alám az maga király szekérét hozták, csak egy püspök ember ült velem azon szekérben és mint ilyen szomorú állapotokban is illendő

pompával és emberséggel fogadtak, azon képen elegendő gazdálkodással is vannak.

Holnap vasárnap lévén nem tudom lehet-e audientiám, elég búban vagyok, mert pater Gosztonyi is megbetegedék és az collegiumban fekszik, immár magamnak kelletik rossz diákságommal gyalázódnom.

Az én szerelmes uram residence szállásomra jött volt ki előmbe és minden dolgokról informált, mondta azt is, hogy az király hívatta volt ezelőtt egy héttel s örömmel jelentette az én jöveletemet neki s dicsérte, hogy ő felsége császár urunk magyart és nem németet küldött volna hozzája követségben, több oly szokat is mondott, kiből jót remélhetek és hogy nem leszen hiában való fáradságom.

Eddig írtam vala szerelmes társam levelemet, hogy érkezék kezembe leveled az kapitány uram írásával együtt, felette igen szánakodom betegségeden édes Krisztinám, de azon leginkább, ha ilyen nyavalyás állapotodban szekerem töröttetted magadot és két felé leszesz aszszonyomtul s az doktortul is távol. Jól ismerem az olyan házi orvosságnak mivoltát, mert az mikor én affélével éltem, az szólás is nehezen volt utánna, de azért használt életemnek megtartására, sőt bizonyos vagyok abban, hogy neked sem leszen károdra jövőendőben, főképen ha jól éltél vele, mivel azért édes társam doktor tanácsával kezdetted el magadot orvosolni, kérlek az Istenért úgy is végezd el. Azon leszek én is, hogy két hét alatt meglássalak, kiről újabban tudósítlak. Adja Isten kívánatos egészségben találhassalak szerelmes atyámfia. Kapitány uramnak szóló levelemet az vice vajdához dirigáltam. Aszszonyomnak ajánlom fiui szolgálatomat, látja Isten nem írhatok külön levelet az szemeim fájdalma miatt. Varsóban ma szombaton estve die 23 aprilis 1644. Az én szerelmes Mindszenti Krisztinámnak holtig való igaz társa

GR. CSÁKY ISTVÁN.

U. I. Az ménes maradjon helyben, míglen szénájában tart, azonban én is közelebb megyek. Megyeri uram se sohajtson, mert vigasztalása érkezik.

1644.

apr. 27.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁHOZ.

Szerelmes atyámfia sok gondolkodó törődésimtől mentettél meg mostani utolsó írásoddal, igen örülöm, hogy az úr Isten könyebbségedet engedte és csak alvásodat és ételedet meg ne háborítsa egyéb haszontalan gondolkodásiddal, rövid nap mind erőd s mind kedved s mind jó színed helyben áll. Adja azért az Isten találhassalak jó egészségben. Ma voltam harmadszor szemben ő felségével, legyen az Istennek nagy hála, mindenkben az mi kegyelmes urunk kívánsága szerint végeződtek és már minden dolgok az ő felsége ordinántiájától függenek kiről híven és hamarsággal tudósítottam ő felségét mai napon.

Már én is Istennek akaratjából hozzád sietek édes társam és ha újabb dolog nem talál egy hét alatt igyekezem látásodra és gondviselésedre jelen lennem, jó és soha meg nem haló hírekkel.

Kapitány uramnak most nem írok, mert már nincsen addig miről írnom, míglen az utolsó írásomra választ nem veszek tőle, mind azon által elvégeztem én itt az királlyal ő felségével az mit kívántam az engem illető dolgokat, kiről Isten együvé vivén bennünket bővebben fogok édes társam beszélgetni.

Aszszonyom anyámnak fiui szolgálatomat ajánlom és kérem fogadja idején az maga quartirába Laczkót, mert én ő véle egy házban sem éjjel sem nappal nem lakha-

tom, de ő nga ha betegségében elszenvedhette, elhiszem annyival inkább egészségébe el fogja szenvedhetni.

Az ménes felől most sem írhatok mást mint az előtt. Megyeri uram se sírjon szívében, mert nincs is igaz oka reá, főképen az mit nem tud, ha bizonyynyal fogja érteni.

Adja Isten szerelmes atyámfia láthassalak kívánságom szerint való jó egészségben. Irtam ma csütörtökön későn este Varsóán idest die 27 aprilis 1644. Édes Krisztinám szerelmes és holtig való társad

GR. CSÁKY ISTVÁN.

Külczim helyett e szavak: Litteræ ad consortem meam sonantes.

1644.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁNAK.

Szerelmes édes Atyámfia, hogy az Úr Isten sok kívánnatos esztendőket engedjen jó egészséggel eltöltened igaz szívvel kívánom.

Irtam vala Varsóváról, hogy az úr Isten kívánságunk szerint vezérlette ez ideig dolgunkat s úgy hiszszük jó végét is engedi minden fáradságainknak érnünk, kiről sietséggel tudósítottam bizonyos emberem által ő felségét is az én kegyelmes uramot s már onnét várom minden ordinantiámat és noha az palatinus uram és öcsém írásához képest szintén most érhetnők egyszer vérébe az Rákoczi uram gondolkodásit, de mivel az én instructionom s mind pedig resolutiom különböző készületre indított útát ahoz kell magat alkalmaztatnom s oly hiszemben is vagyunk mi, hogy juthat nekünk is az jámbor szolgálatban. Szerelmes atyámfia azon igyekezem, hogy az jövő szombat Szlatkoviczára érkezhessem, de úgy azért, ha elébb az Vajdához nem kelletik mennem, kirül ugyan innét

irattam az vice vajdának és kértem hogy ez jövő pénteken idején tudósítson az úr akaratjáról, ha elébb hozzája kellessék-e mennem vagy oda az hol ti vagytok. Azért édes társam valamit fog nekem írni tudtodra adom elébb, míg magam hozzátok érkezném. Az pater meggyógyult és jó egészségben vagyon, rendeljen Megyeri uram oly házat érette, hogy Fekete uram is feleségestől, gyermekestől ne szoruljon valami alkalmatlan helyre, ha mikor hozzánk jönnek, viszont több uraimnak is külön házok lehessen, azonképen az étekfogóknak is külön házok, mert azt az nagy palotát, mely vagyon az aszszonyom háza ellenében átal az pitvaron ebédlő és vacsoráló helynek kellene tartanunk, egyébaránt ha aszszonyom elszenvedné akadékja nélkül, hogy az ő nga számára rendeltetett öregebbik ház lenne ebédlő házunk úgy aztán az az nagy palota az étekfogók háza lehetne és így Laczkót nem szoríthatnók az aszszony mellé, hanem lenne az te fehér cseléded között az hátulsó házban, úgy hogy az mi lakó házunkban senki ne laknék magunkon kívül. Mindazonáltal édes társam, hogy néked is nyugodalmasban esnék, nekem tetszenék, ha az kemencze iránt való kis bástyácskába lenne háló helyünk és azt vonatnád által úgy hogy ne látszanék sem annak az kis háló házikónak ajtaja sem az fehér cselédnek alá s fel való járása. Az másik bástyácska nekem íróházam lehetne és az középső az nagyobbik audientia háznak maradhatna, azon kívül az mely darabot el kellene foglalnod magad alkalmatosságáért az mint feljebb íram csak vehesd eszedbe írásomat. Aszszonyom anyámnak fiúi szolgálatomat ajánlom, az pater is mind kettőtöknek sok szolgálatját ajánlja.

Irtam Novamestán, mely Varsovától 13 mélyföldnyire vagyon, ma hétfőn este felé 1644. Az én szerelmes atyámfiaának holtig való igaz társa

GR. CSÁKY ISTVÁN.

Külcztm: Litteræ (ad) consortem Comitis Stephani
de Csák sonantes.

Eredetije p. v. gy. pecséttel.

1644.

GR. CSÁKY ISTVÁN MINDSZENTI KRISZTINÁHOZ.

Szerelmes atyámfia hála Istennek békével és jó válaszzal jártam mindenekben, innét estére abba az jószágba megyek, melyet Vajda uram ő nga nekem engedett, hogy néktek nagyobb nyugalommal provideálhassak ott való lakástok felől; hónap talán nem ebédre, hanem ebéd utánra mehetek Krakkóba és ha tíz óráig senkit elől nem küldök, ne várjatok ebédre hanem vacsorára.

Az Bánffi aszszony ura ide is az úrhoz szolgáját küldötte volt s engem az úr azon kéretett, hogy írnék az öcsémnek mellettek, azért íme írtam és hozzád küldöttem, kérlek köttesd az többi levelek mellé és takartasd tiszta papirosba s feljül intitulálják cancellarius uramnak s küld az postára mindjárt. Az mely leveleket pedig ő felségének és cancellarius uramnak írtam, azokat az úr leveleihez köttem, azokra ne legyen néktek gondviselések. Írtam Nepomolicsan, ma pénteken 1644.

Az én szerelmes Mindszenti Krisztinámnak holtig való társa

GR. CSÁKY ISTVÁN sk.

Külcztm: Az én szerelmes atyámfiának adassék Krakkóba.

1646.

okt. 15.

GR. CSÁKY LÁSZLÓ GR. CSÁKY ISTVÁNNAK.

Kdnek mint szerelmes bátyám uramnak ajánlom szolgálatomat és Istentől minden jókat kívánok. Pater Gosztonyi uram megadá az Kd levelét s örvendezve halottam az Ketek jó egészségét, úgy vagyok én is mostan hálá Istennek s úgy írják onnan hazul is, mivel mostan minyájunk urunk özvegységét követjük s gyászolunk is.

Egyéb közönséges dolgainkról s itt való galyibás actáinkról, tudom minden circumstantiákkal írnak jámbor szolgálai Kdnek, noha én még betegségem miatt Fekete Lőrincz uramat nem láttam.

Felette nagy keménységgel viselik az oda való követeke magokat, imponálnak, nem tractálnak, kire szabadságok sincs, úgy mondják. Palatinus uram is ő nga, ily nehéz időben kezdvén hivatalját s ellenkező opiniókban lévén azokkal az atyafiakkal Pálffy uram, csak gázolunk az dolgokban, s intendálván az jó németek is mennél hamarább megmenekülni gyűlésünktől, nehéz köztük igazat mondani s abban kiváltképen álhatatosnak lenni. Porjaink szabadsága felől való articulusekat az ő felsége requisitiojával csak szoltalan (így) rázák nyakunkba, ki nek contradicálván publice az Clerus s consentiálván pedig minyájunk képében nagy fenn Pálffy uram hagyatlan procatorunk, kénytelen hozzá kelletek szólnom, hogy ő kemével abban nem consentialunk, ha szabadságunknak, törvényünknek, religionknak præjudical, noha egyébaránt acceptalnunk kell, s most ebben hærealunk s az magunk ördögi scissioja és passioja veszteget benünket s ad bátorságot az ellenkezőknek is.

Egyébaránt is ez merő Puchaim világ; Wesselényi

uram természeti szerént nagy ember s több eféle szablys cseléd. Nincs nagy támasztékunk szegény Palatinus uram szüntelen kívántatnék közinkbe. (T. i. a nem rég elhalt Esterházy.)

Soha anyit az Lengyelekről nem szólhatunk, hogy abban több legyen, vagy más által, csak szintén ő kegyelmétől.

Békességünk reménytelen, nagy harcz nélkül, kiben mivel ügyünket felvette az bavariai herczeg, ugyan maga országában lévén, mindkét tábort óránként várjuk kimenetelit s az lesz mind gyűlésünk s mind resolutionk. Egyébaránt bizony nem biztatom az instantiákban Kdet, csak úgy ne járnánk mint a szombati tractakor. El kell végezmem írásomat, mert hárman is jöttek érettem. Isten tartsa Kdet. Posonii 15 okt. 1646. Kd öcsce szolgája

C. LADISL. CSAKY.

Ivrét, egy iv, külczim: Csákynak szokott latin címzés.

1655.
apr. 6.

II. RÁKOCZI GYÖRGY VALAMELYIK FŐPAPNAK.

Szolgálunk Kdnek mint apám uramnak, éljen sokáig Kd.

Klobusiczky uramtól megértettük az Kd hozzánk való atyai jóakarátját, kit igen köszönünk; éljen sokáig Kd. Istennek hála mi is egészségben, békességben vagyunk. Értettük Wesselényi uram palatinusságát, ki, adja Isten, legyen szegény nemzetünknek, hazánknak javára, ő felségének is hasznos szolgálatjára. Úgy vagyon, talán gondolatunkban is nem ötlött, hogy ökemének suc-

cedáljon, nem is remélhattük, gondolván azt, ő felsége igyekszik oly palatinust tenni, ki az jó békességnek szeretője leszen, ő felsége szolgálatjára másokat is édesítsen, ne idegenítsen. Generalisságában is pedig ő keme ki volt tudja jól Kd, ő felsége is nyilván értette, mennyivel inkább tisztí nevedvén, mit kövessen általlátható. Mi bizony Wesselényi uramnak se erejétől, se értékétől, nyilván való ártásától nem félünk, titkon valókra, az mint Isten eddig nem segítette, azon Istenünk van most is, abban bízunk, megszegyeníti gonosz akaróink tanácsát. Mi ha ő felségének véteni kívánnánk, örülnők ő keme palatinusságát; mert tudjuk azt, nem sokára olyakban gázol ő keme, ki mind életünk, országunk romlására czéloznak. Diploma, becsületünk sérelmére mindent elkövet, de mivel bizonyságunk Isten, az austriai háznak szolgálni s nem véteni kívánnánk, e végre bánjuk és hogy jó confidentialia részünkről ő kemével nem követtethetik, ismervén jól, kiállhatatosságon nem fundálhatván igen fáj, az meglőtt dolgot vissza nem vonhatni; nem is a végre írjuk, azt intendálnók, hanem azt, tudván Kdet papi tisztire nézve is az jó békességnek szeretőinek lenni, egyébként is ő felségének belső hívének igyekezzék Kd az hol illik praevénialni ez embernek indulatit, ne legyünk megbántódva tőle, hadd szolgálhassunk az austriai háznak. Ismer Kd kik vagyunk, s vajon tapasztalt-e szavainkban ellenkezőt? és az mint Kd által assecuraltuk ő felségét, vajjon nem megállói voltunk-e annak? itt volna nekünk már Ketek részéről mezőnk az panaszra, de abban hagyjuk. Nem tagadjuk el, elhiszszük másoktól is megérti Kd, értse tőlünk is, mi soha magunknak erővel becsületet venni nem szoktunk vala, most is bizony erővel nem vennők, vagy talám már is rólunk levonták; de mivel Wesselényi uram nem hasonló hozzánk, nem is tüssgyükeres magyarországi úr, hanem Erdélyből de Hadad íratja

magát, mint egyéb palatinusoktól, kik magyarországi urak voltak, az nevét fel nem vesszük; erre vannak egyéb okaink is etc. Elhiszszük érsek uram apánk neheztel reánk, az locumtenentiára nem ment követünk vox, nekünk is, mint másoknak, Magyarországon mint egy úrnak van voxunk, ha egyéb statusok azt akarták volna egyező értelemmel, az mi követink el nem bonthatták volna és talán rajtok maradt volna amaz régi magyar mondás: Ugocsa non coronat etc. Mi hogy sem Wesselényi uram lött volna palatinus, inkább akarjuk vala, ha csak ő kemén maradt volna és több érsekek is nem kezdettek volna megkívánni, példa lévén már erre, Illyesházi idejéig mint volt az locumtenentia, azon kívül is akárki addig higgyen nekünk, míg Istenünknek, hazánknak igazoknak találtunk lenni. Az jó apám uram ne nehezteljen hát reánk.

Minket ő felsége tartson jóakaró szolgájának, mert az austriai háznak szolgálni kívánunk, elhívén azt, ő felségek is diplomájokat megtartják, tartatják az én szegény nemzetemet is szabadságában, magunkat császári kegyelmében, Kd által ígért confidentia legyen meg s ha hamis vádlók taláztatnak, kik fel is nyitják szájokat, elhiszszük inaudita altera parte ne legyen hitelek. Mi Kd jóakaró fia maradván, kívánjuk Istentől éljen sokáig.

Balászfalván 6 apr. 1655.

Kd jóakaró fia

RÁKÓCZY GYÖRGY.

(Er. a m. kir. kam. lvtár miss. közt.)

1659.

jun. 8.

GR. WESSELÉNYI FERENCZ II. RÁKOCZI GYÖRGYNEK.

Celsissime princeps, domine affinis observandissime!

Szerencsrül sub dato 3 hujus írt Kd méltóságos levelét gróf Rákoczi László uram ő keme megküldötte, Kd írásit megértettem. A mi azért azt az levelemet illeti, melyben írtam Kdnek az egymáshoz való írogatástól megszünjünk, úgy hiszem, az után Kd vette más levelemet, melyben explicaltam magamat, s az árvíznek felnőtt habja s folyamatja már csendesedvén partjába szállott s akkor sem úgy értettem, Kd szolgálatjátul teljességgel elvontam volna magamat, hanem ideig másokra nézve, tudván azt, soha az én Kdhez való írogatásomban, sem ő felsége méltóságos auctoritása sérelmére, sem országunk ártalmára (kitől Isten óvjon) nem czéloztam, s meg sem gondoltam, sem Kd írásiban tőlem olyat igazságán kívül nem kívánt. Azonban én Kdnek mostan is azt írom; innét Isten áldásából Királyfalvára ma, onnét 20 hujus leszen Pozsony felé átalánvéggel indulásom. Nekem igen tetszik az út, melyen Kd indult s küld ő felségéhez, Kd azont continualja s én is ismég tova együtt lévén érsek urammal, parancsoljon bízvást Kd, tiszta szívből igyekezem Kdnek ő kemével szolgálni s dolgait promotealni, azon lévén, ő felsége Kdet szent diplomájában megtartsa s úgy látom jó végét is adja Isten, csak Kdet Istenért is kérem semminemű hostilitásra ő felsége birodalmából az töröknek okot ne adjon, meglátja Kd, még egyszer jó karba igazodik Kd dolga.

Tudakozik Kd, kik legyenek, kik, kívánják tátott szájjal Kdet elnyelni? Tudja Kd, kik szidják Kdet s kik

nem nagollják, én senkit nem vádlok, úgy vezem eszembe Isten az igaz ügyet segíti s az jó lovat gyakorta megszokta éh eb agyarától menteni. Kívánva éltesse Isten jó egészségben. Datum in Thermis Stubnensis die 8 junii anno 1659.

Celsitudines vestrae

servitor et affinis paratus

Comes F. WESSELÉNYI.

Dalmadi uram tudja az ellenséget.

Kivül: Celsissimo principi dno Georgio Rákoczy Transsylvaniae principi, partium regni Hungariae Dno et sicularum comiti etc. Dno affini observandissimo.

(Ered. a m. kir. cam. lvtár miss. közt.)

1661.

decz. 20.

GR. RÁKOCZI LÁSZLÓ GR. CSÁKY ISTVÁNNAK.

Illustrissime Dne Comes, Dne Pater nihi observandissime.

Salutem ac servitiorum meorum paratissimam semper commendationem.

Köz hirrel esék értésemre, hogy az német generálnak Montecucolly Uramnak nehézsége volna legderekasabban Kdre s én reám; egyéb okát nem gondolhatom, hanem hihető csak azért, hogy az szegény haza szabadságát a nemes statusokkal s vármegyéinkkel együtt Cassai consultatióban oltalmaztuk. Kiért úgy hallatik, hogy az hadaival Bártfa mellől ide Makoviczára szándékozik elsőbben, annak utánna penig, innét oda feljebb az Szepességre az Kd jószágára való quartélyozásra és azoknak fogyasztására.

Annak okáért Kd kérem szeretettel mi tetszése lészen ez aránt és ő felségét találja meg ezen dolog felől, avagy micsoda mediumokkal akar élni, tudositani felőle ne nehezteljen, mivel én is akarván az kevés javacskáimra gondot viselni örömet az Kd tetszése és jó tanácsa szerint procedálnék ez dologban. Énnem is parancsolván Kd maradok mindenkor, kész, jóakaró szolgálja, fia az Kd szolgálatjára. In reliquo Illustrissimam Dnem vestram feliciter valere quam diutissime desiderans. Datum Zboroviae 1661 die 20 Xbris. Illustrissimæ Dnis vræ Servitor filius ad obsequia paratus.

LADISLAUS RÁKOCZY.

Ugyanazon papíron Csáky válasza fogalmazványa.

Szolgálatomat ajánlom Kdnek, mint jóakaró fiam uramnak!

Vettem Kd nekem szóló becsületes levelét, kiből értem Montecuculli generalis uram ellenünk törekvő igyekezetit, de mivel discretus úrembernek tartom lenni, nem tehetek idegen ítéletet felőle; noha Göncznek valóban megfizetett, ki bevött szokások szerint cselekedhetett, nem kedvezvén senkinek.

Irhatom Kdnek posta szolgám csak tegnap érkezett Bécsből, azt az utat épen egy hét alatt járta meg. Irják onnét, hogy ő felsége az mi kegyelmes urunk nem contemnálta az statusok requisitioját, hanem mindjárt gróf Rottál János uramat rendelte Kassára jövetelre. Palatinus uramnak is intimáltatott, hogy újabb convocatiot instituáljon az német vitézek állapotjukról és az statusoknak megcsendesítésökről tractáljon. Ott immár jóakaró fiam uram mind kelmes urunkhoz tartozó kötelességünket s mind megnyomorodott hazánkhoz való hűségünket

demonstratiók által conprobálnunk kelletik. Nehéz dolog igen az olyanokat táplálnunk, kik mind életünk, s javaink elfogyasztásában igyekeznek törekednek ellenünk! De ha az kassai consultatioval idejében az jót az rosszal egybe gyalolhatják a nagy elméjű emberek, dicsérem az német vitézeknek, ha csak rész szerint is hazánkban való teleléseket. De én annak soha nem consentiálok szabad akaratom szerint, úgy oszlattassanak, hogy jószáginkat birodalmunk alól magoknak tulajdonítsák, hanem az mint oda fel cselekedtek, az egész német hadakat vég helyekbe osztották és az nemes vármegyék bizonyos limitatio szerint oda gazdálkodnak nekik, itt is azt kell cselekedni, salvo jure aliorum. Reméllem hogy ő felsége is fele terhet ennek az gazdálkodásnak magára vállalja és nem mindenőtől veti nyakunkra, kiváltképen ha privilegiumunknak oltalmazásában egyező igazságunkat fogta tapasztalni.

Az Kemény János uram székelly papja ismét postán ment fel Bécsbe, két dolgot jelentett, egyik hogy az ura ez hónap 12-ik napján indult Apaffi Mihály ellen Erdélybe, másikat, hogy Montecuculli uram 3 ezer válogatott német vitézeket bocsátott vissza Kemény János uram mellé, kik egyenesen Tokainál mentek által az Tiszán.

Több írásommal Kdet nem terhelem. Kívánom éltesse Isten Kdet.

Datum in arce Scepus 22 decembris 1661.

Kdnek jó akaró apja és szolgája.

Aligha az armada tovább mozdul az consultatioig, oda kelletik talán nekik gazdálkodnunk.

Ivrét; egy ív; három oldal beírva; 4-iken a külczim latinul Cs—nak.

Rákóczinak finom metszetű gyűrűpecsétjével; piros viasz.

RÖVIDÍTÉSEK:

Kd = Kegyelmed
Ketek = Kegyelmetek
keme = kegyelme
Ngd = Nagyságod
Ngtok = Nagyságtok
nga = nagysága.

SAJTÓHIBÁK:

31. lap alulról 16-ik sor: *Oltandinum* helyett olvasd: *Oltardinum*.
97., lap alulról 13-ik sor: *Pethő* » » *Pethe*
219. lap alulról 14-ik sor: *Sigmond* » » *Zsigmond*.
223. lap alulról 7-ik sor: *Basával* » » *Pasával*.

TÁRGYMUTATÓ.

I. SZEMÉLYNEVEK.

Alaghy Judit 4	Biároczi Márton 130
Allaghiné 25	Bisztrici Dániel 129
Almási István 99. 275	Bisztrici Mihály 129
Almási Voitékó 129	Bisztrici József 129
Alvinczi Péter (pap) 73 247	Bocskay József 98
Alvinczi Péter (nádori ember) 118	Borbély György 140
Ambrus Kovács felesége 99	Bornemisza Kata 135
Apponyi Éva (Czobor Imréné) 171	" (de Szendrő) János 127 290
	" " Ferencz 53
	" " László 215
Balassa Anna (Pacsot Ferenczné) 5	Borsos Tamás 59
Balling János (Gelsei) 62 92 93 258	Bosnyák Péter 195
Bancs János 235	Brandenburgi Katalin az egész mű-
Bánffy Ferencz 40 224	vön át
Bánffy Zsigmond 206	Budai Zsigmond 160
Bánffyné 107	
Banner 143	Gr. Csáky Albin 24
Barcsai Ákos 160 186	" Csáky Anna 31
Bari Mihály 308	" Csáky István az egész műv. át
Barkóczi László 327	" Csáky László 6 12 18 124 162
Báthori Gábor 4 5 28	Cseffei (Tötösi) László 236
Báthori Zsófia 189	Csejti uram 5
Batthyániné 109	Cserényi Farkas 46 231
Beniczky András (kanonok) 118	Csernel György 290
Bernát szász-weimári herczeg 143	Czobor Erzsébet 171
Bethlen Gábor 18 21	Czobor Imre 171
Bethlen István 23 36 43 49 81	
Bethlen István ifj. 46 52	Debreczeni (de Király-Darócz) Ta-
Bethlen Péter 52 54	más 290
Biároczi Lőrincz 129	

- Dersffy Ferencz 97
 Dobronoki 116
 Drugeth (Homonnai) János 131
 147 151
 Drugeth (Homonnai) Katalin 171
 Erdélyi fejedelmek 185—208
 Erdélyi István 53 139
 Gr. Esterházy István 53
 Gr. Esterházy Miklós 23 35 44 55
 101 113 149 248
 Fekete Lőrincz 336
 Fekete (Noszalyi) János 7 17 44 163
 Ferdinánd II. 26 93
 Ferencz Károly német herczeg 23
 Feszler 55
 Bárány Forgách Ádám 10
 • Forgách Éva 8 9 14 18 68 208
 • Forgách Mátyás 10
 • Forgách Simon 10
 • Forgách Zsigmond 8
 Fugger Mária (b. Pálffy Miklósné)
 9 10 18
 Gerendi Anna 4
 Gluchovszky (testőrkapitány) 17
 Gombos (mezei kapitány) 229
 Gonzaga Hannibal 190
 Gosztonyi (pater) 136 156 336
 Göcz 76
 Granczi Gábor 129
 Granczi Voító 130
 Grajniczi Lenárt 129
 Grajniczi Mihály 129
 Gusztáv Adolf 81
 György Vilmos (választó fejede-
 lem) 22 112
 Haller Gábor 206
 Haller György 250
 Haller István 46 51 230
 Haller János 207
 Hartay Gábor 73
 Hasztinszky András 130
 Hawronko (nevű rabló) 182
 Horvát Ferencz 159
 Horváth (veglai) Ilona 115
 Homonnai (Drugeth) János 127
 Illésházy Gáspár 127
 Kapi András 52
 Kapiné 51
 Karansebesi Péter 140
 Kassay István 44 45 239 242
 Kászoni György 28
 Keglevich Miklós 23
 Kemény Boldizsár 46 53
 Kemény János 2 22 23 32 33 37
 51 81
 Kendei István 140
 Keresztesi Ferencz 206
 Kídsi Benedek 191 192
 Klariszszák 31
 Kluknai Bálint 129
 Kollát Ferencz 276
 Komáromi Márton 85
 Kornis Ferencz 140
 Kornis Zsigmond 7 39 44 46 51
 132 253
 Kospoth 76 79
 Kováchoczi Farkas 31
 Kováchoczi István 44 46 53 245
 Kovács Ambrusné 277
 Kovács István 52
 Kovács (kapitány) 38
 Kőrösi István 161
 Kővári László 55
 Kun Pál 73 247
 Lanczkoronai Tamás 130
 Leopold I. 193

Lipnikai György 130
 Lippai György 25 117 172 189
 Liszti Ferencz 46
 Literati Dávid 220
 Lorántfi Zsuzsánna 73 75
 Losy (érsek) 149
 Lónyai Anna 203
 Lónyai Margit 184 203
 Lónyai Zsigmond 28 127 161
 Lovas János 130

 Macskási Ferencz 46
 Majtényi Mihály 116
 Marczai 27
 Mariássiak 118
 Markusfalvi György 130
 Markusfalvi Márton 46
 Megyeri Ferencz 44 149 163
 Méray István 162
 Mikes Zsigmond 286
 Mikó Ferencz 28 46 52 54 85
 Mikulich (brokunonczai) Tamás 256
 Mindszenti Krisztina 139 209
 Mindszenti Lénárt 129
 Mindszenti Péter 129
 Mindszenti Kozet János 129
 Mindszenti Lakatos János 129
 Mindszenti Szabó János 129
 Moré (pater) 19
 Muharim pasa
 Muszka Tamás 158

 Gróf Nádasdi (Ferencz) 193
 Nagy István 99
 Nagy Mihály 159
 Nagy Pál 46
 Nagy Szabó Ferencz 48 49
 Nays 76
 Nyáry Krisztina 115

 Odorini András 129
 Olsafkai András 129

Oltaniczai Abel 129
 Oltaniczai Márton 129
 Ordzoványi Palia György 129
 Oroszlányi Mihály 118—121
 Otkocsi Kohut István 129
 Oxenstierna 81

 Pacsot Sándor 136 145
 Pacsot (pater) 169
 Palagyi István 258
 Pálfalvi (püspök) 192
 Báró Pálffy István 9 10
 • Pálffy Katalin (báró Forgách
 Zsigmondné) 8 9 11 13 208
 • Pálffy Miklós 9 12
 • Pálffy Pál 9 10 144—146 175
 Pálfi István 86
 Palkovics uram 169
 Palocsay György 130
 Pázmány (érsek) 10 13 208
 Péchy Simon 52
 Perényi György 135
 Perényi Mária 25 135 181
 Petényi István 70 92 107 278 281
 Pethe (Hetesi) György 99 274
 Pethe Györgyné (Balassa Zsu-
 zsánna) 275
 Pethe László 97 98
 Pethe Márton 98
 Pethő (gersei) Zsigmond 187 194
 Petki István 206
 Pongrácz (szentmiklósi) Anna 12
 Gróf Porcia 193 202
 Poroszkai 274
 Præpostvári Zsigmond 35 39 51 127
 Pricskó György 129
 Puskás (hadnagy?) 229

 Rákóczi Ferencz
 Rákóczi György 6 23 36 66 81 143
 Rákóczi György II. 186

- Rákóczi László 125
 Rákóczi Pál 6 125
 Rákóczi Zsigmond 3 4 5 6
 Rakovszky Péter 130
 Remetei Gáspár 129
 Gróf Rhedei Ferencz 186 195
 « Rhedei László 206
 « Rothál János 150 197
- Segrei Szabó Mátyás 129
 Segrei Jeremiás 129
 Segesvári Bálint 48
 Sennyei (püspök) 23
 Sennyei Sándor 127 290
 Simándi (pater) 6 12 (püspök) 181
 Sirokai András 129
 Skulteti (Sculdetus) 23 32 52 65
 Slavkovszky Elias 130
 Souchez 183
 Straszburg 282
 Suri Miklós 129
 Szabó Gáspár 140
 Szabó István 140
 Szalárdi 55
 Szalay László 33 55
 Széchy Anna Mária 36 183
 Székely András 140
 Székely Gáspár 140
 Székely Mózes ifj. 46
 Szelepcsényi György (kancellár)
 189 193
 Széll Benedek 161 163
 Szentpáli János 40 44
 Széplaki Ferencz 140
 Széplaki Mihály 140
 Szilágyi András 300
 Szilágyi Sándor 59
 Szunyog Gáspár 46 51
- Tamásfalvi László 85
 Tarizi István 129
- Telegdi Borbála 4
 Telegdi István 152
 Toldalagi Mihály 38 39 59
 Toldalagi János 86
 Tordai János 308
 Torma György 140
 Torma Péter 140
 Tóth Mihály 286
 Gróf Tököli István 118 204
 Török Ferencz 119
 Törös János 144 177 178
 Turi Jánosné 300
 Turzó Ádám 114
 Turzó Erzsébet 115
 Turzó Imre 115
 Turzó Krisztina 115
 Turzó Mária 115
 Turzó Mihály 114 130
 Turzó Szaniszló 114
 Turzó Zsuzsanna 8 115 132
- Usz János 145
- Zákány András 99 275
 Zichy István 183
 Zierotin (Zerotin) Vladisláv 23 226
 Zólyomi Dávid 40 41 43 46 51 66
 258
 Zólyomi Miklós 206
 Zrinyi Péter 157
- Jakusith (de Orbova) Anna (özv.
 gróf Homonnai Drugeth Já-
 nosné) 171
 Jósika Gábor 53
- Vadas Gábor 14 17 27 44 117 119
 121 129 130 163 181
 Ványai Mihály 273
 Váraljai Kristóf 129
 Váraljai Mátyás 129

Váraljai Tamás 129
 Váraljai Voitkó 130
 Varannói András 73 257
 Vitéz (de Bikaly) György 237
 Wass György 237

Wesselényi Anna 3—6 8 12 14 31
 85 122
 Wesselényi Boldizsár 140
 Wesselényi Ferencz 12 127
 Wesselényi István 8 12 13
 Wesselényi Pál 5

II. HELYNEVEK.

Adorján (vára) 47
 Almás (nagy)-Ajmás vára 19
 Almás (szepes) 119
 Alvincz 254

Bábolna 52
 Balázsfalva 52
 Bánd 52
 Basa (puszta) 4
 Bécs 7 328

Debrő-vára 4
 Dunajecz 179
 Eger (= Egervára) 4 103

Fenes 52
 Fogaras

Gács 15
 Galgóc 116
 Gerend 53
 Gernyeszeg 139
 Gimes 8
 Gorbo (Csáky) 10
 Gyulafehérvár 19
 Heretnek 15
 Hernád folyóvíz 4

Kisfalud (puszta) 4
 Kisfalud (kastély) 31 32
 Kismarton 108
 Kolozsmonostor 7
 Kolozsvár 8
 Köhalom 217
 Körösszeg 47
 Krakkó 154
 Krasznahorka 101

Lápos 92

Mád (mezőváros) 4
 Margita 27
 Maros-Vásáhely 200
 Megyaszó 4
 Monostor 52
 Munkács 60 68 69 92 93

Nagy-Bánya 8
 Nagy-Szombat 8
 Nagy-Tapolcsán 10
 Nagy-Várad 199 203
 Némethi 4

Olt (folyóvíz) 32
 Ompoly (folyóvíz) 31
 Ond 4
 Onod-vára 4

Poprád 179
 Porumbák 65

Regete-Ruszka 3
 Rima-Szombat 27

Sajó-Szent-Péter 4
 Sárkány 52
 Sáromberke 139
 Sárosvára 3 4
 Sempthe 116
 Somlyó 5
 Szádvára 3 4 97
 Szamos-Ujvár 51
 Szeben 5
 Szendrővára 103
 Szent-Márton 52 68

Szent-Péter 52
 Szepesvára 102
 Szolnok 103

Tarczal 4 94 109 154
 Tavarnok 8 10
 Temetvény 116
 Teplicz 8
 Tokaj 60
 Torna 99

Zombor 4
 Zsolna 8

Vécs 52
 Vöröskő 9
 Wohlgastia 79

III. EGYES TÁRGYAK.

Ajándékozás 126
 A vinczi szerződés 83
 Bortermelés 158
 «Fundgruben» 48
 Kapuzárás 177 178
 Klariszzák 31
 Lótenyésztés 158
 Mátkaság (eljegyzés) 8—15

Puchaim-világ 163
 Szarvas (lónév) 160
 Új keresztyén asszonyok 37
 Zöld-könyv 16 31 135 136 173
 Jó posta 77
 Vajda (ló név) 160
 Viedeman képcsarnoka 24

TARTALOM.

<i>Előszó</i>	III—IV
---------------------	--------

ELSŐ RÉSZ :

	Lap
Csáky István gyermekkora és ifjúsága	I—20

MÁSODIK RÉSZ :

Brandenburgi Katalin. Csalfa remények. Bucsú Erdélytől	21— 91
--	--------

HARMADIK RÉSZ :

A szendrői kapitányság. Szádvári epizód. A szepesvári uradalom és a grófi méltóság	92—128
--	--------

NEGYEDIK RÉSZ :

Szepesvár. Forgács Éva halála. Második és harmadik házassága. Rákóczi támadása. Tárnokmesterség. Nátori jelöltség. Csáky gyermekei. Törekvései a szabad dispositióra s a 13 város megszerzésére	129—184
---	---------

ÖTÖDIK RÉSZ :

Az erdélyi bonyodalmak. Csáky újabb szereplése. Az erdélyi viharok lecsendesülnek. Csáky halála	185—211
<i>Okirattár</i>	215—343
<i>Tárgymutató</i>	345—350

